

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК 657.471.1.011.27

ББК: 65.052

Б -93

БОБОЕВ ШАРАФҶОН НИЁЗМАДОВИЧ

**РУШДИ НИЗОМИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНӢ ВА АУДИТИ
ХАРОҶОТ ДАР ШАБАКАҲОИ БАҶӢ**

(дар мисоли корхонаҳои таъминкунандаи баҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон)

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи
ихтисоси 6D050800-Баҳисобгирӣ ва аудит**

Роҳбари илмӣ:

д.и.и., дотсент Низомов С.Ф.

Душанбе-2020

МУНДАРИҶА	
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШКИЛИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНӢ ВА НАЗОРАТ ДАР ҚОРҲОНАҲОИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКӢ	11
1.1. Баҳодиҳии ҳолати муосири бозори ватании нерӯи барқ ва иқтидор	11
1.2. Тартиби ташаккули заминаи иттилоотии ҳисобкунии арзиши аслӣ дар мувофиқа бо ислоҳоти модели идоракунии энергетика	22
1.3. Нақши баҳисобгирӣ ва аудити идоракунӣ дар ташаккули арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	38
1.4. Ташаккул, таснифот ва баҳодиҳии масрафи нерӯи барқ тибқи СБҲМ	57
Хулосаҳо аз рӯи боби 1	73
БОБИ 2. ХУСУСИЯТҲОИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНИИ ХАРОҶОТИ ИНТИҚОЛ ВА ТАҚСИМОИ НЕРӢИ БАРҚ ДАР ҚОРҲОНАҲОИ ТАЪМИНОТИИ БАРҚИИ ТОҶИКИСТОН	78
2.1. Методика ва ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	78
2.2. Таркиби баҳисобгирӣ - таҳлили таъминоти иттилоотии ташаккули хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	98
2.3. Ҷамъбасти равишҳои амалӣ дар ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ мувофиқи марказҳои масъулият	118
Хулосаҳо аз рӯи боби 2	134
БОБИ 3. МЕТОДИКАИ АУДИТИ ИДОРАКУНИИ ХАРОҶОТИ ИНТИҚОЛ ВА ТАҚСИМОИ НЕРӢИ БАРҚ	137
3.1. Хусусиятҳои ташкили аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	137
3.2. Аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	154
3.3. Таҳлили коррелясионӣ- регрессионии баҳодиҳии дурнамои хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ	168
Хулосаҳо аз рӯи боби 3	181
ХУЛОСАҲО ВА ПЕШНИҲОДҲО	184
РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	189
ЗАМИМАҲО	200

Номгӯи ихтисораҳо

1. ААИ – Андоз аз арзиши иловашуда.
2. БИҲ - Батанзимдарории иқтисодӣ – ҳуқуқӣ.
3. БЯЧНБИ – Бозори яклухти ҷумҳуриявии нерӯи барқ ва иқтидор.
4. ВМКБ – Вилояти мухтори кӯхистони Бадахшон.
5. ДДТТ – Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон.
6. ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
7. ДСБИ – Дигар сарчашмаҳои барқистехсолкунанда.
8. ДСХ – Донишкадаи соҳибкорӣ ва хизмат.
9. Дт – Дебет.
10. ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил
11. ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико.
12. КВт – Киловатт.
13. Кт – Кредит.
14. МБГ – Маркази барқии гармидиҳӣ.
15. МВт – Мегаватт.
16. Млн – Миллион.
17. Млрд – Миллиард.
18. ММ – Маркази масъулият.
19. НБМ – Низомномаи баҳисобгирии муҳосибӣ.
20. НБО – Нерӯгоҳи барқии обӣ.
21. СБА – Стандартҳои байналмилалӣ аудит.
22. СБҲМ – Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ.
23. Сом – Сомонӣ.
24. ХДНСЭ – Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи энергетика.
25. ХИТ – Харочоти интиқол ва тақсимот.
26. Ҳаз – Ҳазор.
27. ҶДММ – Ҷамъияти дорои масъулиятҳои маҳдуд.
28. ҶСК – Ҷамъияти саҳомии кушода.
29. ШБВ – Шабакаи барқии вилоятӣ.
30. ШСХК – Ширкати саҳомии холдингии кушода.

МУҚАДДИМА

Муҳимият ва зарурати таҳқиқот. Электроэнергетика бахши калидӣ ва асосии иқтисодиёти Тоҷикистон буда, талаботро ба нерӯи барқ ва гармӣ таъмин менамояд, ки он шабакаи ягонаи миллии нерӯи барқ, шабакаҳои ҳудудии тақсимотӣ ва низоми ягонаи назоратӣ - танзимотӣ, низоми муносибатҳои марбут ба истеҳсол ва фурӯши нерӯи барқро дар бозорҳои яклухт ва чакана муаррифӣ мекунад.

Имрӯз, истеҳсоли нерӯи барқ бо назардошти талаботи пешбинишудаи он ба шароити оптималӣ ва мусоиди рушд метавонад нисбат ба соли 2010 бештар аз 1,13 маротиба ва то соли 2020 1,33 маротиба афзоиш ёбад [116; 99].

Дар шароити бозор, дар баробари ҷустуҷӯи роҳҳои истифодаи самарабахши захираҳо, корхонаҳои энергетикӣ бо мушкилоти зерин, аз ҷумла мавҷуд набудани заминаи мукаммали меъёрӣ - ҳуқуқӣ барои ташаккули арзиши аслии маҳсулоти энергетикӣ, ки ба коҳишёбии нерӯи илмӣ-техникӣ ва ташаккули иқтидори соҳа, сиёсати нархгузориҳои оқилонаи нархномаҳои ибтидоии энергетикӣ ва афзоиши нарх таъсир мерасонанд, дучор меоянд.

Дар қатори бисёр мушкилиҳои мураккаби дар назди бахши энергетикӣ истода асосҳои иқтисодии ғайолияти ин соҳа, аз ҷумла низоми муносибатҳои оид ба истеҳсол, тақсимот ва фуруши нерӯи барқ ва гармӣ тибқи нархномаҳое, ки барои ҳар як категорияи истеъмолкунандагон қобили қабуланд, диққати махсус додан лозим аст.

Дар доираи мушкилоти мазкур, масъалаҳои дуруст ба роҳ мондани баҳисобгирии арзиши аслӣ ҳамчун яке аз ҷузъҳои асосии ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ-таҳлилӣ оид ба муносибгардониҳои хароҷоти истеҳсол, интиқол ва фурӯши маҳсулоти энергетикӣ, такмили баҳисобгирии идоракунии дар бахши энергетика аҳамияти муҳим пайдо месозанд.

Зарур аст, ки иттилооти боэътимоди иқтисодӣ дар бораи таркиби хароҷот оиди интиқол ва тақсими нерӯи барқ, таъсири функционалии онҳо

ба равандҳои ташаккул ва идоракунии хароҷот, ки онро низоми баҳисобгирии идоракунӣ ва аудит таъмин менамояд, мавҷуд бошанд.

Омӯзиши моҳияти иқтисодии хароҷоти ғайрифаъолият, ҷанбаҳои методологӣ ва амалии баҳисобгирии идоракунии натиҷаҳои ғайрифаъолияти молиявӣ-иқтисодии субъектҳо дар асару мақолаҳои олимону иқтисодчиёни ватанӣ ва хориҷӣ таҳқиқ карда шудаанд. Масъалаҳои назариявии баҳисобгирии хароҷот дар заминаи рушди тафаккури илмӣ ҷаҳонӣ дар таҳқиқотҳои В. Мертенс, Ф. Никсон, Б. Санто, Б. Роизберг, Б. Твисс, Г. Фандел, Ч. Шумпетер, Ҳ. Хауштайн, дар заминаи тафаккури илмӣ ватанӣ - дар корҳои илмӣ К.Х. Барфиев, М.У. Бобоев, Э.Ш. Зарипов, С.Ф. Низомов, А.А. Мирзоалиев, Р.С. Тоҳирова, Д.У. Ураков, З.Р. Шарипов, М. Шобеков ва дигарон, моҳият ва хусусиятҳои ташаккули хароҷоти пешниҳоди хизматрасониҳои истеҳсолӣ - дар корҳои илмӣ А. И. Волкова, Т.Р. Карпова, В.С. Савчук, Н.И. Филиппов; баҳисобгирии идоракунӣ - дар навиштаҳои Б. И. Валуев, А. М. Кузминский, Ю. А. Кузминский, В.Ф. Палий, М.С. Пушкар, Н.Г. Чумаченко; аудит- дар корҳои илмӣ Р.Адамс, Е.А. Аренс, Ф.Л. Дефлиз, Ч.К. Лоббек, Л.Д. Паркер, Ч.К. Робертсон, М. В. Хирш ва дигарон оварда шудааст.

Зарурати асоснок намудани минбаъдаи асосҳои назариявӣ-методӣ ва амалии равандҳои ташаккул ва идоракунии арзиши асли дар корхонаҳои таъминоти барқ, эҳтиёҷ ба ташкили низоми мантиқан эътимоднок ва самарабахши баҳисобгирии хизматрасониҳо оиди интиқол ва тақсими нерӯи барқ, сатҳи нокифояи истифодаи воситаҳои муосири баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити хароҷот, татбиқи амалии баҳисобгирии идоракунии амалиётҳои хоҷагидорӣ мазкур муҳимияти диссертатсия, интиҳоби мавзӯ ва самти корро муайян мекунад.

Предмети таҳқиқот маҷмӯи муносибатҳои назариявӣ, методологӣ, ташкилӣ ва амалии баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ дар корхонаҳои таъминоти барқ мебошад.

Объекти таҳқиқот корхонаҳои энергетикӣ, ки ба ҳайати ШСХК

«Барқи Тоҷик» шомиланд, интиҳоб карда шуданд.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот асосноксозии илмӣ - назариявӣ ва таҳияи тавсияҳои амалии ташкили баҳисобгирии идоракунии ва аудити хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ аз ҷониби корхонаҳои таъминкунандаи барқи Тоҷикистон ҳамчун воситаи муҳими идоракунии хароҷот мебошад. Барои ноил гаштан ба ин ҳадаф вазифаҳои зерин гузошта шуда, ҳаллу ҷавоб карда шуданд:

1. таҳқиқи ҷанбаҳои методологӣ ва ташкилии баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо мақсади афзоиши сатҳи муфидияти иттилооти баҳисобгирӣ-таҳлилӣ дар раванди қабули қарорҳои идоракунии. Асосноксозии илмӣ мушкилоти низоми мавҷудаи баҳисобгирии раванди ташаккули хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ бо назардошти хусусиятҳои фаъолияти корхонаҳои энергетикӣ дар муҳити мавҷудаи иқтисодӣ ва танзими давлатии нархгузориҳои нерӯ;

2. таҳқиқи моҳияти иқтисодии мафҳуми «Нерӯи барқ», хусусиятҳои эътирофи он ба сифати объекти баҳисобгирӣ, таснифи муаллифии унсурҳои асосии арзиши аслии нерӯи барқ дар корхонаҳои таъминкунандаи барқ, танзими ҳуқуқии онҳо ва хусусиятҳои ташаккули баҳисобгирӣ ва аудити идоракунии хароҷот;

3. муайян ва асоснок кардани асосҳои концептуалии баҳисобгирии идоракунии оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар доираи низоми маҷмӯии баҳисобгирии хоҷагидорӣ фаъолияти корхонаҳои таъминкунандаи барқ ва бо назардошти самтҳои асосии ислоҳоти соҳа;

4. муайян сохтани зарурият, равишҳои методологӣ ва мушкилоти ташкилии аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, коркарди методикаи аудити идоравии хароҷот;

5. муайян ва пешниҳод сохтани мундариҷа ва шакли ҳисоботи дохилӣ оид ба нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ бо ҷудосозии маркази масъулияти «Хароҷот» ва гардиши ҳуҷҷатҳои ташаккули иттилооти муҳосибӣ бо назардошти имкониятҳои барномаи MS Excel;

6. таҳияи модели сегментатсионии низоми баҳисобгирии арзиши асли ва ҳисоботи идоракуни бо чудосозии намудҳои фаъолияти ШСХК «Барқи Тоҷик» аз рӯи 4 сегменти асосӣ ва муносибатҳои идоракунӣ амудии корхона;

7. бо истифода аз усулҳои моделсозии математикӣ - омори пешбинӣ намудани вобастагии коррелятсионии таъсири унсурҳои хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар доираи таснифоти муаллифии онҳо ба натиҷаҳои молиявии корхонаҳои таъминкунандаи барқ.

Усулҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафи дар рисола гузошташуда усулҳои умумии илмӣ ва махсусро, ки ба омӯзиши низоми ҳодисаҳои иқтисодӣ асос ёфтаанд, аз қабилӣ таҳлили бенизом ва комплексӣ, ҷамъбасти илмӣ, усули таърихӣ, усулҳои муқоиса ва ҳаммонандӣ истифода гардиданд. Дар ҷараёни таҳқиқоти назарияи иқтисодии муосир ва корҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба хароҷоти пешниҳоди хизматрасониҳои истеҳсолӣ; усулҳои мушаххас, ҷамъбасти маводи назариявӣ ва амалӣ, таҳлили ҳисобҳои муҳосибӣ, интиҳоб - ҳалли мушкилоти инъикоси арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ аз ҷониби корхонаҳои таъминкунандаи энергия дар баҳисобгирии идоракуни; усулҳои абстраксияи илмӣ, усули меъёрӣ, усули коэффитсиентҳо ва моделсозии иқтисодию математикӣ, усулҳои индуксия ва дедуксия – барои гузаронидани аудити хизматрасонӣ оиди интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар корхонаҳои таъминкунандаи энергия истифода гардиданд.

Заминаи иттилоотии таҳқиқот инҳоянд: омори расмӣ; асарҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ; санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, маводҳои таълимии вазорату идораҳо; маълумотҳои ҳисоботи корхонаҳои таъминкунандаи нерӯи барқи кишвар; натиҷаҳои пурсишҳои махсуси аз ҷониби муаллиф гузаронида шуда.

Навоварии илмӣ таҳқиқот аз таҳия намудани пешниҳодоти назариявӣ-методӣ ва тавсияҳои дорои хусусияти амалӣ барои беҳтар кардани баҳисобгирии идоракуни ва аудити хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи

барқ аз ҷониби корхонаҳои таъминкунандаи барқ иборат аст.

Натиҷаҳои асосӣ, ки дар ҷараёни ҳалли вазифаҳои гузошташуда ба даст оварда шудаанд ва навоварии илмӣ таҳқиқотро ташкил медиҳанд, инҳоянд:

1. таъмини иттилоотӣ оид ба баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар доираи муқаррароти методологӣ ва ташкилии он, аз ҷумла: асосноксозии илмӣ мушкилоти низоми мавҷудаи баҳисобгирии раванди ташаккули хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ. Ин муфидияти иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлиро барои эҳтиёҷоти мақсаднокӣ кормандони роҳбарикунандаи корхона имконият дода, тақомули низоми баҳисобгирӣ ва аудити идоракуниро таъмин мекунад;

2. коркарди муаллифии мафҳуми «Нерӯи барқ» ҳамчун объекти махсуси баҳисобгирӣ бо муайянсозии хусусиятҳои иқтисодии ташаккули арзиши аслии он дар асоси пажӯҳиши илмӣ муосир;

3. таҳқиқи танқидии тартиби мавҷудаи назария ва амалияи баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо муқаррарсозии самтҳои асосии ислоҳоти соҳа бо мақсади афзоиши самаранокии истеҳсол ва истеъмоли нерӯи барқ;

4. асосноксозии илмӣ зарурият, таҳқиқи мушкилот ва пешниҳоди низоми аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ бо истифодаи тартиботи аудити мувофиқи нақшаи «мақсадҳо - санҷишҳо - расмиёти аудити дохилӣ». Чунин пайдарҳамии амалҳо, бо назардошти масъалаҳои душвори идоракунии хароҷот, муайянсозии ғаврии тафовути хароҷоти воқеӣ аз нақша, қабули қарорҳои стратегиро оид ба беҳтар кардани равандҳои ташаккули хароҷот имкон медиҳад;

5. методика ва шаклҳои ҳисоботи дохилии марказҳои масъулияти «Хароҷот» оид ба нишондиҳандаҳои хароҷоти ҳисобшуда ва ӯҳдадорихои ба он алоқаманд, инчунин натиҷаҳои идоракунии чунин хизматрасониҳо; шаклҳои ҳисоботҳои амалиётӣ оид ба тартиби автоматикунии баҳисобгирии идоракунии ва аудити идоракунии дохилӣ дар асоси барномаи MS Excel. Истифодаи иттилооти ҳисоботӣ имкон медиҳад, ки мониторинги

низом оид ба гузариш ба танзими ҳавасмандгардонии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ тавассути таъмини фаврият ва тафсилоти шаклҳои ҳисоботдиҳӣ гузаронида шавад.

6. таҳияи модели сегментатсионии низоми баҳисобгирии арзиши асли ва ҳисоботи идоракунӣ бо чудосозии фаъолияти ШСХК «Барқи Тоҷик» аз рӯи 4 сегменти асосӣ ва муносибатҳои идоракунӣ амудии корхона. Ин имкон дод, ки сатҳи таҳлилии баҳисобгирии хароҷот баланд шавад, марҳилаҳои ҷамъбасти маълумоти баҳисобгирӣ аз рӯи баҳисобгирӣ ва ташкилии ташаккули онҳо муттаҳид карда шаванд;

7. равишҳои методологӣ, ташкилӣ ва технологӣ оид ба автоматикунони баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунӣ хароҷот дар асоси барномаи MS Excel. Доираи васеи параметрҳои техникӣ, имконияти истифодаи маҳсулоти барномавӣ аз ҷониби мутахассисони корхона самарабахшии баҳисобгирию таҳлилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқро таъмин менамояд;

Тадбирҳои дар ин кор пешниҳодшуда имкон медиҳанд, ки бо дарназардошти таъминоти иқтисодии хароҷоти рӯйдодҳои иҷтимоӣ ва беҳатариҳои экологии фаъолияти амалиётҳои корхонаҳои таъминкунандаи барқ омукта шаванд;

Аҳамияти амалии натиҷаҳои ба даст омада. Аҳамияти натиҷаҳои таҳқиқот ба асосноксозии илмӣ ва истифодаи амалии принципҳо, муносибатҳо ва тавсияҳои назариявии кор, ки истифодаи онҳо ба беҳтар шудани ҷараёнҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити хароҷот, алалхусус дар масъалаҳои хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ аз ҷониби корхонаҳои таъминкунандаи энергияи Тоҷикистон оварда мерасонад, ифода меёбад.

Аҳамияти амалӣ дар истифодаи хулосаҳо ва пешниҳодҳои диссертатсия барои тақомули низоми баҳисобгирии калкулятсионии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ва аудити дохилии идоракунӣ дар корхонаҳои таъминкунандаи энергияи Тоҷикистон аён мегардад.

Саҳми шахсии унвончӯ. Диссертатсия натиҷаи таҳқиқоти илмии мустақилона мебошад. Ҷамъбастиҳои назариявӣ, қоркардҳо, ҳулосаҳо ва пешниҳодҳои дар он овардашуда дастоварди шахсии муаллиф мебошанд. Муаллиф як қатор навиғҳои илмӣ, азҷумла муқаррарсозии илмӣ-амалии мафҳуми «Нерӯи барқ» ба сифати объекти алоҳидаи баҳисобгирӣ, таҳияи шакл ва мазмуни ҳисоботи муҳосиби идоракунии марказҳои масъулият, методикаи аудити хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, пешбини асосноки дурнамои тақомули низоми баҳисобгирӣ ва аудити идоракунӣ дар муҳити электронӣ пешниҳод намудааст.

Истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот. Пешниҳодҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 10 конференсияи илмӣ озмуда шудаанд: 4-7 Конфронси байналмилалӣ илмӣ ва амалии «Масоили муҳимии назария ва амалии баҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит» (Душанбе, 2014-2019), Конфронси байналмилалӣ илмӣ ва амалӣ, дар ДДТТ, ДМТ, ДССХ ва ғайра аз таҷрибаи амалӣ гузаронида шудаанд. Муқаррароти диссертатсия дар ҷараёни таълимии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон ҳангоми тадриси фанҳои «Баҳисобгирии муҳосиби идоракунӣ», «Баҳисобгирии хароҷот, муайянкунии арзиши асли ва банақшагирӣ дар соҳаҳои алоҳидаи истеҳсолӣ», «Аудит», «Аудити дохилӣ» ва ғайра истифода шудааст.

Пешниҳодҳои алоҳидаи диссертатсия барои татбиқ дар ШСХК «Барқи Тоҷик» ва Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуданд.

Интишоорот. Оид ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ 13 мақола ҷоп гардидааст, ки ин 6,18 ҷ.ҷ. (4,1 ҷ.ҷ. аз муаллиф) буда, аз инҳо 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсияи номбурда 187 саҳифаи ҷопи компютериро ташкил медиҳад. Қор аз 29 ҷадвал, 24 расм 8 формула ва 15 замима иборат аст. Рӯйхати адабиёти истифодашуда дар маҷмӯъ 152 номгӯро дар бар мегирад.

БОБИ 1. ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШКИЛИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНӢ ВА НАЗОРАТ ДАР КОРХОНАҲОИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКӢ

1.1. Баҳодиҳии ҳолати муосири бозори ватании нерӯи барқ ва иқтидор

Саноати электроэнергетика соҳаи заминавӣ ва мукаммали иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, конёгардонии эҳтиёҷоти нерӯи барқ ва гармиро, ки он ҳамчун шабакаи ягонаи миллии барқ, шабакаҳои тақсимои худудӣ ва низоми ягонаи назорати диспетчерӣ, низоми муносибатҳои вобаста ба истеҳсол ва тақсимои нерӯи барқ дар бозорҳои яклухт ва чакана баромад мекунад, таъмин менамояд.

Хусусияти асосии истеҳсоли нерӯи барқ имконнопазир будани захирасозии он ба миқдори муайян мебошад, яъне энергияи истеҳсолшуда ҳангоми истеҳсоли он сарф карда мешавад.

Бо назардошти ин хусусиятҳо, мушкилот дар муайян кардани мафҳуми «нерӯи барқ» ҳамчун объекти баҳисобгирӣ муҳосибӣ ба миён меояд.

Ҳангоми ҳалли ин масъала олимони нуктаи назари гуногун доранд.

С.М. Корнеев [65, с. 31] чунин мешуморад, ки «нерӯи барқ, дар афзалият аз ашё дар худ хосияти муайяни материя - қобилияти истеҳсоли кори муфид, таъминии амалиётҳои гуногуни технологӣ, фароҳам овардани шароити зарурӣ барои соҳибкорӣ ва дигар фаъолиятро ифода месозад». М.М. Агарков [2, с. 4] қайд менамояд, ки «нерӯи барқ ҳуқуқ ва чиз нест, аз ин рӯ, тибқи қарордод оид ба таъмини барқ, нерӯгоҳ ӯҳдадор мешавад, ки қорхоро оид ба интиқоли барқ ба истеъмолкунанда иҷро кунад ва ягон моликиятро ба ӯ насупорад». Масалан, Елисеев С.М. [34, с. 22] мегӯяд, ки «ашёҳо чизҳои моддӣ ҳаққони беруна дар робита бо шахс ҳастанд». Аз нуктаи назари қонунгузории қорӣ, чизҳо на танҳо ашёи анъанавӣ ҳонавода, воситаҳои истеҳсолот ва ғайра эътироф карда мешаванд, балки инчунин «намудҳои гуногуни энергияе, ки ба одам мансубанд (масалан, гармӣ, барқ, атом ва ғайра)» [61].

Фаҳмиши ҳуқуқии муосири энергетикаро олимони ғарбӣ Саватъе Р.

[115, с. 15] изҳор кардааст, ки «энергияи қонуниро танҳо дар шакли ўҳдадорӣ баён кардан мумкин аст. Ин ашё ҳамеша бо хусусиятҳои умумӣ муайян карда мешавад, ки танҳо дар натиҷаи истифодаи он ифода ёфта, мутобиқи воҳиди ченак фурӯхта мешавад. Об'екти муҳими ўҳдадорӣ бошад, ҳеҷ гоҳ наметавонад об'екти моликият бошад».

Дар асоси мазмуни таърифҳои пешниҳодшуда метавон гуфт, ки энергетика як қатор хусусиятҳои ба худ хос дорад, ба монанди:

- мавҷуд набудани шакли моддӣ;
- ғайриимкон будани ҷамъоварӣ ва нигоҳдорӣ ба миқдори зарурӣ;
- вобастагии мутақобилаи раванди истеҳсоли нерӯи барқ бо ҳамлу нақл ва истеъмоли он;
- мувофиқат ба вақти марҳилаи истеҳсоли он бо марҳилаи истеъмол дар зери таъсири муайянкунандаи миқдор ва қоидаи истеъмоли барқ;
- имконнопазирии баргардонидани барқ ҳангоми истифодаи он дар ҷараёни интиқол;
- набудани истеҳсолоти нотаом;
- нобаробарии истеҳсоли нерӯи барқ ва гармӣ бо дарназардошти тағйирёбии мавсимии истеъмоли он дар давраи ҳисоботӣ, бо муайян кардани речаи тағйирёбандаи истеҳсоли он дар нерӯгоҳҳо.

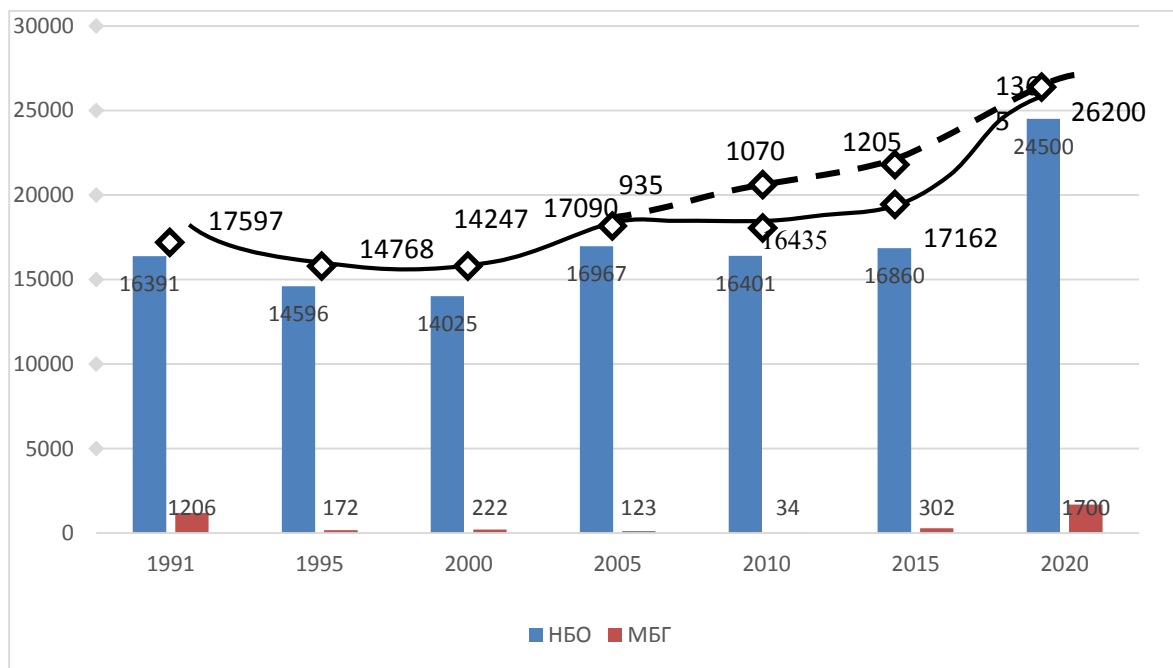
Хусусиятҳои хоси номбаршудаи маҳсулоти барқӣ истифодаи барқро ҳамчун ашёи дар шартномаи иҷора ё истифодаи ройгон имконнопазир мегардонанд. Ҳамин тавр, ҳангоми қабули қарор ё эътироф накардани барқ ҳамчун ашё, ба назари мо, бояд ба талаботи Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон таъя кард.

Тибқи боби 29 моддаи 569 Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъминоти барқ ҳамчун як намуди шартномаи хариду фурӯш тасниф карда мешавад. Ҳамин тавр, тибқи банди 1 ин модда, «тибқи шартномаи хариду фурӯш, як тараф (фурӯшанда) ўҳдадор мешавад, ки ашёро (молро) ба моликияти тарафи дигар (харидор) диҳад ва харидор ўҳдадор мешавад, ки ин молро қабул кунад ва барои он миқдори муайяни (нарни) онро пардохт

кунад», ки ин аз ҷониби қонунгузор нерӯи барқро ҳамчун маҳсулот нишон медиҳад.

Ҳамин тариқ, дар асоси омӯзиши танқидии нуқтаи назари иқтисодчиёни барҷаста оид ба мафҳуми «нерӯи барқӣ» ба хулоса омадем, ки онро *ҳамчун объекти махсуси баҳисобгирӣ, ки асоси моддӣ надорад, вале дар таркиби дороиҳои корхона ҳамчун маҳсулоти тайёр ба ҳисоб гирифта мешавад, эътироф созем*. Фарқаш аз он иборат аст, ки нерӯи барқ бевосита ба харидор интиқол дода мешавад, ба анбор намесупоранд, яъне захира кардан ғайриимкон аст.

Мебояд қайд кард, ки истеҳсоли ин намуди нодири энергия дар соли 2018 дар Тоҷикистон 19742 млн. кВт-соат, ва истеҳсоли нерӯи гармӣ 1,4 млрд. Гкал-ро ташкил додааст [105, с. 270]. Бо назардошти ҳаҷми пешбинишавандаи талабот ба нерӯи барқ ҳангоми вариантҳои неқбинона ва оптимистӣ истеҳсоли умумии он назар ба соли 2010 қариб ба андозаи 1,2 маротиба то 1365 млрд. кВт-соат дар соли 2020 бояд расад [116; 8]. Ҳангоми варианти муътадили рушди иқтисодиёт истеҳсоли нерӯи барқ бояд мувофиқан 1015 млрд кВт-соат ва 1215 млрд. кВт-соатро бояд ташкил намояд (ниг. ба расми 1.1).

Расми 1.1 Динамикаи истеҳсоли нерӯи барқ, млн кВт. соат

Таъмини сатҳи мазкури дурнамои истеъмоли энергия ҳалли як қатор

масъалаҳои зеринро талаб мекунад:

1. Маҳдудияти интиқоли барқ тавассути хатҳои интиқоли барқ.
2. Навсозии таҷҳизоти асосии нерӯи барқ ва рафъи ақибмонии технологӣ.
3. Таъмини сохтори оқилонаи тавозуни сӯзишворӣ.
4. Самаранокии истифодаи иқтидорҳои насбшуда.

Рушди саноати электроэнергетика бояд аз афзалиятҳои зерини иқтисодӣ мувофиқи тақсимои ҳудудии иқтидорҳои тавлидшаванда иборат бошад:

- дар қисмати шимолии Тоҷикистон аз навтаҷҳизонии техникийи нерӯгоҳҳои барқии обӣ ва сохтани силсила - нерӯгоҳҳои барқӣ дар водии Зарафшон;

- дар ш. Душанбе - рушди МБГ ва нерӯгоҳҳои барқии обӣ;

- дар шарқи Тоҷикистон (ВМКБ) - рушди нерӯгоҳҳои барқии обӣ, марказҳои барқиву гармидиҳӣ бо ангишт дар шаҳрҳои калон.

- дар ҷануби Тоҷикистон - азнавтаҷҳизонии нерӯгоҳҳои мавҷуда ва сохтани нерӯгоҳҳои нави обӣ, сохтмони марказҳои гармидиҳӣ бо ангишт ё газ дар шаҳрҳои калон.

Асоси соҳаи электроэнергетика бояд нерӯгоҳҳои барқии обӣ бошанд, ки вазни қиёсии онҳо дар сохтори иқтидори муқарраршудаи саноат дар сатҳи 80 – 90 % пешбинӣ шудааст. Истеҳсоли нерӯи барқии обӣ дар соли 2020 нисбат ба соли 2000-ум 1,4 маротиба зиёд мешавад. Нерӯгоҳҳои барқии замонавӣ имкон медиҳанд, ки самаранокии барқро даҳҳо фоиз афзоиш диҳанд. Аммо, сохтмони марказҳои нави гармидиҳӣ дар шаҳрҳои калон ба хароҷоти назаррас оварда мерасонад. Ғайр аз он, хароҷоти таҷҳизотҳои интиқолдиҳандаи барқ чузъи муҳимтарини хароҷоти нерӯи барқ буд ва боқӣ мемонанд [14]. Истифодаи умумии захираҳои энергетикӣ дар марказҳои барқу гармидиҳӣ дар соли 2018 тақрибан 2,5 миллион тонна сӯзишвории муқаррарино ташкил дод (замимаи 2).

Қисми зиёди МБГ ба сифати сузишворӣ ангишти истеҳсоли ватаниро

истифода мебаранд (чадвали 1.1).

Чадвали 1.1.

Номгӯи сӯзишворихои истифодашаванда аз ҷониби МБГ

Номгӯи сузишворӣ	2014	2015	2016	2017	2018
Ангишт, ҳаз. тонна	878,1	1041,9	1361,4	1759,7	1907,0
Газ, млн. м ³	3,2	4,1	3,2	1,5	0,9
Мазут, тонна	7847	4637	7026	9219	25884

Газ, нисбат ба ангишт дорои як қатор афзалиятҳост, қобилияти баландтари энергетикӣ дорад, зеро агрегатҳои газ самараноктаранд ва муҳити зистро камтар ифлос мекунанд [61]. Саҳми газ ҳам дар Аврупо ва ҳам дар мамлакати мо меафзояд, сарфи назар аз изҳороти чандинкарата дар бораи коҳиши ҳиссаи он. Аммо, дар Тоҷикистон, истихроҷи газ сармоягузориҳои калонро барои ҳам коркарди конҳо ва ҳам сохтмони кубурҳо талаб мекунад. Бояд қайд кард, ки газ бо нархҳои мавҷуда аксар вақт бо талафот фурӯхта мешавад.

Омили муайянкунандаи ангишт бояд нарх бошад, ки ҳатман ва тадриҷан ба дараҷае расонида шавад, ки рушди саноати ангиштро таъмин кунад. Дар натиҷа, то соли 2020 тарифҳои миёнаи барқ барои ҳамаи категорияҳои истеъмолкунандагон 4 - 4,5 сент / кВт / соат баҳо дода мешаванд. Ғайр аз ин, зарур аст, ки субсидияҳои байнисоҳавиро аз байн бардошт ва тафовути тарифро вобаста ба чадвали ҳаррӯза ва мавсимӣ, тавре ки дар амалияи ҷаҳонӣ маъмул аст, ба даст оранд, зеро арзиши истихроҷи нерӯи барқ аз иқтидорҳои баландтарин аз арзиши истеҳсол аз иқтидорҳои заминавии нерӯгоҳ якчанд маротиба зиёдтар аст.

Рушди нерӯи барқӣ, ки бо эҳтимолияти тағйири шароити таъминоти нерӯгоҳҳои гармидиҳӣ бо сӯзишворӣ дар шаҳрҳои калони кишвар, аз байн бурдани тамоюли афзоиши ҳаҷми таҷҳизоти нерӯгоҳҳои барқии аздастдиҳандаи захираҳои худ нисбат ба суръати аз корбарорӣ ва навсозии онҳо татбиқи босуръати дастовардҳои пешрафтаи илмию техникӣ ва технологияҳои навро дар саноати электрики талаб мекунад.

Нақши муҳимро дар ихтисори истеъмоли сӯзишворие, ки барои

истеҳсоли нерӯи барқ ва гармӣ дар соҳаи энергетика истифода мешаванд, бояд гармӣ, яъне тавлиди нерӯи барқ дар нерӯгоҳҳои барқӣ бо истифодаи гармии дар давраи буғӣ буда, газ-турбина ё сикли омехта сарфшаванда бозанд.

Самти муҳим дар соҳаи электроэнергетика дар шароити муосир рушди генератсияи тақсимшуда дар заминаи сохтмони нерӯгоҳҳои хурд, пеш аз ҳама нерӯгоҳҳои хурди гармидиҳӣ бо сиклҳои барқ, газтурбинаҳо ва дигар технологияҳои муосир мебошад.

Истгоҳҳои газ-турбина, поршенҳо ва дастгоҳҳои гармидиҳии бо сӯзишворӣ коркунанда, ки барои хизматрасонии истеъмолкунандагон бо сарбории камтари гармии концентратсияҳои хурд ва миёна то 10 - 50 Гкал / соат, ки когенератсия номида мешаванд, нигаронида шудааст, пеш аз ҳама бояд бахши ғайримарказизунонии гармиро таъмин мекунанд.

Дар натиҷа, дар чараёни рушди саноати гармӣ ва когенератсия бояд ҳиссаи истеҳсолкунандагони нерӯи барқ ва гармӣ, ки аз ҷамъиятҳои сахҳомии энергетикӣ ва электрификатсия вобастагӣ надоранд, бояд зиёд шаванд, ки ба афзоиши рақобат байни истеҳсолкунандагони нерӯи барқ ва гармӣ таъсир мерасонанд.

Барои татбиқ намудани барномаи инноватсионии соҳа, ба андешаи мо, як қатор таҳқиқот ва коркардро дар самтҳои зерин гузаронидан зарур аст:

- тавсияи пойгоҳи захиравии соҳаи электроэнергетика ва афзоиш додани таъминоти сӯзишвории минтақавӣ тавассути азхудкунии сӯзишвории муассири аз ҷиҳати экологӣ тозаи Фон-Яғноб ва ангишти камсифат дар деғҳои агрегатҳои энергетикӣ буғӣ бо параметрҳои фавқулоддаи буғ ва истифодаи технологияи сӯзишворӣ, аз ҷумла бо кӯраи «ҳалқа», дар обшавии дағғол, дар оташдонҳои дорои қабати моеъдори гардишшаванда ва зерифишор;

- баланд бардоштани самаранокии сикли омехта тавассути интиҳоби схемаҳои барқарорсозии гармӣ;

- ташкил ва рушди истеҳсоли нерӯгоҳҳои насли нав дар асоси ҳуҷайраҳои сӯзишвории оксиди сахт барои таъмини мутамаркази энергия, омӯзиши имконияти

истифодаи дигар намудҳои ҳуҷайраҳои сӯзишворӣ барои ин мақсадҳо;

- сохтан ва татбиқи таҷҳизоти боэътимоди коммутатсионӣ бо гармии вакуум;

- рушди шабакаҳои интиқоли барқӣ низом бо афзоиши қобилият;

- рушди интиқоли нерӯи чандири барқ;

- ҷорӣ намудани насли нави таҷҳизоти трансформаторӣ, низомҳои муҳофизат аз болоравӣ ва муҳофизат аз релеи микропроцессор ва низомҳои автоматикунонии садамавӣ, низомҳои алоқаи нахӣ-оптикӣ;

- сохтан ва татбиқ намудани таҷҳизоти барқ, аз ҷумла агрегатҳои конвертатсияшавандаи унсурҳои гармистор, аз ҷумла конвертерҳои басомад барои дискҳои барқ барои мақсадҳои гуногун;

- баланд бардоштани эътимоднокии таъминоти гармӣ дар асоси зиёдшавии пойдору тобоварии кубурҳои шабакаҳои гармидиҳӣ бо изолятсияи пенополиуретан.

Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги гидроэнергетикӣ аст, ки то ҳол танҳо 5 % он коркард шудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз манбаҳои энергияи барқароршаванда ва аз ҷиҳати экологӣ тоза мебошад. Он дар ҷаҳон ҷои 8-умро ишғол мекунад (иқтидори тавлиди нерӯи барқ дар як сол 527 миллиард кВт соат ҳисоб карда мешавад). Ба ҳисоби миёна, зичии шабакаи дарёҳо дар ҳудуди Тоҷикистон тақрибан ба 0.6 км / км² баробар аст, дар байни кишварҳои ИДМ аз рӯи ин нишондод дар ҷои дуюм баъд аз Русия қарор дорад.

То 1 январи соли 2018, иқтидори умумии нерӯгоҳҳои барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо назардошти марказҳои барқию гармидиҳӣ) беш аз 5757 МВт аст. Вобаста ба баланд шудани хароҷоти истихроҷи сӯзишворӣ ва афзоиши интизории нархҳо зарур аст, ки истифодаи ҳадди аққал имконпазир ва рушди гидроэнергетика, ки манбаи барқароршавандаи нерӯи барқ аз ҷиҳати экологӣ мебошад, таъмин карда шавад. Истеҳсоли нерӯи барқ бояд аз 17,1 млрд кВт. соат дар соли 2015 ва то 26,2 млрд кВт. соат дар соли 2020 бо афзоиши минбаъдаи он ба 37,5 млрд кВт. соат аз сабаби сохтмони нерӯгоҳҳои нави обӣ афзоиш ёбад.

Рушди иқтисодиёти шабакавӣ, навсозӣ ва таъмин намудани афзоиши иқтидорҳои истеҳсоли афзоиши сармоягузориҳоро ба соҳаи электроэнергетика талаб мекунад, ки манбаъҳои онҳоро пешбинӣ кардан мумкин аст:

- корхонаҳои истеҳсолии гармӣ;
- маблағҳои худии корхонаҳо, сармояи оинномавӣ ва сармояи онҳо;
- корхонаҳои давлатии энергетикӣ;

- маблағҳои худии корхонаҳо, сармояи ҷалбшуда ва саҳмияҳо, ташкил ва истифодаи фондҳои мақсадноки сармоягузорӣ, ки аз ғоидаи нерӯгоҳҳои барқи обӣ ташкил карда мешаванд;

- корхонаи шабакавии ҷумҳуриявӣ ва оператори низом - фондҳои мутамаркази сармоягузорӣ, ки ба тарифҳо ва хизматрасониҳои низом шомиланд.

Мебояд навсозии энергетикии коммуналӣ, аз ҷумла тавассути ҷалби сармояи хусусӣ ба ин соҳаи эҳтимолан ҷолиби сармоягузориҳои ғайриҳудудӣ дар заминаи ислоҳот ва модернизатсияи тамоми комплекси манзилию коммуналии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тақдир додани корхонаҳои воҳиди маҳаллӣ, ки аҳоли ва соҳаи маҳалли шаҳрҳоро таъмин мекунанд ба ҷамъиятҳои саҳомии кушод ва ҳамгироии минбаъдаи онҳо бо ҷамъиятҳои саҳомӣ ва электрификатсия, аз ҷумла истифодаи консессияҳо, иҷора ва дигар механизмҳои идоракунии инфрасохтори коммуналӣ, зарур аст.

Дар низоми кунунии муносибатҳои иқтисодӣ ислоҳоти соҳаи электроэнергетика идома дорад, ки ҳадафи он баланд бардоштани самаранокии истеҳсол ва истеъмоли нерӯи барқ дар асоси истифодаи технологияҳои муосир ва принципҳои бозориҳои ғайриҳудудӣ, ва дар заминаи он қонеъкунии бозорӣ ва аз ҷиҳати иқтисодӣ арзишманди талабот ба нерӯи барқ ва гармӣ дар дурнамои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат мебошад.

Зарурияти ислоҳоти соҳа аз инҳо иборат аст:

- афзоиши ғунҷоиши энергетикӣ иқтисодиёт;
- яқбора кам шудани сармоягузорӣ;

- паст гардидани самаранокии бахшҳои алоҳидаи саноат, мавҷуд набудани шаффофияти фаъолияти молиявӣ хоҷагӣ;

- танзими маъмурии тариф, ки ба ташаккули тарифҳо дар зерӣ таъсири омилҳои бозории талабот ва пешниҳод мусоидат намекунад;

- мавҷудияти субсидия, ки дар он баъзе истеъмолкунандагон (шахсони ҳуқуқӣ) маҷбуранд барои ғурӯҳи дигари истеъмолкунандагон (шахсони воқеӣ) пардохт кунанд.

Дар мувофиқа бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика», ислоҳоти соҳаи электроэнергетика ба:

- таснифи интиқол, тақсимои нерӯи барқ ва диспетчерҳо ҳамчун намудҳои истисноии фаъолият, ки таҳти танзими давлатӣ қарор мегиранд ва татбиқашон танҳо дар асоси иҷозатнома имконпазир аст;

- азхудкунӣ ва рушди рақобат дар соҳаи истеҳсол, фурӯш ва хизматрасонӣ (таъмир, ба қор даровардан, лоиҳакашӣ);

- таъмини дастрасии баробар ба ҳамаи истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони нерӯи барқ ба инфрасохтори бозор;

- истифодаи стандартҳои ягонаи беҳатарӣ, меъёрҳо ва қоидаҳои техникӣ дар соҳаи электроэнергетика;

- таъмини шаффофияти молиявӣ бозорҳои нерӯи барқ ва фаъолияти ҳадамоти танзимкунандаи соҳаи электроэнергетика;

- додани ҳуқуқҳо ба сармоягузoron, қарздиҳандагон ва саҳмдорон ҳангоми ҷобачогузории кадрҳо асос ёфтааст.

Дар ҷунин шароит, ҳалли масъалаҳои зерин талаб карда мешавад [116; 7];

- ташкили заминаи меъёриҳо ҳуқуқии ислоҳоти соҳа, танзими фаъолияти он дар шароити нави иқтисодӣ;

- ташкили бозори рақобатпазири нерӯи барқ дар ҳама минтақаҳои Тоҷикистон;

- ташкили механизми самарабахши кам кардани хароҷот дар соҳаи истеҳсол (ғункунӣ), интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;

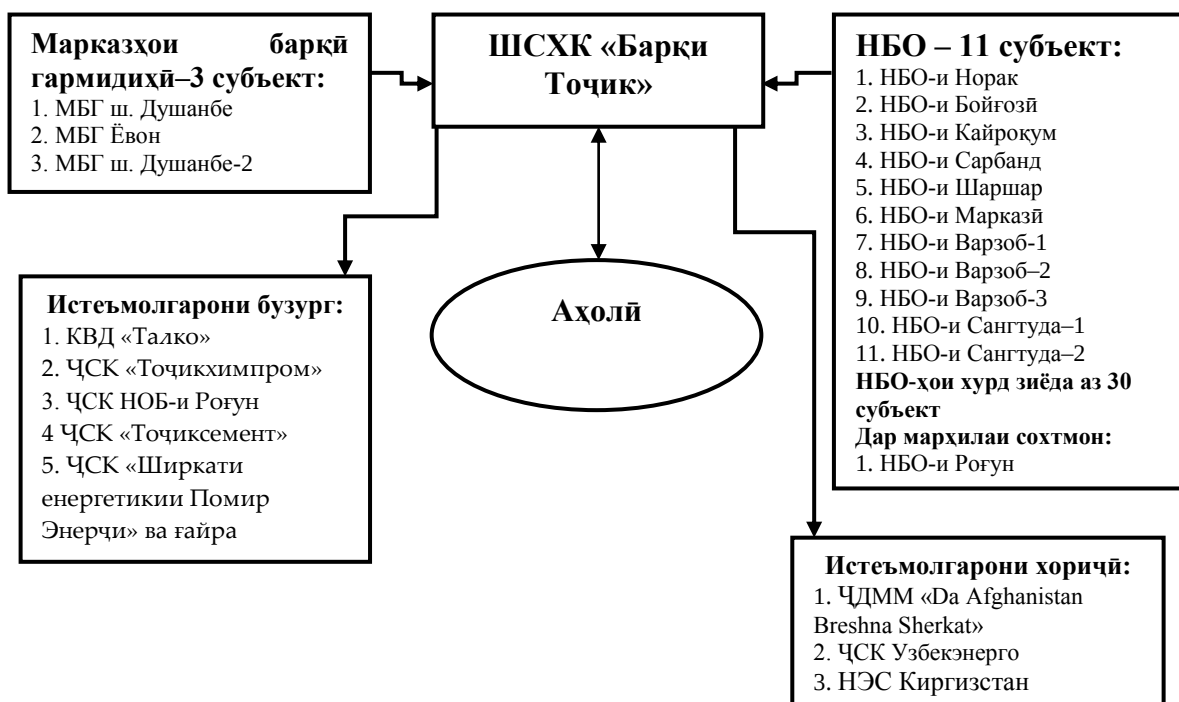
- таъмини сохтмони иқтидорҳои нав барои истеҳсол ва интиқоли нерӯи

барқ;

- таъмини рушди инфрасохтори ягонаи соҳаи энергетика, ки дар худ шабакаҳои магистралӣ ва назорати диспетчериро дар бар мегирад;
- демонополизатсиякунонии бозори сӯзишворӣ барои марказҳои барқи гармидиҳӣ;
- ислоҳоти низоми танзими давлатӣ, идоракунӣ ва назорат дар соҳаи электроэнергетика.

Ҳамин тавр, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои асосии ислоҳоти соҳаи электроэнергетикаро қабул кард [7; 8], ки тибқи он тадриҷан озодкунии бозори нерӯи барқ гузаронида мешавад, ки он имконияти пешгирии якҷояшавии ду равандҳои мураккаб - таҷдиди корхонаҳо ва либерализатсияи бозорро фароҳам меоварад. Дар ҳаҷми фурӯши то 15 % энергияе, ки аз ҷониби нерӯгоҳҳои барқӣ истеҳсол карда мешавад, бозори яклӯхт ташкил карда мешавад, ки он дар марҳилаи аввал таҳияи модели бозори рақобати яклӯхти рақобатпазирро имкон медиҳад. Ғайр аз он, бозорҳои яклӯхт ва ҷаҳонаи нерӯи барқ таҳия ва рушд мекунанд, ки асоси он бояд маҷмӯи савдои муташаккил (мубодила)-и барқ бо низоми бастанӣ созишномаҳои дуҷониба бошад, ки ба иштирокчиёни бозор имконияти ташкили мустақилонаи муносибатҳои иқтисодиро фароҳам меоваранд. Шароит барои ҷалби сармоягузориҳои назаррас ба сармояи корхонаҳои энергетикӣ васеъ карда мешавад, тарҳрезии инфрасохтор ва гузариши саноати энергетикӣ ба рушди устувор ба анҷом мерасад.

Бо назардошти либерализатсия ва аз инҳисорот баровардани (демонополизация) бозори электроэнергия (иқтидор) он ба бозори серрақобат дар заминаи ҳамкориҳои тичоратии иштирокчиёни он ташаккул ёфта, нерӯи барқро аз ҷониби корхонаҳои тавлидкунанда дар заминаи нерӯгоҳҳои барқи обӣ ва барқии гармидиҳӣ таъмин менамояд, табдил мегардад [106].

Расми 1.2. Нақшаи муносибати иштирокчиёни БЯҶНБИ ҳамчун асос барои ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ оид ба нархи молҳои энергетикӣ

Бо мақсади ҷорӣ намудани механизмҳои рақобат, ташаккули инфрасохтори бозор ва истифодаи механизмҳои бозор барои муайян кардани арзиши воқеии барқ, давлат бояд, ба андешаи мо, фуруши як қисми нерӯи барқро – то 15 % аз ҳаҷми тавлид дар музояда ба фуруш барорад. Барои бақияи нерӯи барқ танзими давлатии тарифҳо бояд риоя карда шавад.

Истеҳсолкунандагони мустақил айнаи замон тамоми нерӯи барқро тибқи тарифҳои танзимнашудаи давлатӣ бо истифода аз механизми тичоратӣ месупоранд.

Бо мақсади ташаккули арзиши бозории нархҳо, мебояд муқоисаи дархостҳои нархҳои харидорон ва фурушандагон бо омили нархҳои минималӣ, яъне, диспетчерҳои тичоратӣ, бо тартиби муқаррар кардани нархҳои мувозинат дар бозори яклухт гузаронида шаванд [7; 8; 81; 64].

Бо мақсади коҳиш додани хавфҳои молиявӣ дар бозори яклухти нерӯи барқ ба иштирокчиёни он бояд имконияти бастанӣ шартномаҳо барои таъмини минбаъдаи нерӯи барқ (иктидор) ва хариду фуруши миқдори муайяни нерӯи барқ (иктидор) дар оянда бо нархи мувофиқашуда (шартномаҳои форвард ва фьючерсӣ), ки бо суғуртаи (ҳимояи) хавфҳои тағйири якбораи нархи бозор фароҳам оварда

шаванд.

Ҳамкориҳои иштирокчиёни бозори яклухти ҷумҳуриявии нерӯи барқ (БЯЧНБИ) бояд ба шартҳои бечунучарои ӯҳдадориҳои шартномавӣ ва интизоми молиявӣ асос ёбад (расми 1.2).

Ҳамин тариқ, шартҳои шартнома оид ба таъмин ва хариди нерӯи барқ ва хизматрасонӣ дар бозори яклухт заминаи ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ дар бораи хароҷоти иштирокчиёни БЯЧНБИ аз як тараф ҳамчун нархи бозори маҳсулоти нерӯи барқ, ва аз тарафи дигар ҳангоми ҳалли мушкилоти марбут ба ташкили низоми оқилонаи нархгузорӣ ва истифодаи самараноки захираҳо, субот дар тӯли солҳо, даромаднокии ва дастрасӣ ба харидор баромад менамоянд.

1.2. Тартиби ташаккули заминаи иттилоотии ҳисобкунии арзиши асли дар мувофиқа бо ислоҳоти модели идоракунии энергетика

Раванди ислоҳот, ки Ширкати саҳҳомии холдингии кушодаи «Барқи Тоҷик» - Ширкати давлатии энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, филиалҳо ва шӯъбаҳои он, корхонаҳои энергетикӣ ва дигар ташкилотҳо, ки шабакаҳои барқиро дорост ва хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқро фаро мегирад, боиси таъсиси ширкати ягонаи барқии ҷумҳуриявӣ гардид. Сохтори он шабакаҳои магистрالي мавҷударо, ки ҷузъи шабакаи ягонаи миллии энергетикиро дар бар мегиранд ва муттаҳидсозии нерӯгоҳҳои барқии ШСХК «Барқи Тоҷик» ва низомҳои минтақавии энергетикӣ, қараёни барқ миёни онҳо, транзити он, содирот ва воридотро таъмин мекунанд.

Тағйирот дар муҳити кории ШСХК «Барқи Тоҷик» тартиби дигари тавлиди маълумоти иқтисодиро муайян менамояд. Низомҳои нави идоракунии ҳадафҳо ва вазифаҳои муҳити дохилии ширкат меёриҳои сифатан нави баҳисобгирӣ муҳосибиро муқаррар намуданд. Ҳамзамон, функсияи назорат нақши аввалияи худро аз дода, арзиши махсусро иттилоот, ки дар асоси он идоракунии стратегиро метавон татбиқ намуд, касб мекунад. Раёишҳои низом ва вазъӣ ба идоракунии стратегӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки қабули қарорҳои

таъчилӣ, тактикӣ ва стратегӣ маълумоти бозьтимоди баҳисобгирӣ ва таҳлилиро дар бораи ҳар як сегменти истеҳсолии бозори нерӯи барқ тақозо мекунанд, ки танҳо тавассути ҳисоботи сегментӣ гирифтани мумкин аст. Дар ин робита талабот оид ба дохил намудани маълумот ба модели сегментӣ дар ҳисоботи молиявии корхонаҳои энергетикӣ ниҳоят муҳим аст.

Тавре ки таҳқиқот нишон доданд, ҳуҷҷати асосии танзимкунандаи пешниҳоди ҳисоботи сегментӣ СБХМ (IFRS) 8 «Ҳисоботи сегментӣ» [11, с. 52] мебошад, ки мувофиқи он маълумот аз ҷониби сегментҳои амалиётӣ ва ҷуғрофӣ пешниҳод карда мешавад. Ҳамин тавр, корхонаҳои энергетикӣ аз рӯи сегменти амалиётӣ маълумоте нишон медиҳанд, як қисми фаъолиятро оид ба истеҳсоли маҳсулоти мушаххаси нерӯи барқ муайян мекунанд, ки ба хавфҳо ва гирифтани фоидаҳо дучор шуда, аз намудҳои дигари молҳо фарқ мекунанд. Тибқи сегментҳои ҷуғрофӣ маълумот дар бораи қисми фаъолият оид ба истеҳсоли маҳсулоти мушаххаси энергетикӣ барқ дар минтақаи муайяни ҷуғрофӣ пешниҳод мегардад, ки он ба хавфҳо ва фоидаҳои аз хавф ва суди дигар минтақаҳои Тоҷикистон фарқкунанда муносиб аст.

Ҳангоми таҳияи модели сегментатсионӣ низоми баҳисобгирии арзиши аслий ва ҳисоботро пешниҳод менамоям, ки имконияти ташаккули маълумотро дар бораи:

а) сегментҳое, ки аз рӯи намуди фаъолияти бозори нерӯи барқ тақсим карда мешаванд:

- истеҳсоли нерӯи барқ;
- истеҳсоли нерӯи гармӣ;
- хизматрасонӣ аз рӯи интиқоли нерӯи барқ;
- хизматрасонӣ аз рӯи интиқоли нерӯи гармӣ;
- фаъолият оид ба идоракунии диспетчерӣ - оперативӣ;
- фурӯши нерӯи барқ;
- фурӯши нерӯи гармӣ;

б) сегментҳо аз рӯи намуди маҳсулот:

- нерӯи барқ;

- нерӯи гармӣ;
- интиқоли нерӯи барқ тавассути шабакаҳои барқии 220 кВт;
- хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсими нерӯи гармӣ;
- хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсими об;
- хизматрасониҳо оид ба фурӯши нерӯи барқ;
- хизматрасониҳо оид ба фурӯши нерӯи гармӣ;
- корҳо дар самти пайвастунии технологияи объекти нав ба шабакаҳои барқӣ фароҳам менамояд.

Барои ташкили маълумоти зикршудаи ШСХК «Барқи Тоҷик» намудҳои фаъолиятро дар самтҳои зерин ҷудо месозем:

- *Хатҳои баландшиддати интиқолдиҳандаи нерӯи барқ*, ки тамоми минтақаҳои Тоҷикистонро бо ҳам мепайванданд. Ширкат барои интиқоли нерӯи барқ аз истифодабарандагони хатҳои баландшиддат даромад мегирад ва хизматрасонии ин хатҳоро ба роҳ мемонад. Идораи марказии диспетчерӣ, ки як ҷузъи сохтории ШСХК «Барқи Тоҷик» аст, барои назорати диспетчерии тамоми низоми энергетика ва фаъолияти бозори яклухти ҷумҳуриявии нерӯи барқ ва иқтидор (БЯЧНБИ) масъул аст;

- *Ҷамъиятҳои минтақавӣ барои истеҳсол ва тақсими энергия*. Ширкати ШСХК «Барқи Тоҷик» дар 5 корхонаи минтақавӣ, ки бо истеҳсол, тақсимот ва фурӯши энергия машғуланд, 100 % ҳисса дорад (замимаи 3)

- *Нерӯгоҳҳои ҷудогона*. Калонтарин нерӯгоҳҳои барқӣ барқ истеҳсол мекунад ва онро бевосита ба БЯЧНБИ мефурӯшанд. Гузашта аз ин, қисми зиёди татбиқи он дар доираи гурӯҳи ШСХК «Барқи тоҷик» сураат мегирад.

Ширкати ШСХК «Барқи Тоҷик» дар бораи фаъолияти худ ҳисоботҳо тартиб медиҳад, ки чор сегменти асосии истеҳсолиро дарбар мегиранд (ҷадвали 1.2):

- «Интиқоли нерӯи барқ», ки дастгирии техникии шабакаи баландшиддати барқ ва диспетчерҳоро дар як низоми ягонаи энергетикӣ таъмин мекунад. Ҳаҷми пардохти моҳонаро барои интиқоли нерӯи барқ ҳукумат муқаррар менамояд;

- «Низомҳои энергетикӣ», ки ба корхонаҳои минтақавӣ оид ба истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ ва гармӣ дар минтақаҳо дохил мешавад. Қисми зиёди нерӯи

барқе, ки низомҳои энергетикӣ минтақавӣ истеҳсол мекунад, дар минтақаҳои фурӯхта мешавад, ки ин низомӣ энергетикӣ аз рӯи тариф бо нархҳои муқарраркардаи ҳукумат қор мекунад. Баъзе низомҳои энергетикӣ барқи зиёдтаро тавлид мекунад ба БЯҚНБИ фурӯхта мешаванд. Тарифҳои БЯҚНБИ аз ҷониби ҳукумат муқаррар карда мешаванд;

- «Нерӯгоҳҳои барқии обӣ ва марказҳои гармидиҳӣ», ки қорхонаҳои дар бар мегирад, ки нерӯи барқро тавассути БЯҚНБИ аз рӯи тарифи муқарраркардаи Ҳукумат мефурӯшанд;

- «Тақсимнашаванда» як қатор гурӯҳҳои қочиро дар бар мегирад, аз ҷумла қорхонаҳои сохтмонӣ, истеҳсол ва фурӯши нерӯи барқ қорӣ содирот.

- Сегменти дуҷмдараҷаи ҳисоботӣ сегментҳои ҷуғрофӣ ба ҳисоб меаванд. Шабакаи хатҳои интиқоли барқ ба ШСХК «Барқи Тоҷик» тааллуқдошта дар қаросари Ҷумҳурии Тоҷикистон қойгир аст, аммо дар баҳисобгирӣ онҳо бидуни зикри мушаххаси қойгиршавии ҷуғрофӣ инъикос ёфтааст. Ин ба он оварда меарсонад, ки қудосозии маълумоти баҳисобгирӣ шабақаҳои интиқоли барқ аз рӯи сегментҳои ҷуғрофӣ мақсаднок нагардад. Даромад аз истифодаи дороиҳо асосан дар минтақаҳои, ки онҳо дар он қо қойгиранд, ба даст меояд. Маълумоти расмӣ мушаххасе оид ба ташаккули хароҷот ва даромад аз рӯи ҳар як минтақа мавҷуд нест, аз ин рӯ пешниҳод ва таҳлили иттилооти баҳисобгирӣ дар диссертатсия ғайримантиқӣ гардид.

- Бо назардошти сохтори ташкилии ШСХК «Барқи Тоҷик», ки ба ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ таъсир меарсонад, мо модели идорақуноиро пешниҳод меамоем, ки ба мо имқон медиҳад низомӣ ҳисобдории баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳиро дар амал татбиқ қуном (замимаи 7).

Маълумоти сохтор ва ҳаҷми истеҳсоли нерӯи барқ ба охири соли 2018 ва иқтидорҳои тавлидотӣ дар замимаи 6 оварда шудаанд.

Солҳои охир тамоҷули устувори афзоиши истеъмоли нерӯи гармӣ ба назар меарсад (замимаи 4). Сабаби зиёд шудани таъминоти қоиданоки гармидиҳӣ дар солҳои охир нисбат ба солҳои 2000-ум ба фаъолияти шурӯъ

намудани Шабаккаи барқии гармидиҳии ш. Душанбе буда, дар айни замон миқдори истеъмолгарони нерӯи гармӣ бо назардошти зиёдшавии масоҳати хизматрасонӣ афзоиш карда истодааст.

Таҳлили муқоисавии бузургии сӯзишвории арзиши истеҳсолии нерӯи барқ ва тарофаҳои барқ барои харидории нерӯи барқ имконпазирии аз барқ пур кардани НБО-ҳои худ дар давраҳои муайяни сол нишон дода шудааст, ки арзиши истихроҷи он аз тарифҳои хариди барқ бо БЯҚНБИ камтар буд.

Дар соли 2017 дар мамлакат 5384,565 МВт қуваҳои барқ истеҳсол карда шуд, ки аз ин 4640 МВт дар нерӯгоҳҳои барқии обӣ (НБО), 718 МВт-аш дар марказҳои барқии гармидиҳӣ (МБГ) ва 26,565 МВт-аш дар дигар сарчашмаҳои барқ истеҳсолкунанда (ДСБИ) [17, с. 2] истеҳсол карда шудааст. Маълумоти овардашуда нишон медиҳанд, ки дар нерӯгоҳҳои барқии обӣ нисбат ба марказҳои барқии гармидиҳӣ қариб 6,5 маротиба зиёд нерӯи барқ истеҳсол карда шудааст. Баъди ба кор даромадани ду агрегати НБО Роғун истеҳсоли нерӯи барқ дар соли 2019 дар НБО – ҳо ба 5 840 МВт расид. Маълумот оид ба истеҳсол, истеъмол, воридот ва содироти нерӯи барқ дар ҷадвали 1.2 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.2

**Вазъи нишондиҳандаҳои асосии иқтисодӣ – техникий фаъолияти
низоми барқӣ ба 01.12.2018**

Солҳо	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Истеҳсоли нерӯи барқ (млрд. кВт соат)	17,3	15,9	15,9	16,2	16,1	16,8	16,9	16,2	16,9	17,0	18,1	19,7
Аз ҷумла, дар МБГ (млрд. кВт. соат.)	0,4	0,3	0,17	0,033	0,042	0,05	0,044	0,160	0,31	0,6	0,981	1,3
дар НБО (млрд. кВт. соат.)	16,9	15,6	15,7	16,2	16,0	16,8	16,9	16,0	16,6	16,4	16,9	18,4
ДСБИ (аз ҷумла: НБО 25 МВт ва аз он кам) (млрд. кВт. соат)						0,002	0,005	0,005	0,010	0,007	0,007	0,005

Истеъмоли нерӯи барқ (млрд кВт. соат)	17,5	16,8	16,0	16,5	16,1	16,1	16,0	14,9	15,6	15,7	16,6	17,2
Содирот (млрд. кВт соат)	4,5	4,421	4,25	0,178	0,053	0,067	0,94	1,334	1,353	1,365	1,4	2,9
Воридот (млрд. кВт соат)	4,6	5,3	6,0	0,338	0,051	0,114	-	0,012	0,007	0,083	0,1	0,56
Иқтидори муқарарна муда (МВт. соат)	4275, 8	4729, 3	5078, 88	5081, 08	5088, 48	5200, 40	5205, 51	5415, 71	5414, 13	5713, 56	5713, 56	6197

Аз маълумоти ҷадвали 1.2 аён аст, ки дар соли 2008 нисбат ба соли 2007 истеҳсоли нерӯи барқ 1,4 млрд кВт соат кам шудааст. Аз ин миқдор 0,1 млрд. кВт. соат ба МБГ ва 1,3 млрд. кВт. соат ба НБО рост меояд. Ҳаҷми истеҳсоли нерӯи барқ дар соли 2017 нисбат ба соли 2007 3,36 % ва нисбат ба соли 2008 12,58 % зиёд шудааст. Истеъмоли нерӯи барқ дар мамлакат бо сабабҳои гуногун (маҳдуд намудани истифода, паस्त шудани иқтидори истеҳсолии корхонаҳо, аз қор мондани насосҳои обкашӣ ва ғайра) дар соли 2014 нисбати дигар солҳо камтар буда, 14,9 млрд. кВт. соатро ташкил дод. Содирот ва воридоти нерӯи барқ дар соли 2010 мувофиқан 178 млн. кВт соат ва 338 млн. кВт соатро ташкил дод, ки нишондиҳандаи пастарин мебошад. Содироти қувваи барқ дар соли 2017 31,11 % содирот ва воридоташ 2,17 % воридоти нерӯи барқро дар соли 2007 мувофиқан ташкил додааст. Аз маълумотҳои овардашуда аён аст, ки гарчанде зиёдшавии истеҳсоли нерӯи барқ дар соли 2017 нисбат ба соли 2007 ба миён омада бошад ҳам содироташ дар ин муддат коҳиш ёфтааст. Ин ҳолат аз сабаби кам намудани маҳдудияти истифодаи нерӯи барқ, яъне зиёд намудани вақти истифодабарии барои аҳоли ба амал омадааст.

Нерӯгоҳҳои барқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017 18,1 млрд. кВт соат ва дар соли 2018 19,7 млрд. кВт. соат нерӯи барқ истеҳсол карданд [105, с. 272]. Содироти нерӯи барқ дар соли 2017 1413,9 млн. кВт соат ва дар соли 2018 2944,9 млн кВт соатро ташкил дод. Даромад аз фурӯш мувофиқан

53,5 млн. доллар ва 77 млн. долларро ташкил дод. Воридоти нерӯи барқ бошад дар соли 2017 109,7 млн. кВт соат ва дар соли 2018 559,7 млн. кВт соатро ташкил додааст, ки 108 % ё 1,08 маротиба зиёд аст. Харочоти воридшавии ин миқдор нерӯи барқ мувофиқан 0,99 млн. ва 9,7 млн. долларро ташкил дод. Аз таҳлили гузаронида бармеояд, ки содироти нерӯи барқ дар соли 2018 нисбат ба соли 2017 2,08 маротиба ва воридоташ 5,10 маротиба зиёд шудааст. Содироти нерӯи барқ дар соли 2018 нисбат ба воридоташ 5,26 маротиба зиёд мебошад.

Дар соли 2019 баъди ба кор дармадани ду агрегати НБО Роғун, ба фикри мо, ба ворид намудани нерӯи барқ аз хориҷи мамлакат зарурат намонда, содироти он ва мӯҳлати истифодааш барои истифодабарандагони дохилӣ бояд зиёд карда шуд. Мувофиқи нақша то соли 2023 тамоми агрегатҳои НБО Роғун бояд ба кор дароянд. Аз ҳисоби ин нерӯгоҳ ва дигар сарчашмаҳои тавлиди нерӯи барқ иқтидори истеҳсоли нерӯи барқ дар мамлакат зиёд мешавад. Аз ҳисоби ғуруши нерӯи барқи аз талабот зиёд ба буҷаи мамлакат ҳар сол миллионҳо сомонӣ ворид шуда, сатҳи зиндагии аҳоли беҳтар гардида, иқтидори иқтисодии ҷумҳурӣ боло меравад.

Дар байни Нерӯгоҳҳои барқи НБО Сангтуда-1 аз ҷиҳати иқтидори истеҳсоли нерӯи барқ баъди НБО Норак ва Роғун бо иқтидори 670 МВт дар ҷойи сеюм қарор гирифтааст. Мувофиқи моддаи 2 шартномаи байни ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат медиҳад, ки аз 1 августи соли 2009 бо нархи 0,0169 доллари ИМА бе назардошти ААИ 1 кВт соат нерӯи барқро барои истифодаи дохилӣ дар муддати 20 сол харидорӣ намояд. Аз 1 январи соли 2010 сар карда нархи нерӯи барқ ҳар сол на камтар аз 4% нисбат ба соли гузашта зиёд мешавад [18]. Дар асоси ғуфтаҳои боло динамикаи эҳтимолии хароҷоти ШСХК «Барқи Тоҷик» барои 1 кВт бо назардошти зиёдшавии камтарини солоне (4 %) дар ҷадвали 1.3 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.3

Динамикаи эҳтимолии нархи хариди 1 кВт аз ҚСН НБО Сангтуда-1

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
--	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Нархи харида 1кВт, дол.	0,0169	0,0176	0,0183	0,0190	0,0198	0,0206	0,0214	0,0222	0,0231	0,0240	0,0255
-------------------------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

Аз маълумотҳои ҷадвали 1.3 бо назардошти қурби асёр дида мешавад, ки нархи харида 1 кВт нерӯи барқ дар соли 2019 0,0255 сомони ро ташкил медиҳад. Бо назардошти он, ки мо ҳангоми тартиб додани динамикаи эҳтимолии нарх фоизи зиёдшавии камтаринро гирифтаем ва дигар ҳароҷоте, ки барои интиқол ба амал меоянд (музди меҳнати кормандони ШСХК «Барқи Тоҷик», харида қисмҳои эҳтиётӣ, трансформаторҳо ва ғайра) арзиши 1 кВт нерӯи барқ нисбат ба нархи фурӯш ба ғайр аз корхонаҳои истеҳсоли ва ғайриистеҳсоли зиёд мешавад. Ин чунин маъно дорад, ки харида нерӯи барқ барои ШСХК «Барқи Тоҷик» то ба итмом расидани муҳлати ҳароҷотбарорӣ зараровар мебошад.

Нархи 1кВт нерӯи барқро бо зиёдшавии минималӣ (4 %) баъди ба итмомрасии муҳлати ҳароҷотбарорӣ бо ёри мафҳуми арзиши оянда муайян мекунем:

$$F_v = 0,0176 (1+0,04)^{20} = 0,0386$$

Баъди ба итмомрасии муҳлати ҳароҷотбарорӣ камтарин даромади НБО Сангтуда 1 бо нишондиҳандаи соли 2018 91963480 долларро ташкил медиҳад. Дар маълумотҳои НБО Сангтуда-1 пешниҳод намуда [17, с. 3] нархи фуруши 1 кВт нерӯи барқ ба ШСХК «Барқи Тоҷик» 0,02841 долларро ташкил медиҳад. Ин маълумот ба гуфтаҳои болои тақвият мебахшад.

Самтҳои афзалиятноки фаъолияти ҚСК НБО Сангтуда-1 инҳо мебошанд:

- баланд бардоштани дараҷаи пардохти интиқолҳои ҷории нерӯи барқ;
- зиёд намудани тавлиди нерӯи барқ;
- тасдиқи модели иқтисодӣ-молиявии ҳароҷотбарории сармоягузории барои сохтмони НБО Сангтуда-1 аз ҷумла пардохти қарзи ҷамъшудаи ШСХК «Барқи Тоҷик» дар назди Ҷамъият;
- иҷроиши барномаҳои танзимкунанда ва таъмир бизнес - плани

Чамъият дар ҳаҷми пурра;

- таъмини корҳои бехатарӣ, эътимоднок ва бетанаффуси пойгоҳҳои барқӣ;

- нигохдории муҳити устувор ва мусоид дар корхона.

Шӯрои директорон натиҷаи фаъолияти корхонаро дар соли 2018 мусбӣ баҳодихӣ намуд. Аз рӯи натиҷаи давраи ҳисоботи ҚСК НБО Сангтуда-1 дар соли 2018 313 млн. сомонӣ фоида ба даст овард, ки ин натиҷаи баландтарин дар таърихи фаъолияти Чамъият мебошад.

Ба Шӯрои директорон нақши нисбатан муҳим дар таъмини ҳукуки саҳҳомон дар ташкил ва амалисозии стратегияи Чамъият, инчунин дар таъмини фаъолияти мувафақонаи молиявӣ - хоҷагӣ чудо карда шудааст.

Ба сифати омилҳои асосии ба вазъи соҳа инчунин ба фаъолияти чамъият таъсиркунанда инҳо мансубанд:

- тавсифи низоми энергетикӣ Тоҷикистон аз ду қисми таркибии алоҳида: низоми энергетикӣ маркази (асосӣ) ва шарқи (Помир) иборат аст;

- мавҷудияти саҳми зиёди захираҳои гидроэнергетикӣ сохтори иқтисодии тавлидотии ҷумҳуриро муайянкунанда, ки қариб 89 % аз НБО иборат аст. Қисми зиёди нерӯгоҳҳо дар дарёи Вахш сохта шуда ба силсилаи нерӯгоҳҳои Вахш мансуб мебошанд. Ба ин силсилаи нерӯгоҳҳо 96 % иқтисодии муқараргардида ва 95 % нерӯи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда рост меояд;

- ҳолати монополии холдинги энергетикӣ давлатии ШСХК «Барқи Тоҷик», дар ҳама сегментҳои бозор (истеҳсол, интиқол, фурӯши нерӯи барқ, низоми функсияҳои оператори) фаъолияткунанда.

Қисми зиёди иқтисодии истеҳсолӣ (НБО Норақ, НБО Бойғозӣ, НБО Марказӣ, НБО Қайроқум ва дигарон) ба холдинги энергетикӣ давлатӣ мансуб мебошанд.

Чамъи иқтисодии муқараршуда дар НБО Тоҷикистон дар давраи ҳисоботӣ 5 582 МВт соатро ташкил дод.

Ҳаҷми умумии тавлидии нерӯи барқ дар тамоми объектҳои

истеҳсолкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи маълумотҳои соли 2018 19 743 млн кВт соатро ташкил дод. Сохтори истеҳсоли нерӯи барқ дар ҷадвали 1.4 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.4

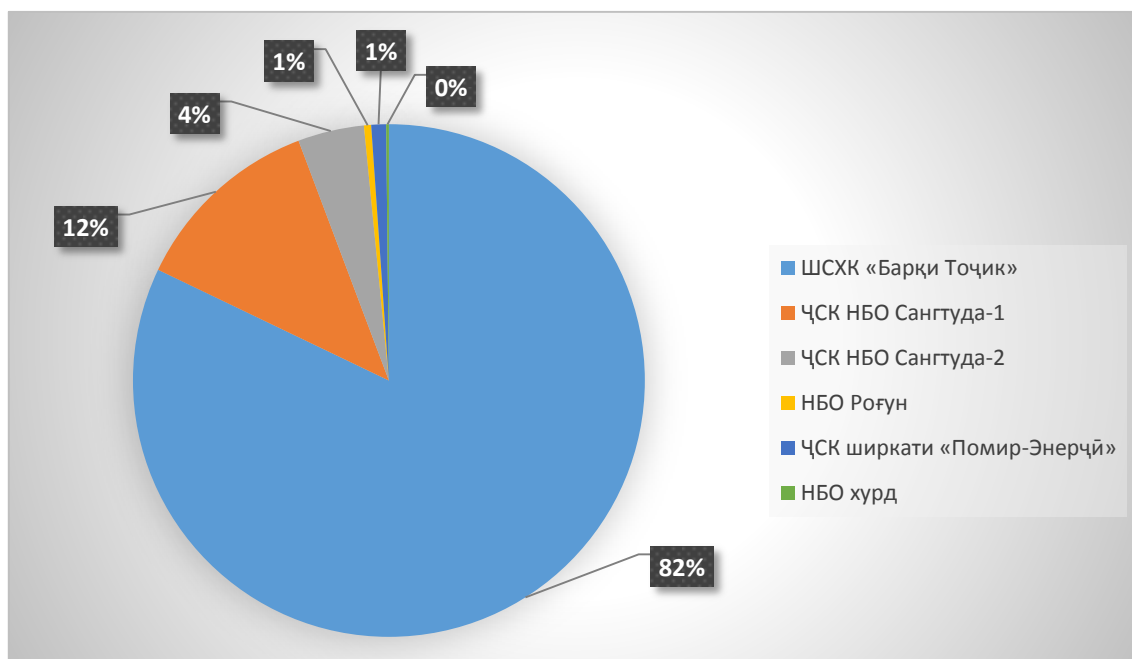
Тавлиди нерӯи барқ дар объектҳои истеҳсолкунанда

Р/т	Субъектҳои бозор	2018 млн кВт. соат	Ҳиссаи бозор %
1	ШСХК «Барқи Тоҷик»	16 211	82,1
2	ҚСК НБО Сангтуда-1	2398	12,1
3	ҚСК НБО Сангтуда-2	826	4,2
4	НБО Роғун	90	0,5
5	ҚСК ширкати «Помир-Энерҷӣ»	184	0,9
6	НБО хурд	34	0,2
	Ҷамағӣ	19 743	100

Тамоили умумии рушди соҳаи истеҳсоли нерӯи барқ дар соли ҳисоботи мунтазам хушбинона бозорӣ мешавад. Ин тамоил бо ҳодисаҳои зерини соли ҳисоботи алоқаманд мебошад:

- содироти нерӯи барқ аз апрели соли 2018 ба Ўзбекистон оғоз ёфт;
- агрегати якуми НБО Роғун моҳи ноябри соли 2018 ба фаъолият оғоз намуд;
- ду МБГ Душанбе бо иқтидори пурра ба фаъолият оғоз намуданд;
- истеҳсоли нерӯи барқ дар ҳолати умуми дар ҷумҳури нисбат ба соли 2017 1,6 млрд кВт соат ё ин ки 9,0 % (19 743 млн кВт соат дар соли 2018 ва 18 114 млн кВт соат дар соли 2017) зиёд нерӯи барқ истеҳсол карда шуд;
- ҳаҷми содироти нерӯи барқ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 зиёда аз 2,4 млрд кВт соат ташкил дод, ки нисбат ба соли 2017 1,1 млрд соат ё ин ки 1,8 маротиба зиёд аст.

Дар соли 2018 мувофиқи графיקи баимзорасидаи тасдиқнамудаи ҚСК НБО Сангтуда 1 ва ШСХК «Барқи Тоҷик» интиқоли нерӯи барқи истеҳсолшуда бояд 1 915 млн кВт соатро ташкил додааст.

Расми 1.3 Сохтори бозори нерӯи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Интиқоли воқеии нерӯи барқ 2 382,5 млн кВт соат ташкил дод, ки 467,5 млн кВт. соат ё ин ки 24,4 % аз нақшаи интиқоли солона зиёд мебошад. Сабаби асосии зиёдшавии интиқоли нерӯи барқ аз НБО Сангтуда - 1 ин оғозёбии интиқоли нерӯи барқ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ёзбекистон мебошад.

Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии истеҳсоли ва молиявии ҚСК НБО Сангтуда-1 дар ҷадвали 1.5 оварда шудаанд.

Ҷадвали 1.5

Натиҷаҳои асосии фаъолияти истеҳсолии ҚСК НБО Сангтуда-1

Нишондиҳанда	воҳиди ченкунӣ	2017	2018	тафавут	
				мутлақ	%
Истеҳсоли нерӯи барқ	млн кВт соат	1862,46	2397,45	534,99	28,73
Харочоти нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти худӣ, истеҳсолӣ ва хоҷагӣ	млн кВт соат	13,16	14,98	1,82	13,83
Содироти нерӯи барқи ғойданок	млн кВт соат	1849,30	2382,47	533,17	28,83
КИИМ	%	31,7	40,8	9,1	28,71

Аз маълумотҳои ҷадвали 1.5 дида мешавад, ки истеҳсоли нерӯи барқ дар ҚСК НБО Сангтуда-1 соли 2018 нисбат ба соли 2017 534,99 млн. кВт соат ё ин ки 28,73 % зиёд шуд. Сабаби зиёд шудани истеҳсоли нерӯи барқ соли

2018 нисбат ба соли 2017 ба андозаи 84 % зиёд шудани содироти он ба мамлакатҳои ҳамсоя, аз ҷумла оғоз шудани содироти нерӯи барқ ба Ёзбекистон ва кам шудани истеҳсоли нерӯи барқ дар НБО Норак бо сабаби таъмир мебошад.

Содироти нерӯи барқ дар соли 2018 нисбат ба соли 2017 533,17 млн. кВт соат ё ин ки 28,83 % зиёд шуд. Суръати зиёдшавии хароҷоти нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти худӣ, истеҳсолӣ ва хоҷагӣ нисбат ба суръати зиёдшавии нерӯи барқ дар соли 2018 нисбат ба соли 2017 кам мебошад. Аз ин ҳисоб суръати содироти нерӯи барқ дар соли 2018 нисбат ба соли 2017 аз суръати истеҳсолӣ 0,1 % зиёд мебошад. Коэффитсиенти истифодаи иқтисодии муқаррарнамуда дар соли 2018 нисбат ба соли 2017 бо ифодаи мутлақ 9,1 % ва таносубан 28,71 % зиёд шудааст.

Айни замон, ташаккули бозори ҷумҳуриявии яклухт ва истеъмолии нерӯи барқ таҳти танзим ва назорати давлатӣ қарор дорад, ки принципҳои асосии онҳо иборатанд аз:

- таъмини ягонагии идоракунии технологияи низоми ягонаи энергетикӣ Тоҷикистон, фаъолияти боэътимод ва бехатарӣ Низоми ягонаи энергетикӣ Тоҷикистон ва низомҳои минтақаҳои энергетикӣ аз ҷиҳати технологӣ ҷудо;
- ноил шудан ба тавозуни манфиатҳои иқтисодии таъминкунандагон ва истеъмолкунандагон барқ;
- таъмини дастрасии нерӯи барқ ва гармӣ ба истеъмолкунандагон ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо;
- фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоя бо мақсади рушд ва фаъолияти низоми энергетикаи ватанӣ;
- рушди бозори рақобатпазири нерӯи барқ ва маҳдуд кардани фаъолияти инҳисории субъектҳои алоҳидаи соҳаи электроэнергетика;
- таъмини дастрасии ғайриҳуқуқвайронкунӣ ба хизматрасониҳои монополияи табиӣ дар соҳаи электроэнергетика ва хизматрасони мудири низоми савдои бозори яклухт;
- нигоҳ доштани унсурҳои танзими давлатӣ дар соҳаи энергетика, ки дар он

шароити рақобат вучуд надорад ё маҳдуд аст;

- таъмини дастрасии истеъмолкунандагони нерӯи барқ ба иттилоот дар бораи фаъолияти бозорҳои яклухт ва чакана, инчунин фаъолияти субъектҳои соҳаи энергетика.

Дар соҳаи электроэнергетика усулҳои зерини танзим ва назорати давлатӣ истифода бурда мешаванд:

- фаъолияти сармоягузории субъектҳои монополияи табиӣ дар соҳаи электроэнергетика [68; 64];

- нархҳо (тарифҳо) барои намудҳои алоҳидаи маҳсулот (хизматрасонӣ), ки номгӯи онҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ муайян карда мешавад;

- қоидаҳои дастрасӣ ба шабакаҳои барқ ва хизматрасониҳо оид ба интиқоли барқ;

- иҷозатномадиҳии баъзе намудҳои фаъолият дар соҳаи электроэнергетика;

- танзими техникӣ дар соҳаи электроэнергетика;

- назорати иҷроиши субъектҳои соҳаи электроэнергетика ба талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи муносибатҳо дар соҳаи электроэнергетика, аз ҷумла регламенти техникӣ, ки талаботро барои беҳатариҳои иншооти истеҳсоли нерӯи барқ ва гармӣ муқаррар мекунад.

Дар айни замон, ШСХК «Барқи Тоҷик» фаъолияти тамоми субъектҳои бозорро вобаста ба истеҳсол, интиқол, тақсимот ва истеъмоли нерӯи барқ ҳамоҳанг месозад; истифодаи бозғатимод ва рушди заминаи техникӣ фаъолияти бозорро таъмин менамояд; дар таъминот ва назорати истеҳсолкунандагони сӯзишворӣ мувофиқат мекунад ва як қатор дигар функцияҳои ташкилкунандаи бозорро иҷро мекунад. Ҳамзамон, назорати диспетчерии марказии низоми ягонаи энергетикӣ ба сифати оператор-диспетчерӣ раванди истеҳсол ва интиқоли нерӯи барқ дар бозор хизмат мекунад.

Корхонаи давлатии «Ҳадамоти давлатӣ оид ба назорат дар соҳаи энергетика» риояи талаботҳои технологиро барои кори бозғатимоди низоми ягонаи энергетикӣ таъмин менамояд:

- нигоҳ доштани меъёрҳои муқарраршудаи сифати нерӯи барқ дар басомад ва шиддат дар ҳолати муқаррарӣ;

- нигоҳ доштани устуворӣ ва бозътимодии кори таъминоти нерӯи барқ ба истеъмолкунандагон дар ҳолати вазнин, рафъи ҳолатҳои ғавқулодда, барқарор кардани речаи муқаррарӣ;

- зуд бартараф кардани ҳолати ғавқулодда, пешгирии рушди силсилаи ҳолатҳои садамавӣ.

Ҳамин тавр, дар ҳоли ҳозир ташаккули фазои ягонаи бозорӣ дар шакли бозори яклухти нерӯи барқ ва иқтидор, ки соҳаи фурӯш ва хариди нерӯи барқ мебошад, ки ба ташаккули тарифҳо таъсир мерасонад. Ҳамзамон, ин бозор бо танзими қатъии давлатӣ, бо дарназардошти параметрҳо ва субъектҳои бозор, аз сабаби ҳам монополияҳои табиӣ дар ин соҳа ва ҳам иқтидори маҳдуди захираҳои энергетикӣ тавсиф карда мешавад. Ғайр аз он, рақобат дар ин самт маҳдуд аст, ки ба нархгузориҳои озоди тарифҳои нерӯи барқ таъсир мерасонад, ки қабули қонуни алоҳидаи муносибатҳои иқтисодии субъектҳои бозори яклухтро тақозо менамояд. Қайд кардан, зарур аст, ки барои баланд бардоштани самаранокии иқтисодии энергетика, бояд хароҷоти ҳам нерӯи барқ ва ҳам мувофиқати нархҳо бо хароҷот кам карда шаванд, ки боиси рақобат дар бозор мегарданд, ки ҳосилнокиро афзоиш медиҳад, арзиш ва нархро коҳиш медиҳад ва ба суръатбахшӣ ва татбиқи инноватсияро суръат мебахшад. Ҳамзамон, ғоидаи кам ба даст кашидани сармоягузориҳои бесамар аз ҷониби корхонаҳои тавлидкунанда оварда мерасонад.

Ташаккули рақобат дар соҳа, ҷӣ тавре ки таҳқиқот нишон медиҳад, бо ду роҳ имконпазир аст, аз ҷумла барои ташкили баҳисобгирӣ [82, с. 112]:

- таҷдиди уфуқӣ, ки тавассути ҳамгирозии бозори миллий ё минтақавии нерӯи барқ, зеро дар ин ҳолат як бозори ғайри рақобатнок аз ҳисоби афзоиши миқдори субъектҳои иқтисодӣ ва ихтисори ҳиссаи онҳо дар бозор падида мегардад;

- таҷдиди амудӣ, ки дар худ ҷудосозии истеҳсоли нерӯро аз интиқол ва умури муназзам дар назар дорад.

Дар ин маврид, чор муносибати зерин бар ҷудосозии амудии корхона мавҷуд аст:

- ҷудошавии баҳисобгирӣ, ки ҳангоми он таҳияи ҳисоботи дукаратаи молиявӣ ва идоракунии оид ба истеҳсол ва тақсими барқ дар доираи корхонаи ягона дар назар дошта мешавад;

- ҷудошавии функционалӣ, ки ҷудокунии баҳисобгирӣ, инчунин дастрасӣ ба шабакаҳои интиқоли барқро дар заминаи умумӣ барои ҳамаи фурӯшандагон ва харидорони нерӯи барқ, тақсими воқеии кормандони бо интиқоли барқ тавассути хати баландшиддати нерӯи барқ алоҳида аз онҳое, ки барқро ба истеъмолкунандагон мерасонанд ва мефурӯшанд, машғуланд, дар назар дорад;

- тақсими фаврӣ вақте имконпазир аст, ки идоракунӣ оперативии шабакаҳои баландшиддат ва як қатор қарорҳои сармоягузорӣ аз ҷониби мақомоти мустақил аз соҳибони иқтидорҳои истеҳсолкунанда (мудирӣ мустақили низом) қабул карда шаванд. Ҳамзамон, ҳуди шабакаҳо метавонанд моликияти соҳибони иқтидорҳои истеҳсолкунанда бошанд;

- ҷудошавии моликони тақсими истеҳсолот ва вогузориҳои ин вазифаҳоро ба шахсони ҳуқуқии инфиродӣ, одатан моликони гуногун, дар назар дорад.

Бояд қайд кард, ки тақсими функционалӣ ва баҳисобгирӣ пайдоиши ихтилофи манфиатҳоро ҳангоми дастрасӣ ба шабакаҳои инфрасохторӣ истисно насохта, таъсиси мақомоти қатъии назоратӣ ва заминаи қонунгузориро талаб мекунад. Ҷудошавии фаврӣ байни истеҳсоли барқ ва интиқол тафриқа мегузорад, аммо нақши мудирияти низом ба таври назаррас меафзояд ва сохтори саноати энергетикӣ хеле мураккаб мегардад. Ҷудошавии моликони мустақилияти шахсони ҳуқуқие, ки истеҳсол ва интиқоли нерӯи барқро амалӣ мегардонданд, ва барои корхонаҳои ватанӣ хосанд, ба вучуд меорад.

Асосҳои ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ, ки таҳқиқотҳо нишон доданд, инҳоянд:

- татбиқи фаъолияти ҷорӣ ва ояндаи истеҳсоли корхонаҳои

энергетикӣ дар соҳаи танзимшавандаи бозори яклухти нерӯи барқ ва иқтидор;

- баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои корхонаҳои энергетикӣ дар бозори яклухти нерӯи барқ ва иқтидор;

Расми 1.4. Тартиби ташаккулёбии иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ оиди сегментҳои амалиётӣ

- баланд бардоштани эътимодноки ва самаранокии IT инфрасохтори ШСХК «Барқи Тоҷик»;

- ба низомдарорӣ, мунтазамӣ, эътимодноки, саривақтӣ ва саҳеҳии пешниҳоди иттилоот;

- пешгӯӣ ва таҳлили мувозинати арзиши нерӯи барқ ва тавоноӣ;

- пешгӯӣ ва таҳлили тарифҳои шартномавӣ ва ҳаҷми субъектҳои соҳаи энергетика, таъсири шароити муносибатҳои шартномавӣ ба тавозуни арзиши бозори яклухти нерӯи барқ ва тавоноӣ;

- таҳлили арзиши воқеии нерӯи барқ ва иқтидори сектори энергетика;

- таҳлили натиҷаҳои молиявии корхонаҳои энергетикӣ дар давраи ҳисоботӣ, таҳлили тағйироти натиҷаҳои молиявии онҳо бинобар тағйир ёфтани ҳаҷм ва сохтори таъминот, тарифҳо;

- таҳлили муқоисавии тайғирёбии тарифҳои нақшавӣ ва воқеӣ дар бозорҳои истеъмоли ва яклухти нерӯи барқ.

Тартиби пешниҳодшудаи таъмини иттилооти баҳисобгирию таҳлилӣ барои дар шароити идоракунии модели нави БЯҚНБИ дар расми 1.4 оварда шудааст.

Ҳамин тавр, барои фаъолияти пурсамари иқтисодиёт заминаи устувори ҳуқуқӣ зарур аст, ки дастгирии баҳисобгирию таҳлилии идоракунии хароҷот дар соҳаи электроэнергетика бо мақсади муайян кардани сатҳи муносиби нархҳои молҳои нерӯи барқ мусоидат намояд.

1.3. Нақши баҳисобгирӣ ва аудити идоракунӣ дар ташаккули арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимоли нерӯи барқ

Шароити нави хоҷагидорӣ аз субъектҳои иқтисодӣ тақозо мекунад, ки на танҳо ба шароити тағйирёбандаи бозор зуд вокуниш нишон диҳанд, балки қобилияти стратегияи рақобати муносибро интиҳоб карда, дурнамои соҳибкорию бомуваффақият татбиқ намоянд. Дар назди мутахассисони корхонаҳои барқтаъминкунӣ вазифаҳо истодаанд, ки ба фаъолияти динамикии иқтисодӣ зуд ва бесаҳв вокуниш нишон диҳанд, онро фаҳманд ва саривақт ба роҳбарият тавсияҳо оид ба қабули қарорҳои идоракунӣ пешниҳод кунанд, яъне иштирокчиёни фаъоли чараёни идоракунӣ бошанд.

Тавре, ки корҳои таҳқиқотии олимон - иқтисодшиносони хориҷӣ ва ватанӣ нишон медиҳанд, фаҳмиши муосир ва вазифаҳои баҳисобгирии идоракунӣ дар ташаккули иттилоот барои менечерҳои зинаҳои гуногуни идоракунӣ зуруриятро тақозо мекунад, ки он ҳам натиҷаҳои амалиёт ва ҳам самаранокии идоракунии онҳоро нишон медиҳад [126; 112; 96; 94; 12].

Профессор Голов С.Ф чунин мешуморад, ки баҳисобгирии идоракунӣ ин «раванди муайянсозӣ, андозагирӣ, ҷамъоварӣ, таҳлил, омодагӣ, тафсир

ва интиқоли иттилооте мебошад, ки аз ҷониби воҳиди идоракунӣ барои банақшагирӣ, арзёбӣ ва назорат дар дохили ташкилот ва таъминоти мувофиқи истифодаи захираҳо истифода мешавад» [28].

Федотовская Е.Ю. мавқеи алоҳидаро ишғол карда, тасдиқ мекунад, ки хусусияти баҳисобгирии идоракунӣ дар он аст, ки ба ҷои вазифаҳои комилан коидавии баҳисобгирии иқтисодӣ вазифаи нав гузошта мешавад - таъмин намудани ниёзи истифодабарандагон ба чунин иттилооте, ки хусусияти суроғавӣ дорад, бинобар ин равшан аст, ки барои гурӯҳҳои мухталифи истифодабарандагон иттилооти гуногун таъмин карда шавад [126, с. 116].

Дар навбати худ, профессор Николаева О.Е. [96, с.17] қайд мекунад, ки умумияти баҳисобгирии идоракунӣ ва молиявӣ пеш аз ҳама бо он ифода карда мешавад, ки онҳо ба маълумотҳои низомии ягонаи баҳисобгирии молиявӣ асос ёфтаанд; дуюм, онҳо ба мафҳуми масъулият ба идоракунии субъектҳои хоҷагидорӣ таъсир мекунад; сеюм, маълумоти онҳо барои қабули қарорҳо хизмат мекунад, гарчанде ки самтҳои мухталифро доро бошад.

Бо хулоса, тасдиқ намудан мумкин аст, ки баҳисобгирии идоракунӣ - ин омода намудани иттилооти баҳисобгирӣ барои қорбарони дохилӣ (роҳбарони сатҳҳои гуногуни идоракунӣ) оид ба баъзе масъалаҳои афзалиятноки (самтҳо, нишондиҳандаҳо) фаъолияти хоҷагидорӣ барои аз тарафи онҳо қабул намудани қарорҳои дорои хусусияти амалиётӣ ва стратегӣ дошта мебошад.

Дар матни хароҷоти баҳисобгирии идоракунӣ – ин, ба назари мо, низомии мукаммали иттилоотист, ки:

- баҳисобгирии арзишӣ - миқдории хароҷотро тибқи таснифоти қабулшуда ё ҳамчун алтернатива, масраф ҳамчун хароҷоти сармоягузоришаванда, ки ба таври назаррас ба ташаккули натиҷаи молиявии фаъолият, бо мақсади ташкили пойяи иттилоот барои қабули қарорҳои идоракунӣ оид ба муносибгардонии онҳо таъсир мерасонад;

- бақайдгирии низомии қарорҳои идоракуниро оид ба ташаккули хароҷот бо мақсади ташкили пойяи иттилоотӣ барои баҳодихии минбаъдаи

чунин идоракунӣ ба предмети саривактӣ ва самаранокии қарорҳои ҳам қабулшуда ва ҳам иҷроиши онҳоро дарбар мегирад.

Маълумоти ҳисоботи молиявӣ, ки дар баҳисобгирии молиявӣ таҳия шудааст, аз ҷониби истифодабарандагонӣ берунӣ нашр ва истифода карда мешавад, дар сурате ки маълумотҳои ҷамъбасти баҳисобгирии идоракунӣ танҳо барои истифодаи дохилӣ пешниҳод карда мешаванд. Аксари маълумоти баҳисобгирии молиявӣ сирри тиҷоратӣ мебошад, зеро онҳо стратегияи корхонаро инъикос мекунад [42, с. 32].

Талаботи субъектҳои оид ба ҳам овардани маълумоти баҳисобгирӣ дар ҷараёни таҳияи ҳисоботи молиявӣ ба назар гирифта, ба андешаи мо, дар унсурҳои методикаи идоракунӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ умумияти зиёд вучуд дорад. Дар навбати аввал, ин ба объектҳои умумии баҳисобгирӣ дахл дорад, бинобар ин, ягонагии маълумоти ибтидоӣ: объекти бақайдгирии захираҳо, сармоя (сармояи худӣ ва қарзгирифта), натиҷаи фаъолияти молиявӣ мебошад.

Аммо, пешбурди баҳисобгирии молиявӣ бо меъёрҳои қонунҳои амалкунанда ва талабот ба таври возеҳ муайян карда шудааст, дар ҳоле ки ҷорӣ намудани баҳисобгирии идоракунӣ қоидаҳои возеҳ надорад ва корхонаҳои алоҳида бо назардошти хусусиятҳои ташкилии иқтисодии худ хусусиятҳои хоси худро доранд.

Маълумоти ҷамъбастшудаи баҳисобгирии молиявӣ танҳо натиҷаҳои фаъолияти анҷомдодашудаи корхонаро инъикос мекунад. Таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии идоракунӣ ҳам маълумотро дар бораи далелҳои анҷомёфтаи фаъолияти иқтисодӣ ва ҳам маълумоти пешгӯикунандаи нишондиҳандаи дастгоҳи идоракунии корхонаро дарбар гирифта, чӣ гуна ба ҳадафҳои гузошташуда ноил шуданро нишон медиҳанд [92, с. 76].

Якчанд сабабҳои муҳим мавҷуданд, ки асос барои аз низоми фаъолияти корхонаҳои зернизоми баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунӣ дар заминаи мавзӯи таҳқиқот – ҷудо кардани хароҷотро доранд.

Аввалан, дар баҳисобгирии идоракунӣ ва молиявӣ низ ҳамон объектҳои ташаккули хароҷот ба назар гирифта мешаванд: амалиёт бо захираҳои истеҳсолӣ, хизматҳои гирифташуда, зарари эътирофшуда, аз ҳисоб баровардани даромад ва хароҷоти натиҷаҳои молиявӣ ва ғайра.

Дуввум, тавре ки М.А. Вахрушина қайд намуд, пешбурди фақат баҳисобгирии молиявӣ имкон намедиҳад, ки корхона пурра идора карда шавад ва ҳеҷ гуна қарорҳои глобалӣ бидуни баҳисобгирии ҳаррӯзаи амалиёти корхонаҳо қабул намегардад [22, с. 67].

Сеюм, ба андешаи Т.П. Карпова, ҳамон тасдиқе боварибахш нест, ки вазифаи асосии баҳисобгирии молиявӣ, пешгӯӣ кардани оқибатҳои амалиёти минбаъда мегардад, назар ба он ки, ба баҳисобгирии сифатҳои ғайриоддӣ тааллуқ дорад (вазифаҳои пешгӯӣ). Дар асоси ҳудудгузори баҳисобгирӣ олим танҳо таъминоти иттилоотиро мебинад [50, с. 45].

Баҳисобгирии идоракунӣ пурра ба дархости менечменти корхона тобеъ мебошад. Воқеяи он бо роҳи шиносӣ ба вазифаҳои мушаххаси ҳоҷагидорӣ таъмин карда мешавад, ки ҳалли онҳо ба маълумоти дахлдор дар бораи хароҷот ва даромад асос ёфтааст [132, с. 203].

Низомов С.Ф. қайд мекунад, ки мақсади баҳисобгирии идоракунӣ аз инҳо иборат аст:

- кӯмак ба истифодабарандагони дохилӣ дар қабули қарорҳои нисбатан асосноккардашуда;

- таъмини менечерон бо иттилооте, ки барои зиёд кардани сармоя ба соҳибони он ёрӣ мерасонад;

- фароҳам овардани имконият ба кормандони корхона дар мавриди афзоиши арзиши беҳбудии моддӣ ва маънавии онҳо;

- баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ ва аз ин рӯ - самаранокии банақшагирӣ, тақсимот, назорат ва қарорҳои идоракунӣ [114, с. 50].

Яке аз вазифаҳои асосии баҳисобгирии идоракунӣ хароҷот - татбиқи чараёни чамъоварӣ, банизомдарорӣ ва чамъбасти маълумотҳо дар бораи хароҷоти истеҳсол ва гардиш мебошад.

Таҳлили самтҳои калидии воситаҳои масрафшудаи корхона муайян кардани самаранокии онҳоро ба ғоидаи корхона, муқаррарсозии вариантҳои хоҳишдиҳии роҳҳои бесамари ҷараёни пули нақд буда, ба ин васила имконияти таъсирро ҳам ба ҷараёни ташаккули хароҷоти истеҳсолӣ ва ҳам ба арзиши аслии маҳсулот фароҳам меоварад.

Таҳаввулоти муосири методикаи баҳисобгирии идоракунӣ имкон намедихад, ки шабоҳати пурра байни онҳо ва баҳисобгирии дохилихоҷагӣ муқоиса карда шавад. Таҷрибаи баҳисобгирии ватанӣ ва байналмилалиро ҷамъбаст намуда, тасдиқ намудан мумкин аст, ки баҳисобгирии дохилихоҷагӣ-зернизоми баҳисобгирии муҳосибӣ бо мақсади ба даст овардани маълумоти муфассал дар доираи масъалаҳои алоҳидаи муайяннамудаи роҳбарият (барои соҳаҳои алоҳидаи фаъолияти иқтисодӣ, равандҳои истеҳсолӣ ва ғайра) мебошад [21; 3; 32; 42; 94; 4; 129].

Баҳисобгирии идоракунӣ ва дохилихоҷагӣ аз рӯи масъалаҳои батартибандозӣ, истифодабарандагон ва дигар аломатҳои асосҳои концептуалӣ низ ҷанбаҳои комилан мувофиқ доранд (замимаи 15).

Барои анҷом додани вазифаҳои назоратӣ - таҳлилӣ дар доираи марказҳои масъулият, таъмини ҳисоботдиҳии фаъолияти онҳо, низоми баҳисобгирии нишондодашуда низоми баҳисобгирӣ оид ба марказҳои масъулият (Responsibility Accounting) - назорат ва баҳодиҳии фаъолияти ҳар як маркази масъулият таъмин мекунад.

Ба ақидаи мо, дар заминаи таъминоти иттилоотии баҳисобгирии идоракунӣ хароҷот - баҳисобгирии дохилихоҷагии амалиёти хоҷагидорӣ, хароҷотро бо нигоҳ доштани заминаи методи муҳосибӣ (мутаносибан бо назардошти талаботи идоракунӣ муфассал коркардшуда), инчунин баҳисобгирии ҷорабиниҳо (қарорҳо)-ро оид ба таъминоти маъмурӣ ва муносибгардонии чунин амалиётҳо ташаккул медиҳад.

Ҳангоми коркарди концепсияи ташкили баҳисобгирии идоракунӣ барои корхонаҳои таъминкунандаи барқ, ба ақидаи мо, бояд талаботи зерини асосӣ ба назар гирифта шавад, аз ҷумла:

- таъмини роҳбарият бо иттилооти зарурӣ дар ҳаҷми пурра, дар ҳоле, ки нопуррагии маълумоти (ё фосилаҳои иттилоотӣ) баҳисобгирии идоракунии ҳадафи истеҳсолиро гум мекунад;

- чараёнҳои технологии баҳисобгирии идоракунии бояд сифати иттилооти ҳисоботӣ ва иқтисодии чараёни ташаккули онро таъмин намояд;

- баҳисобгирии хусусияти фаъолияти корхона, аз ҷумла махсусиятҳои ҳисоб кардани арзиши аслии нерӯи барқӣ, хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ, муайян намудани натиҷаҳои фаъолият ва ғайра.

Фарқияти асосии асосҳои концептуалии баҳисобгирии муҳосибӣ ва идоракунии (мисоли баҳисобгирии хароҷот) дар ҷадвали 1.6 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.6

Фарқияти байни баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунии (дар мисоли баҳисобгирии хароҷот) [138; 124; 128; 84; 51; 31]

Доираи муқоиса	Фарқият	
	Баҳисобгирии молиявӣ	Баҳисобгирии идоракунии
1	2	3
Истифодабарандагон	Берунӣ	Доҳилӣ
Пушида набудани маълумот	Дастрас ба ҳама	Сирри тижоратӣ
Уҳдадорӣ пешбарӣ	Ҳатмӣ	Ҳатмӣ нест
Намудҳои низоми баҳисобгирии муҳосибӣ	Ҳисобҳои ҷузъӣ ва кулӣ дар асоси навишти дутарафа	Баҳисобгирӣ аз рӯи маркази масъулият дар асоси баҳисобгирии ҷузъӣ бо навишти дутарафа
Ҳисоботнокӣ	Молиявӣ, дар сатҳи давлатӣ тасдиқ шудааст	Ҳисоботи доҳилӣ оид ба ММ «Хароҷот»
Давравияти ҳисобҳо	Давравӣ (моҳона, семоҳа, солона)	Фаврӣ: моҳона, давравӣ, даҳрӯза ва ғайра.
Объекти баҳисобгирӣ ва ҳисоботӣ	Амалиётҳои фаъолияти хоҷагидорӣ субъект	Хароҷоти (масрафи) фаъолияти субъект ва қарори идоракунии оид ба муносибгардонии онҳо
Мақсади баҳисобгирӣ	Таҳияи ҳисобот барои эҳтиёҷоти истифодабарандагони берунӣ	Пешниҳоди иттилоот ба роҳбар барои баҳодихии хароҷот ва таъмини муносибгардонии онҳо
Принсипҳои баҳисобгирӣ	Принсипҳои баҳисобгирии умумикабулшуда	Принсипҳои баҳисобгирии умумикабулшуда дар асоси манфиатнокии иттилоот барои қабули қарор
Вобастагӣ аз хусусиятҳои ташкилӣ - иқтисодии	Вобаста нест	Вобастагӣ дорад

субъект		
Инъикоси вақт (Мақсаднокӣ)	Натиҷаҳои амалиётҳои хоҷагидорӣ татбиқшуда	Далелҳои татбиқшудаи фаъолияти хоҷагидорӣ, далелҳои маъмул, фаъолияти хоҷагидорӣ
Дарачаи масъулият	Масъулияти маъмурӣ	Интизомӣ (огоҳӣ, танбеҳ ва ғайра)
Унсурҳои баҳисобгирии муҳосибӣ	Ҳамаи ҷузъҳои унсур: ҳисобҳо ва навишти дутарафа, ҳуччатгузорӣ ва барӯйхатгирӣ, баҳодихӣ ва калькулятсия, тавозун ва тартиби ҳисобот	Дар қисми баҳисобгирии дохилихоҷагии хароҷот – ҷузъҳои баҳисобгирии муҳосибӣ
Истифодаи ченакҳо	Пулӣ, аслӣ, меҳнатӣ	Пулӣ, аслӣ, сифатӣ, меҳнатӣ, микдорӣ
Гурӯҳбандии хароҷот	Аз рӯи унсурҳои хароҷот, аз рӯи моддаҳои арзиши аслӣ	Аз рӯи моддаҳои ҳисобкунии арзиши аслӣ, аз рӯи иҷрокунандагон, аз рӯи дарачаи таъсири ҳаҷми истеҳсолот ва ба сатҳи хароҷот ва ғайра.

Бо дарназардошти хавфҳои ба шароити иқтисоди бозоргонии хоҷагидорӣ хос, танзими қатъии давлатии корхонаҳои таъминоти энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (баҳусус дар шароити гузаронидани ислоҳот дар комплекси энергетикӣ), шумораи зиёди корхонаҳои таъминкунандагии энергия ва корхонаҳои азим дар соҳаҳои мухталиф (асосан дар саноат) баҳисобгирии идоракуниро ҷорӣ мекунанд, ки имконияти ишғоли мавқеи устуворро дар баҳши муайяни бозор ва банақшагирии фаъолиятҳои минбаъдаи ғоиданокии ҳудро фароҳам меоварад [7].

Мушкилот дар пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ инчунин дар ҳаёати кадрӣ муҳандисӣ - техникӣ корхонаҳои энергетикӣ ба назар мерасад. Ба фикри мо, набояд ҳамаи ин вазифаҳо ба дӯши муҳосиб гузошта шавад. Синфи нави таҳлилгар - мутахассис, ё менечер - таҳлилгар, менечери стратегӣ, муҳосиб аз рӯи мансаб ва маълумоти дахлдор, мақоми қонунан муайяншуда, масъулият ва албатта музди мувофиқ лозим аст.

Бо назардошти ин, баҳисобгирии идоракунӣ, пеш аз ҳама дар сатҳи миёна сурат мегирад, ки бо наздик шудан ба корхонаҳои калон ва бузург аз ҷумлаи корхонаҳои таъминкунандаи нерӯи барқ татбиқ мешаванд.

Ҳанӯз як қатор мушкилоти амалие мавҷуданд, ки дар ҳалли онҳо

субъектҳои хоҷагидорӣи ватанӣ маҷбуранд ба қувваи худ тақия кунанд, аз ҷумла: ба назар нагирифтани қисми хароҷот хангоми ҳисобкунии даромаднокии сегменти тиҷоратӣ; саргармии аз ҳад зиёди соҳибон (менечерон) танҳо бо консепсияҳои муосири баҳисобгирии идоракунии номутобиқатӣ ба принципҳои ташаккули ҳисоботи идоракунии ва монанди инҳо.

Дар кишварҳои дорои иқтисодиёти гузаранда, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгоҳи баҳисобгирии идоракунии аз бисёр ҷиҳат аз он вобаста аст, ки кадом консепсияро корхонаҳо қабул мекунанд (африқоӣ ва ё аврупоӣ-минтақавӣ). Дар корхонаҳои ватанӣ бо бар্তарияти бештар консепсияи аврупоӣ-минтақавии баҳисобгирии идоракунии, бо консепсияи ташкилии контролинг ташбеҳ дода мешавад. Ин қомилан табиӣ аст, агар равишҳои ба ҳам монанди қоидаи баҳисобгирии муҳосибиро дар ҷаҳон ва дар Тоҷикистон ба назар гирем [45].

Ба ғайр аз ин, натиҷаи фаъолияти корхонаҳои пешбари хориҷӣ нишон медиҳад, ки ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷот дар доираи як корхона, қонъномаҳои талаботи иттилоотии роҳбарро таъмин мекунад ва ба ҳалли доираи васеи масъалаҳо, аз қабили: идоракунии хароҷот, муносибгардонии натиҷаҳои молиявӣ, банақшагирии буҷавӣ, ошкорнамоӣ, таҳлил ва қоҳиш додани хароҷоти бесамари фаъолияти хоҷагидорӣ, фаъолияти таъсирбахши низомҳои коммуникатсияи дохилӣ ва ғайраҳо мусоидат менамояд.

Ба ақидаи мо, барои бомуваффақият ҷорӣ намудани баҳисобгирии идоракунии дар корхонаҳои комплекси энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон се унсурӣ ҷудонашаванда заруранд:

1) мутахассисони касбӣ: роҳбариятро зарур аст дарк намояд, ки барои татбиқи баҳисобгирии идоракунии қироя қардани муҳосиб зарур нест, балки маҳз мутахассисе бояд тайёр намояд, ки ҷунин таҷриба дошта бошад. Ҳамзамон зарур аст, ки идея оид ба ҷалби мутахассисони худӣ баррасӣ қарда шавад, на балки машваратчиёни муваққатӣ;

2) манбаъҳои мувофиқи захиравӣ барои татбиқи масъалаи мазкур: агар корхона барои иҷрои вазифаҳои гузошташуда тасмим гирад, ӯ ба хароҷоти зиёди пули нақд ва инчунин масрафи вақт ниёз дорад;

3) иштироки дастаҷамъона дар чараёни ҷобачогузорӣ: аксар вақт роҳбар чунин меҳисобад, ки ба баҳши сармояи худӣ дахлат намудан зарур нест. Аммо, ба он аз ҷониби дигар нигоҳ кардан мумкин аст: ба сифати мушовир ё мутахассис онҳо бидуни иштироки ғаёли роҳбарият хоҳанд донист, ки дар рӯи мизи худ кадом маълумотро дидан мевоҳанд, то имкон дошта бошанд, қарорҳои дурусти идоракуниро қабул намоянд [52].

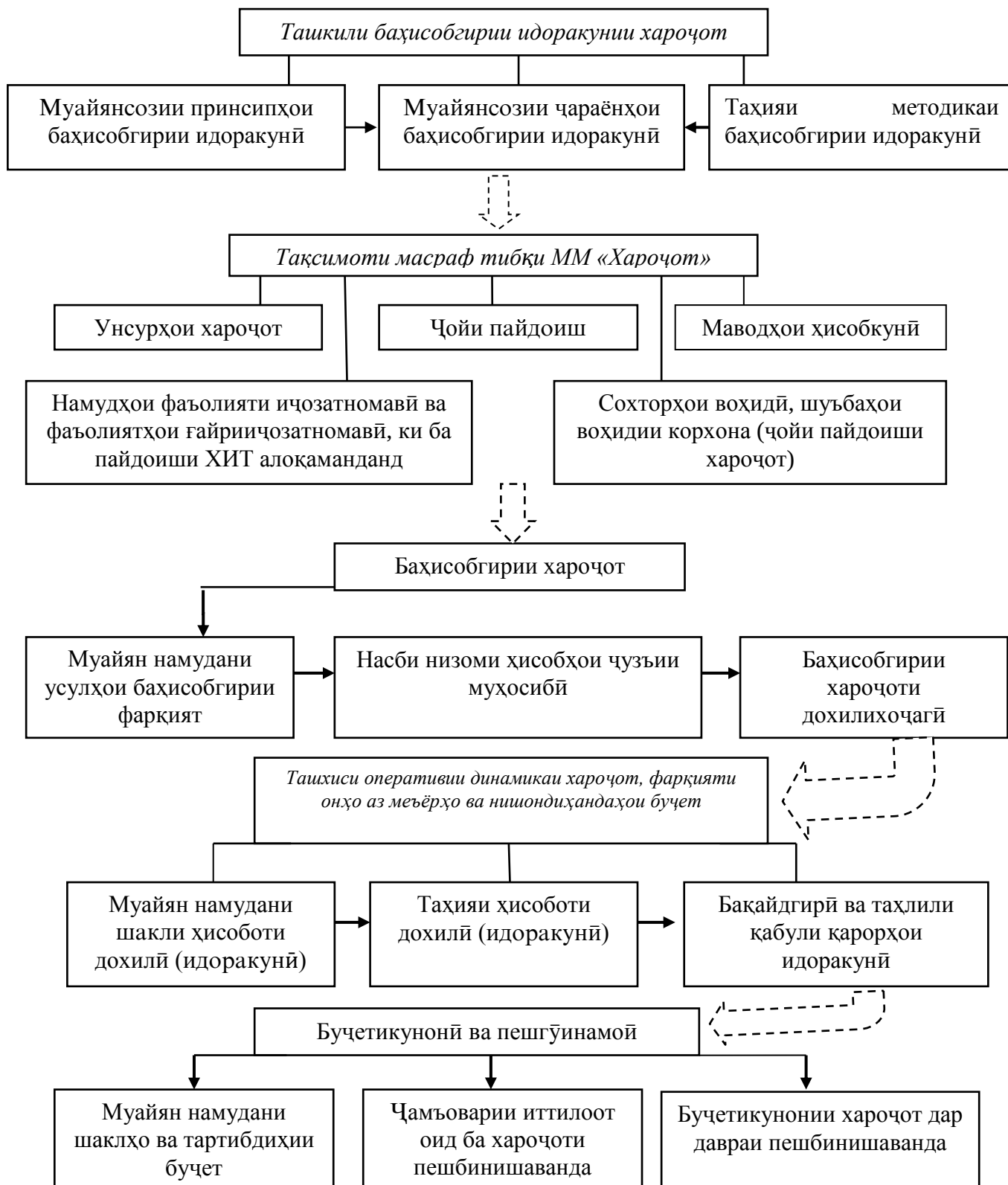
Агар муфассалтар ба баҳисобгирии идоракунии хароҷоти корхонаи таъминкунандаи энергия нигарем, пас беҳтараш ин қорро бо истифода аз намунаҳои диаграммаи функционалии ташкили ин баҳисобгирӣ, ки дар расми 1.5 оварда шудааст, анҷом диҳем. Он дар асоси нақшаи ташкилии баҳисобгирии идоракунии хароҷоти корхонаҳои истеҳсолии саноатӣ, ки Бобоев М.У. [13] пешниҳод кардааст ва ба эҳтиёҷ ва сохтори корхонаҳои таъминкунандаи барқ мувофиқ шудааст.

Чӣ тавре аз расми 1.5. бармеояд, низоми баҳисобгирии идоракунӣ вобаста аз мавҷудияти маркази масъулияти «Хароҷот» ташкил карда шуда, аз зинаҳои пайдарпай ва мутаассили ҷорабиниҳои идоракунӣ иборат аст.

Сарфи назар аз он, ки имрӯзҳо бозори энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаҳои ибтидоии ҷорӣ намудани шароити рақобатнокии ғаёлият қарор дорад ва инчунин бо назардошти хусусиятҳои ғаёлияти соҳаи электроэнергетика, ҷорӣ намудани низоми баҳисобгирии идоракунӣ ва назорати корхонаҳои таҳқиқшаванда то андозае мушкул мешавад. Аз ин рӯ, барои он ки вазифаҳои баҳисобгирии идоракунӣ амалан татбиқ шавад, омӯзиши таҷрибаи бисёрсолаи иқтисодчиёни хориҷӣ ва ватанӣ, бо ҷорӣ намудани механизмҳои рақобатии ғаёлияти он дар соҳаи энергетика мувофиқи мақсад аст.

Таҳлили равишҳои молиявӣ - ташкилии пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои калон, аз ҷумла дар корхонаҳои таъминкунандаи

барқ, имкон медихад, ки марҳилаҳои зерин фарқ карда шаванд: татбиқи таҷдиди сохтори молиявӣ; ҷорӣ намудани низоми ҳисоботи (идоракунӣ) дохилӣ; таҳияи сиёсати худии баҳисобгирии корхона; таҳияи низоми ҳисобҳои баҳисобгирии идоракунӣ.

Расми 1.5 Унсuri иттилоотии баҳисобгирии идоракунӣ хароҷот дар мисоли корхонаҳои таъминкунандаи барқ

Иҷрои таҳлили хароҷоти амалиётӣ бо хусусиятҳои бозори яклухти нерӯи барқ мушкилтар мегардад, зеро натиҷаҳои фаъолияти корхонаи алоҳида, бо таъсири ноустуворӣ ва тағирёбии нарх ва ҳаҷми фурӯши нерӯи барқ муайян карда мешавад. Дар чунин шароит зарурати таҳлили хароҷот ва қабули қарорҳои идоракунии оид ба танзими онҳо дар асоси қимати пешгӯии нархҳо, ҳаҷми фурӯш ва сохтори арзиши корхона равшан аст.

Олимони иқтисодшинос ба шарҳи истилоҳҳои «аудит», «назорат», аз ҷумла ба алоқамандии онҳо ба таври гуногун муносибат мекунанд (ҷадвали 1.7).

Ҷадвали 1.7

Маънои луғавии мафҳуми «аудит»

р/т	Муаллиф	Шарҳдихӣ
1	2	3
1.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» [63]	Аудит - ин: 1) санҷиши ҳисоботи расмӣ молиявӣ, сабтҳои ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва дигар маълумот оид ба фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ субъектҳои хоҷагидорӣ бо мақсади муайян кардани эътимоднокии ҳисоботи онҳо, ҳисоботи мукаммалии онҳо ва мувофиқат ба қонунҳои амалкунанда; 2) фаъолияти соҳибкорӣ аудиторон (ширкатҳои аудиторӣ) оид ба амалӣ намудани санҷиши ҳисоботи молиявӣ, ҳуҷҷатҳои пардохтӣ -ҳисоббаробаркунӣ, эъломияҳои андоз ва дигар ҳуҷҷатҳои молиявӣ бо мақсади муқаррар кардани эътимоднокии ҳисоботи субъектҳои соҳибкорӣ, мувофиқати амали онҳо бо амалиёти молиявӣ ва хоҷагӣ бо санадҳои меъёрӣ.
2.	Менгниева А.Х. Асосҳои аудит [76]	Аудит - ин усули назорати хоҷагидорӣ буда, аз маҷмӯи усулҳои методологӣ иборат аст, ки татбиқи он имконият медиҳад, эътимоднокии ҳисоботдиҳӣ, баҳисобгирӣ, мукамалӣ ва мувофиқати онҳо ба қонунҳои амалкунанда ва стандартҳои муқарраршуда муайян карда шуда, дар асоси шартнома байни аудитор ва муштарӣ гузаронида мешавад.
3.	Тоҳирова Р.С [119]	Аудит - ин чараёнест, ки дар рафти он шахси салоҳиятдор ва мустақил далелҳоро дар бораи иттилооти миқдорӣ ҷамъоварӣ ва баҳодиҳӣ мекунад, ки ба субъекти мушаххаси хоҷагидорӣ марбут аст, ҳадаф-муқаррар намудани инъикоси дақиқи он дар ҳисобот ва мувофиқати ҳисоботи миқдорӣ ба меъёрҳои муқарраршуда мебошад.
4.	Содиқов С.С [91]	Аудит - ин пешниҳоди кӯмаки амалӣ ба роҳбарият ва хизматрасонии иқтисодии корхона дар пешбурди қор ва идоракунии молияи он, инчунин дар ташкили баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоракунии, додани маслиҳатҳои гуногун.

5.	Автореферати Мирзоалиев А.А. [77]	Аудит - раванди низоми гирифтани (чамъовариин) иттилоот дар бораи амалиётҳо ва рӯйдодҳои иқтисодӣ бо мақсади муқаррар кардани сатҳи мутобиқати (иттилооти) он ба меъёрҳои муайяншуда (муқарраршуда) ва пешниҳоди натиҷаҳо ба истифодабарандагонии манфиатдор.
----	---	---

Аудит ҳамчун санҷиши маълумоти баҳисобгирӣ ва ҳисоботдихӣ, чараёни ба даст овардани маълумот дар бораи амалиёти хоҷагидории корхона, мусоидат ба роҳбар дар ташкили низоми баҳисобгирӣ ва дар ниҳоят ҳамчун усули назорати иқтисодӣ баррасӣ карда мешавад.

Дар зери истилоҳи «назорат» аз ҷумла фаҳмида мешавад: назорат ҳамчун яке аз принципҳои асосии идоракунӣ; назорат ҳамчун як марҳилаи чараёни силсилаи идоракунӣ; назорат ҳамчун функсияи идоракунӣ.

Имрӯз монанд кардани аудит бо фаҳмиши мавҷудаи «назорат» ғайриимкон аст.

Ҳамин тавр олимони - иқтисодчиён Палий В.Ф, Терехов А.А., Скобара В.В. Ефимова, Н.М. Малюга, Н.И. Петренко собит мекунам, ки аудит - ин фақат қисми ночизи назорат аст [75]. Аммо, ин танҳо дар ҳолате дуруст аст, ки агар дар бораи аудити ҳисоботи молиявӣ сухан равад. Воқеан, дар байни тарҷумаҳое, ки дилхоҳ луғати забони англисӣ истилоҳи «auditing» -ро пешниҳод мекунад ва дар навбати аввал, ин «санҷиши ревизионӣ», «тафтиш», «гузаронидани назорат», «таҳлили фаъолияти хоҷагидорӣ» мебошад.

Дар асарҳои олимони - иқтисодчиёни хориҷи наздик назорати дохилӣ ҳамчун унсури алоҳидаи низоми идоракунӣ ифода ёфтааст. Дар ин ҳангом ҳолати заминавии зерин дар ташкили назорати дохилӣ ҷудо карда мешаванд:

- муҳити дохилии корхона, яъне арзишҳои ахлоқӣ, услуби идоракунӣ, раванди қабули қарорҳо, сиёсати кадрҳо, салоҳияти кормандон;
- муайян кардан, таҳлил ва идоракунии хавфҳои, ки бо тағйирот ва навоариҳо алоқаманданд;
- амалиномаи назорати ҳаррӯза бо роҳи баҳисобгирӣ ва ҳисоботдихӣ, таъмин ва тақсими ваколатҳо, ҳуқуқи дастрасӣ ба дороиҳо ва мониторинг;
- низоми дастрасии расмӣ ба иттилоот;

- мониторинги назорати дохилӣ, ки барои муайян намудани самаранокии он зарур аст [125; 150].

Мо нуқтаи назари аудиторони амалкунандаи кишварҳои хориҷи наздикро пурра ҷонибдорӣ мекунем. Онҳо тасдиқ мекунанд, ки натиҷаҳои назорати дохилӣ шартӣ муайян барои ошкор намудан ва сафарбар кардани захираҳои пинҳоншудаи корхона, ташкили низоми баҳисобгирии идоракунии амалиётӣ ба ҳисоб меравад, ки пойгоҳи иттилоотӣ барои таъмини банақшагирии хароҷоти оқилонаи захираҳои корхонаро ташкил мекунад ва ба ташкил ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва ба таҳкими иқтисодиёт таъсири назаррас мерасонад [17].

Низоми назорати дохилии самаранок таҳияшуда дар корхонаи таъминкунандаи барқ имкон медиҳад, ки роҳбарият на танҳо камбудии фаъолияти хоҷагидориро пайдо кунад, балки барои рафъи онҳо чораҳои идоракунӣ андешад. Ғайр аз он, хароҷоти ташкил ва гузаронидани назорати дохилӣ нисбатан кам аст, зеро хароҷоти мазкур танҳо ба ҷалби мутахассисони мустақим дар корхонаи таъминоти барқ фаъолияткунанда нигаронида шудааст. Ба ақидаи мо, аудит - ин шакли сифатан нави назорат буда, усулҳо ва расмиёти назорати дохилиро барои ифшо кардани баҳодихии фаъолияти аудиторӣ истифода мебарад. Аз рӯи хусусияти тавсифоти аудит, дар амалияи байналмилалӣ се навъи аудитро фарқ мекунад [5; 9; 151]:

- аудити амалиётӣ: санҷиши тартибот ва усулҳои пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ дар корхона мавҷудбуда бо мақсади баҳодихии самаранокии онҳо. Натиҷаҳои аудити амалиётиро назар ба натиҷаҳои ду санҷиши дигар, муайян кардан мушкултар аст;

- аудит оид ба риояи талаботҳои меъёрӣ: баҳодихии мувофиқати корхонае, ки тибқи тартиб ва қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ мавриди аудит қарор мегирад;

- аудити ҳисоботи молиявӣ: санҷиши аудиторӣ ва баҳодихии эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ.

Таснифоти аудит дар замимаи 9 оварда шудааст.

Аксар вақт, аудити амалиётӣ ба ҳалли мушкилоти дохилии корхона, баҳодихии самаранокии чараёнҳои амалиётии он равона карда шудааст.

Ифшои мундариҷа ва методикаи аудити амалиётӣ дар навиштаҳои иқтисодчиёни хориҷӣ Э. Р. Адамс, Е.А. Аренс, Ф.Л. Дефлиз, Г.Р.Дженик, Дж.К. Лоббек, И.К. Муруевои, Л.Д. Паркер, В.М. О'Рейлли, Ч. К. Робертсон, М.Б. Хирш ва дигарон оварда шудааст. Дар масъалаҳои баҳодихии самаранокии чараёнҳои хочагӣ, чараёнҳои истифодаи аудити амалиётӣ, ки ба талаботи фаъолияти субъектҳо дар шароити муосири бозор мутобиқ карда шудааст, кам омӯхта шудааст.

Дар адабиёти илмӣ ватанӣ моҳияти аудити амалиётӣ кам тадқиқ шудааст: асарҳое, ки аудити амалиётиро шарҳ медиҳанд, на ҳамеша бо нуқтаи назари олимони хориҷӣ ва инчунин ба эҳтиёҷоти рушди мутаносиби иқтисодиву иҷтимоӣ ва экологии миллӣ мувофиқат мекунанд (ҷадвали 1.8).

Ҷадвали 1.8

Шарҳи мафҳуми «аудити амалиётӣ» дар манбаъҳои иқтисодии дохилӣ ва хориҷӣ

Р/т	Сарчашма	Тафсир
1	2	3
1.	Фарҳанги истилоҳоти стандартҳои байналмилалӣ аудит Шобеков М. [72]	Санҷиши фаъолияти амалиётии (ҷорӣ) корхона бо мақсади баҳодихии самаранокии он. Дар чараёни чунин санҷиш (ба ғайр аз омӯзиши баҳисобгирии молиявӣ), тамоми равандҳои асосии фаъолияти хочагидорӣ таҳлил карда мешаванд - сохтори ташкилӣ, принципҳои идоракунии ҳуҷҷатҳо ва коркарди ҳуҷҷатҳо, чараёни молиявӣ, маркетинг, ташаккули хароҷот ва амсоли инҳо.
2.	Луғати тафсирии истилоҳоти Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (тоҷикӣ - русӣ - англисӣ) [70]	Фаъолиятҳое, ки ба машваратдиҳии корхонаҳои идоракунӣ монанданд (баҳодихии қори маркетингӣ, баҳодихии самаранокии сохтори корхона ва ғайра).
3.	Луғати калони муҳосибӣ [24]	Баҳодихии мустақил ва низомтикии фаъолияти ташкилӣ дар зинаҳои гуногуни идоракунӣ бо мақсади беҳтар кардани қори низом. Ҳамзамон, диққати асосӣ ба эътимоднокии низоми назорати дохилӣ ва хизматрасонии корхонаҳо дода мешавад.
4.	Э. Аренс, Дж. Лоббек [139]	Санҷиши ҳама гуна қисми тартибот ва усулҳои фаъолияти низоми иқтисодӣ бо мақсади баҳодихии маҳсулноқӣ ва самарабахшӣ.
5	Адамс [112]	Ин намуди назорат ба ҳадафи муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои корхона ва таҳлили истифодаи захираҳо,

		нишондиҳандаҳои фаъолият бо мақсади муайян кардани самаранокии фаъолияти корхона алоқаманд аст. Ҳангоми гузаронидани аудити амалиётӣ одатан унсурҳои зеринро баҳодихии мекунад: сарфакорӣ, самаранокӣ, натиҷанокӣ
6.	Суйц [117]	Санчиши низоми хоҷагидорӣ, амалиётҳои хоҷагидорӣ, сметаҳо, усулҳои фаъолияти низоми хоҷагидорӣ, барномаҳои мақсаднок бо мақсади баҳодихии маҳсулноки ва самарабахшӣ.
7.	Толковый англо-русский словарь основных терминов управленческого и финансового учета [95]	Ин санчиши дилхоҳ бахши тартибот ва усулҳои фаъолияти низоми хоҷагидорӣ бо мақсади баҳодихии истехсолӣ ва самаранокӣ.

Ба ақидаи олими англис Ч.К. Робертсон дар зери мафҳуми «аудити амалиётӣ» бояд «ба аудиторон омӯхтани амалиётҳои корхона бо мақсади пешниҳоди тавсияҳо оид ба иқтисодиёт ва истифодаи захираҳои он, ноил шудан ба ҳадафҳо ва фаъолияти истехсолии соҳибкорӣ» фаҳмида шавад [146, сах. 48]. Ҳамин тариқ, роҳбарияти олии корхона иҷрои қарорҳои идоракуниро, ки ба баланд бардоштани маҳсулноки, самарабахшии фаъолияти хоҷагидорӣ нигаронида шудаанд, назорат мекунад. Роҳбарият, инчунин риояи корхона ба роҳи тижоратӣ пешгирифтаро низ назорат мекунад.

Америкоӣҳо Ф.Л. Дефлиз, Р. Дженик, В.М. О. Рейлли ва М.Б. Хирш чунин меҳисобанд, ки аудити амалиётӣ - ин санчиши иҷрои смета; сарфакорона ва самаранок истифода бурдани захираҳо ва барномаҳои мақсадноки ташкилотҳои давлатӣ аз тарафи корхона мебошад. Дар ин маврид: «... ба санчиши сарфакорӣ ва самаранокӣ дохил мешаванд: 1) харидорӣ, ҳифз ва истифодаи корхона аз манбаъҳои хусусӣ (амсоли штати кормандон, моликият); 2) сабабҳои истехсолоти бесамар ё исрофкорона; 3) риояи талабот ва қоидаҳои қонунгузорӣ аз ҷониби корхона» [6, с.267].

Аммо, ин нуқтаи назарро ҳамчун таърифи аудити амалиётӣ пурра қабул кардан мумкин аст, зеро санчиши ҳолати молиявии корхона ва дигар маълумот барои мувофиқат ба талабот ва қоидаҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ мақсади гузаронидани маҳз аудити мутобиқат мебошад.

Аксарияти олимони ватанӣ нуктаи назари иқтисодшиносони амрикоӣ Э. А. Аренс ва Ч. К. Лоббекро асоси таҳқиқоти худ оид ба аудити амалиётӣ интихоб кардаанд, ки «аудити амалиётӣ - санчиши дилхоҳ қисми тартиб ва усулҳои фаъолияти низоми хоҷагидорӣ бо мақсади арзёбии маҳсулноки ва самарабахшӣ мебошад» [5, сах. 11].

Чунин намуди аудит танҳо ба санчиши корхона ва пешбурди баҳисобгирии молиявӣ маҳдуд намешавад. Дар доираи санчишҳо ҳангоми аудити амалиётӣ санчиши сохтори ташкилии корхона, санчиши равандҳои автоматиккунонидашудаи амалиётӣ, усулҳои истеҳсолӣ ва усулҳои ҳисобкунии харочот, стратегияҳои маркетингӣ, қарорҳои идоракунӣ ба мавзӯи фаврият ва касбият метавонад ҳамроҳ карда шавад, бахши дигар ба салоҳиятнокии аудитор дохил мешавад.

Гузaronидани аудити амалиётӣ тақозо мекунад:

- таҷриба, дониш ва салоҳият на танҳо дар соҳаи пешбурд ва ташкили баҳисобгирии молиявӣ, балки дар соҳаи идоракунии корхона низ дошта бошанд;

- баҳои объективии босамарӣ, камхарҷӣ ва самарабахш будани чараёнҳои хоҷагидории корхона, дар тартиб душвортар аз қоида, назар ба санчиши мувофиқати онҳо ба меъёрҳо ва қоидаҳои муқарраршудаи қонунгузорӣ ба ҳисоб меравад.

Аз ин бармеояд, ки муайян кардани натиҷаҳои аудити амалиётӣ нисбат ба натиҷаҳои аудити ҳисоботи молиявӣ мушкилтар аст. Низомов С.Ф. низ ба чунин нуктаи назар таъя мекунад: «Меъёрҳои барои баҳодиҳии самаранокии амалиёт муқарраршуда хеле субъективӣ мебошанд, аз ин рӯ, аз ин нуктаи назар, аудити амалиётиро аксар вақт ба машаваратдиҳии идоракунӣ нисбат медиҳанд, на ба аудит» [86, с.30].

Дар бораи харочоти харидорӣ ва интиқоли нерӯи барқ, тасдиқоти нахустини аудиторӣ унсурҳои харочот мебошад, ки ба тарифҳои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (яъне, унсурҳои амалиёти харочотӣ) дохил карда мешаванд: харочоти моддӣ, харочоти меҳнат, андозҳои иҷтимоӣ,

фарсудашавии таҷҳизоти истехсолӣ, дигар хароҷоти амалиётӣ [126].

Ҳамзамон, на танҳо масъалаи дурустии ҳисоби чунин хароҷот, балки муносибгардони ташаккули онҳо низ бояд тасдиқ карда шавад: танзими ҳуқуқӣ, ба мақсад мувофиқ будан, асосноккунии ҳуҷҷатӣ, дурустии ҳисоб, назорати риояи меъёрҳо ва таҳлили фарқиятҳо.

Ҳам дар таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ ва ҳам дар кишвари мо аудити амалиётӣ (operational auditing) бо «аудити идоракунӣ» (management auditing) ва «аудити самаранокӣ» (performance auditing) зич алоқаманданд.

Иқтисодчии австралиёвӣ Л.Д. Паркер дар ин бора қайд мекунад, ки аудити идоракунӣ низ ҳамон ҳадафҳои аудити амалиётиро пайгирӣ мекунад, ки аудити амалиётӣ мекунад, аммо ҳуди истилоҳи «аудити идоракунӣ» асосан ба корхонаҳои бахши хусусӣ дахл дорад, ки дар он ҷо бо кӯмаки аудит роҳбарон кӯшиш мекунанд, мушкилоти мавҷударо муайян намоянд.

Ғайр аз он, олим тасдиқ кард, ки аудити самаранокӣ бештар барои корхонаҳои бахши давлатӣ қабул карда шудааст (бо истифода аз мисоли ИМА). Ба гуфтаи Л.Д. Паркер, аудити идоракунӣ ҳамчун баҳодихии менеҷмент ва фаъолияти ташкилот, инчунин иҷрои кор аз нуқтаи назари самаранокӣ, сарфакорӣ ва самарабахшии фаъолият муайян карда мешавад [149, с. 11].

Тибқи гуфтаҳои Чарлз Т. Хорнгрен, аудити идоракунӣ - ин «мониторингест, ки барои муайян намудани он ҳадафҳо ва расмиётҳои муайянкардаи роҳбарияти олий иҷро карда мешавад» [132].

Категорияи «аудити идоракунӣ» -ро назар ба иқтисодиёт, бештар ба соҳаи менеҷмент нисбат медиҳанд, аксар вақт он бо машварати менеҷмент муқоиса карда мешавад (ки ин ба таври принципиалӣ ин аудитро аз аудити амалиётӣ комилан фарқ мекунад).

Дар матни мавзӯи таҳқиқот бо мақсади умумии фарогирии самти аудити ташкили тарифҳои хизматрасониҳои энергетикӣ (ки ба хароҷоти амалиётӣ асос ёфтаанд) пешниҳод менамоем, ки истилоҳи «аудити идоракунӣ» истифода шавад, ки он мавзӯи аудитро муайян намесозад, вале

дар таҷрибаи байналмилалии баҳодиҳии менеҷменти корхона ҳамчун фаъолияти шахси ҳуқуқӣ, дар маҷмӯъ ва инчунин дар бахшҳои алоҳидаи он баромад мекунад.

Вазифаи асосии стратегии аудити идоракунӣ - пешниҳоди баҳодиҳии ҳолисонаи сатҳи тайёрии ҳам кормандон, ва ҳам корхона ба корҳои самарабахш ва ҳадафмандона мутобиқи мақсадҳо ва вазифаҳои тасдиқшудаи корхона мебошад. Дар натиҷаи баҳодиҳии аудити идоракунӣ, барномаи гузаронидани азнавшаклгирии низоми идоракунии корхона, ҷалби кадрҳои нав ва бозомӯзии кормандони мавҷуда таҳия карда мешавад.

Тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ҳадафи ниҳоии гузаронидани аудити идоракунӣ - муайян ва муқоиса намудани натиҷаҳои воқеии бадастовардашуда бо ҳадафҳои банақшагирифташуда, дар заминаи самаранокии менеҷменти ташкили фаъолият, бо асосноккунии баҳодиҳии онҳо ва пешниҳоди тавсияҳо оид ба тақмили натиҷаҳо ба ҳисоб меравад.

Ба ақидаи мо, аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва таъмини барқ як намуди аудити амалиётӣ мебошад, ки мақсади асосии он баҳодиҳӣ:

- асосноккунии моддаҳои арзиши аслии ин гуна хизматрасониҳо, оқилона будани хароҷоти ба амал омада ва мутобиқати онҳо бо заминаҳои меъёрӣ;

- иҷрои чорабиниҳои батанзимдарории иқтисодӣ - ҳуқуқӣ ва ташкилӣ оид ба муносибгардонии ҷунин хароҷот дар асоси тавозуни фаъолияти мутавозунии амалиётӣ корхонаҳои таъминкунандаи барқ аст.

Бо назардошти таҷрибаи байналмилалии аудити амалиётӣ усулҳои асосии аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимооти нерӯи барқ метавонанд инҳо бошанд:

- таҳлили санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ, ҳисобҳои банақшагирифташуда ва тавзеҳот ба онҳо, ҳуҷҷатҳои методӣ, фармоишҳои роҳбар оид ба масъалаҳои ташаккули хароҷот, ки ҷузъи тарифҳои чакана мебошанд;

- аз таҳлили натиҷаи тафтишотҳо ва санҷишҳои қаблан гузаронидашуда дар бораи сабабҳои объективӣ ва субъективӣ пайдоиш ё мавҷудияти

мушкилот (эродҳо, қонунвайронкуниҳо), ки аудити пешина ошкор кардааст, хулоса баровардан мумкин аст;

- таҳлили нишондиҳандаҳои ҳисоботи оморӣ, молиявӣ ва амалиётӣ аз рӯи нишондиҳандаҳо: арзиши хизматрасониҳо барои интиқол ва тақсими нерӯи барқ, хароҷоти арзиши аслии ашёи хизматрасониҳои мазкур;

- санчиши объектҳои истеҳсолӣ, хронометражи хароҷоти вақти корӣ ва чараёни кор;

- ҷамъоварӣ ва ҷамъбастунии маълумоти дахлдор, ки ба иҷрои хизматрасониҳо оид ба таъмин ва интиқоли барқ ба пудратчиён дар шакли дархостҳои хаттӣ ҷалб карда шудаанд;

- санчиши саривақтӣ ва дурустии қарорҳои қабулшуда оид ба дуршавии ошкоршуда (вайронкуниҳо) ва татбиқи онҳо;

- мониторинги самаранокии татбиқи қарорҳои идоракуни оид ба масъалаҳои аудити пешакии гузаронидашуда ва ғайра.

Аудити идоракуниро тибқи моддаҳои арзиши асли бо назардошти вазни қиёсӣ бо эҳтимолияти муносибагардонии оперативӣ гузаронидан тавсия дода мешавад. Дар байни ин гуна моддаҳо, пеш аз ҳама, ҳисобҳои музди меҳнат барои коргарони ҷалбшуда, фарсудашавии таҷҳизоти истеҳсолӣ, захираҳои аз эътибор соқитшуда барои таъмири хати барқ ва ғайра дохил мешаванд.

Манбаъҳои ташаккули далелҳои аудитӣ ҳангоми гузаронидани аудити берунӣ метавонанд натиҷаи кори аудитори дохилӣ бошанд. Ҳамзамон, аудитори беруниро зарур аст, ки фаъолияти аудитори дохилиро баҳо диҳад ва санҷад, то ин ки мувофиқати кори ӯро бо вазифаи аудити берунии корхона тасдиқ намояд.

Таҳлили кори аудитори дохилӣ баррасии мутобиқати ҳаҷмҳо ва нақшаҳои корӣ, барномаҳои санчиши мақсади аудити беруна, инчунин баҳодихии пешакӣ, бе тағйироти пешакии аудитори берунӣ оид ба фаъолияти хадамоти аудити дохилӣ боқӣ мемонад.

Чунин баҳодихӣ метавонад нуқтаҳои зеринро дарбар гирад: аудити

дохилӣ аз ҷониби шахсони дорои сатҳи мувофиқи таҳсилоти касбӣ, таҷриба ва салоҳият гузаронида мешавад ва кори ёрдамчиёни онҳо ба таври зарурӣ назорат, таҳлил ва ҳуҷҷатгузорӣ карда мешавад; аудиторони дохилӣ далелҳои зарурии аудиториро барои ташаккули хулосаи аудиторӣ ба даст овардаанд; бо назардошти ҳолатҳои мушаххас, аудиторҳои дохилӣ хулосаҳои оқилона баровардаанд; ҳар як ҳисобот оид ба натиҷаҳои аудити дохилӣ қорҳои амалан иҷрошударо дарҷ мекунад; масъалаҳои ғайриоддӣ ё истисноҳо аз қоидаҳо аз ҷониби аудитори дохилӣ ошкор ва ба таври дахлдор ҳал карда шудаанд.

Бо дарназардошти талабот барои дар асоси синтетикӣ гирифтани баҳодиҳии объективии таркиб ва андозаи хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, нақши салоҳияти аудиторҳои ҷалбшуда дар масъалаҳои соҳавии хусусиятҳои тартиби ташаккули чунин хароҷот дар диссертатсия-асосҳои ташкилӣ-методологӣ ва равишҳои амалии аудити идоракунии дохилӣ таҳқиқ карда шуданд.

1.4. Ташаккул, таснифот ва баҳодиҳии масрафи нерӯи барқ тибқи СБҲМ

Дар айни замон, тафсири «хароҷот» дар Низомномаҳои баҳисобгирии муҳосибиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ амалан мутобиқ карда шудаанд. Аммо, стандартҳои баҳисобгирӣ аз нуқтаи назари тафсири иқтисодии хароҷот фарқиятҳои назаррасро доро мебошад.

Ҳамчун мафҳуми умумииқтисодӣ, хароҷот дар раванди хоҷагидорӣ истифодаи моддаҳо ва қувваҳои гуногуни табиатро тавсиф мекунад.

Олими ҳисобдон Шобеков М. чунин мешуморад, ки хароҷот – ин ифодаи харҷи пулии навъҳои гуногуни захираҳои иқтисодӣ (меҳнат, ашёи хом, маводҳо, воситаҳои асосӣ, захираҳои молиявӣ) дар ҷараёни истеҳсол, муомилот ва тақсими маҳсулоту молҳо мебошад [138, с. 123].

Зери мафҳуми хароҷоти иқтисодӣ арзиши имкониятҳои аз даст рафта, яъне миқдори пулери, ки ҳангоми варианти аз ҳама судманди имкониятҳои

алтернативии истифодаи захираҳои муҳим ба даст овардан мумкин аст, фаҳмида мешавад. Ба андешаи мо, хароҷоти иқтисодии ҳама гуна захираҳои, ки барои истеҳсоли маҳсулот (хизматрасонӣ) интихоб шудаанд, ба андозаи фоидаи эҳтимолии иқтисодӣ аз истифодаи он, ба беҳтарин имконоти имконпазири истифодаи ин захира баробар аст, фаҳмида мешавад. Мафҳуми масрафи иқтисодӣ дар муқоиса бо маҳдудияти захираҳо, миқдори вариантҳои истифодаи онҳо алоқаманд аст [37].

Дар мавриди тафсири хароҷот дар қонунгузории баҳисобгирӣ ҳамон хароҷот - маблағи дилхоҳ хароҷоти қорхона оварда мешавад, ки дар шаклҳои пулӣ, моддӣ ё ғайримоддӣ ифода ёфтааст ва барои амалисозии фаъолияти хоҷагидорӣ амалӣ мешавад, ки дар натиҷа камшавии фоидаи иқтисодӣ дар шакли хориҷ шудани дороиҳо ё зиёд шудани ӯҳдадориҳо ба амал меояд ва ба камшавии сармояи худӣ оварда мерасонад (ба истиснои тағйирот дар сармоя аз ҳисоби бозгирифти ё тақсимои он аз ҷониби соҳибмулкони). Аз нуқтаи назари қонунгузории андоз хароҷот- ҷамъи тарҳхост, ки аз фоидаи андозбандишаванда кам карда мешавад [125, ст.14].

Ба сифати объекти баҳисобгирии хароҷот хоҳишҳои фоидаи иқтисодиро дар шакли хориҷшавии дороиҳо ё афзоиши ӯҳдадориҳо, ки боиси кам шудани сармояи онҳо мешаванд (ба истиснои кам шудани сармоя аз ҳисоби бозгирифти он ё тақсимои моликон), пешниҳод мекунанд [139].

Тавре ки дар Асосҳои концептуалии ҳисоботи молиявӣ қайд карда шудааст, хароҷот – ин камшавии фоидаи иқтисодӣ дар тӯли давраи ҳисоботӣ дар шакли хориҷшавӣ ё истеҳлок (фарсудашавӣ)-и дороиҳо ё дар шакли пайдошавии ӯҳдадориҳо мебошанд, ки натиҷаи он кам шудани сармояи шахс ба ҳисоб меравад (ба истиснои хоҳишҳои бо пардохтҳои иштирокчиён алоқаманд) [68].

Дар баҳисобгирии идорақунӣ (аз ҷумла, дар таҷрибаи байналмилалӣ пешбурди он) аксар вақт сухан дар бораи хароҷоте меравад, ки ҳангоми он, миёни масъалаҳои афзалиятноки баҳисобгирӣ бақайдгирии ҳаракати воситаҳои пулӣ мавриди тавачҷуҳ қарор мегиранд [149].

Мутобиқи қомуси иқтисодӣ, харочот (expense) – масрафоте, ки дар раванди истеҳсоли маҳсулот ва иҷрои хизматрасонӣ бо мақсади ба даст овардани даромад ба амал омадаанд ва ба ҳамин ҳисоботи давравӣ, ҳамчун масрафҳои мустақим ва ҳамчун хароҷоти ғайриамалиётӣ ҳамроҳ мекунанд (масалан, пардохти фоизҳо оид ба қарзҳо). Харочот (расходы)–ин хоҳишҳои сармояи худии корхона дар тӯли давраи ҳисоботӣ дар натиҷаи фаъолияти корхонаи мазкур мебошад. Яъне, ин манбаъҳое, ки дар тӯли давраи ҳисоботӣ истифода ё истеъмол шуданд [36].

Харочотро, ба ақидаи мо, агар зарурати пеш аз ҳама муайян кардани пардохти ӯҳдадорӣҳо, бақияи воқеии захираҳои истифоданаशудаи истеҳсолӣ бо мақсади муносибгардонии онҳо мавҷуд бошад, ба сифати объектҳои баҳисобгирии идоракунӣ қабул кардан мувофиқи мақсад аст. Дар диссертатсияи мазкур харочот ҳамчун объекти баҳисобгирии идоракунӣ омӯхта шудааст, ки нишондиҳандаҳои онҳоро бар ифодаи арзишӣ, дар ниҳоят бо маълумотҳои шаклҳои ҳисоботи молиявии корхонаҳои таъминкунандаи барқ муттаҳид кардан мумкин аст.

Мушаххасоти хароҷоти овардашуда тибқи стандартҳои миллӣ ва стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ амалан бо мундариҷа қариб яхела мебошанд. Умуман, мафҳуми харочот, ки дар стандартҳои байналмилалӣ пешниҳод шудааст, нисбатан мукамал ва муфассал мебошад.

Мавҷудияти нуқтаи назари гуногун оид ба моҳияти харочот бо ду равише, ки бо нуқтаи назар оид ба табиати ҳаёти иқтисодӣ ва дар маҷмӯъ раванди истеҳсолот вобаста аст, асоснок карда шудааст. Якум, ба фаҳмиши ҳаёти хоҷагидорӣ аз мавқеи назарияи арзиши меҳнат асос ёфтааст, ки ҳамкорӣ дар раванди истеҳсолии се омили асосӣ (нерӯи корӣ, предмети меҳнат ва воситаи меҳнат) бо шарҳи мувофиқи мафҳуми арзиш, ҷузъҳо ва сохтори онҳо пешбинӣ мекунад. Гузашта аз ин, мафҳуми харочот - ин харчи меҳнати зинда ва таҷассуми он дар маҳсулоти истеҳсолшуда мебошад.

Равиши дуввум ба фаҳмиши захиравии табиати фаъолияти хоҷагӣ асос ёфта, маҳдуд будани ҳамаи захираҳо ва вариантҳои алтернативиро истифода

намуда, ба таври худ моҳияти арзиш ва унсурҳои таркибии онро муайян менамояд. Равиши мазкур дар назар дорад, ки ҷой ва нақши харочот аз ҷиҳати таҷрибавӣ ҳамчун як ҷузъи таркибии нарх баррасӣ ва кушода мешавад ва дар зери таъсири омӯзиши омилҳо дар низоми фаъолияти бозор, дар асоси тағйирёбии талабот ва пешниҳодот ташаккул меёбад.

Субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ (аз ҷумла, корхонаҳои энергетикӣи Тоҷикистон) баҳисобгирии харочотро тибқи:

- талаботҳои «Низомнома дар бораи баҳисобгирии харочоти корхонаҳо» (НБМ 7/2001 аз 08.13.2001, № 118) [109];

- Шартҳо ва Қоидаҳои амалисозии фаъолияти соҳибкорӣ оид ба интиқоли нерӯи барқ тавассути шабакаҳои барқии маҳаллӣ (дохилӣ) ва Қоидаҳо оид ба интиқоли нерӯи барқ бо тарифҳои танзимшаванда [159; 160];

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [60];

- дастурҳои соҳавӣ оид ба ташаккули арзиши аслии истехсол, интиқол ва тақсими нерӯи барқ ва гармӣ [85] ва ғайра ба роҳ мемонанд.

Меъёрҳои асосии эътирофи харочот мутобиқ ба Қоидаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ (НБМ) 7/2001 ба ҳисоб меравад:

- камшавии ғоидаи иқтисодӣ дар шакли хориҷшавии дороиҳо ё афзоиши ӯҳдадориҳо;

- инъикос дар баҳисобгирии молиявӣ ҳамзамон бо коҳиши дороиҳо ё афзоиши ӯҳдадориҳо;

- баҳодиҳии эътимоднокии онҳо;

- харочот ҳамчун харочоти давраҳои муайян дар як вақт бо эътирофи даромад, ки бо мақсади ба даст овардани онҳо харч карда шуданд, эътироф мешаванд;

- низоми тақсими арзиши харочот дар байни давраҳои дахлдори ҳисоботӣ, агар дорой ба даст овардани манфиатҳои иқтисодиро дар тӯли якчанд давраҳои ҳисоботӣ таъмин намояд.

Маълумоти баҳисобгирии харочоти баҳодиҳӣ ва таҳлили иҷрои

нишондиҳандаҳои банақшагирифта, барои анҷом додани ҳисобҳои таҳлилӣ ва иқтисодӣ, барои муайян кардани натиҷаҳои фаъолияти корхонаҳои таъминкунандаи нерӯи барқ ва самаранокии воқеии чорабиниҳои ташкилӣ ва техникӣ истифода бурда мешавад.

Дар айни замон, хароҷоти корхонаҳои таъминкунандаи барқ аз арзиши нерӯи харидашуда (пардохт аз ҷониби ШСХК «Барқи Тоҷик» барои манбаи нерӯи барқи харидоришуда бо фурӯши минбаъдаи он ба истеъмолкунандагони худӣ дар соҳаи мукаммалшудаи фаъолият), хароҷоти фаъолияти амалиётӣ, хароҷоти молиявӣ ва дигар хароҷот иборатанд.

Ба хароҷоти амалиётӣ арзиши истеҳсолии нерӯи барқ (арзиши интиқол ва таъмини он), хароҷоти технологии нерӯи барқ, хароҷоти дигаре, ки мустақиман ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ алоқаманданд, инчунин хароҷоти фурӯш ва маъмурӣ дохил мешаванд, (расми 1.5).

Арзиши аслии интиқол ва тақсими нерӯи барқ яке аз нишондиҳандаҳои муҳиме мебошад, ки сатҳи сифатнокии корхонаи барқтаъминкуниро тавсиф мекунад. Арзиши аслии истеҳсолии интиқол ва тақсими нерӯи барқ тибқи дастурамалҳои методии соҳавӣ аз хароҷоти бевоситаи моддӣ (хароҷоти сӯзишворӣ, об, барқ, маводҳо, қисмҳои эҳтиётӣ ва ғайра), хароҷоти мустақим ба пардохти меҳнат, фарсудашавии воситаҳои асосӣ ва дигар хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ иборат аст [85].

Ба хароҷоти марбут ба НБМ 7/2001, ки ба арзиши аслии маҳсулот дохил мешаванд (кор, хизматрасонӣ), тааллуқ доранд:

1) масрафи бевоситаи моддӣ - арзиши ашёи хом ва маводҳои асосӣ, ки асоси маҳсулоти истеҳсолшаванда (хизматҳои расонидашаванда), маҳсулоти нимтайёр ва ҷузъҳои харидашуда, ёрирасон ва дигар маводҳоро ташақкул додаанд, бевосита ба объекти мушаххаси хароҷот мансуб дониста мешаванд;

2) хароҷоти мустақим ба пардохти меҳнат - музди меҳнат ва дигар пардохтҳо ба кормандоне, ки ба истеҳсоли молҳо, иҷрои корҳо ё хизматрасониҳо машғуланд ва бевосита ба объекти мушаххаси хароҷот мансуб дониста мешаванд;

* арзиши аслии нерӯи барқи харидоришуда

** арзиши аслии интиқолӣ ва дастраснамоии нерӯи барқ

Расми 1.5. Таркиби харочоти фаъолияти корхонаҳои таъминкунандаи нерӯи барқ [22]

3) дигар харочоти мустақим - ҳамаи харочоти дигари истеҳсолӣ, ки метавонад мустақиман ба объекти мушаххаси хароҷот мансуб дониста шавад;

4) харочоти бариловаи истеҳсолии тағйирёбанда ва доимии тақсимшаванда.

Мувофиқи НБМ 7/2001, аз ҷумла моддаи алоҳидаи «Фарсудашавии воситаҳои асосӣ», ки ба ҷараёни истеҳсолӣ ҷалб карда шудааст, аз таркиби арзиши аслӣ ҷудо карда намешавад.

Фарсудашавии воситаҳои асосии ба истеҳсоли умумӣ нигаронидашуда (сехӣ, минтақавӣ, хаттӣ) ва фарсудашавии дороиҳои ғайримоддии ба истеҳсолоти умумӣ (сехӣ, минтақавӣ, хаттӣ) нигаронидашуда, ҳамчунин хароҷоти давраи ояндаро низ, ба таркиби хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ дохил мекунам [132]:

1) харочоти идоракунии истеҳсолот (пардохти музди меҳнати кормандони идоракунандаи дастгоҳҳои сеҳҳо; маблағҳо барои чорабиниҳои иҷтимоӣ ва суғуртаи тиббӣ, идоракунии бахшҳои истеҳсолӣ, харочоти пардохти сафари хизмати кормандони сеҳҳо ва ғайра);

2) харочоти нигоҳдорӣ, истифода ва таъмир, суғурта, амалиётҳои иҷоравии воситаҳои асосӣ, дигар дороиҳои ғайригардони ба умумистеҳсолӣ нигаронидашуда;

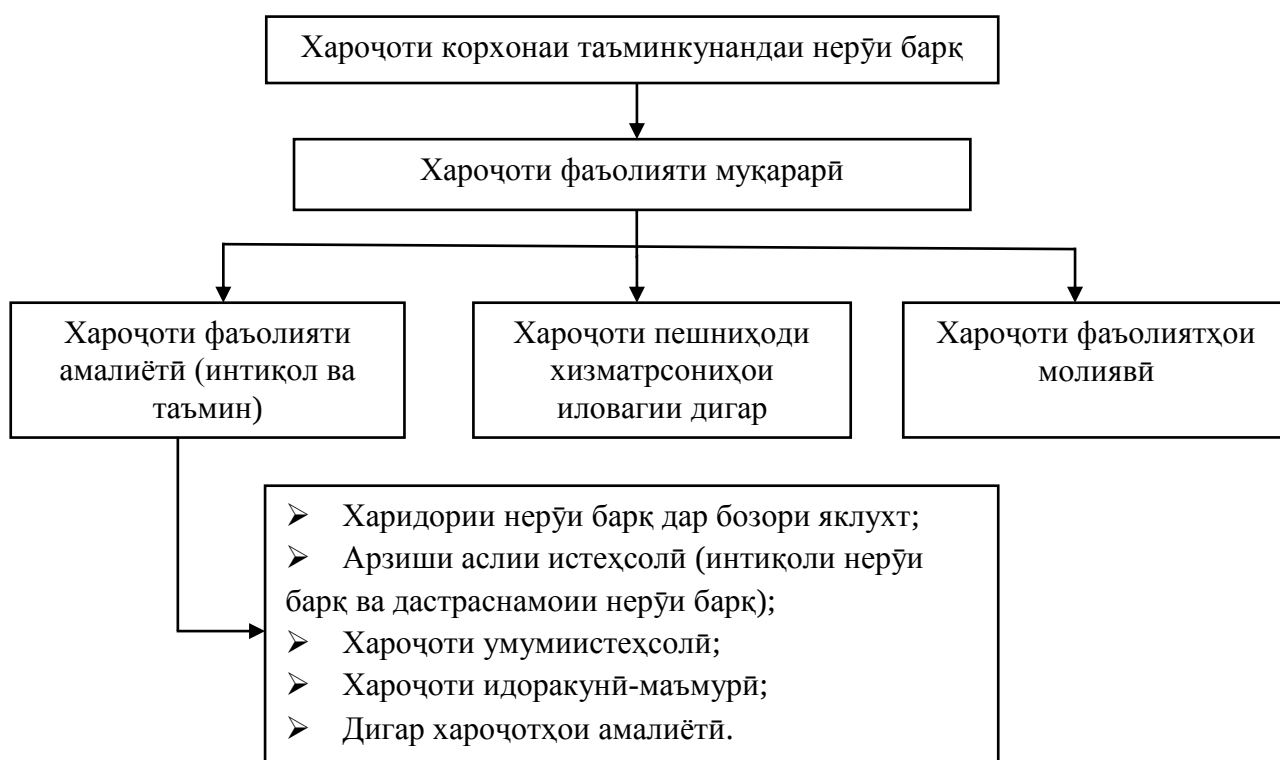
3) харочоти такмил додани технология ва ташкили истеҳсолот;

4) харочоти гармидиҳӣ, рӯшноӣ, обтаъминкунӣ, партови об ва нигоҳдории иншоотҳои дигари истеҳсолӣ;

5) харочоти хизматрасонии раванди истеҳсолӣ;

6) харочот ба ҳифзи меҳнат, техникаи бехатарӣ ва ҳифзи муҳити зист;

7) дигар харочот:

**Расми 1.6. Таснифоти харочоти корхонаи таъминкунандаи нерӯи барқ
вобаста ба намуди фаъолият**

- ҳаракати дохиликорхонавии маҳсулот, қисмҳои эҳтиётӣ, маҳсулоти нимтайёр, асбобҳо дар анборҳо, дар сеҳҳо ва маҳсулоти тайёр дар анборҳо;
- норасоии истеҳсолоти нотаом;

- камомадҳо ва талафот аз нуқснокии маводҳои арзишнок дар сеҳҳо;
- пардохти бозистии истеҳсоли ва ғайра.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки унсурҳои хароҷоти дигар, дар масъалаҳои ворид намудан ба арзиши аслии асоснокунии алоҳидаро тақозо мекунад.

Барои ташкили банақшагирӣ, баҳисобгирӣ ва таҳлили хароҷот, ки арзиши аслии истеҳсолии нерӯи барқи фурӯхташударо ташаккул медиҳанд (аввал нерӯи барқи дар бозори яклухт харидоришуда, сипас ба истеъмолкунандагони худ (охирин) фурӯхташуда), инчунин арзиши аслии корҳо, хизматрасонӣ, ки корхонаҳои таъминкунандаи барқ татбиқ мекунад, гурӯҳҳои мухталифро истифода мебаранд, ки яке аз онҳо дар расми 1.6. оварда шудааст.

Методи мазкур дорои истифодаи амалӣ аст, аммо он гуна ки натиҷаҳои тадқиқот тасдиқ карданд, дар баҳши ҳисоб кардани арзиши аслии - рӯйхати хароҷоти мустақим ва ғайримустақими истеҳсоли ба НБМ 7/2001 пурра мувофиқат намекунад.

Агар дар бораи хароҷоти корхонаи таъминкунандаи барқ дар умум гӯем, ҳам ба интиқол ва ҳам ба таъминот машғул аст, пас таҳлили сохтори тасдиқшудаи хароҷот (дар мисоли якчанд корхона) нишон дод, ки дар ҳаҷми умумии хароҷоти амалиётӣ 90 % хароҷот ба интиқоли нерӯи барқ ва танҳо 10 % ба таъминот марбут аст.

Хароҷоти амалиётӣ барои интиқоли нерӯи барқ, ҳамчун хароҷоти техникӣ барои санҷиш ва назорати ҳолат, ташкили истифодабарӣ ва таъмири шабакаҳои локалӣ (маҳаллӣ), масраф барои таҳия ва тасдиқи сметаҳои лоиҳавӣ барои сохтмон, азнавсозӣ ва мучаҳҳазгардонии шабакаҳои барқ ва зерестгоҳҳо, хароҷот ба пардохти меҳнати ҳайати техникӣ, фарсудашавии воситаҳои асосӣ фаҳмида мешавад, ки ба чараёни интиқоли барқ, хароҷоти ҳамроҳикунандаи моддӣ ва дигар хароҷоти амалиётӣ ҷалб шудаанд.

Хароҷоти амалиётӣ оид ба тақсимоли нерӯи барқ - ин хароҷоте мебошанд, ки барои таъмини фаъолияти тичоратӣ оид ба фурӯши нерӯи барқ, ва маҳз: хароҷоти пешбурди корҳои шартномавӣ бо истеъмолкунандагони

нерӯи барқ, хароҷоти чоп ва таъмини ҳисобҳо оид ба нерӯи барқи истеъмолшуда, пардохти ҳаққи хизматҳои бонкӣ ва почта, хароҷоти марбут ба гирифтани нишондиҳандаҳои асбобҳои баҳисобгирӣ, пардохти меҳнати кормандони самтҳои тиҷоратӣ, фарсудаҳои таҷҳизот, ки дар қараёни интиқоли нерӯи барқ истифода шуданд ва дигар хароҷоти моддӣ хамроҳикунанда ва амалиётҳои дигар мебошанд.

Расми 1.7. Сохтори хароҷоти корхонаи таъминкунандаи нерӯи барқ ҳангоми ҳисобкунии нархномаи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Ба хароҷоти харидории нерӯи барқ аз корхонаҳои таъминкунандаи барқ, арзиши нерӯи барқи харидоришаванда дар бозори яклухт дохил мешавад, ки аз тарафи ШСХК «Барқи Тоҷик» тибқи шартномаи ба имзо

расида, пардохт карда шуда, харидорӣ бо мақсади фурӯши ояндаи он ба истеъмолкунандагони худӣ (ниҳой) гузаронида мешавад.

Хусусияти хоси фаъолияти литсензионии корхонаҳои энергетикӣ аз он иборат аст, ки онҳо барои фурӯши маҳсулот харҷ намеkunанд: ҳангоми таъмин ва интиқоли чунин молҳо ба монанди нерӯи барқ, барои бастабандӣ, барои ниғаҳдорӣ дар анборҳо хароҷот лозим нест ва барои фурӯшандагон ва агентҳои савдо хароҷоти музди меҳнат вуҷуд надорад, хароҷоти барои таҳқиқи вазъи бозор (маркетинг) вуҷуд надорад, хароҷоти нақлиётӣ-экспидитсионӣ ва дигар хароҷоте, ки метавонанд бо фурӯши маҳсулот алоқаманд бошанд (молҳо, корҳо, хизматрасониҳо), вуҷуд надорад.

Бо назардошти пешбурди баҳисобгирӣ аз тарафи корхонаҳои барқтаъминкунанда бо истифода аз ҳисобҳои синфҳои 5-6, дар таҷриба гуруҳбандиҳои дигари хароҷот фаъолона истифода бурда мешавад, ки аз рӯйхати умумии (дар боло овардашуда) номгӯи хароҷот аз рӯи намуди фаъолияти литсензионӣ ҷудо карда шуда, ба ҳисобкунии нархномаи интиқол ва таъмини нерӯи барқ дохил мегарданд (расми 1.7).

Ҳисоб ва сохтори чунин хароҷоти литсензиягиранда барои амалӣ намудани фаъолият оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ бо тартиби муқаррарсозӣ ё аз нав баррасӣ намудани тарифҳо барои литсензиягирандагон оид ба интиқоли нерӯи барқ тавассути шабакаҳои барқии маҳаллӣ (дохилӣ) ва дар бораи таъмини барқ бо тарифи танзимшаванда ба танзим дароварда мешавад [156].

Чӣ тавре, ки аз расми 1.7 дида мешавад, чунин гуруҳбандии хароҷот сохторикунонии онҳоро аз рӯи унсурҳои мушаххаси масраф (хароҷоти иқтисодии якхела) инъикос мекунад. Унсурҳои хароҷот аз фаъолияти амалиётӣ дар ҳисоби тарифҳо барои интиқол ва таъмини барқ, ки СБҲМ (IAS) 2 муайян кардааст, ба ҳамон унсурҳои иқтисодии хароҷоти амалиётӣ кариб наздиканд, ки дар НБМ 7/2001 оварда шудаанд.

Фарқиятҳои зерин аз санадҳои меъёрӣ, ки фаъолияти корхонаҳои энергетикиро танзим мекунад, дар рафти таҳқиқот маълум гардиданд:

1) гурӯҳбандии «Хароҷоти дигар» вучуд надорад.

2) «Хароҷот аз ҳисоби фоида» аз ҳисоби ҳиссачудокуниҳо аз фоида пас аз андозбандӣ пӯшонида мешаванд. Аммо ин гуна хароҷот тибқи СБҲМ ба пуррагӣ манъ буда, ҳаргиз аз ҳисоби фоидаи соф ягон намуди хароҷот амалӣ карда намешавад, гарчи дар амалияи корхонаҳои ватанӣ то ба ҳол ин модда мавҷуд аст.

3) дар таркиби хароҷоти амалиётӣ арзиши аслии фурӯш (хизматрасонӣ, кор) чудо карда нашудааст.

Чи тавре, ки таҳлили муқоисавӣ нишон медиҳад, дар унсурҳои якхелаи хароҷот аз ҷаҳлияти амалиётӣ хароҷоти гуногуни корхонаҳои таъминкунандаи нерӯи барқ ҷой дошта метавонанд (ҷадвали 1.9).

Ҷадвали 1.9

Таҳлили муқоисавии таркиби элементҳои хароҷоти амалиётӣ

Унсурҳои иқтисодии хароҷоти амалиётӣ ва ҷузъҳои онҳо	Аз рӯи НБМ 7/2001[140]	СБҲМ (IAS) 2
1	2	3
1. Масрафҳои моддӣ:		
• ашёи хом ва маводҳои асосӣ	+	+
• маҳсулоти нимтайёри харидоришуда ва маҳсулоти бастабандишаванда	+	+
• сӯзишворӣ ва энергия	+	+
• масолеҳи сохтмонӣ	+	+
• қисмҳои эҳтиётӣ	+	+
• зарф ва маҳсулоти зарфӣ	+	-
• маводҳои ёрирдиҳанда ва ғайра	+	+
• хизматрасониҳои истеҳсолӣ	-	+
• хароҷоти таъмир	-	+
• хароҷоти нерӯи барқ ба эҳтиёҷоти хоҷагӣ	-	+
• хароҷоти истифодаи шабакаҳои барқии дигар литсензиядиҳандаҳо-интиқолдиҳандаҳо	-	+
2. Хароҷоти пардохти музди меҳнат	+	+
3. Хароҷоти ҷарабиниҳои иҷтимоӣ	+	+
4. Фарсудашавӣ	+	+
5. Дигар хароҷоти амалиётӣ		
• хароҷоти сафари хизматӣ	+	+
• хароҷоти хизматрасонии алоқа	+	+
• пардохт барои хизматрасонии ҳисоботӣ-ҳазинавӣ	+	+
• пардохт барои замин	-	+
• пардохти коммуналӣ	-	+

• андоз ба нақлиёт	-	+
• нигоҳдории нақлиёти сабукрав	-	+
• барӯихатгирии замин	-	+
• дигар хароҷот	+	+

Хулоса кардан мумкин аст, ки барои корхонаҳои таъминоти барқ аз таркиби унсурҳои хароҷоти моддӣ ҷудосозии чунин моддаҳо ба мисли зарф ва маводҳои зарфӣ мувофиқ нестанд.

Ҳамзамон, хусусияти хоси ҷузъҳои арзиши корхонаҳои таъминоти барқ, дар таркиби тарифии хизматрасониҳои истеҳсолӣ ҷудо намудани хароҷоти таъмир, хароҷоти нерӯи барқ, барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ ва хароҷоти истифодаи шабакаҳои барқии дигар литсензиягирандагон-интиқолдиҳандагон ба ҳисоб меравад.

Аз рӯи моддаҳои калидии дигари хароҷоти амалиётҳои субъектҳои хоҷагидорӣ, ки дар стандартҳои миллии баҳисобгирии молиявӣ нишон дода шудаанд, тақсими дақиқи хароҷот оид ба хизматрасониҳои алоқа ба мушоҳида мерасад. Аз ҷумла, пардохт барои хизматрасонии ҳисоббаробаркунӣ -ҳазинавӣ, ки ҳамчун як ҷузъи дигари хароҷоти амалиётӣ тибқи банди 26 НБМ 7/2001 ҷудо карда шудааст, ҳангоми ҳисоби масраф барои амалинамоии фаъолият оид ба таъмин ва интиқоли нерӯи барқ ба таркиби хароҷоти дигар дохил карда мешавад ва ҳамчун моддаи алоҳида ҷудо карда намешавад.

Дар ҳамаи корхонаҳои таъминоти барқ, дар баробари гузариш ба низоми нави тариф, муттасил тартиби нави гурӯҳбандии хароҷот ба нақша гирифта мешавад. Барои муайян кардани даромади зарурӣ аз фаъолият оид ба таъмин ва интиқоли нерӯи барқ, хароҷоти литсензиягирандагон ба хароҷоти назоратӣ ва идорашаванда тақсим карда мешавад.

Хароҷоти идорашавандаи амалиётӣ - хароҷоти амалиётӣест, ки ба он иҷозатномагиранда таъсири мустақим намерасонад (андозҳо, боҷҳо, пардохтҳои ҳатмӣ, ки ҳаҷми онҳо тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд).

Ба таркиби хароҷоти назоратшаванда бояд танҳо ҳамон хароҷоти

амалиётҳои назоратшавандае, ки бевосита бо амалинамоии фаъолияти иҷозатномавӣ оид ба тақсимои нерӯи барқии бо тарифи ба танзим даровардашуда алоқаманданд ва алоҳида ҳамон хароҷоте, ки ба интиқоли нерӯи барқ вобастаанд, дохил карда шаванд.

Ба ҷузъҳои хароҷоти назоратнашавандаи амалиётӣ инчунин бояд ҳамон хароҷотҳои назоратнашавандае ҳамроҳ карда шаванд, ки бевосита раванди тақсимои нерӯи барқ ва алоҳида - ҷараёни интиқолро таъмин намояд.

Дар таркиби хароҷоти ҳам назоратшаванда ва ҳам назоратнашаванда аз рӯи шакли фаъолият ихтилоф вучуд дорад.

Ҳамин тавр, ҳангоми гурӯҳбандии муқоисавии хароҷоти амалиётҳои воқеӣ ва тарофавӣ дар назоратшаванда ва назоратнашаванда фарқиятҳои зерин муайян карда шудаанд:

1) дар рӯйхати хароҷоти назоратшаванда барои интиқоли маълумот, маводи «Омӯзиши касбӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон» (танҳо дар рӯйхат барои таъмин дохил карда шудааст). Аммо, мувофиқи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои кормандоне, ки ҷараёни истеҳсолиро дар соҳаи электроэнергия таъмин мекунанд, таълим (ибтидоӣ ва давраӣ) дар муассисаҳои таълимии махсус ҳатмӣ мебошад. Ҳамин тавр, хароҷот аз рӯи маводи «Таълими касбӣ, омодакунӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон»- ро низ ба рӯйхати хароҷоти назоратшаванда барои интиқол дохил намудан мувофиқи мақсад аст.

2) дар рӯйхати хароҷоти назоратшаванда оид ба таъмин маводи «Нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ» мавҷуд нест (танҳо дар рӯйхат барои интиқол дохил карда мешавад).

Тақсимои пешбинишавандаи фаъолиятро дар соҳаи электроэнергия ба назар гирифта, моддаи мазкурро ба рӯйхати хароҷоти назоратшаванда барои таъмин тавсия додан мувофиқи мақсад аст, зеро истифодаи нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ инчунин дар ҷараёни амалинамоии фаъолияти амалиётӣ оид ба таъминот ба амал меояд, на танҳо барои интиқоли он.

3) дар рӯйхати хароҷоти назоратшаванда оид ба таъмин маводи

«Гирифтани нишондиҳандаҳои ҳисобкунакҳо» вучуд надорад (танҳо ба рӯйхат барои интиқол дохил карда шудааст).

Ғайр аз ин, дар рӯйхати таркибии хароҷоти назоратӣ ва назоратнашавандаи амалиётӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, моддаҳои зерини хароҷоти амалиётӣ тамоман пешбинӣ карда намешаванд, агарчӣ корхонаи энергетикӣ ҳангоми интиқол ва таъмин хизмат мерасонад:

- фарсудашавӣ;
- беморӣ (аз ҷумла, пардохти панҷ рӯзи нахустини корношоямии муваққатӣ);
- хӯроки махсус;
- иловапулӣ барои кори хусусияти сафарӣ доштаи кормандон;
- хадамоти хаткашонӣ ва монанд ба он.

Чунин меҳисобем, ки бо назардошти тавзеҳҳои дар боло зикргардида оид ба масъалаҳои таснифоти рӯйхати зикршудаи хароҷоти инъикоси ғайриқарб оид ба инъикоси арзиши интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, объективӣ ва дуруст ҳисобида мешаванд.

Дар назари аввал, тақсимои хароҷоти амалиётӣ бо назоратнашаванда ва назоратнашаванда метавонад ба тақсимои онҳо ба доимӣ ва тағйирёбанда мувофиқ бошад. Аммо, намуди якуми гурӯҳбандӣ ба қарори идоракунии роҳбарият оид ба бузургии хароҷот ё ба имконпазир набудани таъсир расонидан ба андозаи хароҷот асос меёбад. Таҳлили хароҷоти назоратнашаванда нишон медиҳад, ки номгӯи онҳо, ҳам хароҷоти доимӣ ва ҳам тағйирёбандаро дарбар мегирад. Ба хароҷоти доимӣ, ки аз ҳаҷми интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, аз рӯйхати амалиёти назоратнашаванда вобаста нестанд, метавон дохил намуд: хизматрасониҳои аудитӣ, обтаъминкунӣ, обпартоӣ ва дигар нигоҳдориҳои иншооти истеҳсолӣ, татбиқ ва нигоҳдориҳои таъминоти барномавӣ, бадастории литсензияи таъминоти барномавӣ, хароҷоти намоёндагӣ, гузаронидани конференсҳо, семинарҳо, пардохтҳои тобистона, хизматрасониҳои ҳуқуқӣ ва ғайра.

Дар навбати худ, ба хароҷоти тағйирёбанда, ки аз ҳаҷми истеҳсолот

вобастаанд, ба номгӯи амалиёти назоратшаванда дохил намудан мумкин аст: сӯзишворӣ ва равшанҳои молиданӣ, ашёи хом ва маводҳои асосӣ, нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ.

Дар натиҷаи таҳлили маводҳои назоратнашаванда, маълум аст, ки онҳо:

а) доимианд, дар баҳши:

- ҳаҷми маблағи дар замина гузаронидашуда (пардохти воситаҳои пулӣ ба ташкилотҳои ибтидоии иттифоқҳои касаба, саҳми ягона ба суғуртаи иҷтимоии ҳатмии давлатӣ ва ғайра);

- дар баҳше, ки бо меъёрҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда шудааст (литсензияи гирифташуда ва иҷозатномаҳои махсус)

б) тағйирёбандаанд, дар баҳши:

- ҳаҷмҳои амалинамоии ин ё он пардохт (ҳалли баҳсҳо дар мақомоти судӣ, ҳифзи меҳнат, техникаи бехатарӣ ва ҳифзи муҳити зист, пардохт барои истифодаи шабакаҳои барқии дигар литсензиягирандагон - интиқолдиҳандагон, барои истифодаи муштаракӣ шабакаҳои технологии барқӣ, санҷиши ҳисобкунакҳо).

Таҷрибаи гурӯҳбандии масрафҳоро, ки ба арзиши аслии хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дохил мешаванд, ҷамъбаст намуда, мо ба таври возеҳ таъсири дарозмуддати сармоягузории хориҷиро ба фаъолияти корхонаҳои таъминкунандаи энергия ба қайд мегирем; на ҳамаи моддаҳои хароҷот ҳамчун объектҳои баҳисобгирӣ ба моддаҳои «Амалиётҳои дигар» тибқи принципҳои НБМ 7/2001 тааллуқ доранд; аз ҳисоб баровардани хароҷот аз ҳисоби ғоида ба танзим дароварда нашудааст.

Бо мақсади объективияти маълумот ва имконияти таъсири оперативӣ ба муносибгардонии ҷузъи ташаккулёфтаи хароҷоти таъмин ва интиқоли нерӯи барқ дар тарифҳои пардохти нерӯи барқ, дар тадқиқи мо хароҷот ба назар гирифта шуданд: аз рӯи унсурҳои иқтисодӣ; аз рӯи моддаҳои ҳисобкунии арзиши аслӣ; мутобиқи хусусиятҳои баҳисобгирӣ ва иқтисодӣ, ҷойҳои пайдоиш ва ғайра.

Маълум шуд, ки нисбати равиши тафриқавии эътирофи харочоти амалиётӣ дар баҳисобгирии идоракунӣ дар баҳши харочоти идорашаванда ва идорнашаванда талабот мавҷуд аст.

ХУЛОСАҲО АЗ РӮИ БОБИ 1

1. Батанзимдарории иқтисодӣ - ҳуқуқии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ (БИҲ) аз ҷумла маҷмӯи сӯзишворӣ - энергетикӣ - ин коркард дар сатҳи давлатии низоми самараноки татбиқи майдони ҳуқуқии фаъолияти хоҷагидории шахсони ҳуқуқӣ мебошад. Ба контексти субъектҳои омӯзишии БИҲ ворид месозанд: банақшагирии оперативӣ, барномасозии иқтисодӣ, идоракунии молиявӣ-маъмурӣ бо назардошти мутавозунии иҷтимоӣ-экологии рушди миллӣ.

2. Дар шароити муосир қорӣ намудани муносибатҳои бозорӣ вазифаи бартариятдоштаи батанзимдарории давлатии фаъолияти хоҷагидорӣ дар бозори энергетикӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар вазъияти инҳисори табиӣ қарор дорад, инҳо ба ҳисоб мераванд:

- мутавозунии манфиатҳои иқтисодӣ дар макро ва микро – сатҳҳо;
- таъмини ҳуқуқи истеъмолкунандагони нерӯи барқӣ ва соҳаи нафтугазӣ барои гирифтани мол ва хизматрасонии сифати стандартикунонидашуда оид ба нархҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноккардашуда (бо назардошти барномаи ҳифзи иҷтимоӣ);
- ҳифзи далелноккунии рақобат дар соҳаи истеҳсол ва таъмини энергияи барқӣ;
- ташаккули сиёсати баркашидаи нархӣ ва тарифӣ барои субъектҳои инҳисории табиӣ;
- муносибгардонии равандҳои нархҳои пайдошуда дар шароити мутавозунии рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва экологӣ, ҳамчун субъекти бозори энергетикӣ;
- ҳамчунин захираҳои истеъмолкунандагони энергетикӣ низ.

3. Аз рӯй натиҷаи таҳлили меъёрҳои қонунгузорӣ набудани равиши ягона ба номгӯи субъектҳое, ки ҳам интиқол ва ҳам тақсимои нерӯи барқро дар як вақт амалӣ менамоянд. Барои риояи ягонагии терминологӣ дар пажӯҳишҳои ояндаи корҳои илмӣ мафҳуми дар боло овардашудаи «созмони таъминкунандаи энергия» бо мафҳуми «корхонаи таъминкунандаи энергия»

муайян карда шудааст - иштирокчии бозори энергияи барқӣ, ки нерӯи барқ ва хизматрасониҳои иловагиро дар ин бозор меҳарад, интиқоли нерӯи барқро ба шабакаҳои барқии таҳҷой (маҳаллӣ) амалӣ мекунад ва ба истеъмолкунандагон нерӯи барқро таъмин мекунад.

4. Номувофиқатӣ ба таҷрибаи ҷаҳонии муқаррар кардани тарифҳо дар айни замон субсидияи ҷандтарафа аз ҷониби истеъмолкунандагони саноатии арзиши нерӯи барқе ба ҳисоб меравад, ки ба гурӯҳҳои алоҳидаи истеъмолкунандагон бо нархҳои имтиёзнок дода мешавад.

Таҳияи заминаи қонунгузорӣ барои ҷорӣ намудани модели нави бозор ва дар соҳаи нархгузорӣ ва сиёсати тарифҳо, ҷорӣ намудани танзими ҳавасмандкунии нархҳо (тарифҳо) муҳим боқӣ мемонад.

5. Ташаккули тарифҳо барои интиқол ва тақсими нерӯи барқ тибқи усули анъанавии «харочот+», ки аз ҷиҳати танқидӣ баррасӣ шуд, ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нест, бинобар он корхонаҳои таъминкунандаи энергияро ба сиёсати паст кардани харочот ва баланд бардоштани самаранокии навъҳои фаъолияти мувофиқ ҳавасманд намекунад. Методикаи мавҷудаи тарифҳо пурра пӯшонидани харочоти иқтисодии марбут ба татбиқи фаъолияти танзимкунандаро таъмин намекунад, дар бисёре аз онҳо ҳисоб кардани ғоидаро аз сармояи маблағгузорӣ пешбинӣ намекунад.

6. Тасдиқ карда шудааст, ки ба нишондиҳандаи асосии самаранокии фаъолияти корхонаҳо - ғоида - роҳбарияти корхонаҳои таъминкунандаи барқ имкон надорад, ки тавассути қисми даромаднокии фаъолияти иқтисодӣ (наرخ ва талабот ба молҳо) мустақиман равона намояд.

Танзими қисми харочот - харочоти амалиётӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ боқӣ мемонад.

Ғоидаи корхона бо назардошти таҷрибаи байналхалқии истифодаи он, ба пуррагӣ ба заминаи миллии баҳисобгирии меъёрӣ мутобиқ нест. Барои пӯшонидани харочот, мониторинг ва идоракунии нишондиҳандаҳои ғоидаи иқтисодӣ аҳамият доранд - фарқияти байни даромади маҷмӯӣ (бе назардошти

ААИ) ва харочоти ба амаломада барои хариди мол (захираҳои истеҳсоли) -и корҳо ва хизматрасонӣ (ба истисноии арзиши иловашуда).

7. Мафҳумҳои «харочот» ва «масраф» ҳамчун объектҳои баҳисобгирӣ мутобиқи моҳияти иқтисодӣ ошкор карда шуданд. Ба ақидаи мо, харочоти иқтисодии дилхоҳ захирае, ки барои истеҳсоли маҳсулот (хизматрасонӣ) интихоб шудааст, ба андозаи манфиати эҳтимолии иқтисодии истифодаи беҳтарин аз ҳамаи вариантҳои эҳтимолии истифодаи чунин манбаъҳо баробар аст. Ҳамин тавр, харочот объекти баҳисобгирии молиявӣ, масрафҳо чун харочоти маблағгузоришаванда - идоракунӣ ҳамчун альтернативаи эҳтимолии нишондиҳандаҳои «харочот» ба ҳисоб мераванд.

8. Бо мақсади муносибгардонии моддаҳои ҳисобкунии тарифҳо пешниҳод шудааст, ки харочот аз рӯи унсурҳои иқтисодӣ, моддаҳои ҳисоб ва минтақаҳои пайдоиши онҳо фаро гирифта шаванд. Ҳамин тавр, он равиши фарқкунандаи эътирофи харочоти амалиётӣ (молиявӣ, идоракунӣ) - ро аз нигоҳи назоратшавандагӣ ва назоратнашаванда тақозо мекунад: тақсимот бо қарори идоракунии роҳбарият аз рӯи бузургии харочот ё имконнопазирии таъсиррасонӣ ба андозаи онҳо асос меёбад.

9. Шарҳи таърифи баҳисобгирии идоракунӣ дар заминаи мавзӯи таҳқиқот, ҳамчун баҳисобгирии таҳлили арзиши аслии харочот аз рӯи моддаҳои ҳисобкунии тарифҳо, унсурҳои масраф, иштифрокчиёни минтақаҳои пайдоиши онҳо, мансубияти онҳо ба назоратшаванда ва идоранашаванда, ки ба тарифҳои хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ таъсир мерасонанд, пойгоҳи мақсадноки иттилоотӣ барои қабули қарорҳои оперативӣ ва стратегии маъмурӣ оид ба муносибгардонии чунин харочот мебошад.

10. Равандҳо ба ташаккули пойгоҳи иттилоотии баҳисобгирии идоракунӣ, аз ҷумла иттилооти методологии он ба принципҳои миллии НБМ дар нақшаи методологӣ танзимнашуда боқӣ мемонанд. Ба ақидаи мо, дар асоси баҳисобгирии идоракунӣ - натиҷаҳои баҳисобгирии дохилихоҷагӣ бо нигоҳ доштани заминаи методологии молиявӣ, ба таври мувофиқ барои эҳтиёҷоти

идоракунӣ пурра карда шуда, шарҳ дода шудаанд. Вазифаи асосӣ - ин гузариши босифат ба муносибатҳои мутавозини рушд мебошад, ки дар шароити пешгирӣ ва ҳалли мушкилоти экологӣ дар марҳилаи муайян ва дар оянда ноил шудан ба баъзе эҳтиёҷоти иҷтимоиву иқтисодиро таъмин менамояд.

Миёни масъалаҳои афзалиятноки менечменти субъектҳои тадқиқшаванда дар доираи баҳисобгирии идоракунӣ: омӯзонидани мутахассисони дахлдори салоҳиятдор; муносибгардонии хароҷот; иштироки дастаҷамъонаи кормандон дар равандҳои ҷобачогузорӣ ва ҳалли вазифаҳои оперативӣ ва стратегӣ ва ғайра ба ҳисоб мераванд.

11. Тасдиқ карда шуд, ки тавсияҳо оид ба натиҷаҳои аудити гузаронидашуда ҳамчун шакли сифатан баландтари назорат, на далели чорабинии назоратӣ ё номи он, арзиши бештар доранд. Барои таъиноти умумии шакли аудити натиҷаҳои ташаккули тарифҳо ба хизматрасонии энергетикӣ (ки ба хароҷоти амалиётӣ асос ёфтаанд) истифодаи истилоҳи аудити менечмент пешниҳод карда мешавад, ки як намуди амалиётӣ буда, баҳодихии инъикоси хароҷот дар баҳисобгирӣ ва ҳисобот, методикаи аз ҳисоб баровардан ва тақсимои онҳо, инчунин танзими маъмурии хароҷоти мазкурро таъмин менамояд.

12. Мақсади аудити идоракунии масраф барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ - ба даст овардани арзёбии асосноккардашуда: моддаҳои ҳисоб кардани арзиши чунин хизматрасониҳо; хароҷоти оқилона ба миён омада, мувофиқати заминаи меъёрӣ; тадбирҳои таъминоти маъмурии хароҷот ва муносибгардонии онҳо. Миёни усулҳои асосии баҳисобгирии идоракунии хароҷот: таҳлили ҳуҷҷатҳои методӣ ва меъёрӣ, ҳисобҳои хароҷоти банақшагирифта ва мувофиқати амалии онҳо; таҳлили ҳисобот (аз ҷумла дохилӣ) аз рӯи нишондиҳандаҳои масрафҳо; санҷиши объектҳои истехсолӣ, хронометражи масрафи вақти корӣ; санҷиши татбиқи чораҳои маъмурии танзими хароҷот; таҳлили натиҷаҳои аудити қаблан гузаронидашуда ва санҷишҳо оид ба масъалаҳои мазкур ва ғайра.

Натиҷаҳои тадқиқот дар қори илмии унвонҷӯ мавриди тадқиқ қарор гирифтаанд [16; 17; 18; 37; 19].

БОБИ 2

ХУСУСИЯТҲОИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНИИ ХАРОЧОТИ ИНТИҚОЛ ВА ТАҚСИМОТИ НЕРҶИ БАРҚ ДАР КОРХОНАҲОИ ТАЪМИНОТИИ БАРҚИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Методика ва ташкили баҳисобгирии идоракунии харочоти интиқол ва тақсими нерҷи барқ

Идоракунии муосири ташкили фаъолияти хоҷагӣ баҳисобгирии муназзами харочотро дар самтҳои афзалиятнок барои ташаккули натиҷаи молиявӣ таъмин менамояд. Ду тамоюли ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои таъминкунандаи барқи Тоҷикистон мушоҳида карда мешавад. Якум, иҷрои вазифаҳои буҷет ва назорат дар воҳидҳои тахти роҳбарии директори молиявӣ. Дуюм - вазифаҳои баҳисобгирии идоравиро шӯъбаи банақшагирию иқтисодии корхонаҳои таъминкунандаи барқ иҷро мекунанд. Яъне, шӯъбаи банақшагирию иқтисодӣ ба сифати нав эҳё мешаванд.

Имрӯз баҳисобгирии идоракунӣ дар заминаи шӯъбаи муҳосибот камтар маъмул аст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки баҳисобгирии аксарияти корхонаҳои таъмини барқ асосан бо баҳисобгирии анъанавӣ, ҳисобҳои андоз ва ҳисоботдиҳӣ ба истифодабарандагони беруна машғул аст ва функсияи баҳисобгирии идоракунӣ ба шӯъбаи молиявӣ вогузор шудааст.

Раванди идоракунии корхонаҳои таъминоти барқ, ба ақидаи мо, ҳамоҳангсозӣ ва танзими фаъолияти иқтисодии онҳо бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои худ дар масъалаҳои таъмини сифат ва бехатар бо мақсади ба даст овардани фоидаи ҳадди имкон мебошад. Дигаргунсозии иқтисодиёт, оҳиста-оҳиста аз навсозии бозори энергетикӣ Тоҷикистонро барои ҷавобгӯи талаботи ҷаҳонӣ, пайдоиши воситаҳои нав дар бозор, усул ва талабот оид ба идоракунии фаъолияти соҳибкорӣ зарурияти ғаврии иловагии маълумоти марбут ба самти мақсаднокро оид ба ташаккули харочот ҳамчун омили оптимизатсияи натиҷаҳои фаъолияти хоҷагӣ ба миён овард.

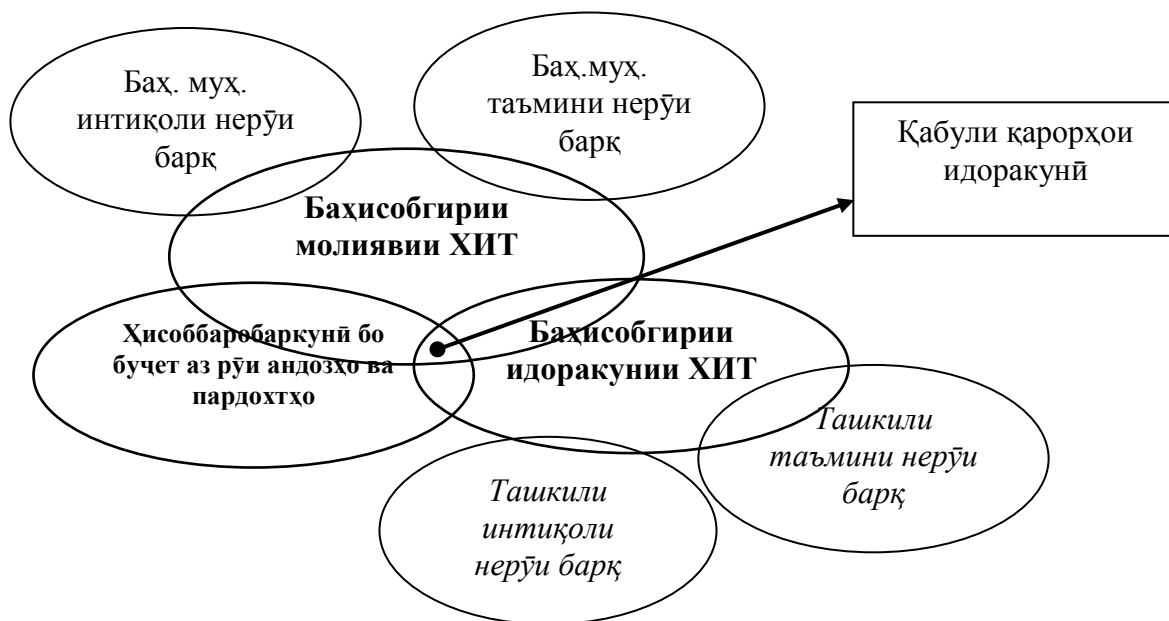
Имрӯзҳо, дар бисёр ҳолатҳо, хароҷот на бо кӯшиши инфиродӣ ва омили инсонӣ, балки аз рӯи сатҳи ташкили техникӣ, арзиши иқтисодӣ ва самаранокии таҷҳизот муайян карда мешаванд. Афзоиши шумораи имконпазири ҳалли мушкилотҳои корӣ боиси афзоиши «нархҳо» қарорҳои нодурусти идоракунии оварда расонд. Зарурати тағйири ҳадафҳои асосии бурдани баҳисобгирии молиявӣ, яқоя кардани он бо баҳисобгирии идоракунии ҳамчун яке аз омилҳои таъмини иттилоотии эҳтиёҷоти менечерҳои сатҳҳои гуногун барои идоракунии корхона пайдо шуд.

Баҳисобгирии хароҷот қисми чӯдонопазири низоми баҳисобгирии корхона мебошад. Омӯзиши корҳои илмӣ олимони рус тасдиқ намуд, ки ҳалли масъалаҳои марбут ба низоми баҳисобгирӣ бо равиши ҳамгирошуда, ҳамбастагӣ ҳамаи зернизоми баҳисобгирӣ, ки ҳоло дар назария ва амалия ба монанди баҳисобгирӣ, андоз, менечмент ва омор номбар шудаанд, имконпазир аст. Низомов С.Ф. зернизоми зерини баҳисобгирӣ ва низоми иттилоотиро пешниҳод менамояд: омор, баҳисобгирии идоракунии, баҳисобгирии андоз, баҳисобгирии фаврӣ ва таҳлилӣ [87, с. 43].

Дар заминаи баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ омили муттаҳидкунандаи зернизоми баҳисобгирӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии ҳисоббаробаркунии бо бучет аз рӯи андозҳо ва бочҳо (ҳисоббаробаркунии андоз) низоми маҷмӯии баҳисобгирӣ мебошад (расми 2.1).

Дар натиҷаи алоқамандӣ бо ҳамаи намудҳои баҳисобгирӣ, роҳбарият барои қабули қарорҳои идоракунии оид ба андоза ва таркиби хароҷоти истехсолӣ, ташаккули арзиши хизматрасонӣ барои муайян кардани натиҷаҳои молиявӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ маълумот мегирад.

Ҳамзамон, ин низоми идоракунии фаъолияти як корхонаи муайян аст, ки он на танҳо ба сохтори низом, балки ба хусусиятҳои соҳа (дар ин ҳолат, таъминоти энергия) низ вобаста аст.

Расми 2.1. Модели ташкилӣ - методологии алоқамандиҳо дар зернизоми баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз

Натиҷаи амалисозии раванди баҳисобгирӣ на танҳо ҳаҷми иттилоот (мутобиқи вазифаҳо ва ҳадафҳо), балки бадастории ва ҷамъоварии таҷрибаи ҷиҳатҳои мусбат ва манфии тамоми низоми баҳисобгирӣ ва таҳлилӣ мебошад.

Дар заминаи зикршуда фикри иқтисодчии шинохта Керимов В.Э., ки масъалаҳои ташаккули низоми баҳисобгирӣ фазои иттилоотии иқтисодиро дида истода, қайд менамояд, ки «... низоми баҳисобгирӣ корхона, ҳамчун маҷмӯи намудҳои гуногуни баҳисобгирӣ, гузариш аз дифференсия ба ҳамгироиро нишон медиҳад. Аз ҷиҳати интегративӣ таҳқиқотҳои инъикоскунандаи робитаҳои байни ин намудҳои баҳисобгирӣ хеле ҷолибанд» [55, с.52-53]. Яъне, ҳамгирӣ ва ягонагии ҳамаи зернизомиҳо лаҳзаи муҳимтарини низоми баҳисобгирӣ-таҳлилианд.

Баҳисобгирӣ муҳосибии молиявӣ ва идоракунии ХИТ, баҳисобгирӣ хароҷоти ҳисоббаробаркунии андоз дар як майдони иттилоот фаъолият мекунад, аммо муносибати онҳо хеле гуногун буда метавонад. Афзалиятҳои зерини равандҳои якҷоясозии низомҳои баҳисобгирӣ, ки дар корхонаҳои энергетикӣ татбиқ мешаванд, мувофиқи мақсад мебошад:

- интихоби низоми асосии баҳисобгирӣ дар асоси дигар зернизомҳои баҳисобгирӣ;

- татбиқи он ҳамчун асос барои сохтани низоми асосии баҳисобгирии коидаҳо ва принципҳои муқаррароти миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ муҳолифат надоранд;

- ҳамоҳангсозии принципҳои баҳисобгирӣ ва баҳисобгирии ҳисоббаробаркуниҳои андозӣ (бо назардошти талаботи ҷорӣ Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Тавре ки дар боби 1 қайд карда шудааст, заминаи иттилоотӣ оид ба баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ баҳисобгирии дохилихоҷагӣ мебошад, ки мутаносибан ба заминаи методологияи баҳисобгирӣ амал мекунад.

Маҳз зерҳисобҳои ҷузъии баҳисобгирӣ имконияти мушаххассозии хароҷотро дар низомҳои баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андоз дар доираи таснифи онҳо медиҳад.

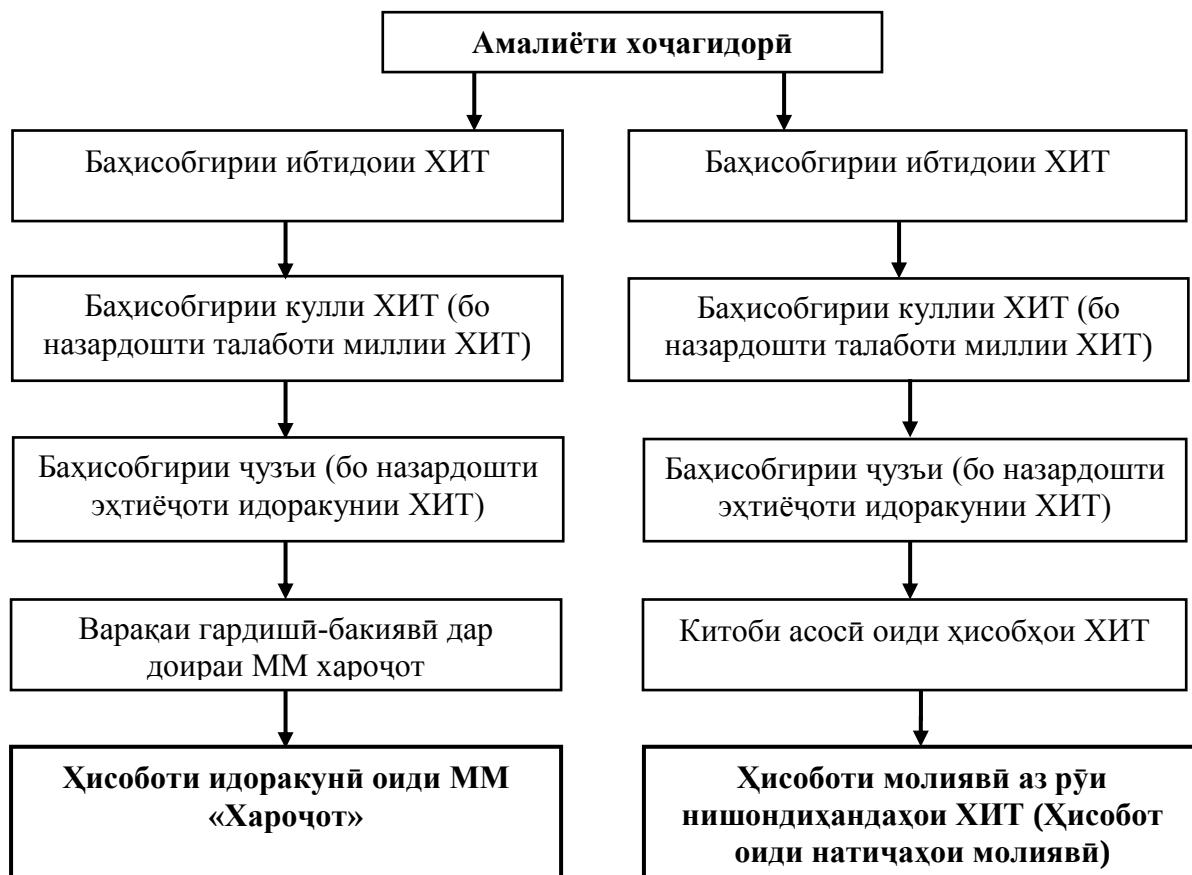
Ҳамин тавр, дар асоси низоми ҳамгирошудаи баҳисобгирии хоҷагӣ - баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад, ки ба талаботи иттилоотии истифодабарандагон тавассути ташкили дахлдори баҳисобгирии таҳлилӣ, ҷорӣ кардани шаклҳои ҳисоботи идоракунӣ мутобиқ карда шудааст.

Бо назардошти талабот оид ба эътимодияти маълумоти баҳисобгирии идоракунӣ, хароҷоти интиқол ва таъминро мебояд дар асоси принципҳои миллий (бахусус, НБМ «Хароҷот») бо истифодаи зерҳисобҳои баҳисобгирии ҷузъӣ дар заминаи таснифи ХИТ ба ҳисоб гирифт.

Зернизомҳои баҳисобгирӣ хароҷотро дар асоси ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ сабт мекунанд, ки номгӯи онҳо дар замиаи 10 оварда шудаанд.

Ҳамкориҳои мутаносиби зернизомҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва молиявӣ, ки ташаккули босифат, объективӣ ва фаврии пешниҳоди маълумоти заруриро дар бораи арзиши интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (бо дарназардошти хусусиятҳои низоми энергетикӣ) таъмин месозанд, метавонанд дар шаклҳои (моделҳои) зерин ба вуҷуд оянд:

1) ташкил ва сохтани низоми пурраи мустақили баҳисобгирӣ: як амал роҳи дукаратаи қайд ва баҳисобгириро дар ду низом: молиявӣ ва идоракунӣ мегузарад. Дар корхонаҳои энергетикӣ як амалиётро ду маротиба, аммо барои ду мақсад - барои баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоракунӣ ба қайд мегиранд (расми 2.2).

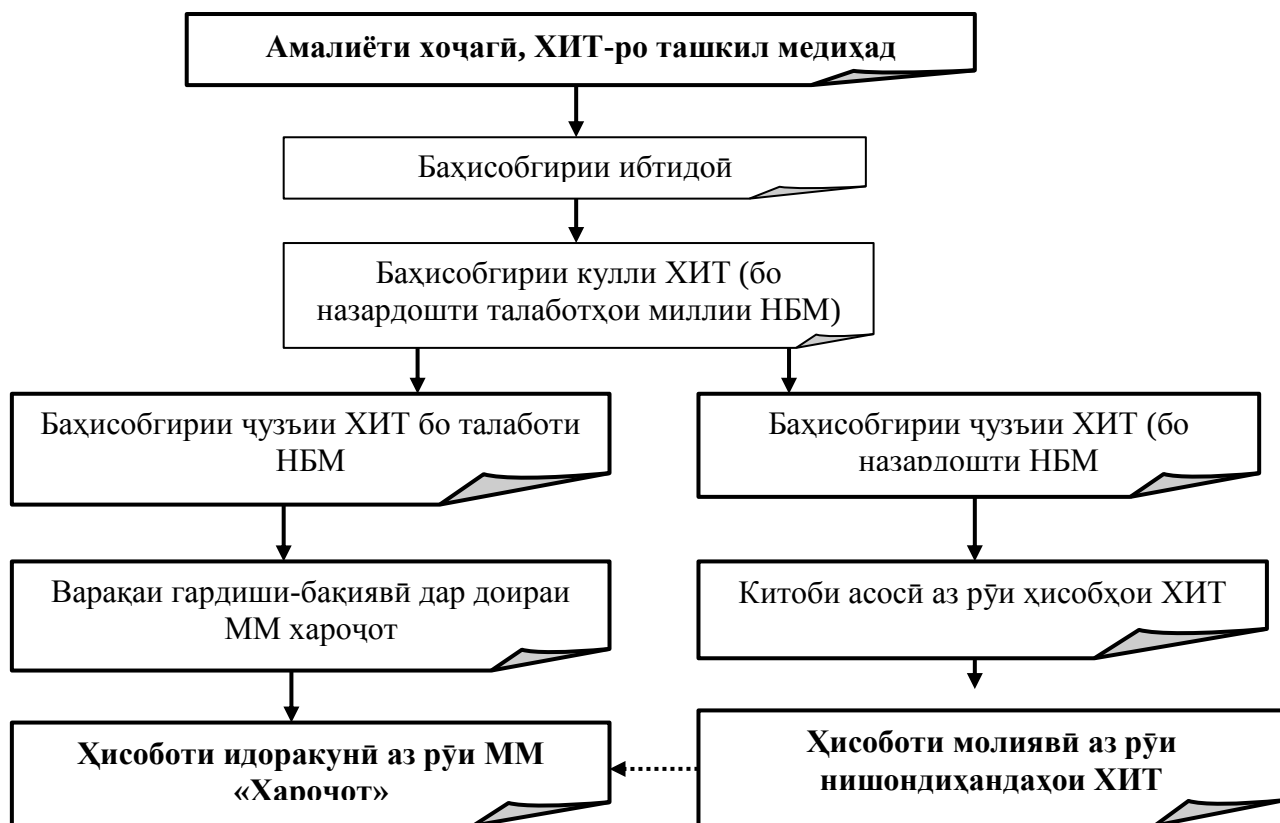

Расми 2.2. Намунаи якуми ташкили баҳисобгирии идоракунӣ хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Бартариии ин модел аз кам кардани эҳтимолияти хатоғӣ (тавассути такрори дукарата) ва ба ин васила баланд бардоштани эътимоднокии иттилоот ва имконияти гирифтани он бо реквизитҳои мушаххаси маълумот барои ҳар як амалиёти хоҷагӣ, ташаккули ҳисоботи идоракунӣ бидуни истинод ба давраи ҳисоботӣ ва монанди инҳо мебошад. Ин ҳел модел аз нуқтаи назари хароҷоти меҳнат камхарҷ нест, зеро он бунёд ва ташкили як хадамоти мукаммали баҳисобгирии идоравиро талаб мекунад. Сатҳи таҳлили баҳисобгирии ХИТ тавассути истифодаи ҳисобҳои 10730 ба даст оварда мешавад. Ҳамзамон, сатҳи таҳлил бо ниёзҳои истифодабарандагон

муайян карда мешавад (хусусиятҳо дар заминаи зернизоми баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунӣ мавҷуданд). Ин модел барои татбиқи баҳисобгирии идоракунӣ ҳам барои ММ хароҷот ва ҳам барои ММ масраф имкон фароҳам меорад.

2) маҷмӯи ҳамаи зернизоми баҳисобгирии хароҷот дар асоси феҳристи ягонаи ҳуҷҷатҳои ибтидоии дахлдор, регистрҳо. Амалиёти хоҷагӣ хароҷотро ба вуҷуд меорад, ҳамоно як роҳи ибтидоии бақайдгирӣ ба сатҳи муайян меравад, аммо баъдтар дар зернизоми мухталофи ҳисобдорӣ ба таври паралелӣ нишон дода мешавад. Ҳамин тариқ, баъзе аз маълумотҳо дар баҳисобгирии молиявӣ, идоракунӣ ва баҳисобгирии ҳисоббаробаркуниҳо бо буҷет аз рӯи андозҳо ва пардохтҳо ба ҳам меоянд (расми 2.3).

Расми 2.3. Модели дуҷуми ташкили баҳисобгирии идоракунӣ барои хароҷоти интиқол ва таъмин

Чун дар ҳолати аввал, бартарияти ин модел қобилияти ба даст овардани маълумоти дақиқ дар бораи амалиёти мушаххас, таҳлили амалиёт ва инъикоси он дар баҳисобгирии идоракунӣ, қобилияти омода кардани ҳисоботи идоракунӣ таҳлилӣ новобаста аз маҳкамкунии давраҳои

ҳисобдорӣ мебошад.

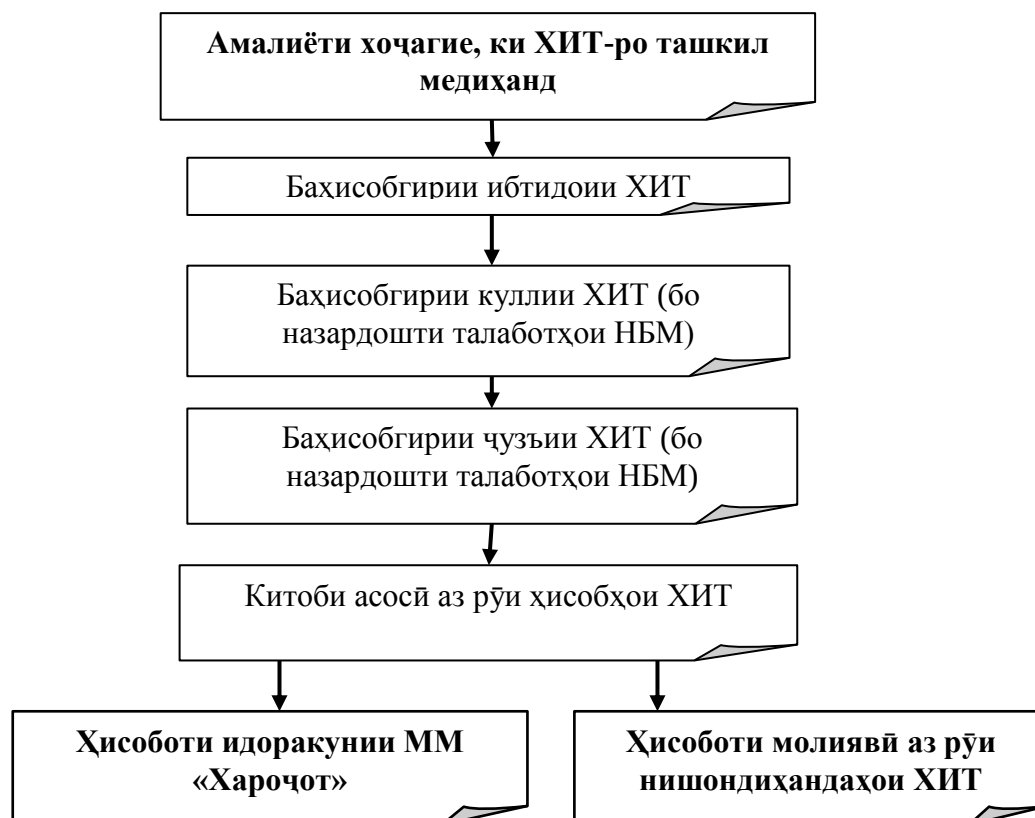
Ин модел равишҳои ягонаи инъикоси таҳлили хароҷоти интиқол ва таъминро дар зернизоми баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунии (ҳам барои ММ хароҷот ва ҳам ММ масрафҳо) дорад ва интиҳоби он бо эҳтиёҷоти корхона барои ташкили фаъолият оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ муайян карда мешавад. Аммо, истифодаи мақсаднок дар муқоиса бо давраи қаблӣ қаме маҳдуд аст. Дар боло ишора шудаҳо ба интиҳоби тадбирҳо оид ба муносибгардонии чунин хароҷот ва таъсирбахшии онҳо таъсир мерасонад.

3) қорӣ намудани баҳисобгирии идоракунии дар асоси як китоби асосии ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ. Ҳангоми гузаронидани амалиёти хоҷагӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ, ҳисобҳои ҷузъӣ мутобиқи нақшаи қорӣ ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва таснифи тасдиқшудаи ХИТ қушода мешаванд. Ин имқон медиҳад, ки баъдан маълумотро дар баҳисобгирии муҳосибӣ, зернизоми баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз мубодила намуд. Бо ёрии ислоҳот ва харитасозии амалиётҳо барои баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз маълумоти эътимоднок ба даст оварда мешавад. Баъд аз ин, бо илова қардани амалиёти инфиродӣ (ки дар баҳисобгирии муҳосибӣ нестанд) маълумот дар ҳисоботҳои идоракунии қамъбаст қарда мешавад (расми 2.4).

Натиҷаҳои баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ дар таҳқиқоти мо инъикоси хароҷот дар асоси усули ҳисобузамқунии мебошад (муносибан, хароҷот таҳқиқ қарда намешавад). Ғайр аз он, ин варианти муносибатҳо, ки дар як китоби асосии ягона асос ёфтааст, баҳисобгирии идоравиро муваққатан аз маҳқамқунии давраи ҳисоботӣ вобаста мебошад. Ин метавонад ба аз даст додани қобилияти сари вақт таҳиясозии ҳисоботҳои идоракунии дар давраи зарурӣ оварда расонад ва таҳияи онҳо танҳо пас аз ба охир расидани давраи ҳисоботӣ (семоҳа) анқом дода мешавад.

Мушқилот қанӯз қам набудани қамоҳангсозии қурраи усулҳои баҳисобгирии хароҷот дар асоси принципҳои НБМ 7/2001 «Хароҷоти қорхона» ва принципҳои Қодекси андози амалқунандаи Қумқурии

Тоҷикистон мебошад.

Расми 2.4. Модели сеюми ташкили баҳисобгирии идоракунии барои хароҷоти интиқол ва таъмин

Аммо, барои роҳбарият, бартарии назарраси ин усул набудани зарурати таъҷилии ташкили хадамоти алоҳидаи идоракунии мебошад. Ҳамчун натиҷа, муносибати ташкили баҳисобгирии идоракунии каме содда карда мешавад.

Бо назардошти талаботҳои низоми бозори самти иҷтимоидор ва аз ҷиҳати экологӣ беҳатар тавзеҳи хароҷоти интиқоли нерӯи барқ аз рӯи ҷузъҳои ҳисоб, ҷойҳои бавучудой, иҷрокунандагон, дараҷаи таъсири қарорҳои идоракунии ба онҳо, ба андешаи мо, ҷорӣ кардани модели якуми алоқамандии баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунии дар корхонаҳои таъминкунандаи барқ тавсия дода мешавад.

Модели аввал имкон медиҳад, ки зерҳисобҳои ҷузъиро дар марҳилаҳои ибтидоии ҷамъоварии маълумоти баҳисобгирӣ кушода, ба воситаи он роҳбарони корхонаҳо метавонанд: таснифи пурраи хароҷотро (бо назардошти эҳтиёҷоти идоракунии) таъмин намоянд; расмиёти таҳлилиро дар самтҳои мушкилтарини хароҷот гузаронанд; амнияти иқтисодии татбиқи чораҳои

ҳифзи иҷтимоӣ ва бехатарии экологии хизматрасониро оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ назорат мекунад.

Моделҳои мазкур имкон медиҳад, ки на танҳо дурустӣ ва пуррагии нишондиҳандаҳои шаклҳои ҳисобот оид ба хароҷоти интиқол ва таъмин, инчунин низоми баҳодихии идоракунии ташкили фаъолият оид ба таъмини манбаи монополӣ, саривақт ошкор кардани захираҳо барои паст кардани нархи чакана бо мақсади ҳифзи иҷтимоӣ иқтисодии истеъмолкунандагонӣ нерӯи барқ таъмин карда шавад.

Аммо, мо имконияти истифодаи дигар моделҳоро инкор намекунем.

Пас аз интихоби модел, ки дар заминаи он ташкили баҳисобгирии идоракунии ХИТ таҳия карда мешавад, роҳбарият алгоритми татбиқи як қатор чорабиниҳои ташкилӣ ва иқтисодиро таҳия менамояд.

Таҷрибаи ҷорикунии баҳисобгирии идоракунӣ дар Руссия ҳамчун алтернатива пешниҳод менамояд, ки чунин чорабиниҳо ба монанди як қисми алоҳидаи нақшаи рушди молиявии корхона, тасдиқи он ҳамчун Низомномаи алоҳидаи баҳисобгирии идоракунӣ (оиди объектҳои баҳисобгирӣ) пешбинӣ карда шаванд [90].

Ба раванди ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ баргашта, бояд қайд кард, ки тафсири ташкилот ҳамчун раванд баҳисобгирии ҳамаҷонибаи унсурҳои онро ба монанди амалҳо, амалиёт, сатҳ, марҳилаҳо, давраҳо, бо назардошти таъминоти онҳо (аз ҷумла кормандон) дарбар мегирад.

Масъалаҳои ташкилии баҳисобгирии идоракунӣ дар ММ хароҷот дар доираи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ пеш аз ҳама инҳоро дарбар мегиранд:

- асоснокии пайдарҳамии оқилонаи давраҳо, марҳилаҳо ва амалиёте, ки ба андозаи хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ таъсир расонида дар як вақт иҷроиши корҳои гуногун имконпазир ва зарурӣ (дар шароити муайян) мебошанд;

- муайянсозии ҳудуди вақтии мӯҳлати иҷрои корҳо аз рӯи намудҳо,

гурӯҳбандии онҳо, бо назардошти омилҳои тақвият додани идоракунии хароҷот;

- муқаррар намудани тартиби дақиқ барои гирифтани маълумоти зарурӣ ва кофӣ оид ба пайдоиши (аз ҳисоб баровардани) хароҷоти интиқол ва таъмини барқ барои иҷрои саривақтии ҳар як марҳилаи чараёни идоракунӣ ва тамоми амалиётҳои он;

- ба низом даровардани иштироки қисмҳои гуногуни низоми идоракунии хароҷоти интиқол ва таъмин дар сатҳи идоракунӣ;

- интиҳоби тартиби идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ҳамчун амалиёти ҳатмӣ барои намуди муайяни кор (ҳамоҳангсозӣ, муҳокима, даъват, тасдиқ, огоҳонӣ ва ғайра).

Заминаи иттилоотӣ барои баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ чузбӣ муҳими менеҷменти муосир, низоми назорати дохилӣ (аудит) барои истифодаи оқилона ва мақсадноки захираҳои истеҳсолӣ мебошад.

Бо мақсади таъмин намудани самаранокии идоракунии фаъолияти хоҷагӣ, бояд қонуни асосии корхона - қонуни синергетикӣ риоя карда шавад, ки он маҷмӯи хосиятҳои як мутамаказ аз ҳосили «арифметикӣ» аз хосиятҳои зиёдтар аст, ки ҳар як узви ҳамаи унсурҳои инфиродӣ дорад. Маҳз чунин маънои иқтисодӣ, маъмурӣ ва функционалӣ мебошад, ки дар асоси ташкили низоми баҳисобгирии идоракунӣ қарор дорад.

Ташкили баҳисобгирии идоракунӣ бояд дар се чузбӣ ҳамаҷониба - методологӣ, техникӣ ва маъмурӣ баррасӣ карда шавад, то муносибатҳои мутақобилаи байни захираҳо муайян гарданд. Дар таҳқиқотҳои олимони соҳа таърифи мафҳуми «ташкил» танҳо барои баҳисобгирӣ оварда шудааст.

Тибқи гуфтаҳои профессор Бутинетс Ф.Ф., се марҳилаи ташкили баҳисобгирӣ вучуд дорад. Марҳилаи методологии (якум) ташкили ҳисобгирии муҳосибӣ интиҳоби тарзҳо ва усулҳоеро дар бар мегирад, ки асоси чунин усулҳои баҳисобгирии идоракунӣ мебошанд. Марҳилаи дуввум марҳилаи техникӣ мебошад, ки интиҳоби шакли баҳисобгирии муҳосибиро

таъмин мекунад, ки ба андозаи пурраи корхона ва соҳаи он тавсиф меёбад. Марҳилаи сеюм ташкили чараёни идоракуниро дар шуъбаи муҳосибот дастгоҳи баҳисобгирӣ таъмин мекунад.

Ба ақидаи мо, чунин муносибат дар ташкили баҳисобгирии идоракунӣ барои ХИТ оқилона аст.

Дар марҳилаи аввал интихоби усулҳои баҳисобгирӣ ва истифодаи оқилонаи онҳо анҷом дода мешавад. Аксар олимон (аз ҷумла олимони ватанӣ) заминаи методологии баҳисобгирии идоракуниро аз ҷиҳати ҷузъҳои идоракунӣ ва ташкилии он баррасӣ мекунанд (замимаи 11).

Чӣ тавре, натиҷаҳои таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ҷузъи маълумоти баҳисобгирии идоракунӣ баҳисобгирии хоҷагиро дарбар мегирад (мутобиқати принципҳои миллии НБМ), ки аз унсурҳои методологии баҳисобгирии зерини ХИТ: ҳуҷҷатгузорӣ, ҳисобҳои кулӣ ва ҷузъӣ, навишти дутарафа, тавозун ва ҳисобот, барӯихатгирӣ, баҳодиҳии амвол ва ӯҳдадорихо, ҳисобкунии арзиши аслий иборат аст. Унсурҳои нишондодашудаи усули баҳисобгирии хароҷот инчунин унсурҳои заминаи методологии баҳисобгирии идоракунӣ хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ мебошанд.

Тибқи баҳисобгирии идоракунӣ чораҳои маъмурии ХИТ, ба сифати усулҳои афзалиятноки баҳисобгирӣ - банақшагирӣ, таҳлили иқтисодӣ, асоснокии қарорҳои идоракунӣ, назорат баромад мекунанд (ҷадвали 2.1).

Ҷадвали 2.1

Унсурҳои (элементҳои) асосии методи баҳисобгирии идоракунӣ

Унсурҳои асосии методи баҳисобгирии идоракунӣ	Баҳисобгирии дохилихоҷагии ХИТ	Баҳисобгирии чорабиниҳои маъмурии ХИТ
1	2	3
1. Банақшагирӣ	+	+
2. Бамеъёргирӣ	+	
3. Таҳлили иқтисодӣ	+	+
4. Асосноккунии қарорҳои идоракунӣ		+
5. Назорат	+	+
6. Муайянкунии арзиши аслий	+	

Барои асосноксозии интихоби унсурҳои алтернативии усули баҳисобгирии идоракунӣ тавсия дода мешавад:

1) муайян кардани нишондиҳандаҳои калидии самараноки фаъолият оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, дар асоси стратегияҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати корхонаҳои таъминоти нерӯи барқ, маҳз онҳо, дар навбати аввал ҳангоми муайян кардани сатҳи зарурии таҳлил (таснифи хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ) ба назар гирифта мешаванд;

2) гузаронидани як қатор чорабиниҳо; таъмин намудани ташкили ҳуҷчатгузори тартиботи баҳисобгирии идоракунии ХИТ: тартиб додани рӯйхати шаклҳои ҳуҷчатҳои ибтидоӣ; муқаррар намудани тартиб ва расмиёти иҷроиши навиштҳо дар онҳо;

3) дар заминаи маркази хароҷот ташаккули сохтори молиявӣ ва иқтисодӣ бо мақсади муайян кардани иҷрокунандагон барои таъмини функционалии чунин марказҳо;

4) муайян кардани унсурҳои хароҷоти интиқол ва таъминот, ки ба як қисми хароҷоте дохил мешаванд, ки ба таркиби тарифҳои интиқол ва таъмини нерӯи барқ дохил карда шудаанд;

5) таҳия намудани нақшаи кори баҳисобгирии идоракунии ХИТ дар доираи марказҳои масъулият (дар асоси зерҳисобҳо ба ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар доираи таснифи ин хароҷот, ки корхона тасдиқ кардааст);

6) таҳияи сиёсати баҳисобгирии идоракунии корхона бо назардошти хусусиятҳои соҳа, аз ҷумла: методикаи ташаккули арзиши нерӯи барқ (кор, хизматрасонӣ барои интиқол ва таъмини он), баҳисобгирии арзиши аслӣ, тартиби эътирофи онҳо, усули тақсими хароҷоти маъмурӣ ва дигар амалиётҳо байни намудҳои фаъолиятҳои иҷозатномадиҳанда (интиқол ва таъмини нерӯи барқ) ва фаъолиятҳои дорои литсензия ва ғайра;

7) муайян кардани номгӯи шаклҳои ҳисоботи дохилии баҳисобгирии идоракунӣ, тартиби пур кардани онҳо ва истифодабарандагони асосӣ.

Умуман, ҳамаи ҳуҷчатгузориҳое, ки таҳия гардида, ба ин марҳила марбутанд, ҳамчун дастурӣ-методӣ тасниф карда мешаванд. Дар он тартибот ва моделҳои алоҳидаи фаъолияти иқтисодӣ муқаррар карда шуда, ба таври

дақиқ амалиётҳои хоҷагиро, ки хароҷоти интиқол ва интиқоли барқро ташкил медиҳанд, муайян мекунад. Дар ин гурӯҳи ҳуҷҷатҳои методологӣ тартиботи зерини ташкилӣ ва таҳлили баҳисобгирии идоравиро ҷудо кардан мумкин аст:

- тасдиқи параметрҳо барои фарқияти байни дороиҳо ва ӯҳдадориҳо бо назардошти таъсири омилӣ ва арзишӣ ба ҳисоби тарифҳо (ташаққули ХИТ);
- тартиби муайян кардани арзиши ибтидоӣ ва усули ҳисоб кардани фарсудаҳои воситаҳои асосӣ;
- муайян кардани нишонаҳои дороиҳои ғайримоддӣ ва усулҳои фарсудаҳои онҳо.
- ташкили баҳисобгирӣ ва маблағгузори таъмири воситаҳои асосӣ;
- асоси тақсими хароҷоти ғайримустақим байни намуди фаъолиятҳо (литсензияшаванда, ва литсензиянашаванда)
- тартиби баҳисобгирии хароҷоти дигар намудҳои фаъолияти иҷозатнома дода нашуда;
- тартиби тақсими хароҷоти умумии истеҳсолӣ, маъмурӣ ва дигар амалиётҳо дар байни намудҳои фаъолияти корхонаҳои таъмини барқ;
- таснифи ҷойҳои ба вучуд омадани хароҷоти интиқол ва таъмин дар байни бахшҳои корхонаи таъминкунандаи барқ;
- гурӯҳбандии ҷойҳои бавучудоии хароҷоти интиқол ва таъмин байни фаъолиятҳо (гурӯҳи хароҷоти амалиётӣ), муназзамгардонии онҳо дар байни категорияҳо-хароҷоти умумии истеҳсолӣ, маъмурӣ ва дигар хароҷоти амалиётӣ.

Тибқи натиҷаҳои омӯзиши равишҳои амалии татбиқи баҳисобгирии идоракунӣ (дар доираи ММ Хароҷот) дар корхонаҳои таъминкунандаи барқ омилҳои афзалиятноки самаранокӣ он, ба назари мо:

- ташкили раванди баҳисобгирӣ (аз рӯи усулҳои баҳисобгирии дохилхоҷагӣ ва баҳисобгирии чорабиниҳои маъмурӣ барои ХИТ);
- таъминоти технологияи баҳисобгирии идоракунӣ;
- ташкили меҳнати коргароне, ки бо иҷрои вазифаҳои баҳисобгирӣ

машғуланд;

- назорати мунтазами натиҷанокии ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ва ғайра мебошанд.

Барои корхонаҳои таъминоти нерӯи барқ дар Тоҷикистон, пешбарии баҳисобгирии хароҷот аз рӯи ҷойҳои бавучудои бо талаботи қонунгузорӣ бо мақсади пешгирӣ намудани маблағгузори муштаракӣ байни фаъолиятҳои литсензияшаванда ва дигар намудҳои фаъолиятҳои дорои иҷозатнома пешбинӣ шудааст.

Ташкили баҳисобгирӣ дар ҷойҳои бавучудои хароҷот ва марказҳои масъулият имкон медиҳад, ки истифодаи усулҳои махсуси назорати хароҷот аз рӯи ҳар як қисмати корхона истифода шаванд, ташаккули онҳо дар ҳама сатҳҳои идоракунӣ назорат гарданд, ғайримарказгардонии идоракунӣ, алаҳхусус, воҳидҳои сохторӣ ва менечерони дахлдор (ки сабабҳои хароҷоти бесамар ва дар ниҳоят ба таври назаррас баланд бардоштани самаранокии иқтисодиро имкон медиҳад) ба роҳ монда шаванд. Дар навбати худ, ин ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки арзиши сохтории хароҷоти интиқол ва тақсими барқро аз буҷет назорат ва пешгирӣ кунанд.

Шарти муҳим барои назорати корхонаҳои таъминоти барқ оиди сатҳи иҷроӣ аз нуқтаи назари ҳам арзиши хароҷоти тарифӣ ва ҳам стандарти умумии хароҷоти истифодабарӣ татбиқи раванди буҷет мебошад.

Маҷмӯи объектҳои ҳангоми буҷагирӣ бо баҳисобгирии идоракунӣ фарогиршаванда дар якҷоягӣ бо раванди идоракунӣ, як самти гибридӣ - идоракунии буҷаро, ки раванди буҷет, идоракунии бизнес равандҳо ва қабули қарорҳо дарбар мегирад, ташкил медиҳанд [81].

Мо нуқтаи назари олимони таҷрибадор Морозова-Герасимович ва И. А. Герасимовичро, ки буҷетро дар сатҳи воҳиди корхона ҳамчун низоми банақшагирӣ баҳисобгирӣ ва назорати гардиши молиявӣ, моддӣ ва молӣ дар доираи марказҳои масъулият мутобиқи моддаҳои буҷет мешуморанд, қабул мекунем. Барои корхонаҳои таъмини барқ, чунин буҷетҳо ниҳоят муҳим буда, аз ҷумла:

- банақшагирии амалиётҳо баҳри ноил шудан ба мақсадҳои корхона;
- ҳамоҳангсозии даромаду хароҷоти ҷаъолияти интиқол ва тақсими нерӯи барқ;
- ҳавасмандгардонии роҳбарони сатҳҳои гуногун барои ноил шудан ба мақсадҳои марказҳои масъулияноки ва оптимизатсияи моддаҳои хароҷот, ки дар сохтори тарифҳо ба назар гирифта шудаанд;
- дар умум назорати ҷаъолияти ҷорӣ, риояи қоидаҳои танзими технологӣ ва интизими дохилӣ;
- таҳияи асос барои баҳодихии иҷрои нақша аз ҷониби марказҳои масъулият ва қори роҳбарони онҳоро дарбар мегиранд [125].

Барои корхонаҳои таъминкуандаи барқ, бахшҳои асосии буҷет хароҷотро аз рӯи сохторҳо ба нақша мегиранд, ки таъмири капиталӣ ва ҷории хатҳо, зеристгоҳҳо, нақлиётро анҷом медиҳанд, таъмири таҷҳизоти шабакаҳои барқие, ки дар татбиқи нақшаҳои сармоягузорӣ иштирок мекунанд, инчунин нишондиҳандаҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ назорат карда мешаванд (баҳусус аз рӯи моддаҳои хароҷоти тарифӣ).

Таҳияи буҷет аз ҷониби маркази масъулияти «Хароҷот» (аз рӯи бахшҳо) воситаи ҳавасмандкуандаи роҳбарон барои ноил шудан ба нишондиҳандаҳои қалидии ҷаъолияти шӯъба ва дар маҷмӯъ ҳадафҳои корхона хоҳад буд.

Сарфи назар аз танзими саҳти меъёрӣ ва қонунгузориҳои ҷаъолияти тамоми субъектҳои соҳибқории инҳисорӣ дар Тоҷикистон, инчунин гузариши корхонаҳои таъминоти барқ ва интиқол ба танзими ҳавасмандгардонӣ, барои ҷунин субъектҳои хоҷагидорӣ принципҳои асосии тақсими хароҷот байни намудҳои ҷаъолияти иҷозатдодашуда (интиқол ва тақсими нерӯи барқ) ба таври возеҳ баён карда шудаанд.

Тартиби тақсими дороиҳо, хароҷот ва даромад дар байни намудҳои ҷаъолият оид ба тақсими нерӯи барқ тибқи тарифи танзимшаванда ва интиқоли нерӯи барқ аз ҷониби шабакаҳои барқии маҳаллӣ (минбаъд - Тартиб) муайян менамояд, ки асоси тақсими ХИТ дар маҳалли пайдоиши

онҳо тақсимои дақиқи вазифаҳо байни воҳидҳои сохторӣ. корхонаҳои таъминоти барқ ва вобаста аз хусусияти истеҳсолот, функцияҳои асосӣ ва ёрирасон ва истеҳсолоти умумӣ ва маъмурий мебошад [111, 81].

Аломати «табиати истеҳсолот» бо мақсади муайян намудани маблағи объективии хароҷоти ҳолис, ки бевосита ба намудҳои фаъолият оид ба интиқол ва таъмин сарф мешавад ва инчунин хароҷоти дуввумеро, ки корхонаҳо барои таъмини чунин равандҳо муайян мекунанд, ташаккул дода шудааст.

Мутобиқи банди 2.4. Тартиб се хусусияти асосии истеҳсолот муқаррар шудааст (ки ба сохтори марказҳои масъулият таъсир мерасонанд):

1) бахшҳои асосии сохтории истеҳсолӣ, ки бевосита оид интиқол ва таъмини барқ фаъолият мекунанд;

2) истеҳсолоти ёрирасон: аз рӯи аломати зерин қисмҳои сохторӣ гурӯҳбандӣ мешаванд, алалхусус, қорҳои нигоҳдорӣ, таъмири воситаҳои техникии таъминкунандаи асбоб, қисмҳои эҳтиётии таъмири таҷҳизот, хизматрасонии нақлиётӣ (сеҳҳои таъмири механикӣ ва таъмири бинокорӣ, устохонаи автомобилӣ ва дигар қоргоҳҳо, ки дар сохтори литсензиягиранда муайян карда шудаанд) ва ғайра;

3) вазифаҳои умумии истеҳсолӣ ва маъмурии фаъолияти хоҷагӣ: аз рӯи ин аломат, воҳидҳои сохтории қорхона барои нигоҳдорӣ ва идоракунӣ гурӯҳбандӣ шудаанд, яъне онҳо вазифаҳои умумии фурӯшро иҷро мекунанд [79].

Масъалаи дифференциатсияи марказҳои хароҷот, фаъолияти ҳудудии ММ хароҷот дар сатҳи микро ва макрои сохторҳои иерархӣ ва фаъолияти қорхонаҳои таъминкунандаи барқ тавсия дода мешавад. Модели идоракунии хароҷот, ки аз рӯи ин принцип таҳия шудааст, тартиби ташаккули иттилооти идоракуниро ҳам дар сатҳи воҳидҳои сохторӣ ва ҳам дар сатҳи қорхона муайян менамояд.

Идоракунии хароҷот дар сатҳи макро, омӯхтан ва назорати марказҳои масъулияти идоракуниро дарбар мегирад. Дар банди 2.4 Тартиби

муайянгардида истифодаи аломатҳои истеҳсолот ҳамчун маркази масъулияти дар сатҳи макро - маркази масъулияти «Истеҳсолоти асосӣ» (фаъолият оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ) тавсия дода мешавад.

- маркази масъулияти «Истеҳсолоти ғирасон» (баҳшҳои хизматрасонӣ ва истеҳсолоти ғирасон);

- маркази масъулияти «Харочоти соҳаи фаъолияти маъмурӣ ва ғайриистеҳсолӣ».

Қобили зикр аст, ки дар ҳама ҷойҳое, ки харочоти интиқол ва тақсим (новобаста аз сегменти хоҷагӣ ва маркази масъулиятнокӣ идоракуни) ба вуҷуд меоянд, маълумот дар бораи онҳо аз ҷониби унсурҳои қабулшудаи нарх таҳия карда мешавад, ки ба робитаи байни идораҳо ва зерноҳҳои баҳисобгирии муҳосибӣ вобаста аст.

Бо мақсади пешгирӣ намудани маблағгузори номуносиби як намуди фаъолият, дар бандҳои 3.1 ва 3.2 Тартиб номгуӣ муфассали функцияҳо, ки иҷрои онҳо равандҳои интиқол ва таъмини барқро таъмин менамояд, оварда шудааст.

Дар навбати худ, вазифаҳои умумии истеҳсолӣ ва маъмурӣ ба тамоми намудҳои фаъолият тааллуқ доранд. Барои ҳамин функцияҳои хоҷагидорӣ корхонаҳои таъмини барқ, ба истиснои истеҳсолоти умумӣ ва маъмурӣ (ба рӯйхат дохил карда нашудаанд) ба дигар фаъолиятҳо дохил карда мешаванд.

Дар марҳилаи техникаи ташкили баҳисобгирии идоракуни тарзи коркарди маълумоти баҳисобгирӣ интиҳоб карда мешавад. Дар корхонаҳои таъминоти барқ баҳисобгирии натиҷаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ танҳо дар шакли автоматӣ бо истифода аз таъминоти барномавии компютерӣ сурат мегирад. Мантқан дуруст аст, ки маълумоти баҳисобгирии идоракуни барои хифзи дақиқият ва ягонагӣ бо маълумоти баҳисобгирии молиявӣ ҳамчунин ба таври компютерӣ коркард мегарданд.

Баъд аз ин рӯйхат ва шаклҳои регистрҳои баҳисобгирӣ таҳия карда шуда, тартиби ворид намудани навиштҳо ба ин регистрҳо ва гузаронидани онҳо ба маълумоти баҳисобгирии идоракуни муқаррар карда мешавад.

Тавре ки таҷрибаи корхонаҳои таъминкунандаи энергияи Россия нишон медиҳад, маҳсулоти барномавӣ дар асоси платформаи 1С: корхона барои автоматикунории равандҳои молиявӣ мавқеи бартариро ишғол мекунанд. Дар ҳама маҳсулот, ҳудуди таҳлили маълумоти молиявӣ, ҳамгирӣ бо 1С ва дастгирии корбар ба таври возеҳ сохта шудааст. Аммо, хусусияти фарқкунанда қобилияти намуна сохтан, оморасозии ҳисоботи дохилӣ ва хориҷӣ, амнияти истифодабарандагон мебошад. Барои корхонаҳои таъмини барқ, ки талабот ва талаботашон барои идоракунии самаранок хеле васеъанд, маҳсулоти барномавӣ ба монанди Plandesigner, SAP, Microsoft Dynamics ва INTALEV: Идоракунии корпоративӣ метавонанд муассир бошанд.

Тибқи натиҷаҳои таҳқиқоти Гушко С. В. «... бо истифода аз низомҳои ҳамгирошудаи худкор дар корхонаҳои саноатӣ, принципҳои асосии ташаққули сиёсати ягонаи баҳисобгирӣ дар соҳаи баҳисобгирии идоракунӣ пайдо шуданд» [26, с. 221].

Принсипҳои мазкур қисми ҷудонашавандаи марҳилаи методологӣ мебошанд ва бо назардошти хусусиятҳои корхонаи таъминоти барқ татбиқи карда мешаванд. Ин, пеш аз ҳама, чунин аст:

- 1) таҳияи қоида ва принципҳои ягонаи рамзгузории марказҳои хароҷот ва ҷойи бавучудои ғоида;
- 2) таҳияи номгӯи ягонаи моддаҳо оид ба баҳисобгирии хароҷот ва даромади ғайриҷабтаи амалиётӣ, сармоягузорӣ ва молиявӣ;
- 3) таҳияи низомномаҳои дохилии баҳисобгирии даромадҳо, хароҷот, арзиши хизматрасонӣ бо назардошти талаботи низоми ҳамгирошудаи идоракунии корхона;
- 4) таҳияи номгӯи ягонаи моддаҳои буҷет, инчунин принципҳои ташкили нақшаи сохтории буҷет.

Агар дар марҳилаҳои якум ва дуҷуми татбиқи баҳисобгирии идоракунӣ ташкили навиштҳои муҳосибӣ сурат гирад, пас марҳилаи сеюм, ташкили кори дастгоҳи баҳисобгирӣ ё ба ибораи дигар, ташкили низоми идоракунии маъмурий дар муҳосибот ва бо дигар кормандони (шӯъбаҳои) баҳисобгирии

идоракунӣ таъмин карда мешавад.

Вобаста аз сохтори ташкилии корхонаи таъмини барқ:

1) таъсиси низоми самарабахши ташкили ҳисобдорӣ (баҳисобгирии мутамарказ, ғайримарказонидашуда ё омехта);

2) муайян кардани сохтори бехтарини ҳайати шахсии баҳисобгирии идоракунӣ (дар доираи сохтори мавҷудаи иқтисодӣ ё шӯъбаи алоҳидаи молиявӣ ва бучетӣ);

3) муқаррар кардани меъёрҳои меҳнатӣ ва вақти, ки барои анҷом додани кор ва муайян кардани шумораи мутаносиби муҳосибон заруранд;

4) ба кор қабул кардан ва таълим додани мутахассисон;

5) ташкили оқилонаи ҷойҳои корӣ: ташкили робитаҳои мувофиқи иттилоотӣ байни бахшҳои амалиётии корхона ва муҳити атроф; таъминоти моддӣ, иттилоотӣ ва техникий кормандони баҳисобгирӣ;

6) ҳавасмандгардонии кормандоне, ки ба амалӣ намудани баҳисобгирии идоракунӣ барои ХИТ (музди меҳнат, намудҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ) ҷалб шудаанд;

7) ба роҳ мондани низоми ҳақиқии баҳисобгирии меҳнати кормандон ва назорат аз рӯи иҷрои вазифаҳои онҳо;

8) ташкили бойгонии ҳуҷҷатҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва ҳисоботҳои дохилӣ (идоракунӣ);

9) ташкили бехатарӣ ва ҳифзи иттилооти баҳисобгирӣ;

10) татбиқи барномаи дастгирии иҷтимоии кормандон;

11) ҷорӣ намудани сертификатсияи мутахассисон (бо мақсади пешгӯӣ ва барои баланд бардоштани малакаи мутахассисон) муҳим мегарданд.

Бо назардошти он, ки Тоҷикистон ба шакли нави ташкили бозори энергетикӣ мегузарад, усулҳои муқаррар кардани тарифҳо барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, равандҳо дар баҳисобгирии хароҷот дар сохтори тарифҳо, инчунин талаботи маъмулӣ оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ дар Тоҷикистон, марҳилаи ташкилӣ бояд бо саволҳои зерин илова карда шавад:

- ташкили низоми омодагии пайваста барои кормандони муҳосибот ё

шӯъбаи молия ва буҷет (омӯзиши стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ таъмин карда мешавад);

- қорӣ намудани низоми босамари автоматикунонии ҷои қори муҳосиб, иқтисодӣ, молиявӣ ва дигар қорандони баҳисобгирӣ;

- таъмини талаботи муосири эргономикии фазои мусоиди психологӣ ҳам дар баҳши молиявӣ ва ҳам дар низоми идоракунии қорхонаи таъминоти барқ.

Ҷанбаи муҳими марҳилаи ташкилии баҳисобгирии идорақунӣ сохтани равишҳои методологӣ ва ташкилӣ барои гузаронидани назорати дохилӣ мебошад. Дар ин марҳила, зарурати алоқаи баръакс барои идоракунии оперативии қорхона ба вучуд меояд, ташкили ҷараёни маълумотдиҳӣ ба роҳбарони манфиатдор дар мавзӯи мувофиқати натиҷаҳои воқеӣ бо нақша (пешбинишуда) пешбинӣ менамояд.

Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, фаъолияти қорхонаҳои таъминоти барқ нақши назарраси робитаи баръаксро тасдиқ мекунад:

- ҳар қадаре ки роҳбарият назоратро аз болои фаъолияти тобеъон зиёдтар ба даст орад, ҳамон қадар онҳо бояд дар бораи ҳадафҳо ва натиҷаҳои банақшагирифтаи қор ба мувофиқа расанд. Таҳлил ва назорат танҳо дар асоси маълумоти воқеӣ самаранокӣ натиҷақоро ба таври объективӣ инъикос намекунад. Зарур аст, ки ҳисоботи идорақунӣ ба роҳбарият имқон диҳад, то тамоюлро аз нишондиҳандаҳои интизоршаванда бубинанд;

- ҳамон қадаре, ки идорақунӣ ба муваффақияти самарабахши натиҷаҳо мақсаднок қарда шавад, ҳамон қадар қорқарди миқдори зиёди маълумоти қом ё ноқифоя қорқард қарда мешавад; Баҳисобгирии идорақунӣ барои таъмин намудани ҳадди ақали маълумоти мунтазам барои қабули қарорҳои идорақунӣ зарур аст;

- қи қадар бештар сатҳи идорақунӣ барои ноил қардидан ба самаранокӣ натиҷаҳо равона қарда шуда бошад; ҳамон қадар он мулоҳизаро дар шакли ҳисоботи идоракунии дохилӣ талаб мекунад, қи ба роҳбарон дар бораи натиҷаҳои фаъолияти марказҳои масъулияти маълумот диҳад;

- ҳамон қадаре ки роҳбарият иттилоот камтар дошта бошад, ҳамон қадар боварии онҳо ба эътимодии корхона камтар мешавад; барои ноил шудан ба назорати комили моликияти вазъият чи дар дохили корхона ва чи дар бозори он бештар изтироб ва саъю кӯшиши зиёд сарф мешуд.

Муносибати низоми дар ташкили низоми иттилоотии бозгаштӣ се ҷузъи ҳатмиро дар бар мегирад, аз ҷумла: ҳисобҳои баҳисобгирии идоракунӣ, нақшаи ҳуҷҷатгузорӣ ва ҳисоботи дохилихоҷагӣ дастгоҳи идоракунии корхона, ки ба таҳияи чунин гузоришҳо масъул аст, инчунин дарк ва фаҳмиши ҳамаи талаботҳои роҳбарият ба ҳисоботи идоракунӣ низ муҳим аст.

Баҳисобгирии идоракунии ХИТ, ки дар диссертатсия таҳия шудааст, нисбат ба баҳисобгирии молиявӣ асосҳои методологиро васеътар таъмин менамояд, зеро он ҷиҳатҳои зеринро дарбар мегирад:

- бақайдгирии амалиётҳои хоҷагӣ дар қисмати хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;

- бақайдгирии қабул ва татбиқи қарорҳои идоракунӣ оид ба пешбурди амалиёти хоҷагии ташакулдиҳандаи хароҷот ва оптимизатсияи сохтор ва андозаи ХИТ.

Бо назардошти эҳтиёҷот ба васеъшавии объектҳои хароҷот (бо назардошти талаботи ҷорӣ мутавозуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии фаъолияти соҳибкорӣ), таъмини самаранокӣ бо гузашти вақт ва бо назардошти захираҳои маҳдуд дар ин марҳила истифода бурдани модели аввалини баҳисобгирии идоракунии ХИТ, дар асоси сатҳи баланди ҳисобҳои ҷузъии баҳисобгирии идоракунӣ, мувофиқ кардани усулҳои баҳисобгирии хароҷот дар зернизомҳои дохилихоҷагӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ тавсия дода мешаванд.

Чараёнҳои амалии татбиқи баҳисобгирии идоракунӣ дар бахшҳои дигари кор ифода ёфтаанд.

2.2. Таркиби баҳисобгирӣ - таҳлили таъминоти иттилоотии ташаккули хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ:

Мутобиқшавии иқтисодиёти ватанӣ ва бо он бахши энергетика дар ҷомеаи ҷаҳонии иқтисодӣ ва энергетикӣ, равандро ҷамғириро дар мамлакати мо суръат бахшида, субъектҳои соҳибкорию водор кард, ки альтернативаҳои баланд бардоштани рақобатпазирӣ, ташаккули моделҳои нави идоракуниро ҷустуҷӯ карда, дар фаъолияти худ усулҳои муосири коркарди иттилооти иқтисодиро бо мақсади таъмин намудани идоракунии самарабахши иқтисодӣ дар сатҳи микро ва макро ҷорӣ созанд.

Имрӯз, низоми мавҷудаи баҳисобгирӣ ва иттилоотии субъектҳои соҳибкорӣ дар Тоҷикистон тағйиротро тақозо мекунад, ки ҷавобгӯи талаботи фазаи ҷаҳонии иқтисодӣ бошад.

Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, сабаби таҳлили нокифояи фаъолияти иқтисодӣ ва хоҷагидории корхонаҳои таъмини барқ, мавҷуд набудани низоми ҳамоҳангшудаи иттилоотӣ мебошад, ки ҷамъовариҳои саривақтии иттилоотро пеш аз ташаккули ниҳии нишондиҳандаҳои молиявӣ, инчунин таҳлили қори воҳидҳои сохтории алоҳида таъмин намоянд. Масъалаҳои таъмини маълумот дар марҳилаҳои қабули қарорҳои идоракунӣ, ки ба самаранокии иқтисодӣ дар идоракунӣ ноил мешаванд, ниҳоят муҳим мебошанд.

Асоснокӣ ва оқилияти қарорҳои идоракунӣ оид ба оптимизатсияи хароҷоти корхонаҳои таъмини барқ (алаҳусус он нархҳо, ки ба тарифҳо шомиланд), ба андозаи васеъ аз сифати таъминоти иттилоотӣ барои менечерҳои қорбар, дониш ва малакаи касбии онҳо дар истифодаи иттилооти иқтисодӣ дар фаъолияти идоракунӣ дар доираи салоҳияти худ вобастагӣ дорад. Ин, дар навбати худ, ташкили ҷунин як инфрасохтори иттилоотиро талаб мекунад, ки бояд ба ниёзҳои мақсадноки идоракунӣ мутобиқ карда шуда, хусусиятҳои соҳавии субъектро ба назар гирад.

Ҷунин иттилоот бояд ба таври давраӣ тибқи равиши низоми оид ба мукамалӣ ва пайдарҳамии ҷамъовариҳои маълумот сабт, тафсир ва интиқол дода шавад.

Маҳз якҷоясозии мафҳумҳои «низом» ва «иттилоот» мебошад, ки роҳи ноил шудан ба ин мақсадҳоро нишон медиҳанд. Вазифаи низомҳои

иттилоотӣ аз ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ, коркард, ҷустуҷӯ ва додани иттилооте, ки дар ҷараёни қабули қарорҳо барои идоракунии оперативӣ ва стратегии ХИТ заруранд, иборат мебошад.

Тавре ки таҳқиқоти илмӣ мафҳумҳои «маълумоти баҳисобгирӣ ва назоратӣ» ва «иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ» нишон медиҳад, мафҳуми «низом» аз ҷиҳати муқаррароти бунёдии иттилоот аз ҷиҳати мундариҷаи он номуайян аст. Аҳамияти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ - таҳлилӣ бахусус ҳангоми ба назар гирифтани хусусиятҳои соҳавӣ субъектҳо зиёд мешавад.

Низоми иттилооти баҳисобгирӣ, дар навбати худ, иттилоотеро дар бар мегирад, ки дар натиҷаи ҷамъоварӣ ва коркарди маълумоти баҳисобгирӣ дар асоси натиҷаҳои амалиёти хоҷагӣ, воситаҳо ва усулҳои коркарди он, инчунин истифодабарандагони дохилӣ ва беруна таҳия карда мешавад. Аммо, бе коркарди пешакии таҳлилӣ-назоратӣ маълумоти ҳисобдорӣ барои қабули қарорҳои асосноки идоракунӣ асос шуда наметавонад. Аз ин рӯ, як нуқтаи муҳим ин ҳамгироии баҳисобгирӣ - таҳлил ба низоми ягонаи синергетикӣ мебошад.

Қобили зикр аст, ки низоми таъмини иттилоотии хароҷоти хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ - ин маҷмӯи истеъмолкунандагон ва пойгоҳҳои ҷараёни иттилоот мебошад, ки дорони маълумоти зарурӣ буда, инчунин воҳидҳои махсуси сохтории иттилоотӣ, таъмини робитаи байни истеъмолкунандагони ҷунин маълумот, нигоҳдорӣ, ҷустуҷӯ, интиҳоб ва интиқолро ба истеъмолкунандагон дарбар мегирад.

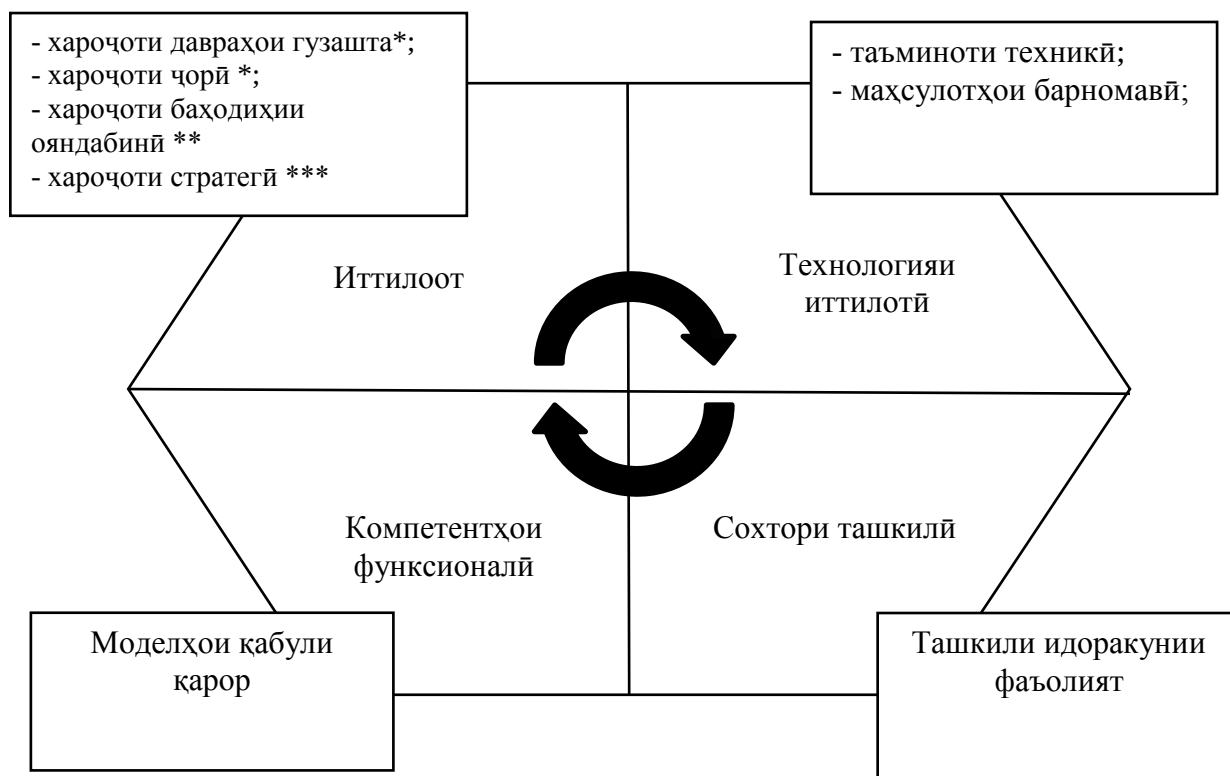
Ҳамин тавр, таъминоти иттилоотӣ раванди қонеъ сохтани ниёзҳои иттилоотӣ мебошад, ки аз омодаسازی ва пешниҳоди пайваста ба истеъмолкунандагон тибқи дархостҳои онҳо аз иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ иборат аст. Дар бораи хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ барои истифодабарандагони аввалин ҷунин маълумот дар замидаи 7 оварда шудаанд.

Идоракунии самаранокӣ ва хароҷоти корхонаҳои таъминкунандаи барқ, инчунин истифодаи ҷалби захираҳои мавҷуда ба маҳдудияти хароҷоти буҷет

аз ҷиҳати оптималии ташкили низоми таъминоти иттилоот иҷозат дода намешавад.

Айни замон, яке аз роҳҳои асосии оқилонасозии низоми иттилоотӣ, тавре, ин автоматикунории низоми идоракунии хароҷот дар асоси истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ мебошад.

Ҷамъбасти таҳқиқоти Амелина С.В. дар соҳаи таъминоти иттилоотии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, табдил додани онҳо мувофиқи талаботи фаъолияти иқтисодии корхонаҳои ватании таъминоти барқ, низоми идоракунии хароҷотро метавон ҳамчун ҳамгироии чор ҷузъӣ пайваста нишон дод (расми 2.5).

* Маълумоти баҳисобгирӣ ва натиҷаҳои таҳлил, баҳодиҳӣ аз рӯи натаҷаи аудити идоракунии

** хароҷоти пешбинишуда дар асоси баҳодиҳии рушди онҳо (дар ояндаи наздик, чун қоида барои 1-2 сол);

*** хароҷоте, ки бо истифодаи усулҳои моделсозии математикӣ барои оянда муайян карда мешаванд (масалан, барои 2-5 сол ё бештар аз он)

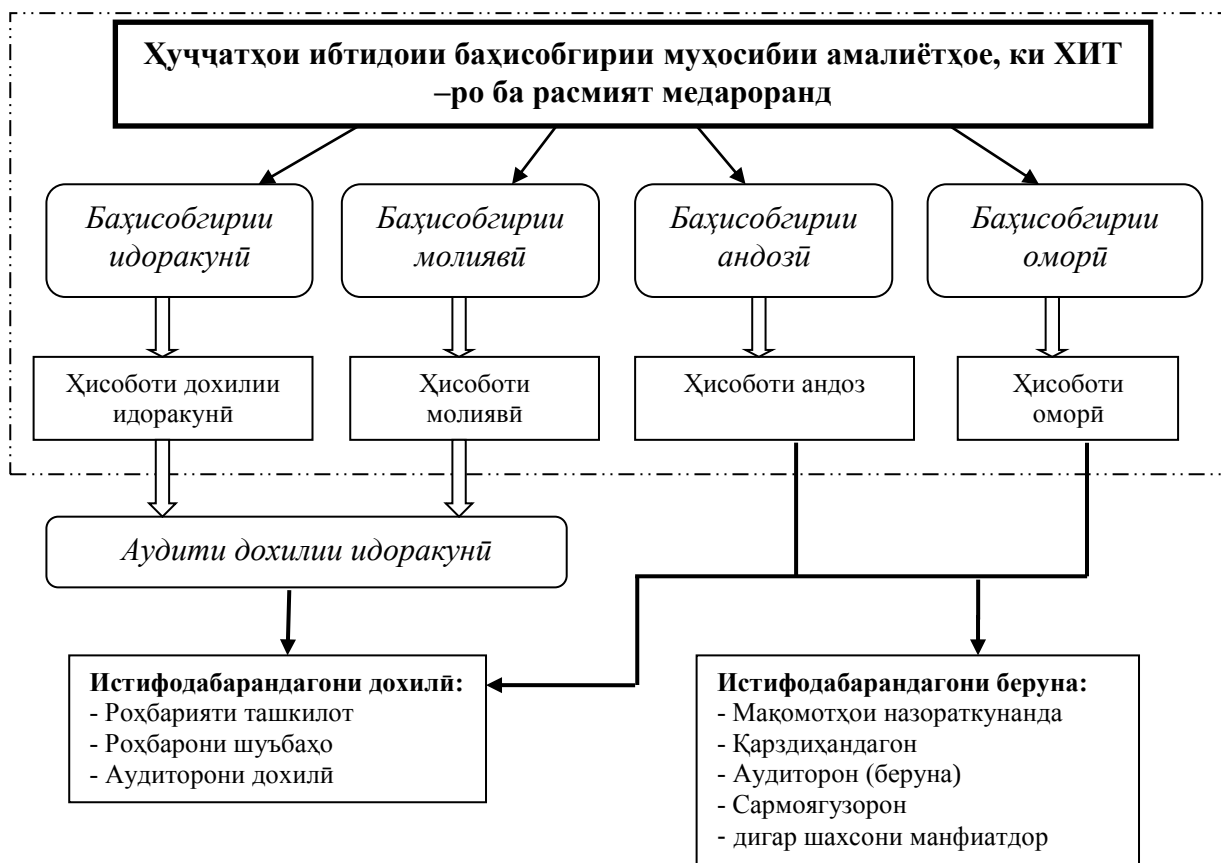
Расми 2.5. Низоми иттилоотӣ барои идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ

Ҳамгирошавии чараёни идоракунии барои оптимизатсияи хароҷоти интиқол ва таъминот дар корхонаҳои таъмини барқ таъсири объекти

идоракуниро ҳам аз шӯъбаҳои идоракунӣ ва ҳам шӯъбаҳои истеҳсоли дар назар дорад, ки таъминоти мутлақи иттилооти талаб мекунад.

Аз ин рӯ, низоми баҳисобгирӣ - таҳлилӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқоли ва таъмин бояд маълумоти ҷамъбастиро оиди фаъолияти корхонаи таъминоти барқ дар тамоми зернизоми баҳисобгирии он - дар баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунӣ, баҳисобгирии андоз, баҳисобгирии оморӣ таъмин намояд.

Ягонагии тартиботи баҳисобгирӣ-таҳлилӣ дар асоси баҳисобгирии амалиётҳои хоҷагидорӣ дар баҳисобгирии ибтидоӣ ҳамчун манбаи иттилоот барои ҷамъоварӣ, банизомадорӣ ва ҷамъбасти маълумот тибқи вазифаҳои ҳар як намуни баҳисобгирӣ асос ёфтааст (расми 2.6).

Расми 2.6. Ҳаракати ҷараёни иттилоот дар низоми таъминоти баҳисобгирӣ - иттилоотӣ оид ба интиқол ва таъмин

Дида баромадани ҷузъи таҳлилии низоми иттилоотии баҳисобгириву таҳлилиро дар маҷмӯи самтҳои зерин мувофиқи мақсад аст:

- маросими таҳлилӣ дар ҷараёни бақайдгирии амалиёти хоҷагӣ дар

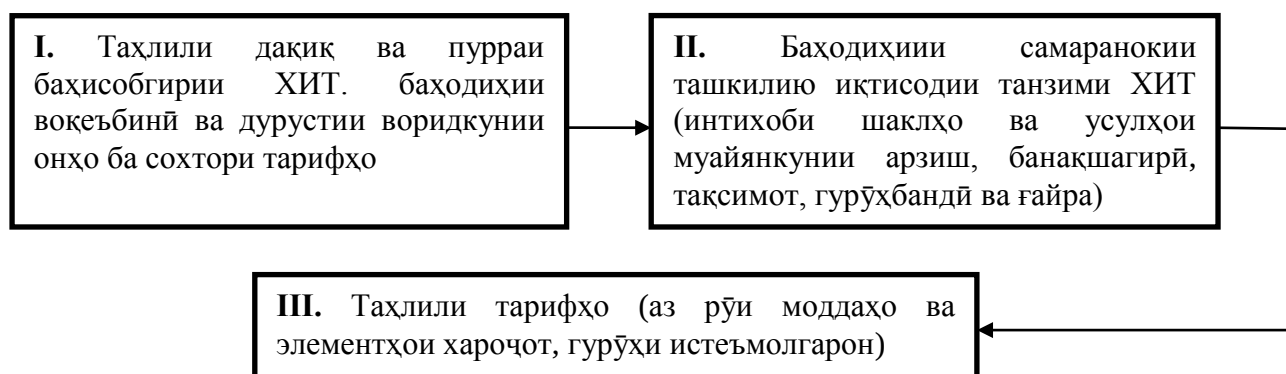
марҳилаҳои банизомдарорӣ ва интиқоли иттилооти баҳисобгирӣ;

- маҷмӯи маросими таҳлил аз рӯи натиҷаҳо: низоми маҷмӯи баҳисобгирӣ - таҳлилии хароҷоти интиқол ва таъмини барқ; ҷамъбасти нишондиҳандаҳои баҳисобгирӣ дар санаи ҳисоботӣ.

Тибқи мазмун ва пуррагии масъалаҳои омӯхта таҳлилии хароҷоти интиқол ва тақсимот таҳлилии мавзӯи нишондиҳандаҳои алоҳидаи хароҷот (арзиши аслӣ, унсурҳои арзиши таъминот ва интиқоли нерӯи барқ) мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иқтисодӣ ва риояи принципҳои оқилонаи ташаккули чунин хароҷот гузаронида мешавад.

Раванди ташкилшудаи таҳлилии арзиши интиқол ва тақсимои нерӯи барқ тавсия дода мешавад, ки дар шакли модулҳои бо ҳам алоқаманд бо мақсади муайян кардани робитаи байни марҳилаҳои чунин равандҳои таҳлилӣ, ки яклухтӣ ва пуррагии натиҷаҳои таҳлилро таъмин мекунанд (расми 2.7).

Баҳои самаранокии ташкилию иқтисодии низоми танзими хароҷоти интиқол ва таъмин барои пешгирӣ намудани тамоюлҳои назаррас ва боло рафтани хароҷот ба сохтори тарифии корхонаи таъминкунандаи барқ зарур аст. Марҳила ба марҳила ташаккули иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилро барои аудити дохилӣ бо истифода аз схемаи дар расми 2.8. овардашуда тавсия медиҳем.

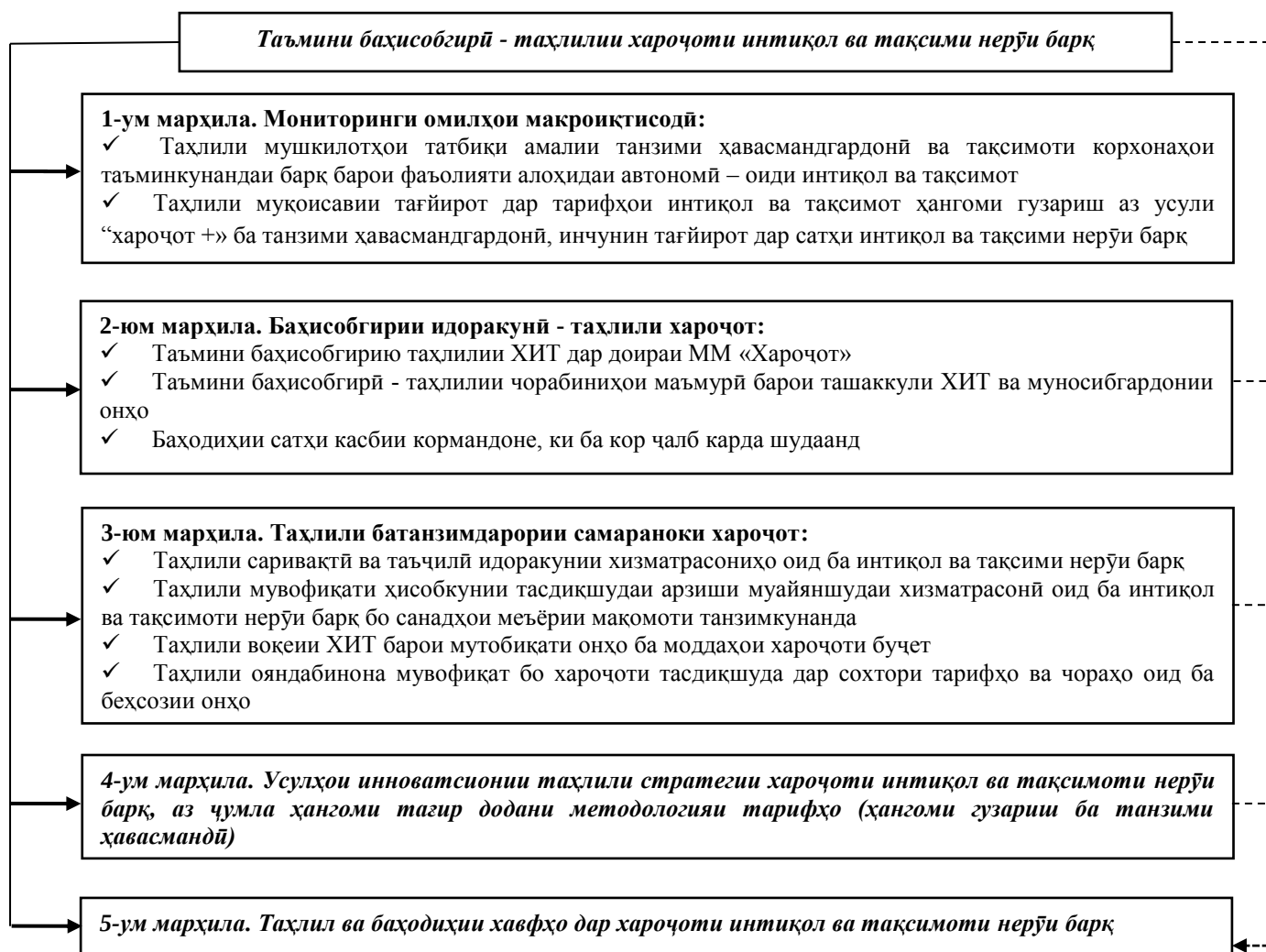

Расми 2.7. Раванди ташкилию таҳлилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар корхонаи таъминкунандаи барқ

Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот иқтисоддонҳои ватанӣ [12; 123; 128] ба

хулосае омаданд, ки «низомии ягонаи баҳисобгирӣ - таҳлилии корхона» -ро таъсис додан зарур аст ва дар асарҳои онҳо моҳияти ин низом ҳамчун ташаккули мақсадноки чараёнҳои иттилоотӣ дар асоси талаботи банақшагирӣ, таҳлил, таҳияи қарорҳои самарабахши идоракунии ва назорати иҷроии онҳо дар фаъолияти молиявии корхона ифода карда мешавад.

Барои баҳисобгирии хароҷоти идоракунии хусусиятҳои хоси системаи баҳисобгирӣ - таҳлилий (СБТ), асосҳои методологии онро иқтисодчии рус С.А. Рассказова–Николаева чунин ошкор менамояд: «СБТ - ҳамкориҳои мутақобилаи баҳисобгирии молиявӣ, андоз ва идоракунии буда, он ҳам аз ҷониби тектология (қонунҳои ташкил), дар назарияи конъюгатсия (ҳамгирии маҷмӯаҳо), ингрессия (гузариши унсурӣ як маҷмӯа ба дигар) ва дезингрессия (фаношавии маҷмӯа) таҳқиқ гардидааст» [114].

Расми 2.8. Марҳилаҳои ташкили таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлилии хароҷоти интиқол ва таъминоти нерӯи барқ

Дар таҳқиқоти мо, низоми баҳисобгирии ХИТ ҳамчун маҷмӯи ҳамгирии маълумоти зерин омӯхта мешавад:

- баҳисобгирии муҳосиби хароҷоти вобаста ба расонидани хизмат оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;

- баҳисобгирии идоракунии ХИТ аз рӯи самтҳо: Баҳисобгирии дохилихоҷагии чунин хароҷот (дар заминаи таснифоти онҳо) тибқи принципҳои НБМ «Хароҷоти корхона» баҳисобгирии чорабиниҳои маъмуриро барои амалиётҳои хоҷагӣ, хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ ташкил медиҳанд;

- баҳисобгирии ҳисоббаробаркуниҳо бо буҷет оид ба андозҳо ва бочҳо (баҳисобгирии андоз).

Имрӯз мо баҳисобгирии андозро ба ин низом дохил мекунем, зеро на ҳама хароҷоти баҳисобгирӣ хароҷоти андоз барои супорандаи андоз аз ғоида мебошанд.

Аммо, барои эҳтиёҷоти идоракунӣ, мутаносибгардонии чунин фарқиятҳои андоз қисми ҷудонашавандаи менечмент мебошад.

Дар асоси маълумотҳои гирифташудаи баҳисобгирӣ дар низоми идоракунӣ тадқиқоти таҳлили ҳамаҷарафаи пешбинӣ шудааст. Зинаи навбатӣ дар истифодаи маълумоти бадастомада ташаккули баҳодиҳии ҳолати объект ва самтҳои беҳтар кардани нишондиҳандаҳои он мебошад.

Барои ҳар як корхонаи таъминкунандаи нерӯи барқ, вазифаҳои таъхирнопазирин сохтани фазои мураттаби иттилоотӣ мебошанд, ки фавран тамоми ҷараёнҳои иттилоотии субъектро - аз шабакаҳои барқии ноҳиявӣ то идораи марказӣ пайваст мекунанд.

Тавре ки таҷрибаи ватании корхонаҳои энергетикӣ нишон медиҳад, ҳоло, мутаассифона, муносибати муттаҳидшудаи низомии идоракунӣ хароҷоти интиқол ва таъмин (ва аз ин рӯ, тавлиди иттилоот дар марҳилаи ҳисобкунии онҳо) дар сатҳи давлатӣ бо истифода аз маҳсулоти ягонаи барномавӣ таҳия ва тасдиқ нашудааст. Корхона дар мувофиқа бо талаботи роҳбарият бо истифодаи унсурҳои ҷудогона ва умум барои ҳамагон

(гурӯхбандӣ, бучетикунонӣ, танзими хароҷот ва ғайра) мутобиқи талаботҳои идоракунӣ низомҳои инфиродиро ташкил ва татбиқ менамояд.

Ҳар як марҳила роҳи ташаккули худро барои таъминоти иттилоотӣ дорад. Ҳамин тавр, дар марҳилаи ташкилӣ вазифаҳо ва ҳадафҳои роҳбарони идоракунӣ хароҷот ташаккул меёбанд, принсипҳо ва усулҳои онҳо муайян карда мешаванд. Ҳангоми таҳияи бучет аз ҳама муҳлати беҳтарини таҳияи бучаҳо дар қисмати хароҷот, шакли пешниҳод ва банизодарории онҳо, андозаи оптималии давраи бучетӣ барои самарабахшии хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ интихоб карда мешаванд.

Дар чараёни амалисозӣ ва таъсиси самарабахши низоми ҳамгирошудаи баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва таъмин, маҷмӯи муттасили тартиби муайянсозӣ, ҳуҷҷатгузорӣ, андозагирӣ ва ташкили хароҷот дар тамоми зернизомҳои баҳисобгирӣ сурат мегирад.

Таҳлили хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, аз ҷумла омилӣ, барои муайян кардани тамоюлот гузаронида шуда, имкон медиҳад, ки сабабҳои фарқият ва дараҷаи таъсири онҳо ба фаъолияти молиявии интиқол ва тақсими нерӯи барқро муайян сохт.

Марҳилаи ниҳой исботи ҳулосаҳо ва қабули қарорҳои идоракунӣ, ҷустуҷӯ ва татбиқи роҳҳои ислоҳи кам кардани хароҷоти баланд бардоштани даромаднокии ва афзоиши фоида мебошад. Ҳамин тавр, мо мебинем, ки доираи маълумот дар марҳилаи банақшагирӣ ва баҳисобгирӣ ба даст оварда шуда барои таҳлили минбаъда, ҷустуҷӯи роҳҳои алтернативии ҳали мушкилот ва назорати идоракунӣ асос ёфтааст.

Дар бораи низоми баҳисобгирию таҳлил, ки ба ҳисобдорӣ ва таҳлили идоракунӣ асос ёфтааст, муфасссалтар таваҷҷӯҳ мекунем. Новобаста аз он ки маълумот дар бораи амалиётҳои хоҷагидорӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ ба қайд гирифта нашудааст, ин барои истифодаи ғайрисамараноки захираҳо ва хароҷоти изофаи пешакӣ имкон намедиҳад. Дар нақшаи аввал меёри асосии натиҷабархшии баҳисобгирӣ - таҳлили маълумот, таъмини баҳисобгирии идоракунӣ ба таври фаврӣ дохил мешавад.

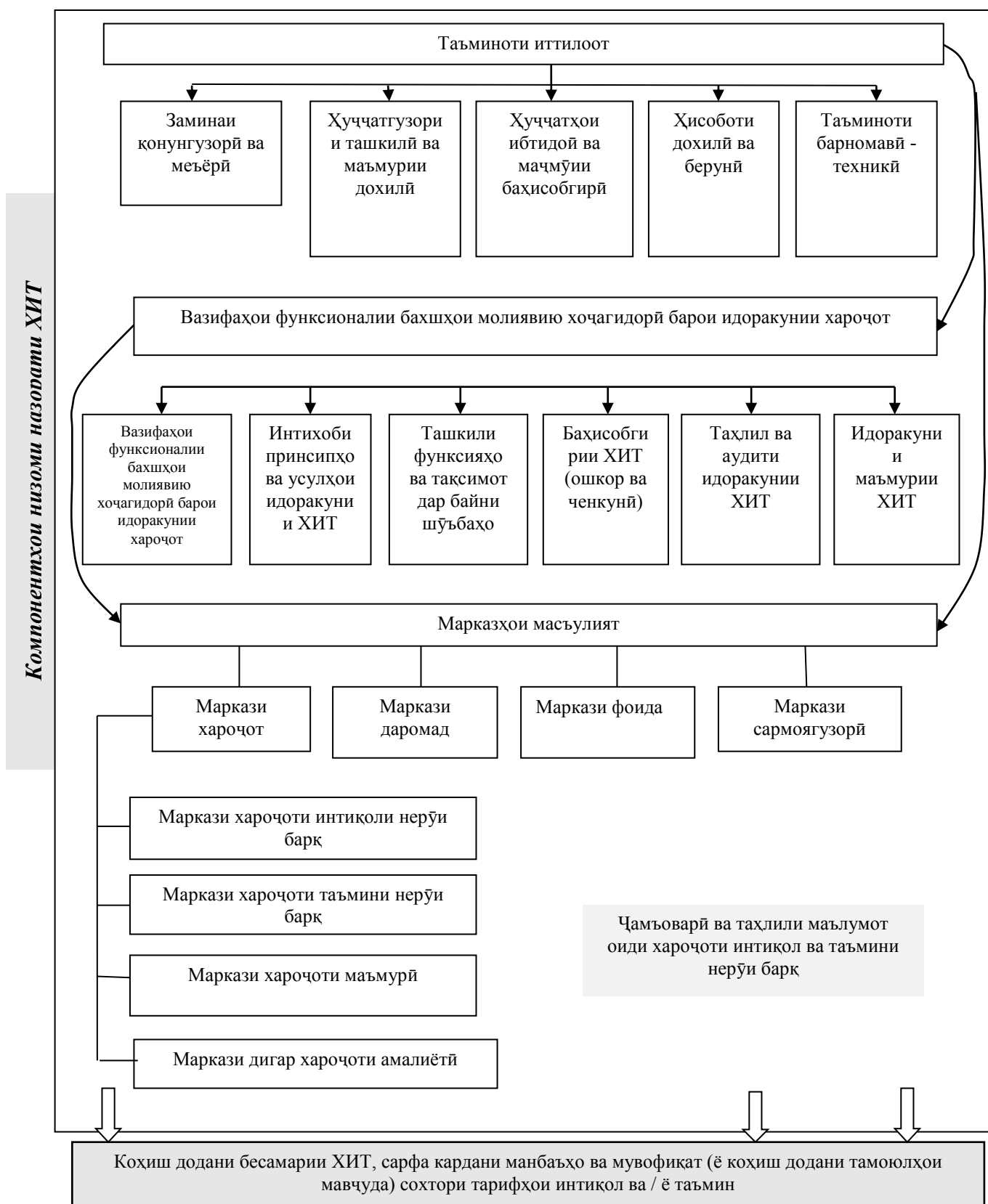
Маълум мешавад, ки иттилооти як зернизоми ягонаи (баҳисобгирӣ ё андоз) таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ наметавонад барои қабули қарорҳои идоракунӣ ҳамчун асоси мустақил хизмат кунад. Аз ин рӯ, баҳисобгирии идоракунӣ унсури калидиест, ки чараёни иттилоотро тоза мекунад ва онҳоро дар таъминоти ягонаи иттилоотӣ тибқи талаботҳои идоракунӣ хароҷот дар зинаҳои гуногуни идоракунӣ ҷамъбаст менамояд.

Омӯзиши фаъолияти корхонаҳои энергетикӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар замони иқтисоди бозорӣ нишон медиҳад, ки калиди низоми бомуваффақияти баҳисобгирию таҳлилӣ ҷамоҳангсозии мутаносиби баҳисобгирии идоракунӣ бо таҳлили амалиётӣ молиявӣ ва идоракунӣ мебошад, зеро мақсади баҳисобгирии идоракунӣ таҳлили амиқтари ХИТ аст, на танҳо дар танзими дақиқи ҳисобҳо.

Агар баҳисобгирӣ барои таҳлили ретроспективӣ ва қабули қарорҳои стратегияи дарозмуддат асос бошад, пас баҳисобгирии идоракунӣ - таҳлили молиявӣ - идоракунӣ барои таҳлили дурусти тактикӣ барои таҳлили фаврӣ, оянда ва стратегӣ ҳамчун асос хизмат мекунад.

Мо андешаи Уроков Д.У. - ро, ки нақшаи низоми баҳисобгирӣ-таҳлилӣ ва яқоя бо он модели низоми хароҷоти баҳисобгирӣ - таҳлилиро таҳия кардааст, дастгирӣ мекунем. Низоми баҳисобгирӣ-таҳлилӣ манбаъҳои иттилоот, тартиби тавлиди маълумоти баҳисобгирӣ ва таҳлилиро дар бораи хароҷоте, ки дар оянда барои қабули қарорҳои идоракунӣ аз ҷониби роҳбарияти корхона истифода мешавад, муайян мекунад [123].

Иттилооти баҳисобгирии идоракунӣ, ки барои менечерон таҳия ва омода шудааст, нисбат ба иттилооте, ки барои истифодабарандагонӣ берунӣ пешбинӣ шудааст, талаботҳои гуногун дорад. Ҳангоми баҳисобгирии идоракунӣ метавон аз истифодаи маълумоти ғайримикдорӣ (овозаҳо, натиҷаҳои пурсиши иҷтимоӣ) ва микдорӣ истифода кард, ки онҳо дар навбати худ ба баҳисобгирӣ ва ғайрибаҳисобгирӣ тақсим карда мешаванд.

Расми 2.9. Раванди баҳисобгирӣ-таҳлилии хароҷоти интиқол ва тақсироти нерӯи барқ

Принсипи асосноксозии ҳуҷҷатгузории иттилооти баҳисобгириро баҳисобгирӣ идоракунии риоя накарда, дар ин маврид ҳам баҳодиҳии воқеӣ

ва ҳам пешгӯиҳо истифода мешаванд.

Асоси таркибии низоми таъминоти иттилоот аз унсурҳои гуногуни функционалӣ - моделҳо, усулҳо, алгоритмҳои ба даст овардани иттилооти идоракунӣ оид ба хароҷоти интиқол ва таъмин дар сатҳҳои муайяни таҳқиқоти таҳлили онҳо иборат аст. Хусусияти асосии низоми идоракунӣ хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ муҳарикии он мебошад, ки дар гузариш ба дархости баҳисобгирии иттилоот ва хароҷоти марбут ба таъсири тағйирот дар муҳити дохилӣ ва берунии корхонаи таъмини барқ, хусусияти вазифаҳои идоракунӣ зоҳир мешавад (расми 2.9). Хулоса, таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлили чараёни идоракунӣ хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқро дар натиҷаи ҳамбастагии синергетикии иттилоотӣ, воситаҳои баҳисобгирӣ ва таҳлилӣ, ки барои қонеъ гардонидани талаботи иттилоотии менечерҳо бо маълумоти пурра, бозътимод, саривақтӣ ва мувофиқ оид ба хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо мақсади қабули қарорҳои муассири идоракунӣ бо мақсади беҳтар кардани онҳо нигаронида шудаанд, муайян кард.

Раванди баҳисобгирӣ барои таъмин намудани гардиши устувори чунин иттилоот ба ҳама ҷонибҳои манфиатдор равона карда шудааст.

Дар низоми иттилооти иқтисодии корхонаи таъминкунандаи барқ, маълумоти баҳисобгирӣ ба ҳисоби миёна 90-92% -ро фаро мегирад, ки амалиёти хоҷагиро дар шакли нишондиҳандаҳои аслий ва арзишӣ инъикос мекунад. Дар навбати худ, қисми таркибии ин маълумоти баҳисобгирӣ маълумоти ҳисобдорӣ, ҳисоботӣ, оморӣ ва таъҷилӣ мебошанд.

Барои ҳар як сатҳи идоракунӣ (ё дар сатҳи роҳбарони воҳидҳои сохторӣ ва марказҳои масъулият ва сипас дар сатҳи баландтарини роҳбарон) аҳамияти унсурҳои ҷудогонаи ин манбаи иттилоотӣ яксон нест. Ҳамин тавр, дар воҳидҳои ибтидоии идоракунӣ (бахшҳои сохторӣ, ки дар раванди баҳисобгирӣ - таҳлили идоракунӣ хароҷот, дар марказҳои масъулият иштирок мекунанд), қабули қарорҳои идоракунӣ дохилӣ оид ба беҳтар кардани хароҷот ба иттилооти ҳуччатгузори иқтисодӣ асос ёфтааст.

Аз таҷрибаи корхонаҳои ватании барқтаъминкунанда бармеояд, ки пас аз тақсимои марказҳои масъулият, баланд бардоштани таҳлил, самаранокии иттилооти баҳисобгирӣ, функцияҳои назорати он ва бо онҳо мувофиқат ва самаранокии қарорҳои идоракунии тақвият дода мешаванд.

Муайян кардани арзиши пурраи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, ки дар сатҳи марказҳои масъулият дахлдор ташаккул ёфтааст, барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии онҳо, тақвияти самаранокии назорати хароҷот ҳам аз ҷониби кормандони роҳбарикунанда ва ҳам роҳбарони воҳидҳои сохторӣ, ки ба баҳисобгирӣ - таҳлили раванди идоракунии хароҷот машғуланд, фароҳам меорад.

Бо ин мақсад, тақсимои возеҳи уҳдадорихо бо танзими дақиқ дар тавсифи вазифаҳо, низомномаҳо дар шӯъбаҳо ва монанди он муҳим мегардад.

Мувофиқи маълумоти сатҳи баланди ҷонибҳои манфиатдор (аз қабيلي соҳибмулкони корхонаҳои таъмини барқ, сахмдорон, таҳлилгарони молиявӣ, аудиторон), манбаи асосии таъминоти иттилоотӣ оид ба қарорҳои идоракунии оид ба хароҷот ҳисоботи молиявӣ мебошад. Тавре ки Калемуллоев М.В. дуруст қайд кард, аз нуктаи назари таҳлилгарони молиявӣ, ҳисоботи молиявӣ, новобаста аз танзими мундариҷаи онҳо, тартиби таҳия ва пешниҳод, афзалияти бечунучаро дорад [47].

Таҳқиқотҳо тасдиқ мекунанд, ки арзиши назоратӣ ва таҳлили ҳисоботи молиявӣ ба таври назаррас афзоиш хоҳад ёфт, агар маълумотҳо дар бораи хароҷот ва натиҷаҳои молиявӣ на танҳо барои давраи ҳисоботӣ, балки барои давраи гузашта, инчунин дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои дахлдори нақшаи молиявӣ дар шаклҳои варақаҳои дохилӣ инъикос карда шаванд. Ин имкон медиҳад, ки мониторинги доимии самараноки хароҷот (аз ҷумла ХИТ) ва натиҷаҳои молиявӣ дар доираи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, ки ба баланд бардоштани нақши он дар муайян кардани хароҷот ва талафоти бесамар, пайдо кардани захираҳо барои коҳиши минбаъдаи хароҷот ва даромаднокии таъминкунандагони барқ мусоидат хоҳад кард, гузаронида

шавад [78].

Ҳамин тавр, таъсиси низоми самаранок ва муассири таъминоти иттилоотӣ на танҳо барои ҳалли мушкилоти давраи молиявӣ, балки барои қабули қарорҳои ояндадор ва стратегӣ низ зарур аст.

Таҳқиқотҳо, дар мисоли корхонаҳои таъмини барқ дар самти самаранокӣ идоракунии хароҷоти интиқол ва таъминот, нишон медиҳанд, ки зарурияти таҳияи асосҳои методологии истифодаи маълумоти баҳисобгирӣ ва қабули қарорҳои идоракунӣ нисбати оптимизатсияи хароҷот, назорати саривақтии риояи буҷети солонаи муқарраршуда (ё мувофиқи давраҳои воқеии молиявӣ натиҷаҳо тасҳеҳ карда мешаванд) ва пешгирӣ кардани талафот ва хароҷоти номувофиқ ҳис карда мешавад.

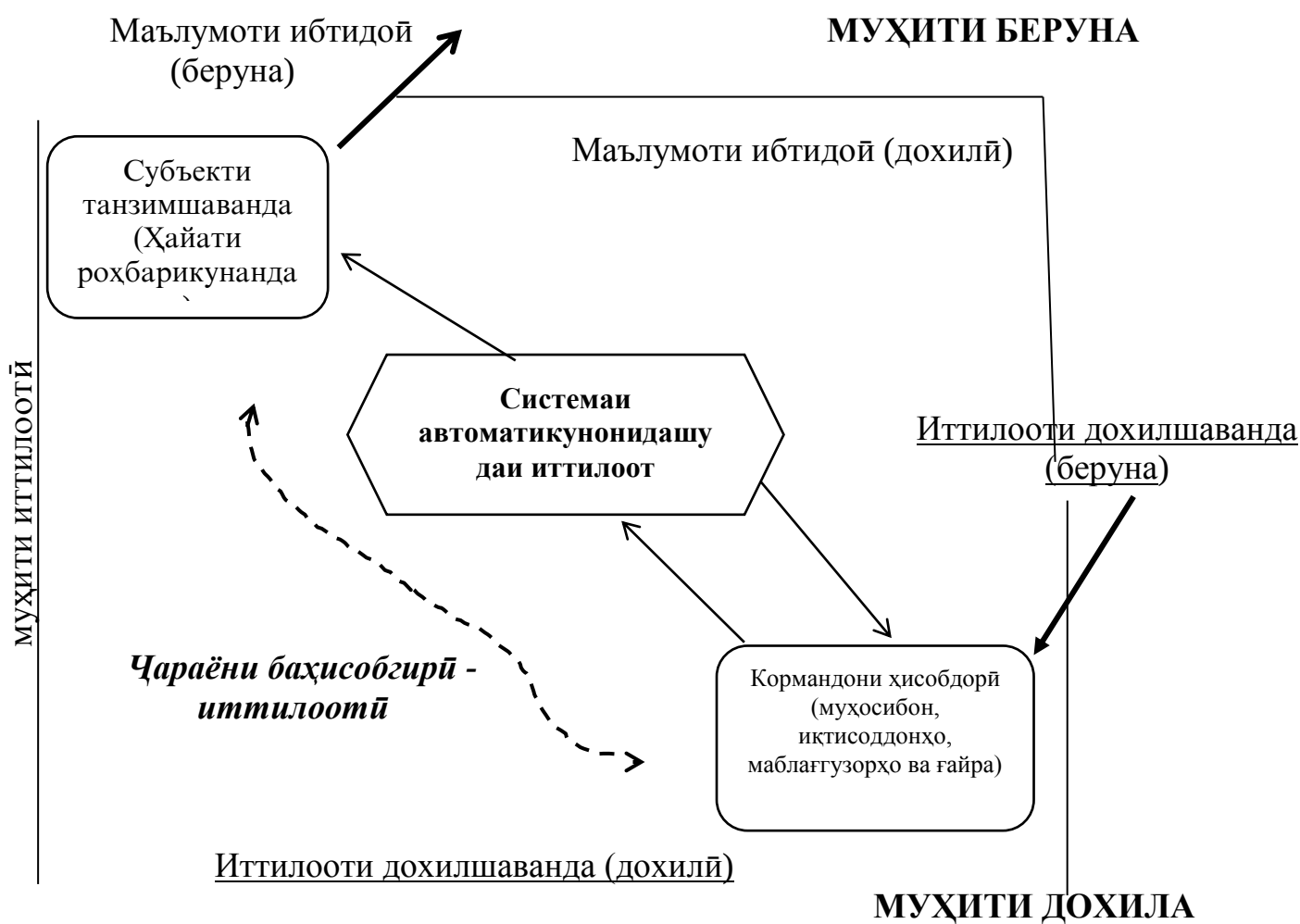
Маълумоте, ки ҳангоми баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ба даст меояд, махфӣ аст ва ҳимояро талаб мекунад. Муфидияти низоми баҳисобгирӣ ва аудити идоракунӣ дар натиҷаи истифодаи технологияҳои пешқадами иттилоотӣ дар ҷараёни амалии он баланд гардида, аз ин рӯ дар баробари низоми баҳисобгирӣ-таҳлилӣ низоми автоматиконидашудаи корхона - таъминоти барномавӣ ва иттилоотии идоракунии хароҷот бунёд карда мешавад.

Барои он, ки низоми автоматии иттилоотии корхона, хусусан корхонаи таъминоти барқ дуруст кор карда, самаранокӣ фаъолияти иқтисодиро дар маҷмӯъ баланд бардорад, маълумот дар бораи хароҷоти ворид, фаҳмо, мухтасар ва бояд дақиқ бошад, он гоҳ ҳаҷми маълумоти муҳосибӣ эътимодноқ ва кофӣ гардида, мурағбат гардонида мешавад.

Истифодабарандагони баҳисобгирии низоми автоматикунонидашудаи иттилоотӣ (коргарони шуъбаи муҳосибот, шуъбаи банақшагирии иқтисодӣ, хизматрасониҳои молиявӣ ва ғайра) маълумоти берунӣ ва дохилиро дар бораи хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ мегиранд. Ҳамзамон, маълумотҳои воридшаванда дар бораи хароҷоти моддии таъмири шабакаҳои дохилии барқ, дар бораи хизматрасонии истехсолӣ (масалан, санҷиши дастгоҳҳои андозагирӣ), арзиш ва ҳаҷми хариди барқ дар шабакаҳо, миқдори

нерӯи барқ тавассути шабакаҳо ва таъминкунандагони мустақил, дар бораи бонкҳо, оиди пардохт барои нерӯи барқ ва ғайра иттилоотро дарбар мегирад.

Кормандон онро чудо ва таҳлил намуда, ба низоми автоматии иттилоотӣ дохил мекунанд. Ҳангоми коркарди маълумот, ҳамаи кормандон (алалхусус, кормандони роҳбарикунанда ва на танҳо кормандони муҳосибот) метавонанд маълумоти ибтидоиро дар бораи низоми автоматии хароҷоти таҳлил, аудит, банақшагирӣ ва пешгӯии нишондиҳандаҳоро дар маҷмӯъ, ҳар як корхона ва кори шӯъбаҳои алоҳида гиранд (расми 2.10).

Расми 2.10. Чараёни иттилоот аз рӯи нишондиҳандаҳои хароҷоти корхонаи таъминоти барқ дар низоми автоматиконидашудан баҳисобгирӣ-иттилоотӣ

Раванди ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ таҷдиди чараёни иттилоотро дар бораи хароҷот (аз ҷумла хароҷоти интиқол ва тақсимооти

нерӯи барқ) ва самтнокии онро барои:

- қонё кардани эҳтиёҷоти истифодабарандагони дохилӣ (роҳбарият) ба иттилоот барои таъминоти раванди қабули қарорҳои дохилӣ оид ба андозаи ХИТ, татбиқи онҳо (дар масъалаҳои банақшагирӣ, идоракунии ва назорат);

- мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қонё намудани талаботи сохторҳои берунӣ ба маълумот дар бораи ҳаҷм ва сохтори хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ пешбинӣ менамояд.

Аҳамияти ин вазифаҳо мустақиман бо вазифаҳои калидии корхонаҳои таъмини барқ вобаста аст, ба монанди:

- баланд бардоштани ҳолибияти сармоягузориҳои корхонаҳо аз ҳисоби шаффофияти иқтисодӣ ва суботи иқтисодӣ;

- баланд бардоштани рақобатпазирии корхона дар бозорҳои хориҷӣ ва дохилӣ бо роҳи баланд бардоштани сифат ва беҳатарии қор ва хизматрасонӣ;

- баланд бардоштани самаранокии интиқол ва тақсими нерӯи барқ тавассути истифодаи технологияҳои муносири идоракунии;

- баланд бардоштани сатҳ ва устувории идоракунии корхонаи энергетикӣ.

Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, корхонаҳои таъминкунандаи барқ аз ҳама бештар сарчашмаҳои назарраси молиявиро ба технологияҳои иттилоотӣ равона месозанд, алаҳхусус лоиҳаҳои барои қорӣ кардани низомҳои ҳамгирошудаи идоракунии корхонаҳо (ERP-низом).

Тибқи луғати APICS, истилоҳи «низомии ERP» (Enterprise Resource Planning - банақшагирии захираҳои корхона) -ро метавон бо ду маъно истифода бурд.

Аввалан, ин низомии иттилоотӣ барои муайян ва банақшагирии ҳамаи захираҳои корхона, ки барои фурӯш, истеҳсол, харид ва баҳисобгирии раванди иҷрои фармоишгар заруранд.

Дуюм (дар заминаи умумӣ), ин методикаи банақшагирӣ ва идоракунии самараноки тамоми захираҳои корхона, ки барои фурӯш, истеҳсол, харид ва баҳисобгирии иҷрои фармоишҳо дар соҳаҳои истеҳсол, тақсимот ва

хизматрасонӣ заруранд, мебошад [147].

Як қатор таҳлилгарони хориҷӣ ҳатто фикр мекунанд, ки ҳадафи ERP-низомҳо на он қадар такмил додани фаъолияти истеҳсолии корхона ба монанди кам кардани хароҷот ва талош барои дастгирии чараёни иттилоотии дохилии он мебошад.

Таҷрибаи корхонаҳои хориҷии таъминоти барқ нишон медиҳад, ки субъекти дорои низоми дақиқтарини ченкунии нерӯи барқ талафоти камтарини нерӯ ва дар ин замина зарари камтаринро мебинанд [39]. Низомҳои классикии ERP ба синфи таъминоти барномавӣ тааллуқ дошта, барои батанзимдарории онҳо вақти зиёд лозим аст. Хусусияти чунин низом он аст, ки ба истифода супурдани он банақшагирии бодикқатро ҳамчун як қисми лоиҳаи дарозмуддат бо иштироки ягон мушовири мутахассис ё як корхонаи таъминкунандаи таъминоти барномавӣ талаб мекунад. Афзалиятҳо ва нуқсонҳои ҷорисозии ин навъи низом бо назардошти эҳтиёҷоти субъектҳои бозори энергетикӣ ва таъмини захираҳои онҳо дар ҷадвали 2.2 оварда шудаанд.

Ҷадвали 2.2

Афзалиятҳо ва нуқсонҳои татбиқи ERP-низомҳо (дар мисоли корхонаҳои таъминоти барқ)

Афзалиятҳо	Нуқсонҳо
1	2
- Дар умум афзоиши корҳои самарабахши корхонаи энергетикӣ	- Дастгирии заифи низом аз ҷониби роҳбарон татбиқро душвор мегардонад
- Истифодаи барномаи ягонаи ҳамгирошуда ба ҷои якчанд барномаи гуногун	- Арзиши татбиқ ба болоравии арзиши хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсими нерӯи барқ таъсири назаррас мерасонад
- Маҳдудият дар дастрасии маълумоти махфӣ	- саривақт воридкунии маълумоти баҳисобгирӣ таъсирбахшии САИ-ро коҳиш медиҳад
- Кам кардани хароҷот аз рӯи моддаҳои калкулятсияи арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ	- Мушкilotи якҷоя кор кардан бо низомҳои қаблӣ
- Беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ	- Агар шӯъбаҳои алоҳида аз пешниҳоди маълумоти махфӣ даст кашанд, ин ба пастшавӣ оварда мерасонад
- Беҳтарсозии нишондиҳандаҳои логистикӣ низом (кам кардани хароҷоти интиқол ва харид, вақти ҳаракати дохилии захираҳои истеҳсолӣ ва ғ.)	
- Беҳсозии (кам кардани) арзиши	

хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсими нерӯи барқ аз ҳисоби бе хатогӣ иҷро намудани тамоми амалиёт ва кам кардани хароҷот аз рӯи унсурҳо ва моддаҳои калкулятсия	
---	--

Яке аз низомҳои пешрафтаи ERP низоми ба ном SAP мебошад, ки ба синфи низомҳои васеи маҷмӯӣ дохил шуда, дорои функцияҳои васеъ буда, талаботҳои тиҷоратро тақрибан дар ҳама соҳаҳо қонеъ карда метавонад.

Дар муқоиса аз SAP, барномаи 1С: Корхона автоматизатсияи имконпазири зудтари тиҷоратро кафолат медиҳад, ё мӯҳлати амалисозии маҳсулоти барномавино аз 3 то 6 моҳро дар бар мегирад. Ғайр аз он, дар муқоиса бо низоми SAP ERP, 1С: Корхона ба шумо имкон медиҳад, ки ҳама гуна тағйиротро бевосита ба низоми татбиқшаванда ворид кунед.

Системаи дигари сатҳи ҷаҳонӣ, ки корхонаҳои энергетикӣ дар амалия истифода мебаранд, Microsoft Dynamics AX (Ахпта) мебошад. Дар муқоисаи ин низом бо низоми 1С: Enterprise ERP, метавон қайд кард, ки 1С чунин нарасидани мутахассисонро ба монанди Ахпта эҳсос намекунад. Низоми ҷоришудаи Ахпта ERP тақмилу иловаҳои доимиро талаб мекунад ва аз ин рӯ, коргари баландхтисос лозим аст, ки танҳо бо ин вазифаҳои низом сару кор гиранд. Ҳалли нодурусти меъморӣ ҳама гуна иловаҳо, ки дар вақти кор дар низом ворид карда мешаванд, метавонад боиси истифодаи нодуруст гардад. Бо низоми ERP дар «1С: Корхона» чунин мушкилот вучуд надорад.

Мо таҳқиқоти сотсиологӣ гузаронидем, ки мақсади он муайян кардани мавҷудияти низомҳои автоматикунонидашудаи иттилоотӣ дар корхонаҳои таъминкунандаи барқии Тоҷикистон мебошад. Тибқи натиҷаҳои он, аз 23 корхонаи омӯхташудаи таъминкунандаи нерӯи барқ: ҳамаи корхонаҳо низоми автоматикунонии баҳисобгирӣ доранд; тақрибан 10-тои онҳо (43%) низоми автоматиконидашудаи иттилоотӣ мебошанд. Аз ҷумла, SAP низоми иттилоотии мавқеи бартариятро дар таъминоти барномавӣ ишғол мекунад, ки онро бештари пажӯҳишгарон бартарӣ медиҳанд.

Маҳз бо ёрии SAP, аз 60 % то 99 % равандҳо дар тамоми корхона автоматӣ карда мешаванд: баҳисобгирии идоракунии, молиявӣ ва

баҳисобгирии андоз; банақшагирӣ / буҷет; идоракунии кадрҳо, музди меҳнат, харид ва логистика; қарорҳои гуногуни соҳавӣ (масалан, ҳисоббаробаркунӣ бо истеъмолкунандагон барои нерӯи барқ) ва ғайра.

Инъикоси амалиёт бо тарзи онлайн бузургтарин бартарӣ мебошад, ки ғавран амалиёт ва таҷдиди маълумотро, ки ҳангоми ҳамгироии ҳамаи модулҳои барнома ба шӯъбаҳои манфиатдори корхона зуд дастрасанд (қорбарон дар доираи салоҳияти ба онҳо додашуда барои қор дар низом бо ин ё он функцияи дигар) дарбар мегирад.

Аз таҷрибаи корхонаҳои таъмини барқ дида мешавад, ки барои татбиқи низоми идоракунии чунин як синф ба мисли SAP, зарур аст, ки дар ҳама ҳолатҳо ҳамоҳангсозии равандҳо сурат гирад. Танҳо он вақт имконпазир аст, ки самарани натиҷаи қорӣ қардани чунин низом ба даст оварда шавад. Агар корхона нақшаи тағйир додани равандҳои худро надорад ва онҳоро боз ҳам самараноктар қунад, пас татбиқи ин барномаи таъминотӣ ҳеҷ маъно надорад, зеро бо хароҷоти баланди молиявӣ натиҷа ба сифр баробар хоҳад шуд.

Хулоса, бартарихҳои асосии истифодаи низоми ERP -ро қайд қардан мумкин аст, ки он усули ғаврии усулҳои банақшагирӣ ва идорақуниро таъмин менамояд.

Дар сатҳи корхонаҳои таъминоти барқ ин имкон медиҳад:

- қорид қардани иттилооти яквақта ба низом дар речаи вақти воқеӣ ва истифодаи тақрории онҳо (аз қумла барои гирифтани ҳисоботҳои гуногун ва ҳисоботҳои таҳлилӣ);
- бақайдгирии ҳама амалиёти молиявӣ ва қобилияти зуд таҳия қардани шаклҳои гуногуни ҳисобот - молиявӣ, идорақунӣ ,андоз, оморӣ;
- автоматикунонии на танҳо қараёни баҳисобгирию таҳлилӣ, балки қараёни таҳия ва назорати иҷрои буҷет, имкон медиҳад, ки қисмҳои даромад ва хароҷоти буҷетро дар вақти воқеӣ идора қунед;
- қузариш ба таъмир аз рӯи ҳолати воқеии таҷҳизот, на иҷрои чунин қорҳо дар низоми таъмири нақшавӣ ва пешакӣ, ки дар натиҷаи қизи дигар;
- сифати идоракунии таҷҳизот, хизматрасонӣ ва таъмири таҷҳизот

беҳтар мешавад. Тибқи маълумот аз сарчашмаҳои гуногун, истифодаи низомҳои ЕАМ (ё модулҳои ЕАМ низомҳои ERP) то ба 50 % коҳиш додани хароҷоти таҷҳизот ва таъмир (дар равандҳои интиқол ва тақсими нерӯи барқ) ва арзиши умумии нигоҳдорӣ ва таъмири шабакаҳои барқ ба 20-30 % мусоидат мекунад.

Коҳиш додани ҳолатҳои садамавӣ, изофакорӣ ва дигар вақти ғайринақшавӣ низ 20-30 % -ро ташкил медиҳад (ки ба таври назаррас ба ХИТ таъсир мерасонад);

- танзими миқдори захираҳои анбор бо роҳи кам ё бартараф кардани касри онҳо ва бақия. Ҳамзамон, он маблағро, ки барои хароҷоти нигоҳдории захираҳо ҷудо шудааст, коҳиш медиҳад. Ҳамин тавр, аз рӯи баҳодихии гуногун, захираҳо то 10-20 %, ҳолатҳои нарасидани захира ва вақти интизор шудани қисмҳои эҳтиётӣ то 30 % кам карда мешаванд;

- таъмини самаранокӣ ва шаффофият дар баҳисобгирии фурӯши барқ.

Модули ERP-систем имконияти ташкили низоми зинавии тақсимшудаи ҷамъоварӣ ва коркарди иттилоотро оид ба нерӯи барқ, аз қитъаҳо тавассути қисматҳои ноҳиявии шабакаҳои барқ сар карда, то идораи таъминоти нерӯ, баҳисобгирии пардохтҳо ва қарздориҳо фароҳам месозад. Ҳамзамон, суръати ҳисоббаробаркунӣ бо истеъмолкунандагон ба таври назаррас меафзояд ва ҳаҷми умумии пардохтҳо (аз рӯи ҳисобҳои гуногун) 30-50 % меафзояд;

- пешниҳоди маълумоти бозьтимод, муосир барои анҷом додани ҳисоббаробаркунии тижоратии корхонаи таъминкунандаи барқ бо таъминкунандагон ва истеъмолкунандагони барқ бо истифода аз низоми автоматиконидашудаи баҳисобгирии тижоратии нерӯи барқ, яъне модули ERP. Ин низоми баҳисобгирии барқ дар шабакаҳо имкон медиҳад дақиқ донед, ки зарари барқ дар қучо ва бо гуноҳи кӣ шудааст, яъне кӣ бояд онҳоро пардохт кунад.

2.3. Ҷамъбасти равишҳои амалӣ дар ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ мувофиқи марказҳои масъулият

Барои ноил шудан ба самаранокии иттилооти баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ корхонаҳои таъминкунандаи барқро зарур аст, ки:

- маълумотро дар бораи хароҷот ба таври саҳеҳ ва ғавҷӣ;
- мутобиқати иттилоот, истифодаи мақсадноки онро бо дархостҳои роҳбарони дорои салоҳияти танзими ХИТ;
- таъмини иттилоот барои қабули қарорҳои стратегӣ иттилооти заруриро ба роҳбарият бо миқдори кофӣ ва ҳамзамон ҳадди аққал;
- пешниҳоди вариантҳои мухталифи гурӯҳбандии хароҷотро (аз рӯи намуди ғайриқонуният, унсурҳои мутобиқи сохтори хароҷот дар тарифҳои интиқол ва таъмин ва ғайра) аз рӯи имконият, баррасӣ намуданӣ, чораҳои алтернативии идоракуниро барои мувофиқгардонии онҳо;
- давравияти оқилонаи пешниҳоди иттилоотро бо мақсади мушоҳидаи динамикаи тағйирёбии бузургии хароҷот;
- пуррагӣ ва возеҳии маълумотро дар бораи хароҷот;
- ба таври ғавҷӣ зоҳир намудани диққатро ба тамоюлоти муайяншуда дар моддаҳои калкулятсия аз рӯи унсурҳои ва ғайра таъмин намоянд.

Талаботи иттилоотии роҳбарият пеш аз ҳама аз ташкили назорати самаранок аз болои бузургии хароҷоти ба сохтори тарифҳои интиқол ва таъмини нерӯи барқ воридшаванда, ки тафсилоти маълумот, басомад ва шаклҳои ҳисоботи дохилиро муайян мекунанд, вобастагӣ дорад.

Муайянкунии шакли чунин дархостҳои иттилоотӣ - асоси низоми лоиҳавии идоракунии хароҷот мебошад, ки инҳоро пешбинӣ мекунад:

- муайянкунӣ ва назорати хароҷоти амалиётӣ самарабахштар мебошанд агар афзоиши онҳо бо сабабҳои объективӣ вобастагӣ дошта бошад (масалан, азнавбаҳодиҳии дороиҳо ва афзоиши дахлдори фарсудашавӣ, болоравии нархи сӯзишворӣ ва рағбанҳои молиданӣ, зиёд шудани андозаи

замин, тағирёбии баҳои пулии замин ва ғайра);

- асосноксозии рӯйхати хароҷоти амалиётӣ бояд маҳдуд бошанд (масалан, меҳмоннавозӣ, хароҷоти намояндагӣ, хароҷоти сафар, хизматрасонии хаткаш, хароҷоти хоҷагидорӣ, омӯзиши кормандон ва ғайра);

- қорӣ намудани технологияҳои захиравии инноватсионӣ ва монанди инҳо.

Умуман, татбиқи маркази масъулияти «Хароҷот» - ин маҷмӯи чораҳои ташкилию иқтисодӣ мебошад, ки онҳоро метавон ба таври зерин ҷамъбаст кард:

- таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ: ташкили як низоми иттилоотӣ барои баҳисобгирии ҷузъӣ аз ҷониби марказҳои масъулият, бо дарназардошти таснифи хароҷот, объект ва марҳилаҳои бавучудоии онҳо, таҳқиқоти таҳлилии динамикаи нишондиҳандаҳо ва робитаҳои сабабу натиҷаи онҳо;

- азнавташкилдихии ташкилӣ - идоракунӣ: баҳодихии имкониятҳои таҷдиди сохтор, ташаккули гурӯҳи тахассусманди иҷрокунандагон, таҳияи ҷадвали таҷдиди сохтор ва ҳуҷҷатҳои зарурии дохилӣ, дастгирии маъмурии низоми мукаммали баҳисобгирии дохилӣ, дастгирии маъмурии низоми ҳамгирошудаи баҳисобгирии хоҷагӣ, таҳлил (аз ҷумла бо истифодаи усулҳои моделсозии математикӣ), аудити дохилии нишондиҳандаҳои фаъолияти ММ «Хароҷот».

Дар марҳилаи ислоҳоти ташкилӣ ва идоракунӣ барои зудтар қонё кардани эҳтиёҷоти иттилоотии роҳбарони сатҳҳои гуногун, корхонаи таъминкунандаи барқ дар Низомномаи баҳисобгирии идоракунӣ марказҳои масъулияти хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, азҷумла роҳбарони масъулро дар самтҳо ва қитъаҳои ташаккули ХИТ; ӯҳдадорҳои кормандонро мутобиқи салоҳияти касбӣ ва малакаҳои амалии онҳо ва амсоли онро тасдиқ менамояд.

Дар марҳилаи дуум гурӯҳбандии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ амалӣ карда мешавад, ба ҳисобҳои муҳосибӣ ҳисобҳои дахлдори

чӯзӣӣ ворид карда мешаванд (вобаста ба дараҷаи таносуби хароҷот ва тағйирёбии ҳаҷми нерӯи барқ харидашуда, ҳаҷми интиқоли нерӯи барқ, таъмир, харид ва дигар омилҳои ташаккули онҳо ва ғайра). Инчунин ҳисобкунӣ дар асоси бузургии даромади маржиналӣ барои амалиёти интиқол ва тақсимоли нерӯи барқ гузаронида шуда, вариантҳои алтернативии ба онҳо мувофиқ муайян карда мешаванд.

Манбаи баҳисобгирии маълумот, ки тафсилот ва инъикоси амалии хароҷоти интиқол ва таъмини барқро ҳангоми ба охир расидани он таъмин менамояд, ҳуҷҷатҳои баҳисобгирӣ ва нақшаи таҳияшудаи кории ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибии ХИТ мебошад.

Бо мақсади гирифтани маълумоти муфассали амалиётӣ оид ба масъалаҳои баҳодиҳии самаранокии фаъолият дар самти интиқол ва тақсимоли нерӯи барқ, таъмини воқеияти маълумот бо ташаккули ҷунин хароҷот, ба корхонаҳои таъминкунандаи барқ ҷорӣ кардани баҳисобгирии идоракунӣ, ки ҷӯзӣ иттилоотии он баҳисобгирии дохилихоҷагӣ аст, муҳим мегардад.

Бақайдгирии далелҳои фаъолияти хоҷагӣ дар доираи баҳисобгирии дохилхоҷагӣ бо назардошти принципҳои миллии НБМ, ки дар марҳилаҳои ҷамъбасти маълумоти баҳисобгирӣ дар санаи ҳисоботӣ боэътимодии онҳоро наشري ин нишондиҳандаҳо мутаносибан таъмин мекунад, сурат мегирад.

Таҷрибаи корхонаҳои энергетикӣ Тоҷикистон тасдиқ мекунад, ки унсурҳои низоми ягонаи иттилоотӣ оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ (мутаносибан, дар дохили хоҷагӣ ҳамчун ҷӯзӣ иттилоотии идоракунӣ) аз ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва маҷмӯӣ, баҳисобгирии молиявӣ; ҳисоботи дохилӣ; шаклҳои ҳисоботи молиявӣ, андоз ва омор иборатанд.

Корхонаҳои таъмини барқ метавонанд усулҳои истифода баранд, ки табдил додани маълумотро дар бораи хароҷоти амалиёти баҳисобгирӣ ва пешниҳоди онҳо дар заминаи ташаккули хароҷоти интиқол ва тақсимоли нерӯи барқ таъмин кунанд. Ҳамзамон, ҳангоми хароҷоти назаррас барои тағйир додани маълумоти баҳисобгирӣ ҳавфи ихтилофот дар ҳаҷми хароҷот

(дар асоси стандартҳои миллии баҳисобгирӣ эътироф карда мешавад) ва андозаи хароҷоти воқеии дахлдор, ки дар сохтори тарифҳо инъикос шудаанд, мавҷуданд.

Пас аз он ки сатҳи тафсилоти хароҷот мувофиқи эҳтиёҷоти иттилоотии роҳбарият муайян карда мешавад, марказҳои масъулияти хароҷот муайян карда мешаванд, нақшаи ҳисобҳои идоракунии бо назардошти сохтори ҳисоботҳои ояндаи идоракунии дар бораи хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ таҳия карда мешавад.

Дар қараёни тафовути хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, пеш аз ҳама, намудҳои хароҷот, ки дар сохтори тарифҳо аз ҳама муҳиманд; хароҷоте, ки миқдори он дар сатҳи давлатӣ (ХДНСЭ) назорат карда мешавад, хароҷоти таъмини самаранок ва бозьтимоди нерӯи барқ (новобаста аз маблағи кам кардашудаи ҷуброн дар тариф) ба назар гирифта мешаванд.

Таҳлили иловагии ҳисобҳо дар самти намуди фаъолиятҳо (интиқол, тақсими нерӯи барқ ва дигар хизматҳои иловагӣ), контрагентҳо (масалан, истеъмолкунандагони саноатӣ, хонаводаҳо, муассисаҳои бучавӣ), таъини суратҳисобҳои кушодаи бонкӣ ва ғайра) хусусияти эҳтиёҷоти иттилоотии шахсони қабулкунандаи қарорҳои идоравиро тавсиф мекунанд. Маҳз ҳамин манбаъи иттилоотӣ, имкон медиҳад, ки иттилоот тавре ба тартиб дароварда шавад, ки ҳисоботи идоракунии ҳамчун таҳлил асос ёбад ва қарорҳои минбаъда қабул карда шаванд, хароҷот аз рӯи сохтори тарифҳои интиқол ва тақсими нерӯи барқ ҳангоми баррасии сатҳашон аз ҷониби мақомоти танзимкунандаи ХДНСЭ гурӯҳбандӣ карда шаванд.

Азбаски дастгирии бозьтимод ва саҳеҳии иттилоотӣ асоси баҳисобгирии идоракунии хароҷоти ноил шудан ба мақсадҳои мушаххаси истеҳсоли мебошад, дар марҳилаи ниҳой танзими фаъолияти низоми баҳисобгирии идоракунии ва таҳлили хароҷот амалӣ карда мешавад, маҳз: дар тавсифи вазифаҳо ва низомномаҳои шӯъбаҳои кормандон, ки ба низоми баҳисобгирӣ ва таҳлилӣ шомил карда мешаванд, тағйирот ворид карда шуд; равандҳо дар байни ҳамаи марказҳои масъулият ва роҳбарият таҳия ва

хамоҳанг карда мешаванд; ҷадвалҳои кори мувофиқ тасдиқ карда мешаванд; сиёсати баҳисобгирӣ бо мақсади идоракунии хароҷот таҳия ва тасдиқ карда мешавад.

Дар низоми баҳисобгирии дохилихоҷагӣ, усули эътирофи хароҷоти хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ ба НБМ 7/2001 «Хароҷоти корхона» мувофиқ аст: хароҷот дар баҳисобгирии муҳосибӣ дар як вақт бо кам шудани дороиҳо ё зиёд шудани ӯҳдадориҳо инъикос карда мешаванд; амалиёт ҳамчун хароҷоти давраи муайян ва ҳамзамон бо эътирофи даромаде, ки онҳо анҷом дода шудаанд, инъикос карда мешаванд; хароҷоте, ки мустақиман ба даромади давраи муайян мансуб дониста намешавад, ҳамчун хароҷот дар давраи ҳисоботӣ, ки дар он ҷо рух дода буд, инъикос карда мешаванд.

Ба арзиши истехсолии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ (ХИТ) инҳо дохил мешаванд:

- хароҷоти бевоситаи моддӣ;
- хароҷоти бевосита аз рӯи музди меҳнат;
- дигар хароҷоти бевосита;
- хароҷоти умумиистехсолий ва хароҷоти доимии тақсимшудаи бариловаи истехсолий.

Корхонаҳои энергетикӣ субъектҳои хоҷагидорӣ мебошанд, ки аз ҷиҳати хусусиятҳои иқтисодӣ ва сохторӣ калон буда, фаъолияти худро на дар заминаи низоми функционалии анъанавӣ (маркетинг, молия, таъминот, истехсол, интиқол) ташкил мекунанд, ва аз рӯи фаъолияти оинномавӣ, ки ҳар яки онҳо ҳадамоти зарурии функционалиро дар бар мегиранд.

ММ «Хароҷот» - доираи фаъолияти корхона буда, дар ҳудуди он масъулияти кормандони алоҳидаи идоракунанда барои нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ дар доираи воҳидҳои ҷалбшудаи корхонаи таъминоти барқ муайян аст, муқаррар карда мешавад.

Меъёрҳои муайян кардани ҳайати кормандоне, ки дар марҳилаи тақсими ММ иштирок мекунанд: кормандони роҳбарикунанда - тибқи

рӯйхати масъалаҳои таҳти назорат қарордошта; кормандони истехсолкунанда (ичрокунандагон) - тавсифи иқтисодӣ ва функционалии захираҳои истехсолии истифоданашуда ҳангоми амалиёт оид ба хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ.

Асоси иқтисодию ташкилӣ барои татбиқи ММ «Харочот», ба андешаи мо, чунинад:

- сметаи харочот аз рӯи моддаҳо, унсурҳо, ҷойи бавучудойи онҳо; дараҷаи таъсир ба аҳамияти қарорҳои идоракунӣ;
- баҳисобгирии ғаврии кулӣ ва ҷузъии харочот;
- низоми бақайдгирии тадбирҳои маъмурӣ дар ХИТ бо мақсади муносибгардонии харочот;
- ҷамъбасти натиҷаҳо дар шаклҳои ҳисоботи дохилӣ (идоракунӣ);
- таҳлили фарқиятҳои харочоти воқеӣ аз нақшаи пешбинишуда (бо тасдиқи ХДНСЭ);
- самаранокии марказҳои масъулиятшиноки аз рӯи ҳулосаҳои аудити дохилии идоракунӣ.

Бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии идоракунӣ ҳангоми тақсимои ММ «Харочот», омилҳои зеринро ба назар гирифтани зарур аст [1; 56; 89]:

- ҳар як ММ бояд дорои доираи масъулияти худ барои минтақаҳо (бахшҳои минтақавии шабакаҳои барқӣ), аз ҳисоб баровардани захираҳои тибқи стандартҳои муайян ва монанди инҳоро дошта бошад. Ҳамзамон, шахсони мансабдори таъиншуда танҳо барои он масъалаҳое (нишондиҳандаҳо) масъуланд, ки метавонанд назорат кунанд ва ба арзиши онҳо таъсир расонад;
- барои ҳар як ММ бояд рӯйхати онҳо нишон дода шавад: рӯйхати нишондиҳандаҳои оқилона барои баҳисобгирӣ, ки бо сарчашмаҳои боэътимоди иттилоот таъмин карда шудаанд ва инчунин дар ҳисобот эътироф карда мешаванд (дар аксари ҳолатҳо, дохилӣ).

Дар марҳилаи таҳияи ҳисоботи дохилӣ дар доираи ММ, дар доираи

чузъиёт, бояд маълумот дар бораи номи корманде, ки ба чузъҳои муайяни хароҷот масъул аст, пешбинӣ карда шавад. Бояд қайд кард, ки дар таркиби ӯҳдадорихои касбии кормандоне, ки барои амалиёт дар доираи як маркази масъулият масъуланд, тавсия дода мешавад, ки иштироки ҳатмии онҳо дар таҳияи шаклҳои ҳисоботи дохилӣ, ҷадвали ҳисоботдиҳӣ ва буҷет таъмин карда шавад.

Бо назардошти хусусиятҳои ташкилию иқтисодии фаъолияти корхонаҳои таъмини барқ марҳилаҳои зерини реструктуризатсияро бо мақсади ташкили маркази хароҷот ҷудо кардан мумкин аст:

- асоснокии иқтисодии мақсадноки ташакули ММ ва баҳодихии имкони таҷдиди сохтор;
- интихоби кадрҳои роҳбарикунанда барои ММ;
- омӯзонидани кормандони ҳайати болоӣ ва миёна дар принципҳои асосӣ ва муқаррароти таҷдиди сохтори корхонаи таъминоти барқ, ташаккули ҳайати иҷрокунандагон;
- таҳияи ҷадвали таҷдиди сохтор, аз ҷумла: муайян кардани рӯйхати иншооти марказии ММ, ки сохта мешаванд; муайян кардани афзалият ва мӯҳлати ҷудо кардани ММ;
- таҳияи санадҳои меъёрии дохилӣ (аз ҷумла ҳисоботи дохилӣ);
- ташкили низомҳои банақшагирӣ, баҳисобгирӣ, назорат, таҳлили фаъолияти ММ;
- бақайдгирии давлатӣ ва дар ҳолати зарурӣ ворид намудани тағйирот ба ҳуҷҷатҳои таъсисёбӣ ва ғайра.

Сохтори ташкилии ММ «Хароҷот» корхона бояд бо Низомномаи дахлдор оид ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ аз рӯи марказҳои масъулият тасдиқ карда шавад:

- таркиби самтҳои асосии фаъолият;
- таркиби функсияҳои асосии идоракунӣ, аз ҷумла дар масъалаҳои зерин: таъмини захираҳои моддии истеҳсолӣ; ташкили баҳисобгирии дохилихоҷагӣ амалиётҳои хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимооти нерӯи

барқ; таҳлили ХИТ; гузаронидани аудити дохилии ин хизматҳо; технологияҳои таъминоти иттилоотӣ ва монанди инҳо;

- намуди сохтор: хаттӣ, хаттӣ - функционалӣ, тақсимоӣ, матритса, омехта;

- таркиби ташкилии ММ «Харочот» ва функсияҳои ба зиммаи онҳо гузошташуда оид ба таъмини иҷрои вазифаҳо бо муайян кардани тартиби кор (ҳуқуқҳо, ӯҳдадорӣҳо, мӯҳлатҳо, низоми ҳавасмандгардонӣ ва ғайра);

- тартиби назорати мувофиқати сохтори ташкилии ММ «Харочот» бо самтҳо (шаклҳо), хизматрасонӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ, муайян кардани масъулият барои иҷрои баъзе вазифаҳои назоратӣ ва ғайра.

Ҷузъи ҷудонопазири чараёни баҳодиҳии натиҷаҳои таҷдиди сохтор, тасҳеҳи ғаврии фарқиятҳои дар масъалаҳои боло зикршуда мебошад. Барои ғаҳмидани хусусиятҳои таҷбиқи амалии баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, ҷамъбасти маълумоти онҳо дар санаи ҳисоботӣ дар шакли ҳисоботи дохилӣ, мо фарқиятҳои асосии байни баҳисобгирии идоракунии ва дохилихоҷагии ХИТ- ро (ҳамчун заминаи иттилоотии баҳисобгирии идоракунии) муайян намудем, ҷадвали 2.3.

Ҷадвали 2.3

Тафовутҳои асосӣ байни баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии дохилихоҷагии хароҷоти интиқол ва таъмин

Меъёрҳо	Тафовут	
	Баҳисобгирии дохилихоҷагии хароҷоти интиқол ва таъмини барқ	Баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва таъмин
1	2	3
Истифодабарандагон	Дохилӣ	Дохилӣ
Ошкоро будани маълумот	Сирри тиҷоратӣ	Сирри тиҷоратӣ
Ҳатмияти пешбарӣ	Ихтиёрӣ	Ихтиёрӣ
Заминаи назариявӣ	Навишти дутарафа	Бақайдгирӣ ва ҷамъбаст: далелҳои ғаёлияти иқтисодӣ дар робита ба хизматрасонӣ (ба сифати алтернатива – навишти дутарафа) чараёни идоракунии хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ
Ҳисобот	Дохилӣ	Дохилӣ
Объекти	Амалиётҳои ғаёлияти	Ташкили ғаёлияти хоҷагидорӣ барои

баҳисобгирӣ ва ҳисобот	хоҷагидории корхона, ки ХИТ-ро ташкил медиҳад	хизматрасонӣ оид ба таъмин ва интиқоли нерӯи барқ ва қарорҳои марбут ба танзими онҳо
Принсипҳои баҳисобгирӣ	Принсипҳои умумӣ қабулшудаи баҳисобгирии муҳосибӣ	Дар робита бо баҳисобгирии ХИТ - принсипҳои НБМ, аз нуқтаи назари маъмурӣ - ғоиданокии иттилоот барои қабули қарорҳои идоракунӣ
Меъёрҳои саҳеҳӣ	Мутлақо дақиқ	Мумкин фарқиятҳо шаванд
Маҳдудият	Дар доираи талаботи меъёрӣ оиди баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ	Нест
Истифодаи ченакҳо	Пулӣ , асли, меҳнатӣ	Пулӣ , асли, сифатӣ

Барои оморасозии саривақтии иттилоот, ки баҳисобгирии дақиқии танзими кори кормандони ҷалбшударо таъмин мекунад, бояд ҷадвали корӣ тартиб дода шавад, дар он иҷрокунандагони маълумоти ибтидоӣ, мӯҳлати таҳияи ҳуҷҷатҳои ибтидоии (маҷмӯии) баҳисобгирӣ ва шаклҳои ҳисоботи дохилӣ муайян карда мешаванд. Тавсияи ҳуҷҷатгузори барои ММ «Ҳароҷот» дар ҷадвали 2.4 оварда шудааст.

Чадвали тавсияшудаи гардиши ҳуччатӣ барои маркази масъулияти «Харочот»

Номи ҳуччат	Таҳия			Тафтиш		Чамъбасти маълумот дар шуъбаи муҳосиботи корхона		Интиқол ба бойгонии корхона	
	Шумора и нусхаҳо	Масъулон (барои ММ)		Муҳлат	Иҷрокунанда (барои ММ)	Иҷрокунанда	Мӯҳлат	Иҷрокунанда	Мӯҳлат
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Варақаи баҳисобгирии вақти корӣ	1	меъёргар	шӯъбаи банақшагирӣ - иқтисодӣ	дар охири моҳ	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	дар охири сол
Варақаи коркард	1	меъёргар	шӯъбаи банақшагирӣ - иқтисодӣ	-\\-	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	дар охири сол
Варақаи пардохти музди меҳнат	1	муҳосиб	шӯъбаи муҳосибот	-\\-	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Санад барои молҳои қимматноки аз ҳисоб баровардашуда	1	комиссия	шӯъбаи муҳосибот	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	дар охири сол
Варақаи ҳудудӣ-деворӣ	2	анборчӣ	шӯъбаи муҳосибот	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Ҳисобкунии фарсудаҳои воситаҳои асосӣ	1	муҳосиб	шӯъбаи муҳосибот	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Борхат барои рухсати молу маҳсулот	2	мудирӣ анбор	мудирӣ анбор	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Борхат- талабнома барои рухсати масолеҳ	2	мудирӣ анбор	шӯъбаи муҳосибот	-\\-	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Ҳисоботи моддӣ	2	мудирӣ анбор	шӯъбаи муҳосибот	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол
Калкулятсия харочот аз рӯи элементҳо	2	муҳосиб	шӯъбаи муҳосибот	-\\-*	сармуҳосиб	муҳосиб	дар охири даври ҳисоботӣ	муҳосиб	охири сол

*Бо мақсади ташкили ҷамъоварии ғаврии маълумот (таҳлил, аудити идоракуни дохилӣ), мӯҳлати таҳия ва ҷамъоварии маълумот даҳ рӯз, ҳар моҳ ва ғайра буда метавонад.

Барои татбиқи самаранокии ММ «Хароҷот», бо назардошти таснифоти зерини ХИТ дар сатҳи баланд баҳисобгирӣ - таҳлилиро таъмин кардан лозим аст (ҷадвали 2.5).

Ҷадвали 2.5

Баҳисобгирии ҷузыи хароҷоти хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (минбаъд - арзиши хизматрасонӣ)

Р/т	Аломатҳои таснифот	Намудҳои хароҷот	Зерҳисобҳои баҳисобгирии таҳлилий
1	2	3	4
1.	Аз рӯи элементҳои иқтисодии хароҷот - п *	хароҷоти моддӣ	Кт 10710, 10730
		хароҷот аз рӯи музди меҳнат	Кт 22210, 22220
		ҳиссачудокунӣ барои чорабиниҳои иҷтимоӣ	Кт 22230
		фарсудаҳои дороиҳои ғайригардон	Кт 11100
		дигар хароҷоти амалиётӣ	Кт 22060, 10440, 10590
2.	Аз рӯи таснифоти баҳисобгирии хароҷот - m	арзиши аслӣ	Дт 10730
		хароҷоти маъмурӣ	Дт 55500
		дигар хароҷоти амалиётӣ	Дт 55525
		молиявӣ	Дт 66100
		дигар хароҷот	Дт 55600
3.	Аз рӯи табиати таъсири хароҷот ба арзиши хизматрасонӣ - k	ба арзиши хизматрасонӣ дохил карда мешавад	Дт 10730
		ба арзиши хизматрасонӣ дохил карда намешавад	Дт 55500
4.	Аз рӯи моддаҳои муайянкунӣ арзиши хизматрасонӣ - p	бевоситаи истехсолӣ	Дт 10730
		бариллоаи истехсолӣ	Дт 10735
5.	Аз рӯи табиати таъсири қарорҳои идоракуни - g.	назоратшаванда	Дт 10730
		назоратнашаванда	Дт 10730
6.	Вобаста аз тағйирёфтани ҳаҷми хизматрасонӣ - c	тағйирёбанда	Дт 10730
		доимӣ	Дт 10730
7.	Дар китъаи ташаккули хароҷот - e	тиҷоратӣ (тақсимои нерӯи барқ)	Дт 10730
		техникӣ (интиқоли нерӯи барқ)	Дт 10730
8.	Дар китъаҳои ташаккули хароҷот - e	истехсолӣ	Дт 10730
		экологӣ	Дт 10730
		иҷтимоӣ	Дт 10730

п * - ҳисоби ёрирасони синфи п-уми ҳисоби хароҷот мебошад, ки дар он идентификатсия бо тартиби ададӣ муқаррар карда мешавад (масалан, п = 1 - аз ҳисоб баровардани мавод барои хизматрасонӣ аз рӯи интиқол ва таъминӣ барқ, 2 мутаносибан музди меҳнати ҳисобшудаи кормандоне, ки бо ҷунин хизматҳо машғуланд ва ғайра).

Ба андешаи мо, зарурияти таҷдиди раванди инъикоси унсурҳои хароҷот

дар ҳисобҳои муҳосибӣ бо назардошти хусусиятҳои баҳисобгирии идоракунии равшан ба назар мерасад. Нақшаи ҳисобҳои муҳосибии истифодашаванда танҳо хусусиятҳои пешбарии баҳисобгирии молиявиро ба назар гирифта, дар иҷрои вазифаҳои баҳисобгирии идоракунии номукамал аст. Дар асоси омӯзиши амалияи байналмилалӣ мо пешниҳод месозем, ки бо мақсади баҳисобгирии идоракунии истифодаи фасли алоҳида ва махсуси ҳисобҳои назоратии 88000 мувофиқи мақсад аст. Арзиши аслии интиқол ва тақсими нерӯи барқ мебояд дар ҳисобҳои назоратӣ бо гурӯҳбандӣ аз рӯи моддаҳои хароҷоти «Хароҷоти моддӣ» – ҳисоби 88100, «Хароҷоти меҳнатӣ» – ҳисоби 88200, «Хароҷоти ҳиссачудокунӣҳои иҷтимоӣ» – ҳисоби 88300, «Хароҷоти истеҳсолии барилова» – ҳисоби 88400 бояд ташаккул ёфта, дар ҳар давраи ҳисоботӣ ба ҳисобҳои мувофиқи баҳисобгирии молиявӣ интиқол дода шавад. Муносибати мазкурро дар замима – ҷадвалҳои 12 ва 13 нишон додаем.

Дақиқтар дар бораи ҳисоботи идоракунии ва нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ (дар доираи Маркази масъулияти «Хароҷот»), ки роҳбарияти корхонаҳои таъмини барқ барои ҷамъоварӣ дар санаи ҳисоботӣ, маълумотҳоро оиди калкулятсияи арзиши хизматрасонӣ аз рӯи интиқол ва тақсими нерӯи барқ таҳия намудаанд, меистем. Дар ҳуҷҷатҳои баҳисобгирии ибтидоӣ, регистрҳо, ин маълумотҳо бо ҷенакҳои аслий ва пулӣ сабт карда мешаванд.

Бо мақсади баҳодиҳии ХИТ, самаранокии дастгирии маъмурӣ, ба ҳисоботи дохилии баҳисобгирии идоракунии бояд иловаҳои зеринро ҳамроҳ кард:

- маълумот дар бораи иҷрои қарорҳои идоракунии оид ба ташаккули ХИТ ва муносиб кардани онҳо: қарорҳои идоракунии қабулшуда бо тартиби хронологӣ ба низом дароварда мешаванд; бақайдгирии иҷроиши онҳо дар мӯҳлатҳо, номгӯи ҷорабинӣҳои батартиб овардашуда / қарорҳо;

- натиҷаҳои таҳлили нишондиҳандаҳои ХИТ дар зинаҳои (унсурҳо, қитъаҳо, объектҳо) ташаккули онҳо, назорати риояи интизоми технологӣ ва дохилӣ дар соҳаи танзими технологӣ ҳангоми ҳисобкунии арзиши аслии

хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;

- асосноксозии амалиётҳои таъмини моддӣ - техникӣ, ки хароҷотро дар давраи қорӣ ва барои оянда ва ғайра ташкил мекунад.

Ин бори дигар фарқи байни баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии дохилихоҷагиро нишон медиҳад: ҳисоботи баҳисобгирии дохилихоҷагӣ шаклҳои ҳисоботи дохилии амалиётро (дахрӯза, хармоҳа, семоҳа, солона), ки аз ҷониби корхона дар асоси натиҷаҳои амалиёти хоҷагидорӣ тасдиқ ва дар шаклҳои ҳисоботи молиявӣ ҷамъбаст мегарданд, дарбар мегирад.

Шакли тавсияшудаи ҳисоботи дохилӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои ХИТ-и маркази масъулияти «Хароҷот» дар доираи хароҷоте, ки ба арзиши хизматрасонии интиқол ва таъмини нерӯи барқ дохил карда шудааст, дар ҷадвали 2.6 оварда шудааст.

Ҳисоботи дохилӣ барои марказҳои масъулиятшиносӣ мониторинги истифодаи оқилонаи захираҳои истеҳсолӣ, ки дар қараёни хизматрасонӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ иштирок мекунанд, мониторинги қараёни қатънашудаи таъминоти захираҳо (бахусус дар робита бо захираҳои истеҳсолӣ), тавозуни оқилонаи онҳо ва бо назардошти сабаб ва натиҷа дар бораи «муносибати тағйироти сохторӣ дар таркиби тариф барои беҳсозии ХИТ ва ғайраро» имкон медиҳад (ҷадвали 2.6).

Ҷадвали 2.6

Шакли тавсияшудаи ҳисоботи дохилӣ оид ба нишондиҳандаҳои ХИТ маркази масъулияти «Хароҷот»

(ҳаз. сом.)

Унсурҳои хароҷот	Бақия аз рӯи ҳисобҳои хароҷот дар аввали давр		Уҳдадорҳои ҳисобкардашуда (хароҷоти баамаломата)				Ҳамагӣ	Уҳдадорҳои пардохтшуда (хароҷоти аз ҳисоббаровардашуда)			Ҳамагӣ	Бақия аз рӯи ҳисобҳои хароҷот дар охири давр	
	Дт	Кт	22000	22100	22200	22300		22000	22200	22300		Дт	Кт
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Аз ҳисоб													

баровардани захираҳои истеҳсоли, аз ҷумла;													
захираҳои бевосита истеҳсоли													
захираҳои умумистеҳсоли													
2. Ҳисоббаробаркун иҳо аз рӯи музди меҳнат бо коргарони ММ, аз ҷумла:													
бевосита ба истеҳсолот													
бариловаи истеҳсоли													
3. Ҳисоббаробаркун иҳо аз рӯи ӯҳдадорихои пардохтҳои суғурта, аз ҷумла:													
бевосита ба истеҳсолот													
Бариловаи истеҳсоли													
4. Хизматрасониҳои коммунали (аз рӯи қитъаҳои ХИТ), ҷумла:													
бевосита ба истеҳсолот													
Бариловаи истеҳсоли													
Дигар хароҷот													
Ҷамағӣ													

Ғайр аз баҳисобгирии дохилихоҷагӣ амалиётҳои хоҷагӣ, ки ХИТ-ро ташкил мекунад, самти баҳисобгирии идоракунии бақайдгирӣ, банизомдарорӣ ва ҷамъбасти қарорҳои идоракунии оид ба хизматрасонӣ аз рӯи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, аз ҷумла муайянкунии арзиши он барои чунин хизматрасониҳо мебошад.

Пешниҳодҳо дар бораи ин шакли ҳисобот дар ҷадвали 2.7 оварда шудаанд.

Ҳисоботи дохилӣ аз рӯи натиҷаҳои хизматрасониҳои маъмурӣ оид ба интиқол ва тақсироти нерӯи барқ (дар робита бо ташаккули хароҷоти марбут)

Р/т	Фармон	№ сана	Тафсир				Баҳодиҳии иҷроӣ	
			ҳуҷҷат (маросим)	мӯҳлати иҷро	иҷрокунандагон	судмандии иттилоот	саривақтӣ *	баҳодиҳии сифат, ҳолҳо **
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Таҳияи ҳисобот дар бораи захираҳои истифодашуда		Ҳисобот оиди аз ҳисоббарори захираҳои истеҳсолӣ	То 20-уми ҳар моҳ	Шахсони ҷавобгарӣ моддӣ	Таҳияи ҳисоботи беруна аз рӯи нишондиҳандаҳои захираҳо	4	10
2	Ҳисобкунии музди меҳнати коргарони ММ		Варақаи пардохти музди меҳнат	То 30-юми ҳар моҳ	Мухосиб оиди музди меҳнат	Таҳияи ҳисоботи беруна аз рӯи нишондиҳандаҳои музди меҳнат	5	11
3	Таҳияи ҳисобот оиди ҳисоббаробаркуниҳо бо шахсони таҳти ҳисоботӣ		Бақайдгрии ҳисобот дар бораи истифодаи маблағ аз ҷониби шахси ҳисоботӣ	То 30-юми ҳар моҳ	Мухосиб оиди музди меҳнат	Таҳияи ҳисоботи беруна аз рӯи нишондиҳандаҳои бо шахсони ҳисоботӣ	4	11
								
	Дигар фармонҳо							
	Баҳодиҳии умумӣ							

* Низомии баҳодиҳии 1-5 ҳол пешниҳод карда мешавад:

то 1 ҳол - амалан вазифа иҷро нашудааст;

то 2-3 ҳол - беسابаб дертар иҷро кардан;

4 ҳол - бо дермони кӯтоҳ (бо сабабҳои объективӣ);

5 ҳол - сари вақт анҷом дода шуд.

* Низомии баҳодиҳии 1-12 ҳол пешниҳод карда мешавад:

то 3 ҳол - иҷроӣ сар шуд;

4-7 ҳол - вазифаҳои гузашташуда дар ҳаҷм аз нисфи нақшаи пешбинишуда (бо фармоиши тасдиқшуда) иҷро шудаанд

8-10 ҳол - аксар вазифаҳо иҷро карда шудаанд;

11-12 ҳол - дар натиҷаи татбиқи чорабиниҳо, натиҷаи ниҳой ба даст оварда мешавад.

Шаклҳои ҳисоботи тавсияшуда барои марказҳои масъулияти

«Хароҷот» чунин пешниҳод шудааст (замимаи 6).

Хулоса, самаранокии татбиқи ММ «Харочот» аз рӯи нишондиҳандаҳои талафоти интиқол ва таъминоти нерӯи барқ аз маҷмӯи чораҳои ташкилию иқтисодӣ, аз ҷумла азнавсозии ташкилию идоракунии фаъолияти истеҳсолии корхонаи таъминкунандаи барқ, баҳисобгирию таҳлилии он бо назардошти меъёрҳои муайяншуда дар асоси концепсияи баҳисобгирии идоракунии марказҳои масъулият «Харочот» вобаста аст.

Сатҳи таҳлилии баҳисобгирии идоракунӣ, таҳассус ва сатҳи касбии кормандон омилҳои ғоиданокии ҳисоботи дохилии ММ «Харочот» мебошанд.

Шаклҳои ҳисоботи дохилии дар кор овардашуда ба кормандони роҳбарикунанда имкон медиҳанд, ки самаранокии хизматҳоро барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ баҳодихӣ кунанд, нишондодҳои муносибро дар асоси тавозуни фаъолияти соҳибкорӣ, ҳифзи иҷтимоии истеъмолкунандагони категорияҳои гуногун, нархи оқилонаи нерӯи барқ ҳам барои шахсони воқеӣ ва ҳам барои шахсони ҳуқуқии фаъолияти иқтисодӣ муайян кунанд.

ХУЛОСАҲО АЗ РӮИ БОБИ 2

1. Дар заминаи баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ (ХИТ) омили муттаҳидкунанда барои зернизоми баҳисобгирӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии ҳисоббаробаркуниҳо бо буҷет аз рӯи андозҳо ва боҷҳо (ҳисоббаробаркуниҳо бо андоз) низоми ҳамгироии баҳисобгирӣ мебошад. Ҳамзамон, бо мақсади ба даст овардани самаранокии ҳамбастагии маълумоти баҳисобгирӣ дар чараёни ҷамъбасти онҳо дар санаи ҳисоботӣ (дар шаклҳои ҳисоботи молиявӣ нашр карда мешавад), заминаи иттилоотӣ оид ба баҳисобгирии амалиётҳои хоҷагидорӣ оид ба интиқол ва таъмини қувви барқ дар қори баҳисобгирии хоҷагиҳо ҳамчун ҷузъи баҳисобгирӣ бо сатҳи баланди таҳлили ҳисобҳои зерҳисобӣ ҳисобҳои баҳисобгирии хароҷот гузаронида мешавад.

2. Ташкили баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва таъмин и нерӯи барқ ҳамчун раванди татбиқи ҷамъҷонибаи он дар марҳилаҳои методӣ, технологӣ ва ташкилӣ омӯхта шудааст.

Дар байни хусусиятҳои ташкили баҳисобгирии идоракунӣ:

- сатҳи баланди ҷузъӣ баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ (аз рӯи фарш, унсурҳо, ҷойи бавучудои, таъсир ба ташаккули қарорҳои идоракунии онҳо);

- баҳисобгирии омилҳои беҳсозии нархномаҳои тарофаҳои хизматрасонӣ аз рӯи интиқол ва тақсими нерӯи барқ ҳангоми интиҳоби зерҳисобҳои таҳлилий барои баҳисобгирии муҳосибӣ;

- истифодаи таъминоти барномавии муосир бо имконияти коркарди таҳлилии маълумоти эътимоднок (баҳусус тавассути татбиқи низоми ERP);

- баҳисобгирии хароҷот дар заминаи чораҳои таъминоти иҷтимоӣ ва беҳатарии экологӣ ҳам дар сатҳи фаъолияти асосии корхонаҳои таъмини барқ ва ҳам бо назардошти оқибатҳои минтақавии чунин фаъолият.

3. Корхонаҳои энергетикӣ баҳисобгирии идоравиро дар се шакл амалӣ мекунанд (бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ баҳисобгирии идоракунӣ): сохтани зернизоми комилан мустақили баҳисобгирӣ,

баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андоз; маҷмӯи баҳисобгирии молиявӣ ва идоракунӣ дар заминаи журнали бақайдгирии ҳуҷҷатҳо; қорӣ намудани баҳисобгирии идоракунӣ дар асоси китоби асосии ягонаи муҳосибӣ.

Сатҳи баланди тафсилот дар баҳисобгирии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо назардошти эҳтиёҷоти тавозуни ҷузъҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва экологии фаъолияти хоҷагии субъект зарурати ворид намудани модели аввалро талаб мекунад.

4. Манбаи иттилоот оид ба баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ маълумоти баҳисобгирию таҳлииро дар асоси натиҷаҳои баҳисобгирии ХИТ ва маъмурияти онҳо дар бар мегирад. Аз ин рӯ, онро бояд дар самтҳои зерин ҳамачониба баррасӣ кард:

- баҳисобгирии дохилихоҷагии хароҷот: методикаи баҳисобгирӣ (мутобиқи принципҳои НБМ «Хароҷот»); технологияи ҷамъоварӣ ва интиқоли иттилоот; ташкили меҳнати коргароне, ки бо иҷрои вазифаҳои баҳисобгирӣ машғуланд;

- баҳисобгирии равандҳои идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ: пайдарпаии қарорҳои маъмурӣ оид ба амалиёте, ки ХИТ-ро ташкил мекунанд, мувофиқатии онҳо; саривақт иҷро шудани онҳо ва ҳаҷми танзимшаванда; воқеияти дастгирии иттилоотии натиҷаҳо;

- омӯзиши таҳлилии тафовутҳо аз нишондодҳои банақшагирифтаи ХИТ аз арзиши воқеии онҳо, асосноксозии муносибатҳои сабабу натиҷаҳо.

5. Самаранокии амалии татбиқи ММ «Хароҷот» аз маҷмӯи чораҳои ташкилию иқтисодӣ вобаста аст, ки онро метавон хулоса кард:

- таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ: ташаккули низоми идоракунии ХИТ барои марказҳои масъулият бо назардошти таснифи хароҷоти тасдиқкардаи корхона;

- таҷдиди ташкилию идоракунӣ: баҳодихии имконоти таҷдиди фаъолияти корхонаи таъминоти барқ; ташаккул додани гурӯҳи боистеъдоди иҷрокунандагон; тартиб додани ҷадвали таҷдиди сохтор, таҳияи ҳуҷҷатҳои

зарурии дохилӣ; дастгирии маъмурияти марҳилаҳои ҷамъоварии низоми ҳамгирошудаи иттилоот.

6. Мақсади ниҳоии таъминоти баҳисобгирӣ - таҳлилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ошкорсозии робитаҳои сабабу натиҷавӣ дар динамикаи хароҷот мебошад. Дар навбати худ, шакли чунин низоми иттилоотӣ ду чараёни воридшавиро дар бар мегирад:

- шаклҳои ҳисоботи дохилӣ (дар кор таҳия шуд) ҳам аз рӯи нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (дар доираи таснифи онҳо), инчунин аз рӯи натиҷаҳои низоми идоракунии ташкили корҳои дахлдор, қабул ва татбиқи қарорҳои идоракунӣ оид ба мувофиқгардонии хароҷот;

- натиҷаҳои ҳуҷҷатгузории таҳлили нишондиҳандаҳои ХИТ, чораҳои танзими ташкилию иқтисодии сохтори тарифҳо (дар заминаи моддаҳои хароҷот), муқаммал ва дақиқ будани тартиботи баҳисобгирию таҳлилӣ ва амсоли инҳо.

7. Ягонагии синергетикии ҷузъҳои баҳисобгирӣ - таҳлилии таъминоти иттилоотӣ оид ба идоракунии ХИТ тавассути пайдарҳамии марҳилаҳои ташаккули онҳо, аз ҷумла: мониторинги омилҳои макроиқтисодӣ; баҳисобгирии идоракунӣ ва таҳлилии хароҷот; нишондиҳандаҳои иҷроии танзими арзиши интиқол ва тақсимои нерӯи барқ; усулҳои инноватсионии таҳлилии стратегияи арзиши интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (аз ҷумла, ҳангоми тағир додани методикаи тариф, гузариш ба танзими ҳавасмандгардонӣ) таҳлилии миқдорӣ ва сифатии хавфҳо дар низоми идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ошкор карда мешавад.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар қорҳои унвонҷӯ санчида шуданд [78; 37; 19].

БОБИ 3

МЕТОДИКАИ АУДИТИ ИДОРАКУНИИ ХАРОҶОТИ ИНТИҚОЛ ВА ТАҚСИМОТИ НЕРҶИ БАҶ

3.1. Хусусиятҳои ташкили аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва тақсими нерҷи баҷ

Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, дар фаъолияти корхонаҳои саноатии ватанӣ таҷрибаи ҷорӣ кардани низомҳои дохилӣ вучуд надорад ва ё ба кадри кофӣ рушд наёфтааст, ки ҳамзамон оиди фарқиятҳо аз ҳадафҳои гузошташуда, номувофиқатии қарорҳои идоракунӣ бо вазифаҳои фаъолият ва муайянсозии стратегия рушд шаҳодат медиҳад. Дар натиҷа, ҳосилнокии фаъолият оҳиста пеш меравад ва дар саросари кишвар раванди ташаккули иқтисоди рақобатпазир, ки метавонад ба бозорҳои хориҷӣ ворид шавад, мушкилтар мегардад.

Барои ҳалли ин масъалаҳо роҳбарияти корхона ба чунин усулҳо ба монанди татбиқи низоми назорати дохилӣ ё гузаронидани аудити амалиётӣ, диққат медиҳанд.

Нақши аудит дар баҳодихии нишондиҳандаҳои натиҷаи ниҳоии фаъолияти иқтисодӣ (аз ҷумла хароҷот) тибқи маълумотҳои баҳисобгирӣ ва ҳисобот нисбат ба вазифаҳои назорат ё аудит дар муайян кардани эътимоднокии ва нақши онҳо, дурустии амалиётҳои дахлдор дар доираи қонунгузориҳои ҷорӣ ва ҳуҷҷатҳои дохилии маъмурии субъектҳо васеътар аст.

Дар марҳилаҳои аввал, аудит танҳо воситаи санҷиш ва тасдиқи боэътимодии ҳуҷҷатҳои баҳисобгирӣ ва ҳисоботҳо буд, сипас ба низоми тақвиятбахшии фаъолияти иқтисодӣ табдил ёфт. Ҳамин тавр, бо мақсади пешгирии хатогиҳо, диққати асосии маросимҳои аудит ба баланд бардоштани самаранокии низоми идоракунии корхона ва пеш аз ҳама низоми назорати дохилии он равона карда шуда буданд, ки ба дурустии баҳисобгирӣ, мукамалӣ ва саҳеҳии маълумоти пешниҳодшуда таъсири мусбӣ расониданд.

Тағйиротҳои муосир дар низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба меъёрҳои нави самаранокии аудиторӣ: самти машваратии он, далели мутавозуни

муносибатҳои сабабию натиҷавӣ дар фарқиятҳои муайяншуда оварда расониданд.

Имрӯз барасмиятдарории маросими аудиторӣ ба таври ғаёл ҷараён дорад, ки гузаронидани санҷишҳои мувофиқро аз марҳилаи тайёри сар карда, то ба тартиб додани ҳулосаи аудиторӣ имкон медиҳад. Ва ин раванд ҳангоми гузаронидани санҷиш ё машваратҳо барои пешгирии ҳавфҳои эҳтимолӣ равона шудааст.

Бо гузашти вақт, мафҳуми «аудити амалиётӣ» дар қонунгузории милли ҳамаҷун аудити давлатии молиявии амалиётҳои хоҷагидории алоҳида тасдиқ карда шуд.

Аудити молиявии давлатии амалиётҳои алоҳидаи хоҷагӣ (ё аудити амалиётӣ) - шакли аудити молиявии давлатӣ буда, дар ғаёлияти субъектҳои тибқи санадҳои меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраршуда гузаронида шуда, барои пешгирии ҳатогиҳои молиявӣ, таъмини истифодаи қонунӣ ва самараноки молияи ва маблағҳои давлатӣ аз ҷониби субъектҳои хоҷагидорӣ, дурустии пешбарии баҳисобгирӣ, таҳияи ҳисоботи молиявии боэътимод ва мустаҳкамгардони интизоми молиявӣ равона карда мешавад [59].

Мақсади асосии аудити амалиётӣ мусоидат ба масъалаҳои таъмини субъектҳои хоҷагидорӣ (аз ҷумла ШСХК «Барқи Тоҷик») бо истифодаи қонунӣ ва самараноки дораҳои давлатӣ, дурустии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи боэътимоди молиявӣ барои иҷрои барномаҳои буҷети давлатӣ мебошад.

Аммо, иҷрои ҳатмии ин аудити амалиётӣ, ҳамаҷун як шакли назорати давлатии молиявӣ, аз сабаби татбиқи танзими маъмурии иқтисодиёти ватанӣ самарабахш нест.

Ба назария ва тадқиқоти олимони иқтисоддон баргашта, мо тасдиқ менамоем, ки дар доираҳои илмӣ истифодаи мафҳуми «аудити идоракунӣ» ихтилоф вуҷуд дорад (ҷадвали 3.1).

Ҷадвали 3.1

**Шарҳи мафҳуми «аудити идоракунӣ» аз ҷониби олимону
иқтисодшиносони пешбари ватанӣ**

Р/Т	Тафсир	Манбаъ
1	2	3
1.	Аудити идоракунӣ як навъи аудити дохилӣ буда, бо мақсади таҳияи тавсияҳо оид ба сарфа ва истифодаи самараноки захираҳо барои ба даст овардани натиҷаи ниҳоии фаъолияти хоҷагидорӣ корхона, такмил додани низоми мавҷудаи баҳисобгирӣ ва назорати чараёнҳои истеҳсоли гузаронида мешавад.	Тоҳирова Р.С. [119 с. 32]
2	Аудити амалиётӣ - таҳқиқоти низоми иқтисодӣ аз ҷиҳати самаранокии он. Онро аудити идоракунӣ ё аудити фаъолияти хоҷагидорӣ низ меноманд. Ҳангоми аудити амалиётӣ вазъи назорати дохилӣ санҷида мешавад.	Уроков Д.У. [124 с.243]
3	Аудити амалиётӣ (аудити натиҷаҳо ё аудити идоракунӣ) - омӯзиши аудитори амалиёти корхона бо мақсади таҳия намудани тавсияҳо оид ба истифодаи иқтисодии захираҳо, ноил гардидан ба мақсадҳои самарабахш. Мақсади аудити амалиётӣ кӯмак ба роҳбарон дар иҷрои ӯҳдадориҳои онҳо мебошад. Натиҷаи он метавонад афзоиши даромаднокии корхона бошад.	Низомов С.Ф. [91 с 65]

Сарфи назар аз он, ки баъзе иқтисоддонҳо аудити идоракунӣ ва амалиётиро баробар ва монанд мекунанд, таҳлили гузаронидашудаи мо кор мувофиқи меъёрҳои интихобшуда муайян кард, ки дар назария ва амалияи ватанӣ, мувофиқи мақсад ва концепсияҳои мавҷуда ду навъи гуногуни аудит арзи вучуд дорад (ҷадвали 3.2).

Ҷадвали 3.2

Муқоисаи тафсирҳои аудити идоракунӣ ва амалиётӣ ХИТ

Унсурҳои мафҳум	Аудити амалиётӣ [118; 119; 6; 137]	Аудити идоракунӣ [91; 42; 71]
1	2	3
Мафҳум	Санҷиши низоми хоҷагидорӣ корхона дар маҷмӯъ (ё амалиёти алоҳидаи хоҷагӣ) бо мақсади баҳодиҳии маҳсулноӣ, даромадноӣ ва самарабахшии фаъолият.	Санҷиши фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ бо мақсади баҳодиҳии мустақили самаранокии идоракунӣ, низоми идоракунӣ ва баҳодиҳӣ ба мувофиқати фаъолиятҳои ҷорӣ бо стратегия ва нақшаи қабулшуда.
Субъекти аудит	Аудитори дохилӣ ё беруна	Аудитори дохилӣ ё беруна
Зарурият	Шарт нест	Шарт нест
Сабабҳои гузаронидан	- ҳангоми коҳиш ёфтани самарабахшӣ ва маҳсулнокии равандҳои бизнес; - дар ҳолати афзоиши хароҷоти	- пеш аз оғози дигаргуниҳо дар сохтор ё ба даст овардани корхона; - ҳангоми азнавташкилсозии

	истеҳсолии пешгӯинашаванда Ҳангоми коҳишҳои самаранокии равандҳои бизнес ва истеҳсолот; - дар ҳолати ошкор намудани истифодаи ғайриқонунӣ ва ғайрисамараноки маблағҳо, амвол ва дигар дороиҳо.	ҷамъият, аз ҷумла ҳангоми иваз кардани роҳбарияти корхона; - дар ҳолати зарурияти баланд бардоштани сатҳи идоракунии филиалҳо (бахшҳо) - барои беҳтар ва баланд бардоштани шаффофияти идоракунии равандҳои тижоратии истеҳсолот, фурӯш ва ғайра; – ҳангоми зарурияти баҳодихӣ ба идоракунии корхона тибқи стандартҳо ва технологияҳои муқарраршудаи соҳавӣ.
Мақсади гузаронидан	- баҳодихии сатҳи иқтисодӣ ва қонунӣ будани истифодаи маблағҳо, моликият ва дигар дороиҳо; - баҳодихии самаранокӣ ва натиҷаҳои бадастомада аз амалиётҳои хоҷагидорӣ; - пешниҳоди тавсияҳо оид ба баланд бардоштани самаранокӣ ва самарабахшии истифодаи захираҳои моддӣ ва молиявӣ.	- санҷиши иҷроӣ сметаи хароҷот ва кам кардани истифодаи ғайримасъаднокӣ воситаҳо; - баҳодихӣ ба самаранокии низомӣ идоракунии; - пешниҳоди тавсияҳо оид ба тақмили низомӣ идоракунии ва пешгирии ҳолатҳои бӯхронӣ; - таҳқиқот ва таҳияи пешниҳодҳо оид ба вариантҳои тақдир додани корхона (азнавташқилдиҳӣ, таҷдиди сохтор, дигар қардан, яққояшавӣ ва ғайра).

Барои ҳамаи литсензиягирандагон сатҳ ва сохтори тарифҳои ХДНСЭ барои соли пешбинишуда тасдиқ мекунад (дар баъзе ҳолатҳо, дар давоми сол метавонанд дида шаванд).

Сарфи назар аз он, ки хароҷоти интиқол ва таъмини барқ аз ҷониби давлат ҷуброн қарда мешаванд, роҳбарони корхонаҳои таъмини барқ ӯҳдадоранд захираҳои истеҳсолиро то ҳадди имкон самаранок ва оқилона истифода баранд ва хароҷоти аз ҳад зиёдро пешгирӣ кунанд. Дар ин ҳолат ба ҷунин корхонаҳо гузаронидани мунтазами аудити идоракунии, ба монанди назорати иқтисодӣ ва самаранокии мутобикат бо риояи сатҳи муқарраршудаи хароҷоти тарифҳо тавсия дода мешавад.

Мақсади гузаронидани аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва

тақсимоти нерӯи барқ аз муайян кардани методикаи оқилонаи тавлиди хароҷот ва дуруст ба роҳ мондани онҳо дар сохтори тарифии корхонаи таъминкунандаи барқ аст, зеро дурустии сохтори тарифҳо дар ниҳоят аз онҳо вобаста аст.

Методикаи аудити идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимоти нерӯи барқ бо хусусиятҳо ва вазифаҳои мақсадноки татбиқи он муайян карда мешавад. Воситаҳои методи аудити идоракунӣ ба инҳо асос ёфтаанд:

- омӯхтани заминаи таҳлилии баҳисобгирии дохилихоҷагии амалиёт, ки хароҷоти интиқол ва тақсимоти нерӯи барқро ташкил медиҳанд;
- асосноккунии баҳодиҳии маҷмӯии нишондиҳандаҳо, ки объектҳои баҳисобгирии идоракунӣ, таъминоти маъмурӣ - ташкилии онҳо мебошанд;
- ба роҳ мондани алоқамандии сабабӣ байни динамикаи нишондиҳандаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва чораҳо оид ба беҳсозии онҳо.

Бартарияти аудити идоракунии дохилии хароҷот (дар муқоиса бо аудити ҳисоботи молиявӣ ё аудити мутобиқат) дар он зоҳир мегардад, ки дар қараёни гузаронидани он:

- таҳлили асоснокӣ ва дуруст дохил намудани баъзе хароҷоти интиқол ва тақсимоти нерӯи барқ ба сохтори арзиш гузаронида мешавад;
- муайянсозии дурусти хароҷоти интиқол ва тақсимоти нерӯи барқ дар сиёсати баҳисобгирии корхона баҳо дода мешавад;
- дурустии ҳисобкунӣ, тақсимот ва аз ҳисоб баровардани хароҷоти амалиёте, ки ба сохтори тариф дохил шудааст, омӯхта мешавад;
- самаранокии татбиқи қарорҳои идоракунӣ дар самти танзими хароҷоти интиқол ва тақсимоти нерӯи барқ дар корхона, сатҳи пӯшонидани хароҷот дар сохтори тасдиқшудаи тарифҳо бо хароҷоти воқеӣ баҳо дода мешавад.

Бо назардошти тобеияти зинавии корхонаҳои энергетикӣ, аудити идоракунии субъектҳоро аудиторони дохилӣ мегузаронанд. Бартарӣ дар ин ҳолат маълум аст – ҳамаи вақти аудиторони дохилӣ ба корхонаҳое, ки дар он ҷо кор мекунанд, вогузор шуда, онҳо оиди ғайолияти амиқи ғайолияти

корхона дорои таҷриба ва оид ба масъалаҳои қабули қарорҳои пешакӣ дониши васеъ доранд.

Ҳамин тавр, бояд низоми ташкилӣ ва ҷои аудиторони дохилӣ дар он ба таври лозимӣ сохта шаванд. Масалан, агар онҳо ба сармуҳосиб итоат наkunанд оқилона хоҳад буд, зеро ин метавонад ба объективият ва сифати тавсияҳо барои роҳбарияти болоӣ оид ба амалиёти бесамари молиявӣ ва хоҷагидорӣ, ки ХИТ-ро ташкил медиҳад, таъсир расонад.

Ҳамин тавр, дар масъалаҳои баҳодиҳии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ омили муҳим гузаронидани аудити идоракунии дохилӣ дар объектҳои пайдоиш, унсурҳо ва самтҳои аз ҳисоб баровардани ин хароҷот мебошад.

Ба назари мо, мувофиқати хароҷотро бо нишондиҳандаҳои натиҷанокӣ мебояд тавсиф намуд.

Роҳи нисбатан васеъ ва муфассал дар баҳодиҳии фаъолияти хоҷагидорӣ истифодаи нишондиҳандаҳои самаранокӣ усули мақсаднокӣ банақшагирии барномавии буҷет мебошад. Тибқи усули мақсаднокӣ барномарезии банақшагирии буҷетӣ, нишондиҳандаҳои самаранок ба гурӯҳҳои зерин тақсим мешаванд: нишондиҳандаҳои хароҷот - ҳаҷм ва сохтори захирахоро муайян мекунанд; нишондиҳандаҳои маҳсулот - барои баҳодиҳии ноил шудан ба ҳадафҳо истифода мешаванд; нишондиҳандаҳои иҷро - таносуби миқдори молҳои истеҳсолшуда (кор, хизматрасонӣ) ба арзиши онҳо муайян карда мешавад; нишондиҳандаҳои сифат - сифати маҳсулоти истеҳсолшуда (кор, хизматрасонӣ) -ро инъикос мекунанд.

Дар доираи мавзӯи таҳқиқот, ба андешаи мо, нишондиҳандаҳои самаранокӣ пешниҳоди хизматрасонӣ оиди интиқол ва тақсимои нерӯи барқ баҳодиҳии самаранокӣ, маҳсулноқӣ, сарфаҷӯӣ ва сифати чунин хизматҳоро дарбар мегирад.

Маҳсулноқӣ аз ҳаҷми даромади соф аз расонидани хизмати интиқол ва тақсимои нерӯи барқ вобастагӣ дорад. Самаранокӣ тавассути таносуби даромад аз пешниҳоди чунин хизматҳо мувофиқи ХИТ ба даст оварда

мешавад.

Сарфанокӣ – ин таносуби хароҷоти воқеии ҷойдошта барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар бучетҳои тасдиқшуда (дар доираи таснифи онҳо) мебошад.

Нисбати сифат: расмиёти аудити идоракунии дохилии баҳодихии сифати интиқол ва таъминро, ки дар Низомномаи алоҳида пешбинӣ шудаанд, пешниҳод мекунад (баъдтар дар боб оварда мешавад).

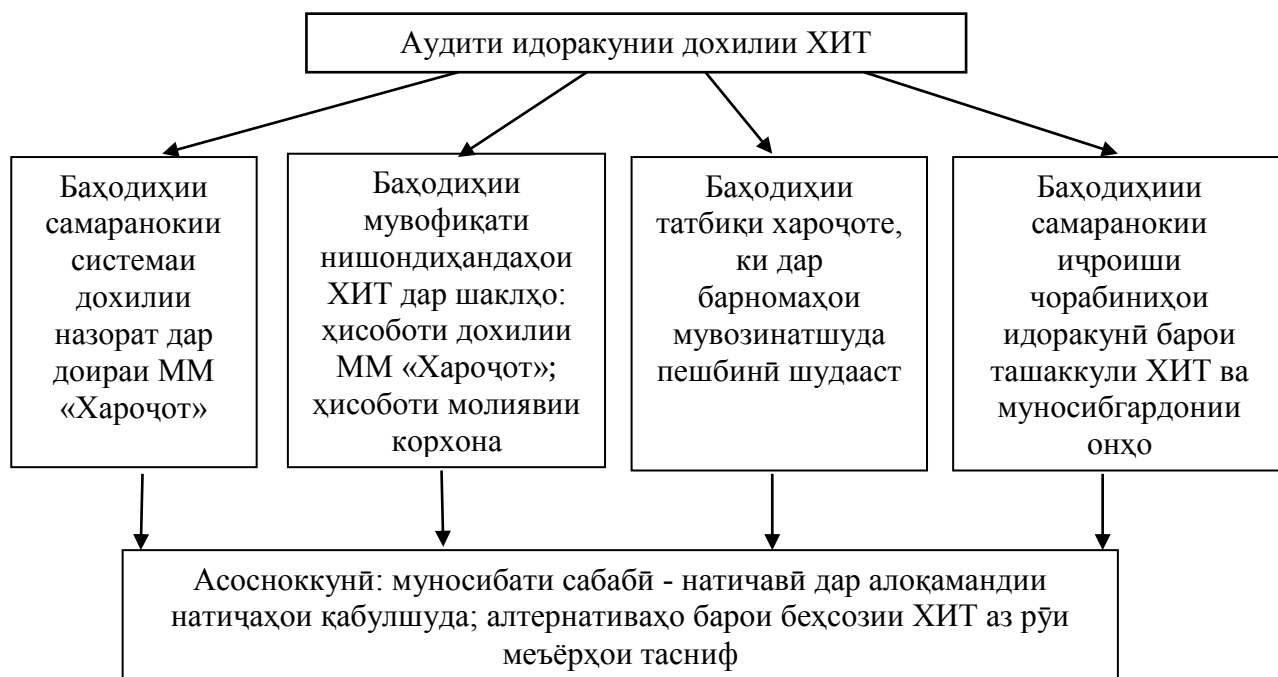
Мо қайд мекунем, ки агар ҳангоми баҳодихии маҳсулнокии фаъолият аудитор дар чараёни аудити дохилӣ ба андозагирии арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (ки дар аксари корхонаҳо таҷриба мешавад) таваҷҷӯҳ намояд, пас барои тавсиф кардани самаранокии фаъолият дар зинаҳои аудити идоракунии дохилӣ, омӯхтани ҷузъҳои даромад ва хароҷоти ҳар як бизнес-чараёнҳои истехсолӣ дар доираи пешниҳоди чунин хизматрасониҳо зарур аст.

Ба ақидаи мо, аудити идоракунии дохилӣ тавсифи ҳамаҷонибаи субъектро бо назардошти хусусиятҳои маросими аудит таъмин намуда, санҷиши фаъолияти молиявии корхона, истифодаи мақсаднок ва оқилонаи захираҳои истехсолӣ, татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ-экологӣ, самаранокии қарорҳои идоракуниро ҳам дар гузашта ва ҳам дар ояндаи наздик пешбинӣ менамояд.

Ташкили аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар самтҳои зерин тавсия дода мешавад (расми 3.1):

Дар мавриди ҳуди чараёни ташкили аудит (аз ҷумла, аудити идоракунии дохилии хароҷоти корхонаҳои таъмини барқ), самаранокии татбиқи он аз таъмини ҳамгироии оптималии се ҷузъи он вобаста аст:

- методӣ;
- ташкилӣ;
- техникӣ.

Расми 3.1. Самтҳои гузаронидани аудити идоракунии дохилии хароҷот оиди интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Ташкили аудити идоракунӣ бояд ба якпорчагии ҷузъҳои монанд, ки дар мисоли ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ифода ёфтаанд, баррасӣ гардад (дар боби 2.1 баррасӣ дида шудааст). Ҷузъи методологии ташкили аудити идоракунии дохилӣ интихоби методҳо ва ташаккули методикаи омӯзиши хароҷоти интиқол ва таъмини барқро дарбар мегирад.

Зери усули аудити идоракунӣ тарзи таҳқиқоти амалҳо ва рӯйдодҳоеро, ки ба бавучудои хароҷот дар низоми идоракунии корхонаи таъминоти барқ бурда мерасонанд, бо мақсади тасдиқи маълумоти молиявӣ дар бораи ин хароҷот метавон фаҳмид. Аз таҷрибаи ватании гузаронидани аудит усулҳо ба монанди санҷиши ҳуҷҷатӣ, санҷиш, баррасии таҳлилӣ ва расмиёти таҳлилӣ, муқоисаи ҳуҷҷатҳо ва амсоли инҳоро фарқ мекунанд. Тибқи ақидаҳои иқтисоддонҳои варзидаи рус А.Д. Шеремет ва В.П. Суйц, ба таркиби усулҳои асосӣ инчунин дохил мешаванд: санҷиши воқеӣ, тасдиқ, мушоҳида, пурсиш, санҷиши дақиқи механикӣ, санҷишҳои таҳлилӣ, нусхабардорӣ, таҳқиқот, санҷиши махсус, санҷиши мутақобила [137, с. 95].

Дар навбати худ, мо ба сифати методикаи аудити идоракунӣ пайдарпай ва тартиби истифодаи усулҳои интихобшудаи аудиториро мешиносем, ки он санҷиши муназзам ва мақсадноки пайдарҳамро барои муайянсозии ҳақиқати

объективӣ дар бораи хароҷоти ҳисоботи минбаъда оид ба ташаккули хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯ ба роҳбарият бо асосноккунии алтернативаҳои баҳодихӣ ва тақмили онҳо имкон медиҳад.

Хулосаи адабиёти иқтисодӣ ва андешаҳои олимон [14; 5; 138] имкон медиҳад, ки услубҳо ва усулҳои методологии зеринро чудо намоем:

-умумиилмӣ, ки заминаи фалсафавии донишро тавсиф мекунад ва дар таҳқиқоти илмҳои мухталиф истифода мешавад (таҳлил, хулосабарорӣ, индуксия, дедуксия, муқоисакунӣ, моделсозӣ, хулосаи назариявӣ, дақиқкунӣ, таснифот ва ғайра);

- махсус - аз дигар илмҳои бадастомада, ки аз ҷониби аудиторон истифода бурда шуда, далелҳои ҳаёти хоҷагидориро меомӯзанд;

Хусусияти истифодаи усулҳои умумиилмӣ аз он иборат аст, ки татбиқи онҳо дар ҳама гуна марҳилаҳои санҷиш истифода бурда мешавад. Дар ниҳоят, фаъолияти аудитор ин фаъолияти фикрие мебошад, ки аз таҳлили ҳамешагӣ, муқоисаи як миқдор бузургӣҳо ё нишондиҳанда иборат аст ва бо мақсади муқаррар кардани воқеият бо дигарон таҳқиқ карда мешавад.

Масалан, дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши хароҷоти интиқол ва таъмин дар ҳисоботҳо ё дар ҷараёни таҳлили миқдори хароҷоте, ки дар ҳисоботҳо инъикос ёфтааст, як қатор амалҳои мантиқӣ, ба монанди таҳлил ва хулосабарорӣ, хулосаи назариявӣ ва умумикунӣ, муқоисакунӣ ва ғайра анҷом дода мешаванд.

Дар бораи усулҳои махсус, ки аз дигар илмҳо гирифта шудаанд, пас ба таври васеъ истифода мешавад:

- усули сотсиологӣ - бо кӯмаки он рафтори амалии одамонро (таваҷҷути пурсиш, анкетаҳо, мушоҳидаҳо ва ғайра) бо мақсади муайян кардани самаранокии идоракунӣ меомӯзанд;

- усули сохторӣ-функционалӣ - омӯзиши сохтори ҳама гуна зухурот ва сипас муқаррар кардани қонунҳои танзимкунандаи фаъолияти ин сохторро дарбар мегирад;

- усули омӯрӣ - ба аудитор имкон медиҳад, ки сохтори дороиҳо ва

ӯҳдадорихои субъекти хоҷагиро муайян кунад (яъне таҳлили уфуқӣ ва амудии тавозунро анҷом диҳад) ва дар муайянкунии интиҳоб кӯмак мекунад. Усули омӯрӣ инчунин дар сохтани ҷадвалҳо, графикҳо, диаграммаҳо ва ғайра истифода мешавад.

Асоси методологии аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ инчунин усулҳои умумии омӯзиши хароҷот, усулҳои махсус ва методикаи қабули аудиторӣ дарбар мегирад (ҷадвали 3.3).

Омӯзиши хароҷот бо истифода аз маҷмӯи усулҳо, аз ҷумла тарзҳо ва усулҳое, ки методикаи аудиторӣ ташкил медиҳанд, гузаронида мешавад.

Ҷадвали 3.3

Усулҳо ва тарзҳои аудити идоракунии дохилӣ ва назорати дохилӣ

[118; 119; 6; 137; 91; 42; 71]

Тарзҳо ва усулҳои назорат ва аудити ҳуҷҷатӣ ва воқеӣ	Аудити идоракунии дохилӣ	Назорати дохилӣ
1	2	3
Умумииилмӣ		
- синтез	+	+
- индуксия	+	+
- дедуксия	+	+
- аналогия	+	+
- моделсозӣ	+	+
- абстраксия	+	+
- дақиқсозӣ	+	+
- таҳлили низоми	-	+
- таҳлили функционалии хароҷот	-	+
Худӣ (махсус)		
- усули иҷтимоӣ (пурсиш, саволнома, мушоҳида ва ғайра)	+	+
- усули омӯрӣ (таҳлили уфуқӣ ва амудии тавозун)	+	-
- тасдиқӣ	+	+
- шарҳи таҳлилий	+	+
- нусхабардорӣ	+	+
- санҷиши дурустии механикӣ	+	+
- санҷишҳои таҳлилий	+	+
- тафтиши махсус	+	+
- санҷиши муқобил	+	+
- барӯйхатгирӣ	-	+
- истифодаи назоратии ашёи хом дар истехсолот	-	+
- андозагирии назоратӣ	-	+
- таҳлили ҳарроза ё тағйироти амалиётӣ дар бақияи ЗММ ва пули нақд	-	+
- санҷиши иҷроӣ қарорҳои қабулшуда	+	-
- усулҳои эҷодӣ (ҳамлаи мағзӣ, ҳамлаи зеҳнии ҳаёӣ, усули ҷадвалҳои ҳамгирӣ)	+	-

- усули ҷадвалҳои морфологӣ	+	-
-----------------------------	---	---

Бо назардошти ҷузъи методологӣ, нақши аудити идоракунии дохилӣ дар танзими хароҷоти интиқол ва таъмин нисбат ба назорати дохилӣ назаррас буда, дар масъалаҳои идоракунии амалиётӣ ва стратегӣ муҳимтар аст.

Аз ин лиҳоз, усулҳо ва методикае, ки роҳбарон ҳангоми пешбурди аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмин интиҳоб мекунанд, бештар ба баҳодиҳии иттилооти баҳисобгирӣ - иқтисодӣ оид ба нишондиҳандаҳои ХИТ, баҳодиҳии фаъолияти баҳисобгирии идоракунӣ, имконияти пешгӯӣ равона карда шудаанд. Ғайр аз ин усулҳои назорати дохилӣ имкон медиҳад, ки сатҳи қонунӣ, мақсаднокии фаъолияти корхонаи таъминкунандаи барқ ва дурустии нишондиҳандаҳои фаъолияти молиявӣ хоҷагии онҳо, аз ҷумла ХИТ муайян карда шаванд.

Хусусияти марҳилаи методологӣ ташкили аудити идоракунии дохилӣ, ки он аз марҳилаи методологӣ ташкили баҳисобгирии идоракунӣ фарқ мекунад, интиҳоб ва гузаронидани маросимҳои аудит - амалҳои пайдарҳам ва аниқ муайяншудаи аудиторон (аз ҷумла дохилӣ), ки далелҳои зарурии аудиториро барои баҳодиҳии объективӣ, дурустӣ ва бозътимодии хароҷоти вобаста ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ таъмин менамоянд, фаро мегирад.

Қисмати техникий ташкили аудити идоракунӣ тавассути ҷорӣ намудани дастгоҳҳо ва таъминоти барномавӣ дар сатҳи баҳисобгирии идоракунӣ таъмин карда мешавад. Дар навбати худ, ҷузъи ташкилии аудити идоракунии дохилӣ, инчунин баҳисобгирии идоракунӣ аз ташкили кори шӯъбаи аудиторони дохилӣ - ташкили низоми дохилӣ оид ба тақсими ӯҳдадорӣ барои гузаронидани санҷишҳои идоракунӣ байни муҳосибот, шӯъбаи молия ва бӯча, шӯъбаи банақшагирии иқтисодӣ ва дигар кормандони таъминкунандаи он, баҳисобгирии идоракунӣ иборат аст.

Дар оғози таҳияи барномаи аудити идоракунии дохилӣ, дар марҳилаи аввал бояд хароҷоти интиқол ва таъмин дар корхонаи таъминкунандаи барқ дар заминаи меъёрии баҳисобгирӣ ба таври возеҳ тасниф карда шавад. Амалияи тақсими хароҷоти амалиётӣ корхонаҳои энергетикӣ вобаста ба

интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, мувофиқати онҳо бо принципҳои ташаккул додани хароҷоти ғайрифаъолият дар доираи НБМ «Хароҷот» дар ҷадвали 3.4 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.4

Таснифи хароҷоти амалиётӣ (ҳамчун объекти баҳисобгирии идоракунии ва аудити идоракунии) барои иҷрои амалиёт оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Р/т	Моддаҳои амакунандаи хароҷот	Ба хароҷоти амалиётӣ дохил карда мешавад, аз ҷумла	
		арзиши хизматрасонӣ * (ҳисобҳои 88100)	дигар хароҷоти амалиётӣ (ҳисобҳои 88200,88300)
1	2	3	4
1	Арзиши интиқол ва / ё таъмини барқ		
1.1	Хароҷоти моддӣ		
1.1.1	- хизматрасонии истеҳсоли	+	
1.1.2	- ашёи хом ва масолеҳ	+	
1.1.3	- сузишворӣ	+	
1.1.4	- хароҷоти таъмири хатҳо бо тарзи худӣ ва шартномавӣ (бе музди меҳнат)	+	
1.1.5	- хароҷот нерӯи барқи истифодашуда барои эҳтиёҷоти ҳоҷагӣ	+	
1.1.6	- хароҷоти истифодаи шабакаҳои барқии дигар интиқолдиҳандагон	+	
1.2	Хароҷоти музди меҳнат (кормандони истеҳсоли)	+	
1.3	Ҳиссачудокунӣ ва иҷтимоӣ (кормандони истеҳсоли)	+	
1.4	Фарсудашавӣ (таҷҳизоти истеҳсоли)	+	
1.5	Дигар хароҷоти амалиётӣ:		
1.5.1	- пардохт барои замин		+
1.5.2	- хароҷоти алоқа		+
1.5.3	- хароҷот сафари хизмати кормандони маъмурӣ		+
1.5.4	- пардохт барои бақайдгирии аввалини воситаи нақлиёт		+
1.5.5	- хизматрасонии воситаҳои нақлиёти мусофирбар		+
1.5.6	- дигар хароҷоти амалиётӣ (пастшавии арзиши захираҳо, норасоӣ дар натиҷаи барӯйхатгирӣ, додани қарзҳои шубҳанок ва ғайра)		+

*Ба шарт, ки хароҷот мустақиман истеҳсоли ва бариловаи истеҳсоли барои хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бошанд

** Хароҷоти мазкур ба тарафҳои ҷабри оқилона ҳамчун як қисми нархи хизматрасонӣ, ки аз ҷониби истеъмолкунандагон ин гуна хизматрасонӣ пешниҳод карда мешаванд, дохил карда мешаванд.

Барнома ва нақшаи аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва

таъмин шакли зеринро дорад (замимаи 8).

Дар назари аввал, нуфузи корхонаи таъминкунандаи нерӯи барқ бо сифати баланд, бетанаффус ва бехатари нерӯи барқ барои истеъмолкунандагони охирин муайян карда мешавад. Аммо, дар заминаи ҳамгирии иқтисодиёт, шумораи бештари корхонаҳо инчунин дар бораи зарурати иштирок дар ҳалли масъалаҳои масъулияти иҷтимоӣ ва экологии тичорат, зарурати бехтар кардани сифати мол (нерӯи барқ), кор, хизматрасонӣ ва инчунин истифодаи усулҳои муштарӣ ба кор бо истеъмолкунандагон огоҳӣ доранд. Барои амалисозии фаъолиятҳои литсензионӣ корхонаҳои таъминоти барқ миқдори назарраси захираҳои моддӣ ва инсониро ҷалб мекунанд. Фаъолияти онҳо оқибатҳои иҷтимоӣ ва экологии муҳофизат ва барқароркунии муҳити зист, бехатарии истеҳсолот ва маҳсулот, татбиқи ҳуқуқҳои иҷтимоӣю иқтисодии коргаронро муайян мекунад.

Омилҳои дар боло зикршуда зарурияти гузаронидани аудити идоракунии дохилии натиҷаҳои фаъолият дар корхонаҳои ватанӣ (аз ҷумла хароҷот ва манбаи даромад барои пӯшонидани онҳо) ва бо онҳо низоми ҳамгириишудаи идоракунӣ дар асоси синтези таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии низомвии сифат, муҳити зист, кормандон, ғимояи меҳнат, бехатарии саноатӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва ғайраро дарбар мегиранд.

Умуман, системаи ҳамгиришудаи идоракунӣ як қисми низоми идоракунии умумии корхонаҳои энергетикӣ буда, ба талаботи ду ё зиёда стандарти байналмилалӣ низоми менечмент мутобиқ буда, дар маҷмӯъ фаъолият мекунад.

Нишондиҳандаҳои дар боло зикргардидаи сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, натиҷаҳои фосилавии аудити идоракунии дохилӣ мебошанд, ки бояд дар корхонаҳо аз ҷониби Низомномаҳои дахлдор оид ба сифати пешниҳоди ҷунийн хизматрасониҳо танзим карда шаванд.

Системаи ҳамгиришудаи идоракунӣ ҳадафи таъмини ҳамбастагии

амалҳо дар доираи субъектҳои бозори энергетикӣ бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии худ ва иҷрои талаботҳои мутавозини ҳамаи ҷонибҳои манфиатдори фаъолияти самаранок мебошад.

Системаи интегралӣ бо он асоснок карда мешавад, ки равандҳои калидии фаъолияти корхонаи таъмини барқ ба низом дароварда ва дар шакли тартиботи ҳуҷҷатгузорӣ, харитаҳои чараёнҳоҳо тавсиф карда мешаванд. Ин ҳуҷҷатҳо дорои маълумот дар бораи пайдарҳамӣ ва фаъолияти мутақобилае мебошанд, ки барои таъмини банақшагирӣ, амалисозӣ ва идоракунии муассир заруранд.

Тавре ки таҷрибаи фаъолияти корхонаҳои таъминоти барқи дорои низоми самаранокӣ татбиқи стандартҳои нишон медиҳад, як шарт баҳодиҳии фаъолияти системаи ҳамгирошудаи идоракунӣ ва дастгирӣ (такмил) сатҳи он гузарондани аудити даврии берунӣ ва дохилӣ мебошад. Мақсади аудит муайян сохтани мувофиқати низоми интегралӣ ба меъёрҳо ва қоидаҳои татбиқшуда, таъсиси мустақими он аз ҷониби корхонаи таъминкунандаи барқ ва сохтори болоии он, натиҷанокии он дар ноилшавӣ ба сиёсати ҳамгирошудаи сифат, дастгирии мунтазам ва самаранокӣ он мебошад.

Равиши маҷмӯии номбаршуда дар марҳилаи ташаккули рушди устувори миллӣ хеле муҳим буда, дар сатҳи корхонаҳои энергетикӣ тавозуни унсурҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии ташкили фаъолияти иқтисодиро таъмин менамояд.

Имрӯзҳо, шумораи бештари корхонаҳои ватании таъминкунандаи барқ сертификатсия шуда, стандартҳои идоракунӣ ба монанди низоми менечменти сифат (стандартҳои ISO 9001: 2008), низоми идоракунии муҳити зист (стандартҳои ISO 14001: 2004) ва низоми идоракунии саломатӣ ва амният (стандартҳои BS OHSAS 18001: 2007) татбиқ мекунанд.

Системаи калидӣ, аз нигоҳи ташкили соҳаи иқтисодии фаъолияти корхонаҳои таъмини барқ, низоми идоракунии сифат (ISO 9001: 2008) мебошад, ки фаъолияти корхонаро дар робита ба сифати хизматҳо роҳбарӣ ва назорат мекунад.

Мафҳуми стандарти сифат ба равиши равандҳо асос ёфтааст, ки ба фаъолияти амалии корхона дар шакли як қатор равандҳои ба ҳам алоқаманд асос ёфта, тавассути он корхона низоми идоракунии сифатро таҳия, татбиқ ва тақсим медиҳад. Ҳамзамон, объекти сифат ҳамчун ташкили фаъолияти истеҳсолии (асосии) корхона (пеш аз ҳама, хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ) ва ҷузъҳои он мебошад.

Алгоритми ташкили амалии аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмин дар заминаи низоми ҳамгирошудаи идоракунии сифат дар замимаи 8 оварда шудааст. Тартиби санҷиши хароҷот оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ ба корхонаи таъминкунанда дар замимаи 9 оварда шудааст.

Аудити идоракунии дохилиро метавон ба қисмҳо тақсим кард:

- аудити идоракунии чараёни истеҳсолӣ (аз ҷумла, расонидан ва интиқоли барқ);
- аудити идоракунии сифати чараёни истеҳсолӣ;
- санҷиши сифатии натиҷаҳои аудити идоракунӣ.

Марҳилаҳои асосии гузаронидани аудити идоракунии дохилии сифати хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсими нерӯи барқ аз:

1) муайян кардани чараёнҳо, чораҳо, марҳилаҳои низоми идоракунии сифат, ки барои идоракунии сифати хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ, истифодаи он дар ҳама сатҳҳо заруранд;

2) муайян кардани пайдарпай ва ҳамҷоякунии ҷузъҳои низоми идоракунии сифат;

3) муайян кардани критерияҳо ва усулҳои зарурӣ барои таъмини самаранокии фаъолияти низоми идоракунии сифат;

4) дастрасии захираҳо ва иттилооте, ки барои дастгирии равандҳои низоми идоракунии сифат заруранд;

5) мониторинг, андозагирӣ ва таҳлили фаъолияти марҳилавии (аз рӯи сатҳ, пайдарпай) низоми идоракунии сифат;

6) идоракунии ғаврӣ ва самарабахши натиҷаҳои банақшагирифташуда

ва такмил додани чараёни низоми идоракунии сифат мувофиқи талаботи ISO 9001: 2008 мебошанд.

Қадами афзалиятнок барои қорӣ намудани аудити идоракунии дохилӣ дар корхонаҳо муайян намудани нишондиҳандаҳои сифат барои хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ тибқи меъёрҳои нархҳои оптималӣ ва таъмини нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии манбаи энергетикӣ мебошад.

Аз ин рӯ, баҳодиҳии ХИТ барои ба даст овардани сатҳи мутаносиб аз нишондиҳандаҳои ҳамгирои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва экологӣ нуқтаи калидии аудити идоракунии дохилӣ нишондиҳандаҳои сифат мебошад.

Хусусияти муҳими стандарт дар он аст, ки он талаботро ба низоми идоракунии умумии корхона муқаррар мекунад, ки дар навбати худ сатҳи боэътимод ва таъминшудаи сифати мол (кор, хизматрасонӣ) -ро бо истифодаи гурӯҳбандии равандҳои фаъолияти қонунӣ таъмин менамояд.

Маҳз истифодаи чараёни муносиб ба ташкили фаъолияти корхона аст, ки имкон медиҳад фаъолияти хоҷагиро тавре ба роҳ монем, онҳо ба самти дуруст равона карда шуда, риояи иҷрои босифат ва самаранок дар ҳама марҳилаҳо назорат карда шавад.

Аудити идоракунии дохилӣ аз ҷониби аудиторони соҳибхтисос ба таври самаранок таъсис дода шудааст ва он як воситаи ба таври кофӣ муассирест, ки фаъолият ва тақмили низоми идоракуниро дар маҷмӯъ таъмин намуда, инчунин дар ҳали як қатор масоили иқтисодӣ кӯмак мерасонад. Тибқи натиҷаҳои санҷиш роҳбарони воҳидҳои сохторӣ номувофиқатии муайяншударо сари вақт бартараф сохта, таҳлили сабабҳои пайдоиши онҳоро мегузаронанд; таҳлили мувофиқати ҳама ҷабҳаҳои корхонаро бо нишондиҳандаҳои муқарраршуда (аз ҷумла, имконпазир будан, дақиқ будани баҳисобгирӣ, таъсири хароҷот ба натиҷаи молиявии фаъолият) амалӣ мегардонанд.

Ҳамин тавр, бо назардошти эҳтиёҷоти фаъолияти муосири корхонаҳои таъминкунандаи барқ (аз ҷумла, дар соҳаи идоракунии ХИТ), гузаронидани

аудити дохилии харочоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқро метавон хамчун як навъи раванд - маҷмӯи қоидаҳо ва амалҳои ба ҳам алоқаманд, баррасӣ кард. Онҳо ба татбиқи тартиботи таҳлилӣ дар иттилоот оид ба баҳисобгирии идоракунии барои ташаккул ва аз ҳисоб баровардани ХИТ нигаронида шуда, ба мақсади таҳияи сметаи оқилона, андозаи муносиби онҳо (дар маҷмӯъ ва аз рӯи элементҳо) дар шароити ҷузъҳои мутавозини иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии фаъолияти иқтисодӣ; истифодаи оқилона ва мақсадноки потенциали истеҳсолии корхона, самаранокии идоракунии ташкили фаъолият аз нигоҳи хароҷот ба монанди омилҳои муҳим дар ташаккули натиҷаи молиявии фаъолияти корхонаҳои таъминкунандаи энергия истифода мегарданд.

Тамоми чараҳои аудити идоракунии дохилии ХИТ-ро ҷамъбаст намуда, мушкилоти асосии зерини татбиқи онро метавон муайян кард:

- мавҷуд набудани заминаи меъёрию ҳуқуқӣ барои гузаронидани аудити амалиётӣ (аз ҷумла идоракунии);
- истифодаи амалии маҳдуди ҳуҷҷатҳои қорӣи аудитор;
- тайёрии нокифояи таҳассусии аудиторҳои дохилӣ (пеш аз ҳама ин ба набудани Стандартҳои миллии аудит) вобаста аст;
- пурра риоя накардани усулҳои ҳисоб ва баҳисобгирии арзиши хароҷоти интиқол ва таъмини корхонаҳои ватанӣ тибқи стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва ғайра.

Бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ гузаронидани аудити идоракунии дохилии ХИТ бо истифода аз мисоли аудити дохилии идоракунии тавсия дода мешавад, ки бо назардошти хусусиятҳои соҳавӣ пайдарпайии зерини марҳилаҳои маросимҳои аудит ба таври методологӣ ва ташкилӣ танзим карда шаванд:

- 1) натиҷагирӣ ва баҳодиҳии натиҷаҳои расмиёти таҳлилӣ тибқи маълумоти баҳисобгирии идоракунии ХИТ (таҳлили молиявию идоракунии, хароҷоти амалиётӣ);
- 2) муайян кардани самаранокии қарорҳои идоракунии аз ҷониби

роҳбарони сатҳҳои гуногун дар ташаккул ва оптимизатсия кардани ХИТ;

- 3) тартиб додани рӯйхати зарурии ҳуҷҷатҳои кории аудитор;
- 4) баҳодиҳӣ ба сифати хароҷоти аудити идоракунии дохилӣ.

3.2. Аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Дар чараёни таҳлили фаъолияти корхонаҳои ватании таъминкунандаи барқ метавон гуфт, ки давлат воситаҳоро дар сохтори арзиши интиқол ва таъмини барқ барои ҷуброни хароҷоти корхонаҳои саноатӣ аз иҷрои фаъолияти литсензионӣ пардохт менамояд (ва пеш аз ҳама назорат мекунад). Ҳаҷми чунин субсидияҳо объекти афзалиятноки назорати давлатӣ ва аудити дохилии корхона мебошад.

Маҳз хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ҷузъи «осебпазир» - и ташаккули натиҷаҳои молиявии корхонаҳои таъмини барқ ба ҳисоб меравад. Сохтори хароҷот «чандирӣ» -и онҳоро мушаххас намуда, имконияти таъсири маъмуриро ба оптимизатсия, инчунин таъмини ҳифзи иҷтимоии истеъмолкунандагони манбаъҳои барқ муайян менамояд.

Аксар иқтисодчиёни ватанӣ, олимони соҳаи баҳисобгирӣ мафҳуми намудҳои аудити амалиётӣ ва идоракуниро муайян мекунамд: натиҷаҳои таҳқиқот (дар боби 1.4 кор оварда шудааст) тасдиқ мекунамд, ки аудити амалиётӣ ба назорат, таҳлил ва баҳодиҳии самаранокӣ, сарфанокӣ ва натиҷанокии ҳам амалиётҳои инфиродӣ (аз ҷумла, ҷузъҳои даромаду хароҷоти онҳо) ва ҳам равандҳои умумии бизнес равона карда шудаанд. Аудити идоракунӣ бештар ба баҳодиҳии идоракунии ташкили фаъолияти хоҷагӣ нигаронида шудааст, то ҳадафҳо ва тартиби муайянкардаи роҳбарияти корхона аз масъалаҳои афзалиятноки фаъолият иҷро карда шаванд.

Вазифаҳои аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқро (ХИТ) мақсадҳои он муайян месозанд. Мутаносибан, ҳадафи гузаронидани аудити идоракунии дохилии ХИТ-и барқ, баҳои аудиторони дохилии корхона оид ба татбиқи ҳисобкунии хароҷоти тасдиқшуда, риояи моддаҳои калкулятсионӣ, тақсимои дурусти хароҷот аз рӯи унсурҳо бо

мақсади таъмини сохтори оптималии имконпазири арзиши аслий бо назардошти иҷроиши талаботҳои мақомоти танзимкунандаи давлатӣ дар соҳаи энергетика ва барномаҳои иҷтимоии давлатӣ, ҳифзи иҷтимоии кормандони корхона ва истеъмолкунандагони нерӯи барқ, истифодаи беҳатариҳои экологӣ фаъолияти амалиётҳои ширкат мебошад.

Барои ноилшавӣ ба ҳадафҳои мазкур вазифаҳои зерини аудити идоракунии дохилии ХИТ-ро мебошад қайд намуд:

- амалигардонии таҳлили дурустӣ ва асоснокии воридсозии ин ё он хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ ба арзиши аслии он;

- асосноксозии баҳои дурустии муайянсозии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ, бақайдгирии онҳо тибқи сиёсати ҳисобдорӣ қабулнамудаи корхона;

- тасдиқи самаранокии ғуншавӣ, тақсимот ва азҳисоббарории хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯ (азҷумла, хароҷоти моддӣ, хароҷоти меҳнатӣ, хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ), ки ба таркиби арзиши аслии нерӯ дохил мешаванд;

- ташаккули баҳодихии натиҷанокии иҷроиши қарорҳои идоракунии дар қисмати танзими хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ, сатҳи воқеии хароҷот дар сохтори тасдиқшудаи арзиши аслий дар муқоиса бо хароҷоти воқеӣ;

- асосноксозии сабаби фарқиятҳои сохторӣ-динамикии ҷанбаҳои таҳқиқшаванда ва қарорҳои алтернативӣ оид ба оптималикунонии хароҷот (аз рӯи объектҳо ва ҷойи бавучудои, моддаҳои калкулятсионӣ, унсурҳо ва ғ.).

Амалигардонии вазифаҳои мазкури аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ бо роҳи гузаронидани таҳлил:

- санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ҳисобкунӣҳо, асосноксозӣҳо, ҳуҷҷатҳои методӣ, фармоишҳои дохилӣ аз рӯи ҳисобкунии арзиши аслии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ;

- натиҷаҳои ҷорабиниҳои пештар гузаронидаи мақомоти назоратӣ;

- нишондиҳандаҳои омӯрӣ, молиявӣ, андозӣ ва идоракунии;

- муқоисаи нишондиҳандаҳои натиҷавии бадастомада дар қисмати моддаҳои хароҷотӣ бо нақшавӣ аз рӯи динамика барои якчанд сол, инчунин бо хароҷоти мувофиқи корхонаҳои дигари энергетикаи ватанӣ;

- гузаронидани мусоҳиба, пурсиши кормандон ва субъектҳои истифодабарандаи хадамоти мувофиқ, ҷамъоварии иттилоот аз шахсони ҳуқуқӣ имконпазир мегардад [99].

Бешубҳа, баҳодиҳии ибтидоии назорати дохилии ХИТ -и корхонаи энергетикӣ, ки сатҳи эътимодно ба нишондиҳандаҳои баҳисобгирӣ таҳлили ҳисоботи берунӣ ва дохилӣ, чузъи касбии иҷроиши расмиёти баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлилӣ ва назоратиро таъмин менамояд, муҳим мегардад. Дар ниҳоят, ин нишондиҳандаи сиёсати идоракунӣ оид ба афзоиши нерӯи кадрӣ корхона мебошад.

Самтҳои асосии аудити идоракунӣ дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ дар корхонаҳои энергетикӣ дар ҷадвали 3.5 оварда шудаанд.

Ҷадвали 3.5

Самтҳои асосии аудити идоракунӣ дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ [9]

Р/т	Самтҳои аудити идоракунӣ	Санҷиши тасдиқотӣ
1	2	3
1.	Тасдиқи маълумоти баҳисобгирӣ ва ҳисобот оид ба нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва таъмини барқ: - Санҷиши методикаи пешбарии баҳисобгирӣ; - Санҷиши методикаи таҳияи ҳисоботи молиявӣ.	Мувофиқат ба принципҳои СБҲМ, нишондодҳои методӣ оид ба таҳияи ҳисоботи молиявӣ.
2.	Санҷиши самаранокии амалигардонии фаъолияти литсензионӣ: - санҷиши расмиёти банақшагирии моддаҳои арзиши аслӣ, дигар хароҷот: - санҷиши риояи технологияи иҷроиши кор, азҷумла дар қисмати: - иҷроиши таъмири ҷорӣ ва капиталӣ; - иҷроиши барномаи сармоягузорӣ.	Мувофиқат ба: НБМ 6/2011 «Хароҷоти корхона», нишондодҳои методии соҳавӣ оид ба ташаккули арзиши аслии истеҳсол, интиқол ва таъмини нерӯи барқӣ ва гармӣ, фармон оид ба сиёсати баҳисобгирии корхона, фармоиш оид ба танзими хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ. Мувофиқат ба ҳуҷҷатҳои меъёрӣ оид ба истифода ва таъмири нерӯгоҳҳои барқӣ ва шабакаҳо, нархномаҳои дохилии нақшавӣ оид ба иҷроиши корҳо, варақаҳои технологӣ ва ғ.

	- санчиши азҳисоббарории масолах тибқи варақаҳои технологӣ	Мувофиқат ба ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва регистрҳои ҳисобкунии арзиши интиқол ва таъмин, мувофиқат ба ҳуҷҷатҳои меъёрий оид ба истифода ва таъмири нерӯгоҳҳои барқӣ ва шабакаҳо.
3.	Тасдиқи иҷроиши барномаҳои иҷтимоӣ-экологӣ:	
	- санчиши иҷроиши унсурҳои барномаи иҷтимоӣ;	Шартномаи коллективӣ, ҳисоботи дохилӣ.
	- санчиши ҳисобкунии ҷамъовариҳои экологӣ ва таҳримҳои ҷаримаӣ;	Варақаҳои гардишӣ аз рӯи ҳисобҳои хароҷотӣ ва ӯҳдадорӣ, санадҳои санчишӣ, ҳисобкунии андозӣ.
	- риояи меъёрҳои беҳатариҳои экологӣ дар ҷараёни хизматрасонӣ; таъмин бо либосворӣ ва пойафзоли махсус, нақлиёти технологӣ ва ғ;	
	- Тасдиқи мувозинати иқтисодии хароҷоти иҷтимоӣ-экологӣ.	Варақаҳои гардишӣ аз рӯи ҳисобҳои даромад ва хароҷот.
4.	Тасдиқи самаранокии низоми назорати дохилии ташаккули хароҷот:	Фармоишҳои роҳбарият, ҳисоботи аудити дохилӣ, фармоиш оид ба гузаронидани аудити тасхехотии дохилӣ.
	- санчиши натиҷаҳои назорат	
	- ҳисобкунии ҳавфи аудиториҳои эҳтимоли	СБА 315*, ҳуҷҷатҳои кории аудитори дохилӣ
5.	Асосноксозии натиҷаҳои бадастомада ва оморасозии самтҳои оптималигардонии хароҷот (азҷумла, барои интиқол ва таъмини нерӯи барқ).	Ҳуҷҷатҳои оид ба самтҳои пешакии аудити идоракунӣ гузаронидашуда, ҳуҷҷатҳои кори муҳокимаи пешакӣ бо мутахассисони соҳавӣ ва роҳбарият.

*СБА 315 «Мушаххасгардонӣ ва баҳодиҳии ҳавфи таҳрифоти муҳим тавассути фаҳмиши субъекти хоҷагидорӣ ва муҳити он»

Бо назардошти амалияи байналмилалӣ гузаронидани аудити дохилии амалиётӣ, алалхусус дар асоси истифодаи маълумоти назорати дохилӣ, муносибатҳои амалии гузаронидани аудити дохилӣ баррасӣ карда мешаванд. Ин усул маҷмӯи тадбирҳои зеринро дарбар мегирад: муайян кардани мақсадҳо, вазифаҳо ва марҳилаҳои табиқи онҳо; иҷрои расмиёти пайдарпай (мутобиқи ҳадафҳо) гузаронидани санчишҳо барои тасдиқ дар доираи масъалаҳое, ки назоратро талаб мекунад.

Ҳадафҳои аудити дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ барои санчидани талаботҳои зерин равона карда мешаванд:

1. Унсурҳои хароҷот ба сохтори тасдиқшудаи нархнома мувофиқанд, ҳисоб карда мешаванд (аз ҳисоб бароварда мешаванд) ва аз ҷониби кормандони корхона мутобиқи вазифаҳои тасдиқшудаи тахассусии мувофиқ

ба инобат гирифта мешаванд.

2. Андозаи ҳақиқии ХИТ аз рӯи моддаҳои калкулятсионӣ бо андозаи захираҳои истехсолии сарфшуда бо тасдиқи ихтисори суди иқтисодӣ мувофиқанд.

3. Дар ҳисобкуниҳои риёзӣ хатогӣ нест.

4. Баҳисобгирии азҳисоббарории захираҳои истехсолӣ саривақт ба амал бароварда шуда, эътимодноқ дар ҳуҷҷатҳои баҳисобгирии идоракунӣ, регистрҳо ва шаклҳои ҳисобот инъикос мегарданд.

5. Маълумоти оид ба азҳисоббарории хароҷоти истехсолӣ ва бақияҳои истифоданошуда дар охири давраи ҳисоботӣ ба таври даврӣ бо барӯихатгирӣ тасдиқ мегарданд.

Марҳилаҳои аудити дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини барқ:

- муайян кардани баҳодихии банақшагирии ин хароҷот дар буҷет ва лоиҳаи нархнома барои нерӯи барқ тибқи санадҳои меъёрии дохилӣ;

- таҳлил: фарқият аз хароҷоти воқеӣ барои интиқол ва таъмини нақша; иҷрои тадбирҳои андешидашуда; муносибгардонии ҳаҷм ва сохтори онҳо дар доираи арзиши аслӣ;

- баҳодихии мавҷудияти объектҳои банақшагирифтаи сохтори арзиш барои интиқол ва таъмини нерӯи барқ бо захираҳои мавҷудаи истехсолӣ;

- тасдиқи дурустӣ ва воқеӣ будани амалиёт оид ба аз ҳисоб баровардани захираҳои истехсолӣ, инчунин аз ҳисоб баровардани хизматрасониҳо вобаста ба амалиёти интиқол ва таъмини барқ ба натиҷаҳои молиявӣ;

- тасдиқи маълумоти баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳӣ оид ба моддаҳо ва унсурҳои ХИТ дар доираи таснифи онҳо;

- таҳлили динамикаи нишондиҳандаҳо бо асоснокии робитаҳои сабабӣ-натиҷавӣ.

Тартиби аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ аз тасдиқи дурустии ҳуқуқии ҳуҷҷатҳо; баҳисобгирии дуруст ва дақиқияти риёзӣ; дастрасӣ ба баҳисобгирии муҳосибӣ; ҳисобҳои назоратӣ ва ғайра

иборат аст.

Рӯйхати тақрибии санҷишҳои аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар мисоли хароҷоти моддӣ дар ҷадвали 3.6 оварда шудаанд.

Ҷадвали 3.6

Тестҳои аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ (дар қисмати хароҷоти моддӣ)

Р/т	Тестҳои назоратӣ	Тасдиқот
1	2	3
	Шартҳо	
1.	Хадамоти истеҳсоли дорои шартномаи мувофиқи басташуда мебошанд?	Бале.
2.	Оё дар шартномаҳои басташуда оид ба хадамоти истеҳсоли маблағҳо аз ҳад зиёд нишон дода нашудаанд?	Не.
3.	Ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ (ордерҳои хароҷотӣ, варақаҳои пардохтӣ, супоришномаҳои пардохтӣ) оид ба додани масолеҳ аз анбор аз ҷониби шахсони вазифадори барои дурустии ҳисобкунӣ масъул имзо шудаанд?	Бале
4.	Дурустии харҷи ашёи хом ва масолеҳ ҳангоми таъмир сарфшуда санҷида мешавад?	Бале
5.	Азҳисоббарорӣ ва ҷиҳати ҳарҷи масолеҳ, қисмҳои эҳтиётӣ, ҷиҳати ҳангоми таъмир сарфшуда дар ҳисобҳои Китоби асосӣ қайд гардидаанд?	Бале
6.	Шартҳои тендерии бастанӣ шартномаҳо риоя гардидаанд?	Бале
7.	Оё ҷойивазкунии масъулони минтақаҳои ноҳиявии шабакаҳои барқ оид ба қабули масолеҳ гузаронида мешавад?	
	Дар давраи руҳсатӣ?	Бале.
	Доимо?	Не.
	Воқеият ва пуррагӣ	
8.	Бузургии ҷиҳати азҳисоббаровардашуда бо миқдори варақаҳои маршрутии ронандагон тасдиқ мешавад?	Бале
9.	Маълумоти дар ордерҳои хароҷотии ашёи хом ва масолеҳ аз рӯи арзиши воқеии онҳо тибқи шартҳои қарордод (ҳисобҳо, санадҳои иҷроии кор) муқоиса мешаванд?	Бале
10.	Оё санадҳои хадамоти расонидашуда аз корхонаҳои пудратӣ саривақт дохил мешаванд?	Бале
11.	Оё хароҷоти ғайриамалиётӣ ба таркиби хароҷоти моддӣ дохил карда мешаванд?	Не
	Ваколатмандӣ	
12.	Оё ҳамаи шартҳои қарордод оид ба иҷроии корҳои таъмирӣ аз ҷониби корхонаҳои пудратӣ бо шахсони салоҳиятманди вазифадор мувофақа карда шудааст?	Бале
13.	Оё назорати ду ва сезинагӣ аз болои харҷи масолеҳ аз анбор аз ҷониби шахсони салоҳиятдор иҷро мегардад?	Бале
14.	Оё сардори шабакаҳои барқии ноҳиявӣ шартномаҳои хизматрасонии корхонаҳои пудратиро имзо менамояд?	Бале

Салоҳият		
15.	Оё дастур барои кормандони баҳисобгирандаи ашъи хом ва масолеҳ, азҳисоббарорандаи қисмҳои эҳтиётӣ ҳангоми таъмир, харчи масолеҳ ва амалигардони дигар расмиёти баҳисобгирии шабакаҳои барқии ноҳиявӣ гузаронида шудаанд?	Бале
Баҳисобгирӣ		
16.	Оё маълумоти ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ бо маълумоти Китоби асосӣ, нишондиҳандаҳои шаклҳои ҳисоботӣ муқоиса мешаванд?	Бале

Расмиёти номбаршудаи аудити идоракунии дохилии ХИТ на танҳо қисмати хароҷоти ҳадамотро оид ба таъмини нерӯи барқ, балки фаъолияти иқтисодии корхонаро дар умум баҳо медиҳанд.

Аз рӯи талаботи замон ҷанбаҳои зерини фаъолияти корхонаҳои таъминоти нерӯи барқ бояд бо санҷиш фаро гирифта шаванд:

- барномаҳои иҷтимоӣ (таъминоти иҷтимоии кормандон ва судмандии иҷтимоии маҳсули фаъолият);
- беҳатарии экологии истеҳсолот (интиқол ва таъмини нерӯи барқ).

Дар ин маврид, ҷанбаи иҷтимоию экологии санҷишҳои аудити дохилии хароҷоти интиқол ва таъминии барқ дар ҷадвали 3.7 оварда шудааст.

Моддаҳои хароҷот аз рӯи меъёрҳои зерини тақсимоӣ бояд аз аудити дохилӣ гузаранд:

- хароҷоте, ки аз ҷиҳати арзиши маҷмӯи хизматрасонӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ба корхонаи таъминкунандаи барқ муҳимтар мебошанд (масалан, хароҷоти меҳнат, ашъи хом ва мавод, сӯзишворӣ ва рағғанҳои молиданӣ ва ғайра).
- хароҷоти назоратшаванда аз ҷониби мақомоти санҷиши беруна (аз ҷумла, арзиши таъмири таҷҳизоти истеҳсолӣ);
- хароҷоте, ки барои тақсими хароҷоти молӣ, маъмурӣ ва дигар амалиётҳо (хароҷоти бевоситаи моддӣ ё хароҷоти меҳнат) хизмат мекунад.

Ҷадвали 3.7

Ҷанбаҳои иҷтимоӣ-экологии аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ

Р/Т	Тестҳои назоратӣ	Тасдиқот
-----	------------------	----------

1	2	3
Нишондиҳандаҳои ҳифзи иҷтимоии кормандони корхона, ки ба пардохти ҳадамот оид ба интиқол ва таъмини барқ машғуланд		
1.	Оё коргарон аз садамаҳои истеҳсоли суғурта карда шудаанд?	Тибқи қонунгузори мавҷуда оид ба ҳатмӣ будани суғуртаи кормандон
2.	Оё арзиши таъминоти кормандон (дар шароити вазнин ва зараровар кор кардан) бо ғизои табобатӣ ва пешгирикунанда эҳтиёҷоти воқеии онҳост?	Тибқи меъёрҳои табобатӣ-профилактикӣ бояд мувофиқ бошад.
3.	Оё ба таври пурра тибқи талаботи қонунгузорӣ ҳисобкунии рухсатиҳои иловагӣ гузаронида мешавад?	Тибқи талаботи қонунгузори амалкунанда ва шартномаи коллективӣ
4.	Ҳисобкунии кӯмаки моддӣ ба кормандони аз ҷиҳати иҷтимоӣ мушкилотдор амалӣ мегардад?	Тибқи талаботи қонунгузори амалкунанда ва шартномаи коллективӣ
5.	Таҳсилоти ибтидоӣ ва доимии кормандони ҷараёнҳои истеҳсолии нерӯи барқ дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ тибқи талаботи қонунгузорӣ пардохт карда мешавад?	Тибқи талаботи қонунгузори амалкунанда ва шартномаи коллективӣ
6.	Оё пардохти таҳсилот дар макотиби олии самти касбӣ дошта таъмин карда мешавад?	На ҳамеша, бо қарори роҳбарият
7.	Оё ҳаққи хизматрасонии коммуналии кормандони камбизоат аққалан қисман пардохт мегардад?	На ҳамеша, бо қарори роҳбарият
8.	Пардохти рухсатии таҳсилотӣ ба амал бароварда мешавад?	Тибқи талаботи қонунгузори мавҷуда
Таъмини судмандии иҷтимоии ҳадамот оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ		
9.	Оё хароҷоти воқеии баргузори ҷорабиниҳои хайрия барои муассисаҳои таълимии махсусгардонидашудаи кӯдакон (дар доираи фаъолиятҳои литсензионӣ) ба хусусияти мақсадноки онҳо мувофиқанд?	Сметаи хароҷотро роҳбарият тасдиқ намудааст
10.	Оё барои субъектҳои алоҳидаи истеъмолкунандагони ватанӣ имтиёзҳо ва намудҳои тарифҳо мувофиқи санадҳои меъёрии ҳукукии кишвар дода шудаанд?	Қисман. Имтиёзҳо дар солҳои охир кам карда шуда истодаанд.
11.	Оё хароҷоти вобаста ба гузаронидани корҳои ахборотӣ-шарҳиявӣ оид ба истифодаи сарфанок ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳадафноки нерӯи барқ мувофиқ мақсад аст?	Тибқи қарорҳои ҳукумат ва роҳбарияти корхона ба таври доимӣ чунин корҳо ба роҳ монда шуда, зери мониторинги қатъии мақомоти назорати молиявӣ аст.
Ҷорабиниҳои беҳатарии экологии ҳадамот оид ба таъмин ва интиқоли нерӯи барқ		
12.	Ҳариди воситаҳои ҳифзи инфиродӣ (тибқи қоидаҳои беҳатарии меҳнат) тибқи меъёрҳо ва дар ҳаҷми зарурӣ ба роҳ монда шудааст?	Тибқи меъёрҳои дохилии таъмини либосворӣ ва пойафзоли махсус ва дигар воситаҳои ҳифзи инфиродӣ барои кормандони соҳаи энергетикӣ
13.	Оё хароҷоти санчиши таҷҳизот ва маводҳое, ки манбаъҳои потенциалии омилҳои истеҳсолии зарарнок ва хатарнок мебошанд, ба амал бароварда мешавад?	Санчиши ҷойҳои кори кормандон тибқи муқаррароти дохилии корхона ба таври даврӣ ба амал бароварда мешавад.
14.	Оё ба таври пурра ва аз рӯи таъиноти	Ҷорабиниҳо тибқи меъёрҳои

	мақсаднок хароҷот оид ба санҷиши сатҳи бехатарӣ ва сифати обҳои зеризаминӣ дар ҳар як қисматҳои ноҳиявии корхонаи таъминкунандаи нерӯи барқ ба ҳисоб гирифта шудаанд?	давлатии санитарӣ ва қоидаҳои гигиенӣ аз рӯи барномаи тасдиқнамудай роҳбарият гузаронида мешавад.
15.	Оё ҳатҳои интиқоли нерӯи барқ бо воситаҳои бехатарӣ аз нуқсонҳои беруна мучаҳҳаз карда шудаанд?	Тибқи қоидаҳои истифодаи техникий иншоот ва шабакаҳои барқӣ
16.	Оё хароҷоти сарфшуда барои ташкил ва таъмири иншооти нигоҳдории партовҳо самаранокии чораҳои бехатарии экологиро таъмин мекунанд (бо роҳи арзёбии коҳиш додани ҷанбаҳои муҳити зист, саривактӣ ва ғайра)?	Чорабиниҳо тибқи нақшаи амал оид ба ҷиҳатҳои муҳими экологӣ ва мувофиқи қонуни ҚТ «Оид ба ҳифзи муҳими атроф» гузаронида мешаванд.

Бо дарназардошти аҳамияти риояи нишондиҳандаҳои эътимоднокии нерӯи барқ аз ҷониби корхонаҳои таъминкунандаи нерӯ, тавсия дода мешавад, ки аудити хароҷоти таъмири ҷорӣ ва капиталӣ гузаронида шавад. Дар сохтори арзиши аслии барои интиқол ва таъмини нерӯи барқ, ин модда бидуни тақсмоти он бо таъмири ҷорӣ ва капиталӣ тасдиқ карда мешавад ва ҳаҷми воқеии корҳои таъмири дар шабакаҳои барқ ҳамасола (ҳар семоҳа) аз ҷониби Вазорати энергетика ва захираҳои об назорат карда мешавад. Ҳамин тариқ, ҷузъҳои асосии қисми хароҷоти вобаста ба таъмир, яъне хароҷоти мустақим дар робита бо истифодаи мавод, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ ва рағбанҳои молидани ҳамчун объекти аудити дохилӣ интихоб карда мешаванд.

Дар ташкили оқилонаи аудити идоракунӣ марҳилаҳои таҳияи он аз рӯи барнома ва нақшаи истифодаи расмиёти аудиторӣ ҷои намоёнро ишғол мекунанд.

Замимаи 5 намунае аз нақша ва барномаи аудити дохилии мавод, қисмҳои эҳтиётӣ ва маводи сӯзишворӣ медиҳад.

Масъалаи муҳими идоракунӣ барои корхонаҳои энергетикӣ ҳангоми ташаккули иттилооти дақиқ дар асоси натиҷаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити дохилӣ, коркард ва интиқоли автоматикии он мебошад.

Муқоисаи фаъолияти корхонаҳое, ки ҳамзамон бо якҷанд маҳсулоти барномавиро кор мекунанд (барои баҳисобгирии муҳосибӣ ва фаъолияти молиявӣ, ҳисоббаробаркунӣ бо истеъмолкунандагони нерӯи барқ, логистика

ва харид ва ғайра), нишон медиҳад, ки истифодаи низоми ягонаи иттилоотӣ самаранокиро ба таври назаррас баланд бардошта, ба риояи стандартикунонии равандҳои бизнес дар тамоми корхона мусоидат мекунад.

Мувофиқи мақсад будан истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар коркард ва интиқоли иттилооти баҳисобгирӣ - таҳлилӣ дар бораи хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар боби 2.2 равшан карда шудааст.

Барои баланд бардоштани самаранокӣ ва самарабахшии ба даст овардани иттилооти мувофиқи талаботи кормандони идоракунанда таҳия ва татбиқи ҳисоботи махсус тавсия дода мешавад. Чунин ҳисоботҳо иттилооти баҳисобгирӣ ва молиявиро (аз ҷумла, дар бораи хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ) дар шакли муқарраршуда: аз рӯи моддаҳои арзиши аслий, аз рӯи ҷойҳои бавучудои хароҷот (маркази хароҷот), гурӯҳи хароҷот (интиқол, таъмин, ҳисоботи оперативӣ ва вақти коркарди таҳлили воқеӣ) истехсолӣ, маъмурӣ, умумӣ, нақшавӣ (бучавӣ) ва арзиши воқеии хароҷот, хароҷоти назоратшаванда ва назоратнашаванда ва ғайра пешниҳод месозанд.

Ба ақидаи мо, ташкили як воҳиди ҷудогонаи амалиёти дохилӣ дар бораи хароҷоти интиқол ва таъминии барқ - ба ном «воҳиди иттилоотии идоракунии хароҷот» муҳим аст.

Ҳисоботҳои дар боло овардашударо, ки қолабҳои онҳо дар замимаи 13 оварда шудаанд, метавон дар барномаи MS Excel ташаққул намуд. Хароҷоти воқеӣ, ки аз маҳфузгоҳи иттилоотии MS Excel гирифта мешаванд, ҳамчун бақияи кредитӣ дар ҳисобҳои хароҷоти синфи 5 (дар сурати таҳлили хароҷоти маъмулии давраи ҳисоботӣ) ё ҳамчун бақияи кредитӣ дар ҳисоби 10730 ҳисоби (ҳангоми таҳлили хароҷоти воқеӣ дар арзиши аслии интиқоли нерӯи барқ ва интиқол воридшуда) ё ҳамчун бақияи интиқолии ҳисоби 10730 (барои таҳлили маблағи истехсолоти нотаом) инъикос мегарданд.

Хусусияти муҳими ин ҳисоботҳо барои менечерҳо қобилияти зуд ба даст овардани иттилооти ҷамъбастшуда дар бораи хароҷоти интиқол ва таъмин, қобилияти муқоисаи динамикии онҳо бо давраҳои гузашта,

муайянкунии визуалии «вазни» ҳар як хароҷот дар сохтори умумии хароҷоти амалиётӣ мебошад.

Чунин ҳисоботи ғаврии дохилӣ манбаи асосии иттилоот барои аудити идоракунии дохилии ХИТ мебошад.

Бартарии ташаккули ҳисобот бо истифодаи MS Excel дар он аст, ки Excel дорои функсияҳои васеи формулаҳои аналитикӣ, риёзӣ ва молиявӣ мебошад, то фарқияти ҳисобшудаи хароҷотро ба диаграмма барорад (графикаи хатӣ барои динамикаи афзоишро дар тӯли якчанд давраҳо нишон диҳад ё гистограммаро барои харитаҳои гурӯҳҳои хароҷот ё барои тасвири дақиқи сохтори ҳар як хароҷот дар ҳаҷми умумии хароҷоти амалкунандаи корхона).

Дар заминаи самаранокии идоракунии ташкилот, муайянсозӣ ва муқоисаи натиҷаҳои воқеии ба дастовардаи амалиётӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ бо нишондиҳандаҳои нақшавӣ ба тартиботи назорати дохилӣ дахл дорад. Аммо, вақте, ки чунин ҳисоботҳои идоракунӣ аз ҷониби нозирони дохилӣ барои арзёбии натиҷаҳо истифода мешаванд ва пас аз он хулосаҳои огоҳонаи роҳбарияти худро бо тавсияҳо оид ба такмил додани натиҷаҳо пешниҳод мекунанд, ин марҳилаҳои аудити дохилии муназзами баҳодихии ХИТ бо асосноккунии алтернативаҳои такмил мебошанд.

Вазифаҳои амалии аудити дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ - ба низом даровардани нишондиҳандаҳои боэътимоди баҳодихии татбиқи ҳисобкунии (сохтори) тасдиқшудаи хароҷот, мувофиқат бо моддаҳои пешбинишудаи ХИТ ва муқоисаи онҳо бо нишондиҳандаҳои буҷетӣ, ки аз ҷониби роҳбарият барои сол ба нақша гирифта шудаанд, мебошад.

Аудити идоракунии дохилии ХИТ ба баҳодихии дурустии таснифи хароҷот аз рӯи унсурҳо бо мақсади таъмини сохтори имконпазири хароҷоти амалиётӣ, ки ба тарофаи интиқол ва таъмин дохил карда шудаанд, равона карда шудааст.

Танзими автоматикии ташкили ҳисоботҳои идоракунӣ дар бораи арзиши интиқол ва истеҳсоли нерӯи барқ аз ҷониби корхонаҳои энергетикӣ

дар MS Excel яке аз ҷузъиёти рӯйхати расмиёти гузаронидани аудити идоракунии харочот мебошад.

Дар асоси ҳисоботҳои роҳбарият оид ба сатҳи хароҷоти корхонаи таъминоти барқ, аудити дохилӣ метавонад фавран дар MS Excel таҳлили амалиётӣ гузаронад. Гузаронидани таҳлили муқоисавии хароҷоти бучавӣ (банақшагирифташуда) бо хароҷоти воқеӣ ва таҳлили истифодаи хароҷоти тарофавӣ (яъне муқоисаи хароҷоти воқеии корхона бо сатҳи хароҷот, ки ба таркиби тарифҳои интиқол ва таъмин дохил карда шудааст) мувофиқи мақсад аст.

Бо ин мақсад аудитори дохилӣ фарқиятҳои мутлақ ва нисбии бузургҳои додашудаи хароҷотро муайян намуда, бо истифодаи функцияи мантиқии «ЕСЛИ», пас аз ин ба таври автоматикӣ натиҷаро муайян мекунад. Натиҷа, дар навбати худ, вақте ба вучуд меояд, ки аудитор диапазони имконпазири фарқиятҳои мутлақро муайян намуда, аҳамияти онро аз ҷиҳати самаранокӣ ва иқтисодии менеҷмент нишон диҳад. Яъне, агар хароҷоти нақшавӣ (бучетӣ) дар давраи ҳисоботӣ аз хароҷоти воқеии давраи додашуда зиёдтар бошад ва фарқияти хароҷоти бучетӣ аз воқеӣ зиёда аз 5% бошад - ин «сарфаи баланд» аст, агар хароҷоти воқеӣ аз бучет зиёд бошад ва тамоюли манфӣ зиёда аз 5% бошад - «зиёдхарчӣ» аст, Ҳама гуна натиҷаи дигари тамоюлотии мутлақии хароҷот, ки дар ҳудуди аз -5% то 5% барои қарорҳои идоракунӣ мавҷуданд, маънои «ичрои буча» хоҳанд дошт.

Ҳамин тариқ, аудитори дохилӣ метавонад таҳлили идоракунии пуррашавии сохтори хароҷоти интиқол ва таъминии барқро анҷом диҳад, аммо дар ин ҳолат сатҳи фарқияти имконпазир аллакай фарқ хоҳад кард.

Масалан, агар муқоисаи хароҷоти воқеии интиқол ва тақсимооти нерӯи барқ дар давраи ҳисоботӣ бо сатҳи хароҷоти ба тариф дохилшуда фарқияти аз -5% то +5% -ро нишон диҳад, пас барои аудитор ин маънои «пуршавӣ дар ҳудуди меъёр» -ро дорад; агар хароҷоти воқеӣ аз хароҷоти муқарраршуда зиёд бошанд ва фарқият аз 5% зиёд, аммо камтар аз 20% бошанд, ин «зиёдшавии хароҷоти тарифӣ» буда, натиҷаи баръакс дар ҳудуди аз -20% то -

5% аст (дар сурате, ки харочоти воқеии давраи ҳисоботӣ аз маблағи пешбинишуда камтаранд), ва ин ҳолат маънои «ичро нагардидани сохтори тарофавӣ»- ро дорад.

Ҳама гуна натиҷаҳои дигаре, ки ба диапазони зикршуда дохил намешаванд, аз ҷониби аудитор ҳамчун «ифодаи шадид» тасниф карда шуда, сабаби ин гуна фарқиат санҷиши ҳаматарафаро талаб мекунад.

Таҳлили дар боло овардашуда пур кардани сохтори харочоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо таснифи автоматикии иҷрои қарорҳои идоракунии бо истифодаи функсияи мантикии «ЕСЛИ» анҷом дода мешавад. Санҷиши ташаккули бузургии харочоти амалиётӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ барои дурустии баҳисобгирӣ ва инъикос дар ҳисобҳо, дақиқият ва пуррагии арифметикӣ тавассути воридсозии маълумот дар MS Excel муқаррар карда мешавад. Инчो намунаҳои санҷишҳои пурсиши аудити дохилии идоракуниро, ки метавонанд дар ҷадвалҳои Excel иҷро карда шаванд, меоварем (ҷадвали 3.8).

Ҷадвали 3.8

Пурсишномаи назоратии аудитор оид ба баҳодиҳии харочоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ

Р/т	Савол	Таъинот	Алгоритми иҷроиш
1	2	3	4
1.	Оё маблағҳо аз рӯи бақияи кредитии ҳисобҳои синфи 5 бо маблағҳои мувофиқи бақияҳои дебетии ҳисоби 10730 мувофиқат менамоянд?	Санҷиши миқдори навиштҳои пӯшида бо ақибмонӣ ва мавҷудияти навиштҳои ба таври дастӣ аз ҷониби муҳосибон анҷомдода	Σ Дт бақияи ҳисоби 10730 = Σ Кт 55010. Функсияи мантикии «ЕСЛИ». Агар баробарӣ байни ҳардуи ҳисобҳо иҷро шавад, он гоҳ ҳақиқати мантиқӣ «ҳисобҳо дуруст маҳкам гардидаанд», агар не – «хатогии маҳкамкунӣ» = ЕСЛИ (B7 = B8, «ҳисобҳо дуруст маҳкам карда шудаанд», «хатогии маҳкамкунӣ»)
2.	Оё маблағҳо аз рӯи бақияи дебетии ҳисобҳои гурӯҳи 55000 бо маблағҳои мувофиқи бақияҳои кредитии	Санҷиши он, ки оё маблағҳои ҳисоби 10730 дуруст бо арзиши аслии фурӯш маҳкам карда шудаанд.	Σ Дт бақияи ҳисоби 55000 = Σ Кт бақияи ҳисоби 10730. Функсияи мантикии «ЕСЛИ» Агар баробарии бақияи харочоти ба

	ҳисоби 10730 мувофиқат мекунад?	Ҳамин тариқ метавон маблағи бақияҳои гузарандаро ҳамчун истехсолоти нотаом ва гузариши онҳоро дар ибтидои давраи оянда санҷид.	арзиши асли дохилгардида аз рӯи хардуи ҳисобҳо иҷро шавад, он гоҳ ҳақиқати мантиқӣ – «Ҳисобҳо дуруст маҳкам карда шудаанд», агар не, «хатогии маҳкамкунӣ» - = ЕСЛИ (B7 = B8, «ҳисобҳо дуруст маҳкам карда шудаанд», «хатогии маҳкамкунӣ»)
3.	Оё тақсими дурусти хароҷоти истехсолии барилова, ки ба арзиши аслии фурӯш ҳамроҳ карда шудааст, дар асоси сиёсати баҳисобгирии тасдиқшуда гузаронида шудааст?	Санҷиши саҳеҳият ва объективияти асоси муайяншудаи тақсимот (Мисол, хароҷоти мустақими музди меҳнат) ва дурустии тақсими хароҷоти истехсолии барилова ба арзиши аслии ҳадамот оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ. Пешниҳоди баҳодихӣ оид ба имконпазирӣ ва мақсаднокии ивазнамоии хароҷот (мисол, ба хароҷоти моддӣ)	Дар ҳолати муқарар сохтани хароҷоти мустақими меҳнат ҳамчун асоси тақсимкунии хароҷоти барилова: - муайянсозии таносуби фоизии давраи ҳисоботӣ; - санҷиши бақияи Дт 10730 Кт 10732 (дар қисмати таҳвил/ интиқол) ва маблағҳои маҳкамшуда аз рӯи намудҳои фаъолият).
4.	Оё гурӯҳбандии хароҷот дар қисмати намудҳои фаъолият аз рӯи нишонаи хароҷот ҷойҳои бавучудоии хароҷот тибқи талаботи стандартҳо гузаронида шудааст?	Санҷиши дурустии тақсимот тибқи функцияҳои муқарраршудаи воҳидҳои сохторӣ, ҳадамоти корхона оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ.	Бо ёрии истифодаи функцияҳои барнома ва муқоисаи маълумот аз рӯи шӯбаҳо ва таснифоти хароҷот аз рӯи синфҳои алоҳида

Дар ҳулоса тасдиқ кардан мумкин аст, ки гузарондани аудити дохилии ҳадамоти интиқоли нерӯи барқ ва хизматрасонӣ тавассути ташкили баҳодихии ҳамҷонибаи иҷрои онҳо дар асоси маълумоти аудити дохилӣ имкон медиҳад, ки хусусиятҳои технологияи ин равандҳо, кадрҳо ва технологияи корхонаҳои энергетикӣ ба назар гирифта шаванд.

Бо истифода аз низоми ягонаи иттилоотӣ, истифодаи ҳисоботи таҳлилӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти роҳбарони сатҳҳои гуногуни идоракунӣ метавон ахбороти муфассали мақсаднокро аз рӯи натиҷаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунӣ дохилии ХИТ ба даст овард.

Ҳамин тариқ, муносибати фарогири ташаккули ҳуччатҳои кори аудитор дар заминаи низоми ягонаи коркарди автоматии маълумоти баҳисобгирӣ ва таҳлилӣ, ки ба маҳсулоти барномавии 1С асос ёфтааст, нақши муҳим дорад.

3.3. Таҳлили коррелясионӣ- регрессионии баҳодихии дурнамон хароҷот интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Дар марҳилаи назорати дохилӣ, ки ҳоло қариб дар ҳама корхонаҳои таъминоти нерӯи барқ қорӣ карда шудааст, санҷиши дурустии ҳисобкуниҳо, баҳои хароҷоти воқеӣ ва муқоисаи онҳо бо нишондиҳандаҳои нақшавӣ, муқаррарсозии фарқиятҳо аз хароҷоти буҷет ва монанди инҳо амалӣ карда мешавад.

Аммо, имтидоди маълумоти ҳисоботии зернизоми баҳисобгирӣ барои дурнамонӣ фаъолияти хоҷагидорӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад.

Ба назари мо амалиётҳои зерини хоҷагидорӣ ва самтҳои таъминоти маъмурии онҳо таҳти назорати аввалиндараҷа қарор мегиранд:

- муайян намудани моддаҳои калкулятсияи хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;
- банақшагирии хароҷот;
- ҳисоб кардани таъминоти захиравии фаврӣ ва ояндабинии амалиётҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, таъминоти ташкилию маъмури он;
- муайян кардани андозаи хароҷоти ҷудошуда (аз рӯи ҷуброни пешбинишудаи буҷетӣ);
- амалиётҳои хоҷагидорӣ аз рӯи хизматрасонҳои пешниҳодшуда оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ;
- таъмини мавҷудияти низоми ҳамгироишудаи баҳисобгирии хароҷот;
- гузаронидани таҳлили молиявӣ идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;
- риояи талаботи давлатӣ оид ба дастгирии гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири истеъмолкунандагон;

- қабули қарорҳои идоракунӣ оид ба оптималӣ сохтани хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ, иҷроиши воқеии онҳо ва ғайра.

Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии аудити идоракунӣ дохилии хароҷоти интиқол ва тақсими нерӯи барқ барои корхонаҳои таъминкунандаи барқ, масъалаи муайян кардани баҳои ХИТ на танҳо дар давраи ҳисоботӣ, балки асоснок кардани арзиши пешгӯии он бо назардошти омилҳои таъсиррасони иқтисодии беруна ва дохила низ мебошад. Самаранокии ин вазифаҳо аз сатҳи касбии иҷрокунандагон вобастагӣ дорад.

Аудити идоракунӣ дохилӣ бояд аз ҷониби кормандони баҳисобгирии фаврӣ ва ҳуди иҷрокунандагони амалиёти хоҷагидорӣ гузаронида шавад. Дар сатҳи дуюм, аз ҷониби роҳбарони воҳидҳои марбута ва марказҳои масъулият хароҷот бо мақсади муайян кардани зарурати иқтисодӣ, самаранокии фаъолияти хоҷагидорӣ ва пешгирии саривақтии барзиёдии хароҷоте, ки дар сохтори тарифҳои интиқол ва таъмини он тасдиқ шудааст (албатта, агар ин хароҷоти объективӣ ва оқилонаи фаъолиятҳои амалиётӣ набошанд) гузаронида мешавад.

Бояд ба таври ҳатмӣ таҳлили дурустии тартиб додани ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва ворид намудани онҳо ба низоми баҳисобгирию иттилоотӣ дар тамоми марҳилаҳо омӯзиши мунтазам гузаронда шавад. Масалан, дар сатҳи марказҳои масъулияти хароҷот дар корхонаҳои таъмини барқ бояд кормандони мувофиқ ба назар гирифта шаванд, ки аудити дохилии риояи интизоми молиявӣ ва бучаро гузаронида, тақсими дурусти унсурҳои алоҳидаи арзиши интиқол ва тақсими нерӯи барқро ба моддаҳои дахлдор назорат карда, ҷузъи тағйирёбандаи хароҷотро аз нуқтаи назари самаранокии қарорҳои идоракунӣ, инчунин вобастагии мустақим ба технологияи пешниҳоди ҳадамот оид ба интиқол ва тақсим ба инобат гиранд.

Дар диссертатсия таъсири омилҳои иқтисодӣ ба равандҳои тарификасияи арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ аз ҳисоби истифодаи расмиёти таҳлилӣ бо параметрҳо ва омилҳои хароҷотӣ

ҳамчун ҷузъҳои муайянкунандаи ҳисоби натиҷаи молиявии фаъолияти иқтисодии корхонаҳои таъминкунандаи барқ бо истифода аз усулҳои моделсозии математикӣ дар заминаи муаррифии ташаккули арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ омӯхта шуд.

Таҳлил мекунем, ки сохтори хароҷоти амалиётӣ ба натиҷаи молиявии яке аз шабакаҳои барқии вилоятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ШБВ «Х») чӣ гуна таъсир мерасонад. Барои ин, мо аз усулҳои таҳлилии коррелятсия ва регрессия истифода мебарем [134]. Маълумоти оморӣ, ки сохтори хароҷоти амалиётӣ ва натиҷаҳои молиявии корхонаро дар давраи солҳои 2015-2019 тавсиф мекунад, дар ҷадвали 3.9 оварда шудаанд.

Ҷадвали 3.9

Натиҷаҳои молиявии фаъолияти ШБВ «Х» (ҳаз. сом.)

Солҳо	Фарсудашавӣ	Хароҷоти музди меҳнат	Хароҷоти таъмир ва хизматрасонӣ	Хароҷоти моддӣ	Дигар хароҷоти амалиётӣ	Натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ
1	2	3	4	5	6	7
2015	55067	77807	33363	41854	21807	46038
2016	57995	88439	28070	35743	16632	85342
2017	59579	89755	35008	49389	30597	29431
2018	49916	93954	32972	39585	26624	131561
2019	50875	105518	35651	54370	27711	123655
Коррелятсия	-0,85	0,70	-0,05	-0,02	-0,01	1.00

Қадами аввалини таҳқиқоти мо таҳлили коррелятсионӣ мебошад. Ин усул имкон медиҳад, ки таъсири омилҳои алоҳида ба нишондиҳандаи натиҷавӣ муайян карда, регрессияи хаттиро тартиб диҳем, ки барои пешгӯӣ истифода бурдан мумкин аст.

Сатри охирини ҷадвали 3.9 коэффитсиентҳои коррелятсияи хаттиро байни моддаҳои дахлдори хароҷот ва нишондиҳандаи «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» дарбар мегирад.

Маҳз ин нишондиҳанда аз ҳама бештар самаранокии иқтисодии корхонаро пурратар инъикос мекунад. Тавре ки аз натиҷаҳои таҳлили коррелятсия мушоҳида мешавад, ба нишондиҳандаҳои «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» бештар нишондиҳандаҳои «фарсудашавӣ» ва «хароҷоти музди меҳнат» таъсир мерасонад. Ин имкон медиҳад, ки модели

регрессияи хаттиро бо ду омил, ки таъсири омилҳои «фарсудашавӣ» ва «харочоти музди меҳнат» -ро ба нишондиҳандаи «натиҷаҳои молиявӣ аз ҷаъолияти амалиётӣ» инъикос мекунанд, созем. Барои сохтани модели хаттии регрессионӣ ва баҳои коэффитсиентҳои он усули маъмулии квадратҳои хурдтарин [134] ва имкониятҳои MS Excel (функсияи ЛИНЕЙН, Анализ данных) истифода бурда мешавад.

Моделе, ки мо сохтаем, шакли зеринро дорад:

$$y = 320544,9 - 7,053 x_1 + 1,629 x_2. \quad (3.1)$$

Пеш аз татбиқи амалии модел, онро тафтиш кардан лозим аст. Тафтиши модел баҳои мутобиқати моделро дар маҷмӯъ ва баҳодиҳии аҳамияти омории коэффитсиентҳои муодилаи регрессиониро дарбар мегирад.

Меъёри мутобиқати модели маълумоти омории коэффитсиенти муайянкунии R^2 ва коэффитсиенти Фишер F мебошанд. Коэффитсиенти муайян кардани модел хеле баланд аст $R^2 = 0,81$. Аммо меъёри умумӣ барои мутобиқати модели регрессионӣ бошад, меъёри Фишер [134] аст:

$$F > F_{кр}. \quad (3.2)$$

Барои мисоли мо, $F = 4,34$, ки аз қиммати муҳимтарини $F_{кр} = 19.00$ камтар аст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки модел ба таври кофӣ нест. Санҷиши қиммати омории коэффитсиентҳои модел мувофиқи меъёрҳои Студент анҷом дода мешавад:

$$\left| \frac{b_i}{S_{b_i}} \right| > t_{кр}, (i = 1, 2) \quad (3.3)$$

Дар ин ҷо, S_{b_i} - хатогиҳои омории дар баҳодиҳии коэффитсиенти модели регрессияи b_i мебошад. Омӯзиши қиммати омории коэффитсиентҳои модели (3.1) нишон дод, ки аъзои озод беаҳамият аст. Варианти модели (3.1)-ро бе аъзои озод таҳлил мекунем. Модели мувофиқ ба шакли зерин ифода карда мешавад:

$$y = -3,47 x_1 + 2,993 x_2. \quad (3.4)$$

Коэффитсиенти муайянкунии модели (3.4) $R^2 = 0.95$, критерияи Фишер $F = 25,860$ мебошад, ки аз адади интиқодӣ $F_{кр} = 19.00$ зиёдтар аст. Ҳамин

тарик, модел дар маҷмӯъ мувофиқ аст.

Омӯзиши аҳамияти омории коэффитсиентҳо нишон дод, ки ҳарду коэффитсиентҳо аҳамияти назаррас доранд. Ҳамин тарик, модели (3.4) барои пешгӯии натиҷаҳои молиявии ШБВ «Х» дар оянда аз рӯи натиҷаҳои динамикаи ХИТ метавонад истифода шавад.

Дар асоси модели хатти эконометрикии (3.4), мо метавонем таъсири нисбии ҳар як нишондиҳандаи тағйирёбандаро ба нишондиҳандаи вобаста баҳо диҳем. Чунин таъсир коэффитсиенти миёнаи чандириро тавсиф мекунад, ки бо вобастагии зерин муайян карда мешавад:

$$\bar{E}_{y|xj} = \frac{M_j}{A_j} = b_j \frac{\bar{x}_j}{\bar{y}}, (j = 1, 2) \quad (3.5)$$

Ин коэффитсиент нишон медиҳад, ки ҳангоми ба як фоиз тағйир ёфтани қимати тағйирёбандаи мустақил x_j ба чанд фоиз қиммати тағйирёбандаи вобаста дар ҳолати бетағйир мондани дигар тағйирёбандаҳои мустақил ба ҳисоби миёна тағйир меёбад. Дар асоси маълумотҳои мавҷуда мувофиқи формулаи (3.5) ҳосил мекунем: $\bar{E}_1 = -2,28$; $\bar{E}_2 = 3,28$.

Мо имконияти беҳтар кардани натиҷаи молиявиро тавассути кам кардани моддаҳои хароҷоти бучети корхона, ки танзимшаванда аст, таҳлил мекунем. Тавре ки аз таҳлили дар боло овардашуда бармеояд, омили «фарсудашавӣ» омили қавие дар паст шудани натиҷаи молиявӣ мебошад.

Барои беҳтар кардани натиҷаи молиявӣ тавсия дода мешавад, ки моддаи «фарсудашавӣ» кам карда шавад. Аммо бо сабабҳои технологӣ бинобар зарурати нав кардани заминаи моддии корхонаҳои таъминоти барқ он имконнопазир аст.

Пастшавии фарсудашавӣ метавонад самарои кӯтоҳмуддати мусбӣ диҳад, аммо пас аз чанд сол натиҷаи молиявӣ бо сабаби фарсуда шудан ва аз кор баромадани таҷҳизоти технологӣ ба зудӣ коҳиш меёбад.

Баъзе аз моддаҳо дар гурӯҳи «хароҷоти музди меҳнат» ба танзими маъмурий тааллуқ доранд. Аз ҷумла, аз рӯи моддаҳои «хароҷоти сафари хизматӣ», «бозомӯзии кадрҳо» ва «хароҷоти Ҳифзи меҳнат» чораҳои

сарфакорӣ татбиқ карда шаванд. Тибқи баҳодихии мо, чунин сарфакорӣ то 5 % хароҷоти гурӯҳи «хароҷоти музди меҳнат» -ро ташкил медиҳанд.

Сарфакориҳои зикршуда бояд ба нишондиҳандаи «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» таъсири мусбӣ расонанд. Дар доираи модели (3.4), ин такмилро баҳо додан ғайриимкон аст, зеро он таносуби мусбии омилҳои «хароҷоти музди меҳнат» ва «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» -ро таъмин менамояд.

Мо бо истифода аз муносибати модели (3.4) натиҷаҳои молиявии фаъолияти ШБВ «Х»-ро пешгӯӣ мекунем. Барои тартиб додани дурнамои натиҷаҳои молиявӣ, пеш аз ҳама, пешгӯии омилҳои таъсиррасон, аз қабili фарсудашавӣ ва дигар хароҷоти амалиётӣ лозим аст. Динамикаи ин омилҳо тавсифи мураккабро дорост (расми 3.2, 3.3), ки пешгӯии онҳоро мушкил менамояд.

Расми 3.2. Динамикаи фарсудашавӣ дар ШБВ «Х»

Бо назардошти парокандагии бузурги нишондиҳандаҳо, истифодаи пешгӯии трендии фарсудашавӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, барои пешгӯии омили «фарсудашавӣ», мо усули қиммати миёнаи суръати афзоишро истифода бурдем. Ҳамин тариқ, қиммати миёнаи суръати афзоиш 4,3 % ба даст оварда шуд. Ин қиммат барои пешгӯии суръати рушди омили «фарсудашавӣ» барои солҳои 2020-2021 истифода шуд (ҷадвали 3.10).

Расми 3.3. Динамикаи харочоти музди меҳнат дар ШБВ «Х»

Дар соли 2014, қиммати омили «харочоти музди меҳнат» 1,4 миллиард сомониро ташкил дод, ки ин аз қиммати миёнаи солҳои минбаъда дар натиҷаи татбиқи таъминоти барномавии нав дар соли 2014 (дар натиҷаи харочоти нигохдорӣ, харочоти хариди иҷозатномаҳои дахлдор), ҷалби мушовирони тарафи сеюм (харочоти иттилоотӣ ва машваратӣ), харочоти сафарҳои хизмати кормандони корхона дар хориҷа ба тренингу семинарҳои зарурӣ ва ғайра ба назар гирифта шудааст.

Истифодаи пешгӯии трендӣ дар ин ҷо ғайриимкон аст, аз ин рӯ, барои пешгӯии омили «харочоти музди меҳнат» дар кор усули суръати афзоиш миёна истифода шуд. Суръати миёнаи афзоиши ин нишондиҳанда 8,0 % -ро ташкил медиҳад. Нишондиҳанда барои пешгӯии соли 2020 ҳамчун қиммати миёнаи нишондиҳандаҳои солҳои 2018 ва 2019 муайян карда шуд.

Ҳамин тавр, бо истифода аз пешгӯиҳои омилҳои «фарсудаҷавӣ» ва «харочоти музди меҳнат» (ҷадвали 3.10) ва мувофиқи модели (3.4), мо тавонистем, ки пешгӯии параметрҳои «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» ба даст оварем (сатрҳои охири ҷадвали 3.10).

Ҷадвали 3.10

Натиҷаҳои молиявии фаъолияти ШБВ «Х»

Сол	Фарсудаҷавӣ ҳаз. сом.	Фарсудаҷавӣ (суръати афзоиш) %	Харочоти музди меҳнат, ҳаз. сом.	Харочоти музди меҳнат (суръати афзоиш), %	Натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ, ҳаз. сом.

1	2	3	4	5	6
2014	51412		140104		-22105
2015	55067	7,11	77807	-44	46038
2016	57995	5,32	88439	14	85342
2017	59579	2,73	89755	1	29431
2018	49916	-16,22	93954	5	131561
2019	50875	1,92	105518	12	123655
Миёна		4,27		8,03	
2020*	57585		107749		122476
2021*	60044		116406		139844

* - пешгӯии муаллиф

Тасвири графикии динамикаи натиҷаҳои молиявии корхона ва дурнамои мувофиқ дар расми 3.4 нишон дода шудааст.

Расми 3.4. Динамикаи натиҷаҳои молиявии фаъолияти ШБВ «Х»
(хати канда-канда – пешгӯии тартибдодаи муаллиф)

Дурнамои бадастомада ба таври кофи муносиб буда, аз фаъолияти бомуваффақияти иқтисодии ШБВ «Х» барои ду соли оянда шаҳодат медиҳад. Омилҳои дигари муҳим ба гурӯҳи «хароҷоти амалиётӣ» дохил карда намешавад, аммо он ба натиҷаҳои молиявӣ, фурӯши нерӯи барқ (яъне хароҷоти аввалия барои хариди барқ аз бозори яклухт) таъсири назаррас мерасонад.

Бо истифода аз усулҳои таҳлили коррелятсия ва регрессияи дар боло нишон додашуда, мо таъсири ин омилро ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти амалиётӣ баҳо медиҳем.

Марҳилаи аввали таҳқиқот таҳлили коррелятсионӣ ба ҳисоб меравад.

Натиҷаҳои он нишон доданд, ки коррелятсия байни омилҳои «харочоти умумии амалиётӣ», «нерӯи харидашуда» (яъне пардохт аз ҷониби корхонаи таъминкунандаи барқ барои арзиши харидашудаи нерӯи барқ дар «БЯҚНБИ») ва нишондиҳандаи «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» хеле заиф аст. Коэффитсиентҳои мувофиқи коррелятсияи ҳаттӣ инҳоянд: $r = -0,39$, $r = 0,76$.

Муносибати ғайримустақимро татбиқ менамоем, яъне мо аввалан алоқаи коррелятсионии байни омилҳои «харочоти умумии амалиётӣ», «энергияи харидашуда» ва нишондиҳандаи натиҷавӣ «даромади соф аз фурӯши маҳсулот (даромад)» -ро меомӯзем. Хотиррасон мекунем, ки вобастагӣ вучуд дорад:

$$\begin{aligned} & \text{«Натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ»} = \\ & \text{«Даромади соф аз фурӯши маҳсулот (даромад)»} - \\ & (\text{«Харочоти умумии амалиётӣ»} + \text{«энергияи харидашуда»}). \end{aligned} \quad (3.6)$$

Муносибати пешниҳодгардида имкон медиҳад, ки таъсири ин омилҳои харочот ба натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ, аввалан тавассути баҳодиҳии таъсири онҳо ба омили «даромади соф аз фурӯши маҳсулот» муайян карда шавад.

Таҳлили коррелетсионӣ нишон дод, ки байни омилҳои «харочоти умумӣ», «энергияи харидашуда» ва нишондиҳандаи «даромади соф аз фурӯши маҳсулот (даромад)» алоқамандии қавӣ мавҷуд аст.

Коэффитсиентҳои мувофиқи коррелятсияи ҳаттӣ $r = 0,72$ ва $r = 0,98$ мебошанд.

Ин имкон медиҳад, ки ба марҳилаи дуюми таҳқиқот - сохтани модели регрессионӣ гузарем. Моделе, ки мо сохтаем, шакли зерин дорад:

$$y = 320544,89 + 7,0531 x_1 + 1,628 x_2 \quad (3.7)$$

Мегузарем ба санҷиши мутобиқатии модел. Коэффитсиенти муайянкунии модел $R^2 = 0,813$ меъёри Фишер $F = 4,344$ мебошад, ки аз ифодаи интиқодӣ $F_{кр} = 9.55$ паст аст. Ин мувофиқатии моделро маълумоти омории тасдиқ мекунанд. Аммо, тадқиқи аҳамияти омории коэффитсиентҳои

модел нишон доданд, ки танҳо коэффитсиенти модели охирин таъсирбахш аст. Варианти модели (3.7) - ро бидуни аъзои озод таҳлил мекунем. Модели мувофиқ ба шакли зерин ифода карда мешавад:

$$y = - 3,473 x_1 + 2,993 x_2 \quad (3.8)$$

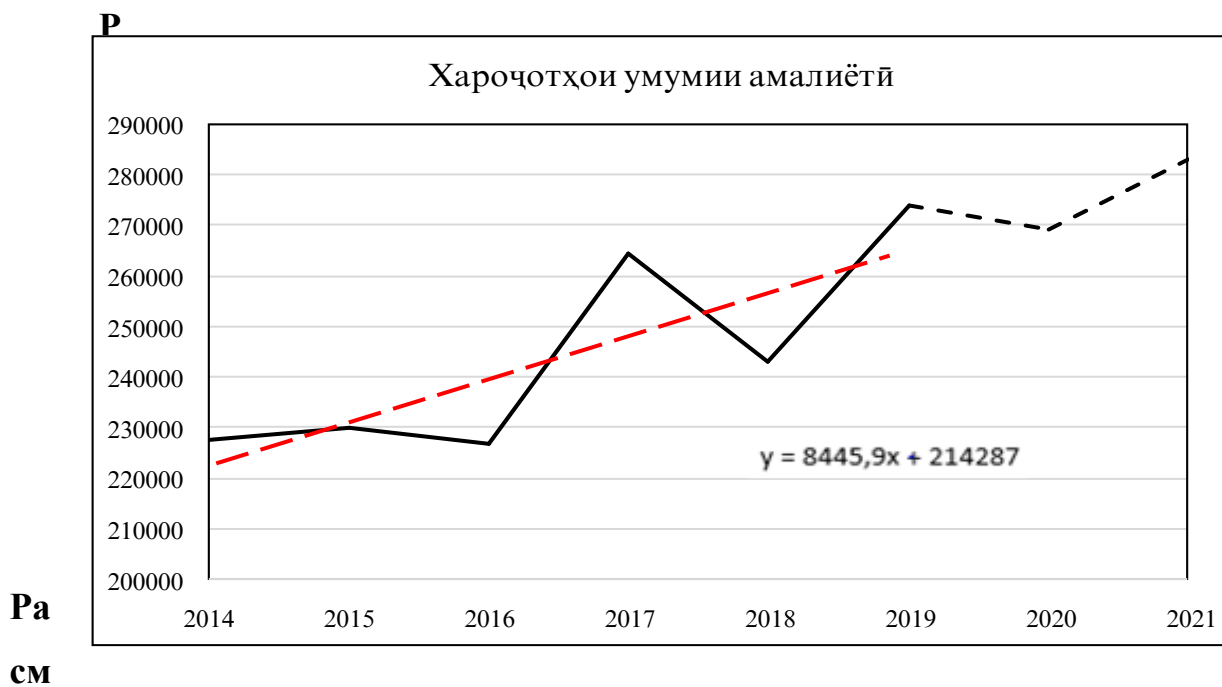
Коэффитсиенти муайянкунии модел (3.8) $R^2 = 0,945$, критерияи Фишер $F = 25,860$ мебошад, ки аз арзиши муҳимтарини $F_{кр} = 9.55$ зиёдтар аст. Ҳамин тариқ, модел дар маҷмӯъ мувофиқ аст. Омӯзиши аҳамияти оморӣ коэффитсиентҳо нишон дод, ки ҳарду коэффитсиентҳо назаррас мебошанд. Ҳамин тариқ, модели (3.8) - ро барои пешгӯии даромади соф аз фурӯши маҳсулоти ШБВ «Х» истифода бурдан мумкин аст.

Дар асоси модели хатти эконометрикии (3.8), метавон таъсири нисбии ҳар як тағирёбандаи шарҳдиҳандаро ба модели вобаста баҳо дод. Барои ин мо коэффитсиентҳои чандирии таносуби ҳисобшудаи (3.5) - ро истифода мебарем. Тибқи ҳисобҳои мо, коэффитсиенти миёнаи чандирӣ баробар аст ба $\bar{E}_1 = - 0,02$; $\bar{E}_2 = 1,02$.

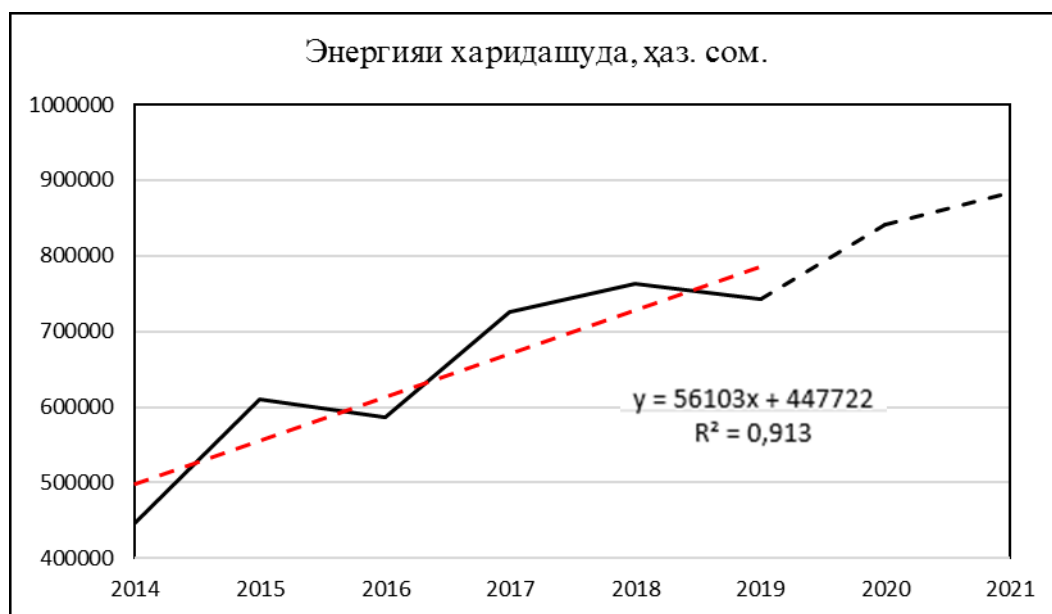
Зиёдшавии омили «хароҷоти умумии амалиётӣ» ба 1 %, камшавии даромад танҳо ба 0,02 % ва зиёдшавии 1 % омили «энергияи харидашуда» ба 1,02 %. Афзоиши даромад оварда мерасонад. Аён аст, ки омили дуюм барои гирифтани даромади соф ҳалкунанда аст.

Бо истифодаи аз таносуби (3.8) ба пешгӯии нишондиҳандаи «даромади соф аз фурӯши маҳсулот (даромад)» мегузарем.

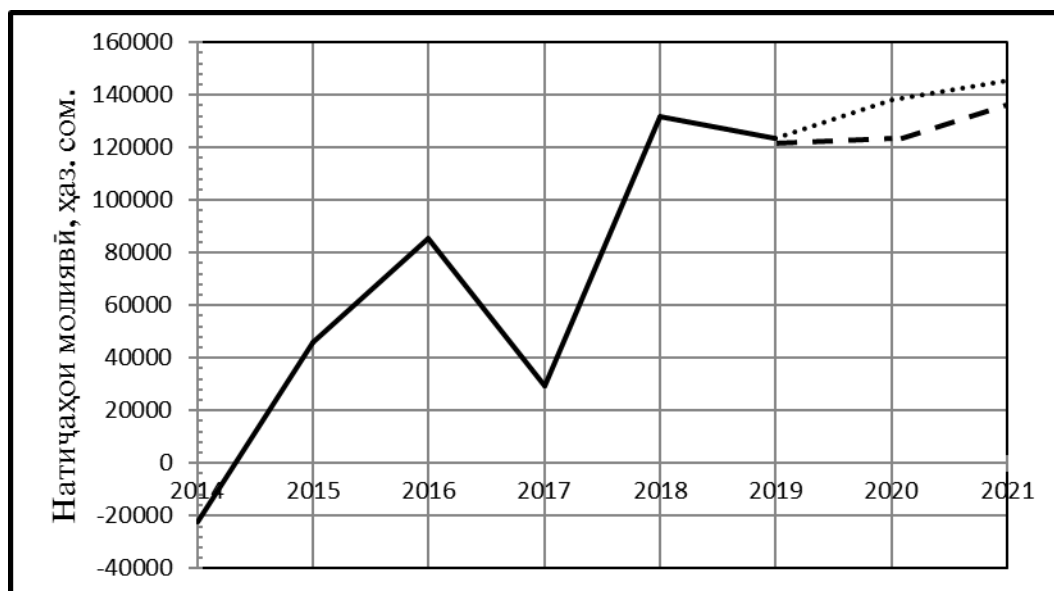
Барои тартиб додани дурнамои даромад, пеш аз ҳама, бояд пешгӯии омилҳоеро, ки ба ташаккули ин нишондиҳанда таъсир мерасонанд, яъне «хароҷоти умумӣ» ва «энергияи харидашуда» - ро ба даст овард. Динамикаи онҳо ба коррелятсияи хаттӣ наздик аст, бо истифодаи усули хатти экстраполясияи тренди хаттӣ ба осонӣ пешгӯӣ кардан мумкин аст (расми 3.5, 3.6, 3.7).

и 3.5. Пешгӯии омили «харочоти умумии амалиётӣ» бо усули тренди хаттӣ

Расми 3.6. Пешгӯии омили «энергияи харидашуда» бо усули тренди хаттӣ

Расми 3.7 Пешгӯии натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхонаи ШБВ «Х» (хати нуқта-нуқтаи (боло) - пешгӯи дар асоси модели (3.4) хати канда-кандаи (поён) - пешгӯи дар асоси модели (3.8))

Ҳамин тариқ, бо истифодаи омилҳои «харочоти умумии амалиётӣ» ва «энергияи харидашуда» (ҷадвали 3.11) аз ҷумла бо таносуби модели (3.8), мо тавонистем, ки пешгӯии «даромади соф аз фурӯши маҳсулот»-ро ба даст оварем (сатрҳои якум ва дуҷуми ҷадвали 3.11 аз охир).

Дар асоси ин пешгӯӣ, бо истифода аз формулаи (3.6), нишондиҳандаҳои калидии «натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ» пешгӯӣ карда шуд (сатрҳои охири ҷадвали 3.11).

Ҷадвали 3.11

Пешгӯии натиҷаҳои молиявии фаъолияти ШБВ «Х», ҳаз. сом.

Сол	Харочоти умумии амалиётӣ	Энергияи харидашуда	Даромади соф аз фурӯши маҳсулот	Натиҷаҳои молиявӣ аз фаъолияти амалиётӣ
1	2	3	4	5
2014	227360	447521	652777	-22105
2015	229898	610895	886831	46038
2016	226880	586845	899066	85342
2017	264328	725478	1019237	29431
2018	243050	763069	1137680	131561
2019	274124	742258	1140037	123655
2020*	269471	840947	1248598	138180
2021*	283237	884453	1313209	145519

* - пешгӯии муаллиф

Тасвири графикии динамикаи натиҷаҳои молиявии ШБВ «Х» ва пешгӯиҳои мувофиқ (расми 3.7) нисбат ба пешгӯие, ки дар асоси модел гирифта шудааст, танҳо таъсири ҷузъҳои алоҳидаи хароҷоти амалиётро бозмедорад.

Ин бо он вобаста аст, ки омили «энергияи харидашуда» натиҷаи молиявиро нисбат ба омили «хароҷоти умумии амалиётӣ» бештар муайян мекунад. Аммо, ин пешгӯӣ натиҷаҳои мусбии молиявиро барои ШБВ «Х» дар ду соли оянда дар назар дорад. Иттилооти пешгӯиро метавон ба таври дигар маънидод кард: тарифҳои ҷории барқ метавонанд нодида гирифта шаванд ва болоравии онро талаб мекунанд.

Одатан, ҳангоми пешгӯии амалӣ сценарияҳои гуногуни рушди рӯйдодҳо ва пешгӯиҳои мувофиқ ба назар гирифта мешаванд. Ин муносибат ба мо имкон медиҳад, ки динамикаи ояндаи низомро пурра ва ба таври мувофиқ баҳо диҳем. Ду пешгӯии тартиб додаи мо (3.4) ва (3.8) ин принсипро иҷро мекунанд.

Ҳамин тариқ, умедвор шудан мумкин аст, ки натиҷаҳои молиявии чашмдошти фаъолияти ШБВ «Х» дар ду соли оянда дар ҷаҳорҷӯбаи пешгӯиҳои қаблан нишон дода шуда, яъне ҳарсол байни 7,3 млн. сом. ва 14 млн. сом. дар назар дошта шудааст.

ХУЛОСАҲО АЗ РӮИ БОБИ 3

1. Дар муқоиса бо дигар намудҳои аудит, афзалияти аудити идоракунии дохилии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ доираи васеътари вазифаҳоро оид ба баҳодиҳии ХИТ дар назар дошта, азҷумла корҳои зеринро пешбинӣ менамояд: тасдиқи дурустӣ ва асоснок будани воридсозии хароҷот ба сохтори арзиши аслий (дар қисмати таснифи хароҷот), баҳои дурустии муайянсозии хароҷоти ХИТ тибқи сиёсати баҳисобгирии қабулшуда, тасдиқи дурустии ғуншавӣ, тақсимот ва азҳисоббарории хароҷоти амалиётӣ (хароҷоти моддӣ, меҳнатӣ, бариловаи истеҳсолӣ), баҳои натиҷанокии қарорҳои идоракунӣ дар мавриди танзими ХИТ;

2. Мақсади асосии аудити идоракунии дохилӣ – асосноксозии баҳои натиҷанокии пешниҳоди ҳадамоти оид ба ХИТ нерӯи барқ, асосноксозии роҳҳои беҳтаргардонии он тавассути муайянсозии нишондиҳандаҳои:

- ҳосилнокӣ: ҳаҷми даромади соф аз пешниҳоди ҳадамот оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ;
- самаранокӣ: таносуби даромад аз пешниҳоди ҳадамот оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бар хароҷоти онҳо (арзиши аслии ҳадамот);
- сарфанокӣ - таносуби хароҷоти воқеии интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо маълумоти буҷетӣ (дар қисмати таснифи онҳо);
- сифат: тасдиқи баҳои сифати хазматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ, ки бо низомномаҳои алоҳидаи идоракунии сифат пешбинӣ гардидаанд.

3. Ташкили аудити идоракунии дохилӣ (ва ҳам баҳисобгирии идоракунӣ) дар диссертатсия аз рӯи се ҷузъи таркибӣ - методӣ, техникӣ ва маъмурӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуд. Дар ин маврид, баҳамоварии ҷузъҳои мазкур ҳамчун чараёни синергетикӣ (азҷумла, муносибати методӣ ва техникӣ) муҳим мегардад, зеро корхонаҳои таъминкунандаи нерӯ барои ин потенциали зарурии захиравиро доранд.

Дар мавриди ҷузъи методӣ амалияи байналмилалӣ ва ватании гузаронидани аудит (азҷумла аудити амалиётӣ) муайянсозии талаботи

умумиро ба пуррасозии чараёни маъмурӣ-методӣ бо назардошти амалияи мавҷудаи татбиқи аудити сифати истеҳсол ва низоми идоракунии сифат пешбинӣ менамоянд.

4. Муносибати амалии гузаронидани аудити идоракунии дохилии ХИТ ҳамчун маҷмӯи чорабиниҳо: муайянсозии мақсад ва давраҳои аудит, иҷроиши расмиёти пайдарпай, гузаронидани санҷиши тасдиқот оид ба масоили муҳими ташаккули хароҷот дида шудаанд.

5. Масъалаи муҳими идоракунии ташкили хадамот оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ аз рӯи натиҷаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунии дохилӣ коркард ва пешниҳоди ахбороти муфассали мақсаднок мебошад. Муқоисаи фаъолияти корхонаҳоро, ки дар як вақт бо якҷанд барномаҳо (алоҳида барои баҳисобгирӣ, барои ҳисоббаробаркуниҳо бо муштариён, логистика ва харид ва ғ.) кор мекунанд, нишондод, ки афзалият ба истифодабарии як барнома дода мешавад. Аз нуқтаи назари муаллиф истифодабарии барномаи пурраи 1С – 8.3., ки самаранокии коркард ва пешниҳоди иттилооти афзуда, ба стандартикунонии чараёнҳои бизнес дар миқёси ҳамаи корхонаи таъминкунандаи нерӯ мусоидат мекунад, хеле муҳим мегардад. Аммо дар сурати мавҷуд набудани имконияти истифодабарии барномаи мазкур метавон аз ҷадвалҳои MS Excel истифода бурд.

6. Бо назардошти натиҷанокии амалии истифодаи маҳсулоти барномавӣ аз ҷониби субъектҳои таъминоти нерӯ аз ҷониби муаллиф шаклҳои ҳисоботи ғаврӣ барои гузаронидани расмиёти баҳисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунии дохилӣ дар заминаи барномаи 1С бо истифода аз ҷадвалҳои MS Excel, аз ҷумла ҳисобот оид ба хароҷоти воқеӣ/нақшавӣ барои шуъба, ҳисоботи умумӣ оид ба хароҷоти воқеӣ/нақшавӣ аз рӯи унсурҳои хароҷот таҳия карда шудаанд. Ҳуҷҷатҳои кории аудитор дар шакли Пурсишномаи назоратӣ оид ба баҳодиҳии хароҷоти интиқол ва тақсимот ҷамъбаст карда шудаанд.

7. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқи ҳисоботи молиявии субъектҳои таъминкунандаи нерӯ, ҳисоботи дохилии идоракунӣ вобастагии

коррелятсионии байни нишондиҳандаҳои натиҷаи молиявӣ ва моддаҳои алоҳидаи хароҷот оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ муқаррар карда шуданд, ки имконияти пешбиниҳои дурнамои онҳоро медиҳанд.

Ба таври автоматиконидашуда маълумоти зерин ба даст оварда шуд: ифодаи коррелятсионии таъсири моддаҳои ХИТ ба натиҷаҳои молиявии корхона (ҳамин тариқ, ба натиҷаҳои молиявӣ омилҳои «хароҷоти музди меҳнат», «фарсудаҷавӣ» саҳт таъсир мерасонанд); вобастагии коррелятсионӣ байни омилҳои «фарсудаҷавӣ» ва «музди меҳнат» ва нишондиҳандаи натиҷавии «даромади софи фурӯш»; ҳисобкунии баҳои ояндабинӣ аз рӯи моддаҳои «ҳамагӣ хароҷоти амалиётӣ» ва «музди меҳнат» бо усули экстраполятсияи тренди хаттӣ (бо назардошти сценарияҳои гуногуни рушди ҳодисот ва пешбиниҳои мувофиқ).

8. Ташкили низоми мувофиқ ва самарабахши таъминоти иттилоотии автоматикӣ на танҳо мушкилоти давраи ҷорӣ молиявиро ҳаллу ҷасл мекунад, балки дар ояндаи дур имконияти қабули қарорҳои нисбатан стратегӣ медиҳад, ба ҳамоҳангсозии маълумоти аудити дохилии идоракунии бо нишондиҳандаҳои дахлдори низоми баҳисобгирӣ ва таҳлилии корхонаи таъминоти барқ таъсири мусбӣ мерасонад.

Яке аз қадамҳои асосноки идоракунии фаъолияти субъектҳои бозори энергетикӣ татбиқи лоиҳаҳо оид ба ҷорӣ намудани низоми ҳамгирошудаи идоракунии корхонаҳо мебошад, ки ҳамчун як шакли банақшагирии самаранок ва идоракунии тамоми захираҳои корхона бо истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ, ки дар айни замон барои унсурҳои арзиш хеле муҳиманд, баромад менамоянд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар қорҳои илмии муаллиф аз таҷрибаи амалӣ гузаштаанд [37; 78; 16; 19].

ХУЛОСАҲО ВА ПЕШНИҲОДҲО

Дар диссертатсияи мазкур чамъбастҳои назариявӣ ҳулосабарорӣ шуда, вазиҳои илмию амалии беҳтар кардани баҳисобгирии идоракунии хароҷоти интиқол ва тақсимои нерӯи барқ корхонаҳои таъминкунандаи Тоҷикистон ҳал карда шудаанд.

Хулоса ва натиҷаҳои асосии дар рафти гузаронидани тадқиқот бадастомада инҳоянд:

1. Мазмуни ташкилию иқтисодии танзими давлатии бозори энергетика бояд муайян карда шавад, ки он ҳамчун низоми ҳамгирошудаи таъмини самаранокии фаъолияти иқтисодии онҳо дар сатҳи макро, мезо ва микро сатҳ дар заминаи истифодаи оқилонаи захираҳои истеҳсолӣ, тавозуни нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва экологӣ, бо назардошти: танзими қонунгузорию меъёрӣ; банақшагирии фаврӣ ва ояндабинӣ; барномасозӣ ва дурнамои иқтисодӣ; чораҳои ташкилию маъмурӣ баромад мекунад. Муайян карда шуд, ки заминаи концептуалии танзими иқтисодӣ ва ҳуқуқии фаъолияти корхонаҳои тақсимои нерӯи барқ заминаи ҳуқуқии амалкунанда ва ҳисоботи молиявии онҳо мебошад.

2. Тасдиқ карда шуд, ки ҷубронпулиҳои ҷорӣ аз ҷониби истеъмолкунандагони саноатӣ барои нерӯи барқе, ки ба гурӯҳҳои алоҳидаи истеъмолкунандагон тибқи тарифҳои имтиёзӣ дода мешаванд, ба амалияи байналмилалии ташаккули нархномаҳо мувофиқат намекунад ва ташаккули тарифҳо барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо истифодаи усули анъанавии «хароҷот+» ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нест. Ҳамин тариқ, мониторинги зарурӣ ва идоракунии нишондиҳандаҳои ғоидаи иқтисодӣ ҳамчун фарқияти байни даромади умумӣ (ба истиснои ААИ) аз ғуруши хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ ва хароҷоти дахлдор, муносиб мебошанд.

3. Бо назардошти хусусияти иҷтимоии хизматрасонӣ ва интиқоли нерӯи барқ ба истеъмолкунандагони ниҳой, аҳамияти иҷтимоии онҳо дар раванди тадқиқот ва идоракунии ХИТ, методика ва ташкили баҳисобгирии

идоракунии харочот ба мисли зернизоми баҳисобгирии маҷмӯи иқтисодии ҷаҳолияти субъектҳои бозори энергетикӣ, аз ҷумла: баҳисобгирии арзиши асли дар шакли натуралӣ аз рӯи меъёрҳои тақсироти (моддаҳо, унсурҳо, минтақаҳои пайдоиш, мансуб ба назоратнашаванда / назоратшаванда) иттилооти баҳисобгирию таҳлилии оид ба иҷроиши тадбирҳои танзими маҷмурии онҳоасоснок карда шудаанд.

4. Муайян карда шудааст, ки тартиби тавлиди харочот аз рӯи гурӯҳҳои истеҳсол, интиқол ва фурӯш, ки мутобиқгардонии низомҳои идоракунии корхонаҳои энергетикиро дар заминаи таҷдиди бахшҳои бизнес талаб мекунад, барои таҳияи калкулятсияи харочот аҳамияти муҳим дорад. Бо ин мақсад, мо воҳидҳои тиҷоратии технологиро барои гурӯҳбандии дурусти харочот муайян кардем, ки дар он таҳияи калкулятсияи ҳисоботӣ аз рӯи навъи маҳсулоти энергетикӣ асос ёфтааст. Ғайр аз ташаккули харочот дар маҷмӯъ барои сегментҳои истеҳсоли, тақмил додани тартиби ҳисоби арзиши воҳиди маҳсулоти электрикӣ зарур аст, зеро усулҳои мавҷуда ҳангоми таҳияи калкулятсияи ҳисоботӣ ба методика таъсир мерасонанд. Ин коркарди муносибати ягонро ба масъалаҳои интиҳоби тартиби тақсими харочот, таъмини истифодаи чунин параметрҳои асосӣ, ки бо назардошти хусусиятҳои соҳа, ки ба технологияи истеҳсолот, интиқол ва маркетинги маҳсулоти энергетикӣ таъсир мерасонад, талаб мекунад. Дар ҷустуҷӯи ҳалли мушкилоти ҳисобкунии калкулятсионӣ дар соҳаи энергетика мо ба принципҳои ташаккули маълумоти баҳисобгирӣ, ки дар қори худ банизомдарорӣ кардаем, таъа намудем.

Истифодаи принципҳои пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки маълумотҳои калкулятсияи ҳисоботи арзиши нерӯи барқро мувофиқи талаботи баҳисобгирии идоракунии бо иттилоот, яъне ҳадафнокӣ, кофӣ, таҳлил, самаранокӣ ва муфидӣ инъикос намуд.

Усулҳои таҷқиқшудаи таҷқиқоти калкулятсияи арзиши нерӯи барқ, аз қабилӣ: арзоншавӣ, эксергия, ҳомӯшӣ, физикӣ, деғхона, меъёри ва ҷараёнӣ, истифодаи коэффитсиентҳо нишон доданд, камбудии асосии онҳо

мавҷудияти муқаррарӣ дар тақсими хароҷот мебошанд, ки боиси таҳриф шудани иттилоот ва набудани татбиқи онҳо ва назорат аз болои равандҳои корӣ мегарданд. Аз усулҳои дар боло зикршуда, мо тавсия медиҳем, ки аз усули чараёнии калкулятсия истифода барем, зеро он имкон медиҳад, ки чараёниҳои технологиро дар воҳидҳои корӣ аз рӯи намудҳои фаъолият ва намудҳои молҳои барқӣ фарқ кунад, ки ин тақсимои хароҷотро аз байн мебарад.

Масъалаи дигари муҳим ҳангоми калкулятсия дар соҳаи энергетика тартиби тақсими хароҷот байни намудҳои маҳсулоти энергетикӣ мебошад, зеро рӯйхати анъанавии усулҳо хусусиятҳои соҳаро ба назар намегиранд. Тавре ки тадқиқоти корхонаҳои энергетикӣ нишон доданд, интиҳоби усули аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноки тақсимои хароҷот байни намудҳои молҳои барқӣ бо хусусияти омезиши истеҳсолии он мушкил шудааст ва тақсимои на танҳо хароҷоти бавосита, балки хароҷоти бевоситаро талаб мекунад.

5. Исбот карда шуд, ки хусусиятҳои хоси соҳаҳои танзими фаъолияти амалиётии корхонаҳои тақсимои нерӯи барқ тавсифи дурусти таъминоти баҳисобгирию таҳлили онро муайян мекунанд. Исбот шуд, ки самаранокии заминаи иттилоотӣ барои қабули қарорҳои идоракунӣ оид ба беҳтарсозии ХИТ муносибати маҷмӯии баҳисобгирию маъмуриро дар ташаккули он дар марҳилаҳои зерин таъмин менамояд: мониторинги омилҳои макроиқтисодӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва таҳлили хароҷот, ҷамъбасти тартиботи таҳлили нишондиҳандаҳои самаранокии назорати чараён, истифодаи усулҳои инноватсионии таҳлили хароҷоти стратегӣ (аз ҷумла, ҳангоми гузариш ба танзими ҳавасмандгардонӣ) таҳлил ва баҳодиҳии хавфҳо дар низоми идоракунӣ барои хароҷот оиди интиқол ва тақсимои нерӯи барқ.

6. Исбот шуд, ки муфидии истифодаи иттилооти баҳисобгирию таҳлилий оид ба интиқоли нерӯи барқ ва низоми интиқоли нерӯи барқ дар низоми идоракунии корхонаҳои таъминкунандаи энергия аудити идоракунии дохилии ХИТ-ро ҳамчун шакли сифатан баландтари назорат таъмин менамояд. Баҳодиҳии хизматҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ бо

истифода аз нишондиҳандаҳои фаъолият: маҳсулноки, самарабахши, самаранокӣ, сифат дар таҳқиқот ошкор карда шудааст.

7. Томияти синергетикии ташкили бахисобгирии идоракунӣ ва аудити идоракунии дохилӣ дар татбики комплекси чузъиёти амалисозии методи, технологӣ ва маъмурии онҳо ифода меёбад.

Исбот шудааст, ки дар робита ба чузъҳои техникӣ ва маъмурӣ, ҳамгироии усулҳои бахисобгирӣ, аз ҷумла дар масъалаҳои ҳуҷҷатгузорӣ, усулҳои таҳияи ҳисоботи дохилӣ, нишондиҳандаҳои баҳои қарорҳои маъмурӣ оид ба ташаккул ва оптимизатсияи хароҷот ва ғайра муҳим аст.

8. Ҷамъбасти таҷрибаи байналхалқӣ ва ватании гузаронидани аудити амалиётӣ имкон дод, ки талаботҳои умумӣ оид ба пуркунии методика ва ташкилии харитаи равандҳои назорат бо назардошти таҷрибаи мавҷудаи ҷорӣ кардани аудити сифати маҳсулот (хизматрасонӣ) ва низоми идоракунии сифат дар корхонаҳои таъминкунандаи энергия муайян карда шаванд. Мафҳуми ин низом аз намудҳои асосии фаъолият дар шакли: низоми ҷараёни ба ҳам алоқаманди истеҳсолӣ, мувофиқати онҳо бо нишондиҳандаҳои муқарраршудаи сифат барои хизматрасонӣ оид ба расонидан ва интиқоли нерӯи барқ тибқи меъёрҳои нархгузори оптималӣ; таъмини нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии манбаъҳои энергетикӣ иборат мебошад.

9. Амалисозии барномаҳо оид ба тавозуни фаъолияти амалкунандаи корхонаҳои таъмини барқ мониторинги мунтазами нишондиҳандаҳои молиявиро чи дар давраи ҳозира ва ҳам дар оянда талаб мекунад. Таъсири макро ва микроқисодӣ ба равандҳои нархгузорӣ ба арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар асоси натиҷаҳои таҳлили нишондиҳандаҳои хароҷот ва натиҷаҳои молиявии корхона дар давраи дахлдор бо истифодаи усулҳои моделсозии математикӣ муқаррар карда мешавад. Дар қор вобастагӣҳои коррелятсионӣ байни натиҷаи молиявӣ ва моддаҳои алоҳидаи арзиши хизматрасонӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ муайян карда шудаанд, ин имкон медиҳад хароҷоти оянда пешгӯӣ карда

шавад ва мутаносибан дастгирии муассири маъмурӣ ва захиравии онҳо таъмин карда шавад.

1. РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1]. Аверчев, И.В. Управленческий учет и финансовая отчетность. [Текст] Статья / И.В. Аверчев // Рассылки GAAP.RU. 15.04.2006. - <http://www.gaap.ru/biblio/mngacc/practice>
- [2]. Агарков, М.М. Подряд (текст и комментарий к статьям 220-235 ГК РФ). [Текст] / М.М. Агарков // М., 2004. 13-14 с.
- [3]. Апчёрч, А. Управленческий учет: принципы и практика: [Текст] Пер. с англ. / Под. ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. -М.: Финансы и статистика, 2002.- 952 с.
- [4]. Артёмова, О.Н. Формирование институциональных условий развития предпринимательства в энергетическом секторе экономики. [Текст] Монография / О.Н. Артёмова, А.П. Латкин // Петропавловск-Камчатский – 2014
- [5]. Аткинсон, Э.А. Управленческий учет, [Текст] 3-издание.: Пер. с англ. / Э.А. Аткинсон, Р.Д. Банкер, Р.С. Каплан, М.С. Янг // М.: Издательский дом "Вильямс", 2005 - с: ил. – 874 с.
- [6]. Дефлиз, Ф.Л. Аудит [Текст] Монтгомери: [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. – / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейли, М.Б. Хирш // М.: ЮНИТИ, 1997. – 542
- [7]. Барномаи дарозмуддати бунёди силсилаи нерӯгоҳҳои хурди барқӣ дар давраи солҳои 2009 – 2020. (Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 феввали соли 2009 тасдиқ шудааст). <http://www.barqitojik.tj/tj/documents/bills/>
- [8]. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. // Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри 2016, №678. - Душанбе, «Контраст»-252 с.
- [9]. Барышев, С.Б. Диагностика управленческого учета. [Текст] Монография / С.Б. Барышев // М.: Издательство-торговая корпорация «Дашкова и К», 2007.-182 с.
- [10]. Бобоев, М.У. Баҳисобгирии идоравӣ: масъалаҳои амалӣ ва ҳалли онҳо [Матн] / М.У. Бобоев // Душанбе: «Ирфон», 2012.- 196 с.
- [11]. Бобоев, М.У. Международные стандарты финансовой отчетности: [Текст] Учебное пособие / М.У. Бобоев // Душанбе: Ирфон, 2018 - 384 с.
- [12]. Бобоев, М.У. Управленческий учет в информационной системе предприятия [Текст] / М.У. Бобоев // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2009. № 1. (0,6 п.л.) С. 43.
- [13]. Бобоев, М.У. Управленческий учет на предприятиях легкой промышленности Республики Таджикистан [Текст] / М.У. Бобоев // Автореф.

дис... канд. эконом, наук., М., 2009.-21 с.

[14]. Бобоев, М.У. Управленческий учет: практические задания с решениям [Текст] / М.У. Бобоев // Худжанд: «Ношир», 2012 - 188 с.

[15]. Бобоев, М.У. Управленческий учет: [Текст] учебное пособие / М.У. Бобоев, С.Ф. Низомов - Душанбе: «Илм», 2010 - 103 с.

[16]. Бобоев, Ш.Н. Управленческий учет и контроль затрат в энергетическом секторе: [Текст] исторический ракурс / Ш.Н. Бобоев // Вестник ТГУК Серия экономические науки, предпринимательство и социальная сфера ISSN 2308-054X № 4(29)/2019 (366) -Душанбе: «Тоҷир», 2019-С. 47-52.

[17]. Бобоев, Ш.Н. Особенности организация учет затрат в энергетическом секторе. [Текст] / Ш.Н. Бобоев, М.М. Мирзоев. // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масоили рушди сайёҳӣ ва хунаrhoи мардумӣ дар шароити муосир” Маҷмӯаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (20-21 феввали с. 2018, ш. Панҷакент). - «Зарафшон», 2018.-220с. С. 161-165.

[18]. Бобоев, Ш.Н. Муаммои пешгӯи хароҷот ва таъсири он ба натиҷаи фаъолияти молиявии корхона [Матн] / Ш.Н. Бобоев // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. ISSN 2076-2569 №4 (253), 2018.-240с. С. 134-139.

[19]. Бобоев, Ш.Н., Халимов П.А. Учет по сегментам деятельности: современные подходы [Текст] / Ш.Н. Бобоев, П.А. Халимов. // Материалы XVIII международной научно-практической конференции Актуальные направления фундаментальных и прикладных исследований 11-12 февраля 2019 г. North Charleston, USA Том 2-103с. С. 73-78.

[20]. Васильева, Е.А. Внутренний аудит как основополагающее звено развития внутрихозяйственного контроля в системе управления организацией [Текст] / Е.А. Васильева, Т.Н. Гуськова // Экономика и управление: новые вызовы и перспективы. 2018. № 4. С. 125-127.

[21]. Вахорина, М.В. Управленческая отчетность как объект внутреннего аудита [Текст] / М.В. Вахорина // Финансовый менеджмент. -2017. -№3

[22]. Вахрушина, М.А. Бухгалтерский управленческий учет: [Текст] учебник / М.А. Вахрушина - М.: Омега-Л, 2010.-570 с.

[23]. Вахрушина, М.А. Бухгалтерский управленческий учет: [Текст] Учебник для вузов. 2-е изд., доп. и пер / М.А. Вахрушина - М.: ИКФ Омега-Л; Высш. шк., 2002. - 528 с.

[24]. Вахрушина, М.А. Теория и практика бухгалтерского управленческого учета [Текст] / М.А. Вахрушина дисс. ... доктора экономических наук.- М., 2002. - 405 с.

- [25]. Внутренний аудит: [Текст] Учебник / Дьяконова, О.С., Рогуленко, Т.М., Гузь, В.А., Пономарева, С.В., Бодяко, А.В. - под общ. ред. Т.М. Рогуленко. - М.: КНОРУС, 2014. – 248 с.
- [26]. Галкина, Е.В. Современная модель внутреннего контроля в корпоративном менеджменте [Текст] / Е.В. Галкина // Рос. предпринимательство. 2018. № 1(223).
- [27]. Гарков, М.М. Подряд (текст и комментарий к статьям 220-235 ГК РФ). [Текст] / М.М. Гарков - М., 2004.С.13-14.
- [28]. Голов, С.Ф. Управлінський облік і контролінг: [Текст] концепцій та застосування / С.Ф. Голов // Вісник КНТЕУ: Науково–практичний журнал. – Київ, 2007. – №5. – С.82–87
- [29]. Грачева, М. Внутренний контроль и аудит в органах государственного управления развитых стран [Текст] / М. Грачева. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2014. - 116 с.
- [30]. Друри, К. Введение в управленческий и производственный учет: Учебн. пособие для вузов [Текст] / Пер. с англ. / Под ред. Н.Д. Эриашвили; Предисловие проф. П.С. Безруких. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. -783 с.
- [31]. Друри, К. Управленческий и производственный учет. Вводный курс: учеб. для студентов вузов [Текст] / К. Друри, - 5-ое изд., перераб. и доп. – М: ЮНИТИ-ДАНА, 2012 - 735 с. – (Серия «Зарубежный учебник»). – Доп. титул. англ.
- [32]. Друри, К. Управленческий и производственный учет: [Текст] Учебник / Пер. с англ.; / К. Друри - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 1071 с.
- [33]. Друри, К. Учет затрат методом стандарт-кост Пер. с англ. Под. ред [Текст] / Н.Д. Эриашвили. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998.-224 с.
- [34]. Елисеев, С.М. Снабжение электроэнергией между организации [Текст] / С.М. Елисеев - М.,-1999. 268 с.
- [35]. Жминько, С.И. Внутренний аудит [Текст] / С.И. Жминько, О.И. Швырева, М.Ф. Сафонова. - М.: Феникс, 2017. - 320 с.
- [36]. Зарипов, Э.Ш. Бахисобгирии мухосибии идоравй [Матн] / Э.Ш. Зарипов - Душанбе: «Комрон-П», 2012.- 236 с.
- [37]. Зарипов, Э.Ш., Бобоев Ш.Н. История, достоинство и проблемы таргет – костинг. Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита. Материалы VI Международной научно-практической конференции (19-20 мая 2017г, г. Душанбе) [Текст] / Э.Ш. Зарипов, Ш.Н. Бобоев // Душанбе: ОИПБА РТ, 2017.- С. 125-128.

- [38]. Иванов, О.Б. Построение систем внутреннего аудита компании на основе внутрикорпоративных стандартов [Текст] / О.Б. Иванов // Аудитор. 2018. №11. С. 30-35.
- [39]. Ивашкевич, В.Б. Бухгалтерский управленческий учет. [Текст] Учеб. пособие / В.Б. Ивашкевич - М.: Юрист, 2003. – 618 с.
- [40]. Ивашкевич, В.Б. Организация управленческого учета по центрам ответственности и местам формирования затрат бухгалтерский учет [Текст] / В.Б. Ивашкевич // М., 2000-№ 5-е. с. 56-59
- [41]. Ивашкевич, В.Б. Проблемы учета и калькулирования себестоимости продукции [Текст] / В.Б. Ивашкевич - М.: Финансы и статистика, 1974. - 150 с.
- [42]. Ивашкевич, В.Б. Управленческий учет в информационной системе предприятия. [Текст] Бухгалтерский учет / В.Б. Ивашкевич // М., 1999. - № 4. - с. 99-102
- [43]. Ивашкевич, В.Б. Контроллинг: экзотика или необходимость? [Текст] Бухгалтерский учет / В.Б. Ивашкевич, А.И. Ивашкевич // М., 1996. - № 7. - с. 28-29
- [44]. Каверина, О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры [Текст] / О.Д. Каверина - М.: Финансы и статистика, 2003.- 352 с. С. 54.
- [45]. Калемуллоев, М.В. Производственный учет в системе управленческого учета: [Текст] / М.В. Калемуллоев Автореф. дис. ... кан. экон. наук. - М.,1999. - 23 с.
- [46]. Калемуллоев, М.В. Учет, себестоимость, стоимость и ценность в условиях рынка [Текст] / М.В. Калемуллоев, С.Ф. Низомов, М.А. Хайдарова // Душанбе, 1999г. – С. 37.
- [47]. Калемуллоев, М.В. Учебно-практический пособие. Практикум по комплексному экономическому анализу хозяйственной деятельности [Текст] / М.В. Калемуллоев, А.Х. Файзуллоев //, Изд-во. Российско-Таджикского (славянского) Университета, Душанбе - 2013
- [48]. Каримов, Б.Ҳ. Баҳисобгирии муҳосиби молиявӣ. [Матн] Китоби дарсӣ / Б.Ҳ. Каримов, Н.А. Ойев, И.А. Бобиев, С.Қ. Шоймардонов - Душанбе: Ирфон, 2016.-550с.
- [49]. Карпова, Т.П. Управленческий учет: учеб. для вузов [Текст] / Т.П. Карпова - М.: ЮНИТИ, 2000. - 350 с.
- [50]. Карпова, Т.П. Основы управленческого учета: [Текст] Учебное пособие. / Т.П. Карпова - М.: ИНФРА-М, 1997. - 392 с.
- [51]. Карпова Т.П. [Текст] Управленческий учет: Учебник для вузов. / Т.П.

Карпова - М.: ЮНИТИ, 1998-350 с.

[52]. Карпова, Т.П. Учет производства как начальный этап управленческого учета. [Текст] Бухгалтерский учет. / Т.П. Карпова // М., 2000. - № 20. - С. 56-57

[53]. Кеворкова, Ж.А. Внутренний аудит: [Текст] учебное пособие / Ж.А. Кеворкова, Т.П. Карпова. А.А. Савии. Г.А. Ахтамова. В.И. Дунаева, Г.Ю. Земсков.-М: ЮНИТИ-ДАНА. 2018. -319 с.

[54]. Керимов, В.Э. Стратегический учет: [Текст] учеб. Пособие / В.Э. Керимов - М.: Омега-Л, 2005. -166 с.

[55]. Керимов, В.Э. Теория и практика организации управленческого учета на производственных предприятиях [Текст] Монография / В.Э. Керимов - М.: 2001. - 327 с.

[56]. Ковалев В.В. Финансовый учет и анализ: [Текст] концептуальные подходы / В.В. Ковалев - М.: Финансы и статистика, 2004.-720 с.

[57]. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Бо назардошти тағйироту иловаҳо ба санаи 01.01.2017 бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ): Душанбе, Шарқи озода.-2017.-672 с.

[58]. Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. № 1334; аз 02.01.2019. www.mmk.tj

[59]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аудити дохилӣ дар бахши давлатӣ» (Ахбори Маҷлиси Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2010 г., №7, мод. 563)

[60]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. душанбе, 25 март соли 2011, № 702. <http://minfin.tj/downloads>

[61]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия». ш. Душанбе, 12 январи соли 2010, №587.

[62]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфаҷӯии энергия». Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.ш.Душанбе, 10 майи соли 2009. №29

[63]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №7, мод. 521).

[64]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2000, №11, мод.504; соли 2005, №12, мод. 633; соли 2007, №6, мод. 436; №7, мод. 672; соли 2009, №9-10, мод.549; соли 2011, №6, мод. 440; соли 2013, №7, мод., 526; ҚҶТ аз 28.12.13с., № 1054).

- [65]. Корнеев, С.М. Юридическая природа договора энергоснабжения [Текст] / С.М. Корнеев - Закон, 1995, с.118
- [66]. Пушкар, К. С. Разборка системи обліку: [Текст] навч. Посібник / М.С. Пушкар.-Тернопіл: Карт-бланш, 2003.- с. 198.
- [67]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» (АМО ҶТ, с. 2011, №7-8, мод. 606; с. 2012, №4, мод. 252, №7, мод. 686, №12, с. 1, мод. 1024; с. 2014, №7, с. 2, мод. 400, №12, мод. 824; с. 2015, №11, мод. 957, №12, с. 1, мод. 1113)
- [68]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» (АМОҶТ 2007 сол, № 5, сах. 365)
- [69]. Левицкая, И.А. Организация управленческого учета на базе центров ответственности в энергоснабжающих компаниях [Текст] / И.А. Левицкая // Междунар.заоч.науч.–практ. конф. – Воронеж: Воронежский ЦНТИ–филиал ФГБУ "РЭА" Минэнерго России, 2013. – Ч.1. – С.169–171.
- [70]. Луғати тафсирии истилоҳоти Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (тоҷикӣ - русӣ - англисӣ) ш. Душанбе аз «27» майи соли 2011 № 40. <http://minfin.tj>
- [71]. Лукин, А. Внутренний финансовый аудит [Текст] / А. Лукин. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2016. - 188 с.
- [72]. Шобеков, М. Фарҳанги тафсирии стандартҳои байналмилалӣ аудит (русӣ, англисӣ, ва тоҷикӣ) [Матн] / Шобеков М.- Душанбе: 2019.-95с.
- [73]. Макальская, А.К. Внутренний аудит: [Текст] Учеб.-практ. пособие / А.К. Макальская. - М.: Дело и Сервис, 2000. - 78, [1] с.; 22 см.
- [74]. Международные профессиональные стандарты внутреннего аудита <https://na.theiaa.org/translations/PublicDocuments/IPPF-Standards-2017-Russian.pdf>.
- [75]. Международные стандарты аудита и контроля качества. Часть 1 [сборник]: в 3 т. /Международная Федерация Бухгалтеров (МФБ)- Киров: ООО “Кировская областная типография”,2012.-Т.1.-528 с.
- [76]. Менгниева, А.Х. Асосҳои аудит. Воситаи таълимӣ. Донишқадаи давлатии кооперативӣ ва тижоратии Тоҷикистон [Матн] / А.Х. Менгниева, С.И. Содиков, А.А. Мирзоалиев // Душанбе, 2000 – с. 188.
- [77]. Мирзоалиев, А.А. Формирование и развитие рынка аудиторских услуг в Республике Таджикистан. [Текст] / А.А.Мирзоалиев Автореферат дис. ... канд. эконом., наук., Душанбе.-2003.
- [78]. Мирзоалиев, А.А., Бобоев Ш.Н. Харочоти бариловаи истеҳсоли: мушкилоти баҳисобгирӣ тибқи СБҲМ [Матн] / А.А. Мирзоалиев, Ш.Н.

Бобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – 2017. – №2/9. – 300 с. ISSN 2413-5151. С. 15-19.

[79]. Мишин, А.Ю. Управленческий учет: управление затратами и результатами производственной деятельности [Текст] / А.Ю. Мишин - М.: Дело и Сервис, 2002. – 150 с.

[80]. Нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибии ҷаъолияти молиявӣ – ҳоҷагии субъектҳои ҳоҷагидорӣ ва Нишондоди методӣ оиди татбиқи нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибии ҷаъолияти молиявӣ – ҳоҷагии субъектҳои ҳоҷагидорӣ. 27. 05. 2011, № 41. <http://minfin.tj/downloads>

[81]. Нархнома. «Дар бораи тарифҳои неруи барқ ва гармӣ» Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон яқоя бо Ширкати саҳомии холдингии кушодаи «Барқи Тоҷик» Нархнома (Прейскурант) - и №09-01-2019 «Тарифҳои неруи барқ ва гармӣ».

[82]. Несветаилов, В.Ф. «Стратегический управленческий учет на предприятиях энергетики» [Текст] / В.Ф. Несветаилов, // Дисс. ... на соискание ученой степени д.э.н. М.:2012. с. 340.

[83]. Нигаматзянов, Р.Р. Управленческий учет и калькулирование себестоимости в организациях по добыче и транспортировке газа [Текст] / Нигаматзянов, Р.Р. // Автореферат дис. ... канд. эконом, наук. Сургут.: 2003. С. 58

[84]. Нидлз, Б., Принципы бухгалтерского учета: пер с англ [Текст] / Под ред. Я. В. Соколова, / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл // М.: Финансы и статистика, 2002. - 496 с.

[85]. Низомнома оид ба калкулятсияи арзиши аслии маҳсулот (кор, хизмат) дар корхона ва ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 210 аз 12 майи соли 1999)

[86]. Низомов, С.Ф. Модели счетной интерпретации информации управленческого учета. Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита. Статья [Текст] / С.Ф. Низомов // Материалы международной научно-практической конференции (23-24-мая 2014г., г. Душанбе) - Душанбе: ОИПБА РТ, 2014. – С. 23-29.

[87]. Низомов, С.Ф. Организация учета и управления затратами в строительных организациях: монография [Текст] / С.Ф. Низомов, Душанбе.: «Ирфон», 2006г. - 140 с.

[88]. Низомов, С.Ф. Производственный учет в строительстве: вопросы теории и практики: монография [Текст] / С.Ф. Низомов - Душанбе.: «Ирфон», 2003г. - 184 с.

[89]. Низомов, С.Ф. Управленческий контроль затрат по центрам

ответственности // Актуальные проблемы учета, анализа и аудита затрат и себестоимости, пути их решения: сборник научных статей региональной межвузовской науч.-практ. конф., 9 апреля 2010 г. (Выпуск №1). - Воронеж Истоки: ВФ МГЭИ, 2010.– 0,2 п.л.

[90]. Низомов, С.Ф. Управленческий учет и контроль в строительстве: теория, методология и практика: монография [Текст] / С.Ф. Низомов // Душанбе: «Сохибкор», 2013. - 272 с.

[91]. Низомов, С.Ф. Аудити дохилӣ [Матн] васоити таълимӣ / С.Ф. Низомов, Қ.Х. Барфиев, А.А. Мирзоалиев, С.Х. Раҳимов, С.И. Содиков, Ш.Н. Бобоев, Ш.Қ. Бадалов // Душанбе: «Балогат», 2019 - 344 с.

[92]. Низомов, С.Ф., Баҳисобгирии идорақунӣ [Матн] Китоби дарсӣ / С.Ф. Низомов, А.А. Мирзоалиев, С.Х. Раҳимов // Душанбе: Нашриёти ҶДММ «Илм», 2017 - 217 с.

[93]. Низомов, С.Ф., Развитие теории и практики бухгалтерской экспертизы [Текст] Монография / С.Ф. Низомов, С.И. Садыков, Г.Х. Ходжиев // Душанбе: Издательство «Ирфон», 2019 – 148 с.

[94]. Низомов, С.Ф. Управленческий контроль затрат по центрам ответственности. Актуальные проблемы учета, анализа и аудита затрат и себестоимости, пути их решения: сборник научных статей региональной межвузовской научно-практ. конф., 9 апреля 2010 г (Выпуск №1) / С.Ф. Низомов - Воронеж Истоки: ВФ МГЭИ, 2010. - 142с.

[95]. Николаева, О.Е. Толковый англо-русский словарь основных терминов управленческого и финансового учета [Текст] / О.Е. Николаева // М: Едиториал УРСС, 2002 - 112 с.

[96]. Николаева, О.Е. Стратегический управленческий учет [Текст] / О.Е., Николаева, О.В. Алексеева // М: Едиториал УРСС, 2003 - 304 с.

[97]. Николаева, О.Е. Шишкова Т.В. Управленческий учет [Текст] / О.Е. Николаева, Т.В. Шишкова // Изд. 6-е. - М.: Ком Книга, 2006-320 с.

[98]. Николаева, О.Е. Стратегический управленческий учет [Текст] / О.Е. Николаева, О.В. Алексеева // изд. 2-е. - М.: Изд-во ЛКИ, 2008. - 304 с.

[99]. Николаева, О.Е. Управленческий учет: [Текст] система сбалансированных показателей / О.Е. Николаева, О.В. Алексеева // Бухгалтерский учет. - 2002. - № 9. - С. 74-78.

[100]. Николаева, С.А. Доходы и расходы организации: практика, теория, перспективы: монография [Текст] / С.А. Николаева - М.: Аналитика-Пресс, 2000. - 208 с.

[101]. Николаева, С.А. Особенности учета затрат в условиях рынка: система

«Директ-костинг»: Теория и практика: монография [Текст] / С.А. Николаева - М.: Финансы и статистика, 1993. - 128 с.

[102]. Николаева, С.А. Принципы формирования и калькулирования себестоимости [Текст] / С.А. Николаева // М.: Аналитика-Пресс, 1997. - 144 с.

[103]. Николаева, С.А. Управленческий учет. Легенды и мифы [Текст] / С.А. Николаева - М.: Аудиторско-консалтинговая фирма, 2004. - 288 с.

[104]. Николаева, С.А. Управленческий учет: [Текст] проблемы адаптации к российской теории и практике. Бухгалтерский учет / С.А. Николаева // - М., 1996. - № 1, 2, 3. -с. 16-21, 41-50, 47-51

[105]. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2019 (нашри расмӣ). Нашриёти ҶДММ «ТоРус» - Душанбе – 2019. 478 сах.

[106]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26.12.2019 13:02, ш. Душанбе. <http://president.tj/node/21975>

[107]. Подобедова, Н.В. «Формирование стандартов и регламентов управленческого учета экономического субъекта». [Текст] Диссертация на соискание ученой степени к.э.н. М.:2015. с. 183

[108]. Положение по бухгалтерскому учету «бухгалтерская отчетность предприятий» ПБУ 5/2001. от 16.07.2001г. № 104. <http://minfin.tj/downloads>

[109]. Положение по бухгалтерскому учету «расходы предприятий» ПБУ 7/2001. 13.08.2001г. г. Душанбе № 118. <http://minfin.tj>.

[110]. Положение по бухгалтерскому учету «учет материально производственных запасов» ПБУ 3/2002 от 11 января 2002г. № 5. <http://minfin.tj>.

[111]. Постановление Правительство Республики Таджикистан Об утверждении положения по калькулированию себестоимости продукции (работ, услуг) на предприятиях и в организациях Республики Таджикистан" от 12 мая 1999 года № 210 г. Душанбе. <http://minfin.tj/>

[112]. Алборов, Р.А. Управленческий учет затрат по центрам ответственности в производственных организациях. Монография [Текст] / Р.А. Алборов, Г.Н. Ливенская - Ижевск 2013. 138 с.

[113]. Рассказова-Николаева, С.А. Директ-костинг. Правильная себестоимость. - 2-ое изд., перераб. и доп [Текст] / С.А. Рассказова-Николаева // М.: Книжный мир, 2009. – 526 с.

[114]. Рассказова–Николаева, С.А. Учетная политика организации – это творчество специалиста [Электронный ресурс] [Текст] / С.А. Рассказова–

Николаева // Центр бизнес–консалтинга и аудита. – 2010. – Режим доступа: <http://cba.ru/knowledge/articles/2010/02/26/upoorg/>

[115]. Саватье, Р. Теория обязательств. [Текст] / Саватье Р // М. 1972. С.86.

[116]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.- Душанбе – 2016.

[117]. Суйц, В.П. Аудит: учебник [Текст] / В.П. Суйц // - 5-е изд., стер. - М.: КНОРУС, 2016- 288 с.

[118]. Тохирова, Р.С. Планирование внутреннего аудита. Материалы XXXVI Научно-практической конференции «Татуровские чтения – 2008» Экономический факультет. МГУ им. М.В.Ломоносова. 27-29 июня 2008 г. Сборник статей [Текст] / Под ред. А.Д.Шеремета. – М.: ТЕИС, 2008. – 1,35 п.л.

[119]. Тохирова, Р.С., Суйц В.П. Внутренний аудит на предприятии и его организационно-методическое обеспечение [Текст]: монография / Р.С. Тохирова, В.П. Суйц // Душанбе:, 2016. с.192.

[120]. Управленческий учет: официальная терминология СИМА под ред. [Текст] / А.Д. Шеремета // - М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 200 с.

[121]. Управленческий учет: Учеб. пос. по экон. спец. Под ред [Текст] / А.Д. Шеремета // - М.: ФБК ПРЕСС, 2000. – 344 с.

[122]. Управленческий учет: [Текст] Учебное пособие / А.А. Мирзоалиев, Э.Ш. Зарипов, Ш.Н. Бобоев // Душанбе, ОИПБА РТ, 2018.-123 с.

[123]. Ураков, Д.У. Учет затрат по сферам деятельности [Текст] / Д.У. Ураков // М.: Финансы и статистика, 1991. - 176 с.

[124]. Уроков, Д.У. Назарияи бахисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Д.У. Ураков // Душанбе: «ЭР-граф», 2012.-324 с.

[125]. Учет, анализ и аудит в эпоху цифровой экономики в постсоветском пространстве: инновационные перспективы развития: монография / кол. авторов; под ред // И.В. Сафоновой, Х.Ш. Нурмухамедовой, С.Ф. Низомова // – Москва: РУСАЙНС, 2018. - 272 с.

[126]. Федотовская, Е.Ю. Бухгалтерский учет и анализ расходов на предприятиях электроэнергетики в условиях реструктуризации отрасли [Текст] / Е.Ю. Федотовская // Автореферат дис. канд. эконом, наук. 2007, Сургут

[127]. Финансовый учет: [Текст] Учебное пособие / Колоктив авторов // Душанбе, ОИПБА РТ, 2019.-374 с.

[128]. Холиқова, С.Х. Аудит. [Текст] Китоби дарсӣ / Х.С. Холиқова, М.Э.

Турдиев, Х.Х. Чураева, Б.С. Шодиев, А.А. Мирзоалиев, С.М. Тураева // - Бохтар, 2019.-480 с.

[129]. Хорнгрен, Ч.Т., Форстер, Дж. Бухгалтерский учет: Управленческий аспект. Пер. с англ. [Текст] / Ч.Т. Хорнгрен, Дж.М.Форстер // Финансы и статистика, 1995.- 415с.

[130]. Хорнгрен, Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ. Под ред [Текст] // Я.В. Соколова // – М. Финансы и статистика, 2000. – 216 с: ил. – (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту).

[131]. Хорнгрен, Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект [Текст] / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер // М.: Финансы и статистика, 2000. 416 с.

[132]. Хорнгрен, Ч.Т. Управленческий учет, 10-е изд [Текст] / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер // - М.: Питер, 2007. 1008 с.

[133]. Чепулянис, А.В. «Развитие учетно-аналитического обеспечения стратегического управления затратами экономического субъекта» [Текст] / А.В. Чепулянис // Автореферат на соискание ученой степени к.э.н. Воронеж.- 2018. с. 60

[134]. Шалабанов, А.К., Практикум по эконометрике с применением MS Excel. Линейные модели парной и множественной регрессии [Текст] / А.К. Шалабанов, Д.А. Роганов // Казань, 2008. с. 53.

[135]. Шеремет, А.Д. Учет, анализ и рынок: взгляды на проблему бухгалтерский учет [Текст] / А.Д. Шеремет // М., 1991. - №1-с. 15-22

[136]. Шеремет, А.Д. Методика финансового анализа [Текст] / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев // М.: Ипфра-М, 2001. – с. 208.

[137]. Шеремет, А.Д., Суйц В.П Аудит: [Текст] Учебник / А.Д. Шеремет, В.П. Суйц // – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА–М, 2006. – с. 448.

[138]. Шобеков, М., Бобоев М.У., Чонбеков Т.Т. Ҳисобгирии молиявӣ. [Матн] Китоби дарсӣ / М. Шобеков, М.У. Бобоев, Т.Т. Чонбеков // Душанбе, ЧДММ «Дақиқ», 2014.- с. 400.

[139]. A dictionary of accounting [Text] / Edited by R. Hussey. Oxford; N.Y.: Oxford University press, 1995. - 346 p.

[140]. Activity Based Costing. The performance breakthrough [Text] / P.B.B. Turney. L.; Kogan Page Ltd, 1996. - 322 p.

[141]. Anthony, R.N., Reece J.C. Accounting: Text and Cases 8th ed [Text] / R.N. Anthony, J.C. Reece // - Illinois: Homewood, 1998. - 898 p.

- [142]. Bromvich, M. Management accounting and scope-from managerial view [Text] / M. Bromvich // Management accounting 66 (4), 1988. - p. 26-27.
- [143]. Hering, E., Rieg R.: Prozessorientiertes Controlling-Management, [Text] Carl Ilan- ser Verlag Monchen Wien, 2001. - 166-S.
- [144]. Horngren, Ch., Foster G., Datar S. [Text] Cost accounting: a managerial emphasis. 10th ed., 2000.-906 p.
- [145]. Innes, J., Mitchell F. A Practical guide to Activity-Based Costing. L.: [Text] Kogan Page Ltd, 1989.- 159 p.
- [146]. Johnson H.T., Kaplan R. Relevance Lost: The Rise and Fall of Management Accounting [Text] / Harvard: Harvard University Press, 1987. - 266 p.
- [147]. Krause, H.; Oecking, G., Wullenkord, A.: [Text] Controlling gerechte Umstrukturi- rierung der Kostenrechnung bei einem Eisenbahnunternehmen, in ZFC, Heft 4, 1994, S.216-227.
- [148]. Lucey, T. Cost and management accounting. L.: [Text] DP Publications Ltd; Aldine Plase, 1995. - 285 p.
- [149]. Parker, R.H. Macmillan dictionary of accounting. L.: [Text] Basingstoke; The Macmillan Press Ltd, 1992. - 307 p.
- [150]. Peter, A. Accounting and finance for non-specialists. Pearson education Limited [Text] / A. Peter // Third edition, 2001. - 533 p.
- [151]. Seicht, G. Die Entwicklung der Grenzplankosten- und Deckungsbeitragsrechnung. In: Grenzplankostenrechnung. Stand und aktuelle Probleme, Festschrift Fur Hans Georg Plaut zum 70. Geburtstag [Text] / G. Seicht // -Wiesbaden. 1988.- S. 31-51.
- [152]. Simonds, M.D. Strategie management. Accounting [Text] / M.D. Simonds // Management accounting 59 (4).- 1981 p. 26-29.

2. РҶҶҲАТИ ҚОРҶОИ НАШРШУДА АЗ РҶИ МАВЗҶИ

ДИССЕРТАЦИЯ:

А) Интишорот дар нашрияҳои дохилшаванда ба Рӯйхати маҷаллаҳо ва нашрияҳои илмӣ тақризӣ тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Бобоев Ш.Н. Харочоти барилоҳои истеҳсоли: мушкилоти баҳисобгирӣ
тибқи СБҲМ / Мирзоалиев А.А., Бобоев Ш. Н. // Паёми Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – 2017. – №2/9. –
300 с. ISSN 2413-5151. С. 15-19. (0,25 ҷ. ҷ.)

[2-М]. Бобоев Ш.Н. Муаммои пешгӯии хароҷот ва таъсири он ба натиҷаи
фаъолияти молиявии қорхона / Бобоев Ш. Н. // Ахбори Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон. ISSN 2076-2569 №4 (253), 2018.-240с. С. 134-139.
(0,25 ҷ. ҷ.)

[3-М]. Бобоев Ш.Н. Учет по сегментам деятельности: современные подходы /
Бобоев Ш.Н., Ҳалимов П.А. // Материалы XVIII международной научно-
практической конференции Актуальные направления фундаментальных и
прикладных исследований 11-12 февраля 2019 г. North Charleston, USA Том
2-103с. С. 73-78. (0,32 ҷ. ҷ.)

[4-М]. Бобоев Ш.Н. Управленческий учет и контроль затрат в энергетическом
секторе: исторический ракурс / Бобоев Ш.Н. // Вестник таджикского
государственного университета коммерции, 2019. – С.47-51. (0,30 п.л.)

[5-М]. Бобоев Ш.Н. Особенности бухгалтерского отражения движения
энергозатрат в условиях применения МСФО // Аудит и финансовый анализ.
М.: 2020, - № 1. - С. 47-61. (0,75 п.л.)

[6-М]. Бобоев Ш. Н. Таҳлили нишондиҳандаҳои истеҳсолии нерӯи барқ ва
объектҳои истеҳсолкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи
давлатии тибқи Тоҷикистон – Душанбе, 2020. – С.67-73. (0,30 ҷ. ҷ.)

[7-М]. Бобоев Ш.Н. Учет затрат на электроэнергию: Особенности
традиционных и потокоориентированных подходов / Бобоев Ш.Н. // Диалектика развития учетно-аналитических и контрольных инструментов: тренды цифровой экономики: монография / кол. авторов; под ред. И.В. Сафоновой, Х.Ш. Нурмухамедовой, А.А. Мирзоалиева. – Душанбе: ООО «График Принт», 2020. - 292 с. С.236-257.(1,25 ҷ. ҷ.)

Б. Мақолаҳо дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Бобоев Ш.Н. История, достоинство и проблемы таргет – кастинг // Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита / Материалы VI Международной научно-практической конференции (19-20 мая 2017г, г. Душанбе) – Душанбе: ОИПБА РТ, 2017.- 312с. С. 125-128. (0,23 п. л.)

- [9-М]. Бобоев Ш. Н. Современное состояние и перспективы развития управленческого учета в энергетическом секторе путем внедрения метода АВС. Статья // Международный теоретический и научно-практический журнал “Аудит и менеджмент”. №1(1), 2018 – Душанбе, с. 52-64. (0,75 п.л.)
- [10-М]. Бобоев Ш. Н. Особенности организация учет затрат в энергетическом секторе // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масоили рушди сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ дар шароити муосир” / Маҷмӯаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (20-21 февралӣ с. 2018, ш. Панҷакент). - «Зарафшон», 2018.- 220с. С. 161-165. (0,44 ҷ. ч.)
- [11-М]. Бобоев Ш. Н. Предпосылки развития стратегического управленческого учета // Материалы VIII-ой международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита в условиях цифровой экономики» (20-21 ноября 2019 г, г. Душанбе) - Душанбе: ОИПБА РТ, 2019. - С. 110-120 (0,31 п.л.)
- [12-М]. Бобоев Ш. Н. Калькулирование себестоимости продукции и ее значение в управлении // Материалы международной научно-практической конференции «Таджикистан в условиях глобализации» (декабрь 2019 г. Душанбе). - Душанбе: ТГУК, - С. 166-169 (0,25 п.л.)
- [13-М]. Бобоев Ш. Н. Ҳисоб кардани арзиши аслии маҳсулот ва аҳамияти он дар идоракунии // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ дар шароити муосир» (ДДТТ, ш. Душанбе, 6-7 декабри соли 2019). - Душанбе: ДДТТ, 2019 - С. 42-46 (0,25 п.л.)

ЗАМИМАҲО

Замимаи 1
Чадвали 1

Луғати истилоҳотӣ аз рӯи мавзӯи таҳқиқотӣ

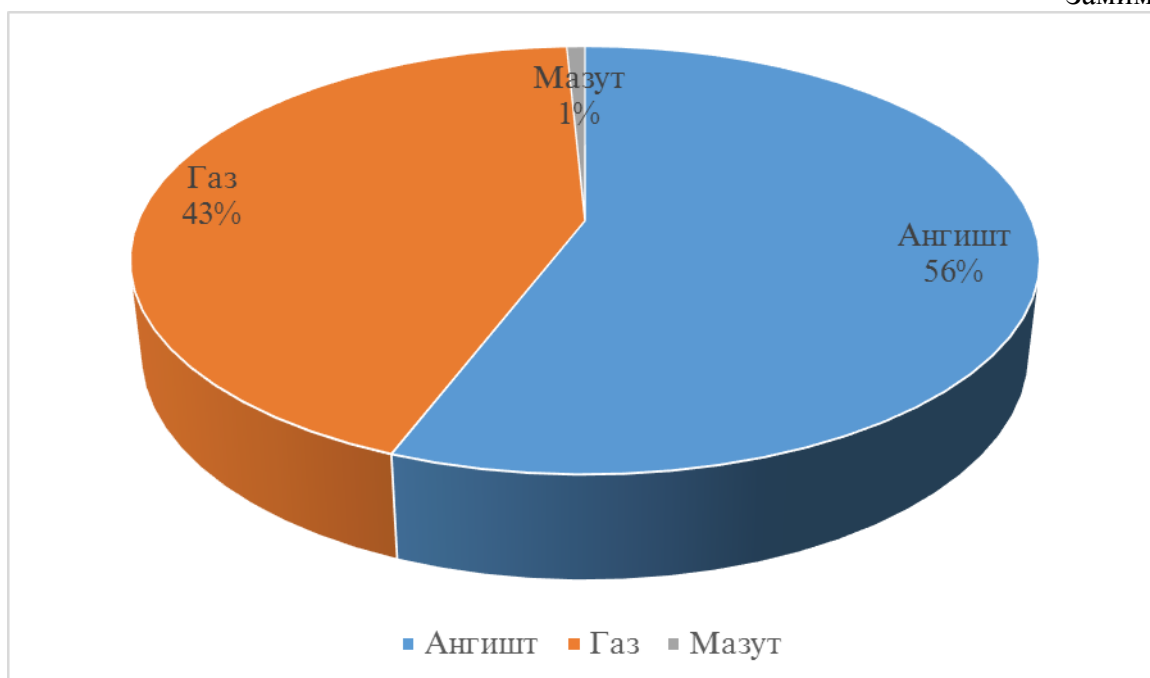
Р/т	Тавсир	Мундариҷа	Манбаи иттилоот
1	2	3	4
1.	Энергетика	Соҳаи иқтисодист, ки чустучӯ, истихроч, истеҳсол, таҷдид, интиқол, нигоҳдорӣ, расонидан, тақсимои ва истеъмоли захираҳои энергетикӣ ва энергияро дарбар мегирад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
2.	Соҳаи энергетика	Қисми таркибии энергетика, ки бо яке аз намудҳои захираҳои энергетикӣ ва энергия вобаста аст.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
3.	Корхонаи энергетикӣ	Ин шахси ҳуқуқист, аз ҷумла аз субъектҳои монополияи табиӣ сарфи назар аз шаклҳои моликиятшон, ки ба як ё якчанд намуди фаъолият дар энергетика машғул аст.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
4.	Объекти энергетика	Ин иншооти махсусест, ки барои истеҳсол, таҷдид, интиқол, нигоҳдорӣ, расонидан ва тақсимои захираҳои энергетикӣ ва энергия таъин шудааст.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
5.	Комплекси сӯзишвории энергетикӣ	Маҷмӯи бо ҳам алоқаманди соҳаҳои иқтисодиёт, ки дар системаҳои гидроэнергия ва гармистеҳсолкунанда, ангишт, нафт, газистихроч, интиқол ва коркардкунанда, барқтаъминкунанда ва барқистифодабаранда, инчунин зерсистемаҳои минтақавӣ ва дигар объектҳои энергетикӣ, ки сарфи назар аз шакли моликият фаъолият менамоянд.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфачӯии энергия» [62]
6.	Фаъолият дар энергетика, хизматрасонии энергетикӣ	Ин истеҳсол, интиқол, расонидан, тақсимои, нигоҳдорӣ, коркард, таҷдид, фурӯши энергия, захираҳо ва маҳсулоти энергетикӣ мебошад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
7.	Маҳсулоти энергетикӣ	Намудҳои мухталифи сӯзишворӣ, маҳсулоти нафт, энергияи қувваи барқ ва гармӣ, ки аз ҳама гуна намудҳои захираҳои энергетикӣ истеҳсол мешаванд.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [64]
8.	Истеъмолкунандагон дар энергетика	Ҳама шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки энергия ва захираҳои энергетикиро меҳаранд ва бе мақсади аз нав фурӯхтан онҳоро истифода мебаранд.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» [67]
9.	Истеҳсолкунандагон	Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ қатъӣ	Қонуни Ҷумҳурии

	дар энергетика	назар аз шакли моликиятшон, ки барои онҳо ҳамаи захираҳои энергетикӣ ва энергия маҳсулоти молӣ мебошанд.	Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» [67]
10.	Сарфачӯии энергия	Истифодаи оқилона ва кам кардани талафот дар чараёни истеҳсол, таҷдид, интиқол ва истеъмоли энергия мебошад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфачӯии энергия». [62]
11.	Захираҳои энергетикӣ барқароршаванда	ин захираҳои мебошанд, ки ба таври табиӣ ба вуҷуд омада, доимо аз нав пайдо мешаванд (гармии офтоб, чараёни табиӣ обу ҳаво, обҳои геотермалӣ ва биомассаҳо) ва ба намудҳои дигари энергия мубаддал шуда метавонанд.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфачӯии энергия». [62]
12.	Баҳисобгирии муҳосибӣ	Низоми ягонаи ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, ҷамъбасти иттилоот дар бораи молу мулк, дороиҳо, ӯҳдадориҳо ва сармояи ташкилот, ки аз рӯи шаклҳои муқарраршуда тартиб дода шудаанд.	Фарҳанги тафсирии стандартҳои байналмилалӣ аудит (русӣ, англисӣ, ва тоҷикӣ) [72]
13.	Нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ	Номгӯи ба низоми даровардашудаи ҳисобҳои таркибии баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад.	
14.	Сирри муҳосибӣ	Иттилооти дорои сирри тижоратӣ, ки дар ҳуҷҷатҳои аввалияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва феҳристи бақайдгирии муҳосибӣ дарҷ гардидааст.	Фарҳанги тафсирии стандартҳои байналмилалӣ аудит (русӣ, англисӣ, ва тоҷикӣ) [72]
15.	Ҳисоботи молиявӣ	Маҷмӯи маълумоте, ки ҳолат ва натиҷаи фаъолияти молиявии ташкилотҳоро дар асоси нишондодҳои баҳисобгирии муҳосибӣ тибқи стандартҳои байналмилалӣ ё миллии дар бар мегирад.	Луғати тафсирии истилоҳоти Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (тоҷикӣ - русӣ - англисӣ) [70]
16.	Сиёсати ҳисобдорӣ	Принсипҳои дақиқе, ки дар асоси ҳуҷҷатҳои тасдиқнамудаи роҳбарияти ташкилот, маҷмӯи қоидаҳо, усулҳо ва тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявиро тибқи стандартҳои байналмилалӣ ва ё миллии муайян менамояд.	Фарҳанги тафсирии стандартҳои байналмилалӣ аудит (русӣ, англисӣ, ва тоҷикӣ) [72]
17.	Стандартҳои байналмилалӣ	Стандартҳо ва тафсирҳое, ки Фонди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ба нашр расонида, мақоми ваколатдори давлатӣ барои истифода тасдиқ намудааст.	Луғати тафсирии истилоҳоти Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (тоҷикӣ - русӣ - англисӣ) [70]

18.	Стандартҳои миллӣ	Ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ, ки мақоми ваколатдори давлатӣ тасдиқ намудааст.	Луғати тафсирии истилоҳоти Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (тоҷикӣ - русӣ - англисӣ) [70]
19.	Дороиҳо	Захираҳое, ки дар натиҷаи амалиёти пешин таҳти назорати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ қарор дошта, гирифтани нафъи иқтисодӣ аз онҳо дар назар аст.	Фарҳанги тафсирии стандартҳои байналмилалӣ аудит (русӣ, англисӣ, ва тоҷикӣ) [72]
20.	Ўҳдадориҳо	Ўҳдадориҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки аз амалиёти пешин ба вучуд омада, дар натиҷаи танзими он захираи дороиҳои нафъи иқтисодӣ хориҷ мешаванд.	
21.	Сармоя	Ҳиссаи дороиҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки пас аз тарҳ кардани маблағи ҳамаи ўҳдадориҳо боқӣ мондааст.	
22.	Даромад	Афзоиши манфиати иқтисодии давраи ҳисоботӣ дар шакли воридшавӣ ё зиёдшавии дороиҳо ё худ камшавии ўҳдадориҳо, ки сармояи саҳомии бо ҳиссагузориҳои соҳибмулкони вобастаро афзун мегардонад.	
23.	Харочот	Камшавии манфиати иқтисодӣ дар давраи ҳисоботӣ дар шакли хориҷшавӣ ё камшавии дороиҳо ё худ зиёдшавии ўҳдадориҳо, ки ба камшавии сармояи саҳомии бо ҳиссагузориҳои соҳибмулкони новобаста оварда мерасонад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия. [61]
24.	Шабаккаи энергетикӣ	Воситаи техникий интиқол ва тақсими энергияи барқ ва гармӣ.	
25.	Захираҳои энергетикӣ барқароршаванда	Манбаъҳои ҳамеша мавҷуда ва ё давра ба давра дар муҳити зист пайдошавандаи чараёни шуъои офтоб, бод, обҳои гарми зеризаминӣ, дарёҳо ва биомассаҳо, ки ба сӯзишвории истихроҷӣ дохил намешаванд.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия. [61]
26.	Фаъолияти аудиторӣ	Фаъолияти соҳибкорӣ оид ба гузаронидани аудит ва дигар хизматрасонии марбут ба он, ки аудитори инфиродӣ ё ташкилоти	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» [63]

		аудиторӣ амалӣ менамояд.	
27.	Мақоми ваколатдори давлатӣ	Мақоми марказии ҳокимияти иҷроия, ки фаъолияти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявиро ба танзим медарорад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аудити дохилӣ дар баҳши давлатӣ» [59]
28.	Сарфачӯии энергия	Истифодаи оқилона ва кам кардани талафот дар чараёни истеҳсол, таҷдид, интиқол ва истеъмоли энергия мебошад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сарфачуии энергия. ш.Душанбе, 10 майи соли 2009. №29. (62)
29.	Аудит	Санҷише, ки дар асоси шартнома бо дархости фармоишгар аз тарафи аудитори инфиродӣ ё ташкилоти аудиторӣ мутобиқи стандартҳои аудит, бо мақсади изҳор намудани ақидаи мустақил оид ба саҳеҳӣ ва мутобиқати ҳисоботи молиявӣ ва дигар иттилооти марбут ба ҳисоботи молиявӣ ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ё стандартҳои миллии ҳисобдорӣ гузаронида мешавад	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» [63]
30.	Аудити беруна	Санҷише, ки нисбат ба субъекти санҷидашаванда аз ҷониби аудитори инфиродӣ ё ташкилоти аудитории мустақили ба роҳбарияти он ҳисоботдиҳанда набуда гузаронида мешавад.	
31.	Аудити дохилӣ	Фаъолияти мустақил ва беғаразонаи сохтори таъсисдодашуда ё басти алоҳидаи аудитори дохилии субъекти хоҷагидорӣ оид ба гузаронидани санҷиш, арзёбӣ ва машваратдиҳии низоми идоракунӣ ва дигар низомҳо, ки бо мақсади мусоидат ба риояи қонунгузорӣ, фаъолияти самаранок ва натиҷабахши субъекти хоҷагидорӣ амалӣ мегардад.	
32.	Хулосаи аудиторӣ	Ҳуҷҷати хаттии расмие, ки мутобиқи стандартҳои аудит тартиб дода ва пешниҳод шуда, ақидаи мустақили аудитори инфиродӣ ё ин ки ташкилоти аудиторино оид ба натиҷаҳои аудити гузаронидашуда дар бар мегирад.	
33.	Аудитор	Шахси воқеие, ки ба талаботи тахассусии муқаррарнамудаи мақоми ваколатдори давлатӣ ҷавобгӯ буда, дорои Шаҳодатномаи тахассусии	

Замимаи 2

Расми 1. Сохтори тавозуни сузишворӣ дар истеҳсоли нерӯи барқ ва гармӣ

Замимаи 3

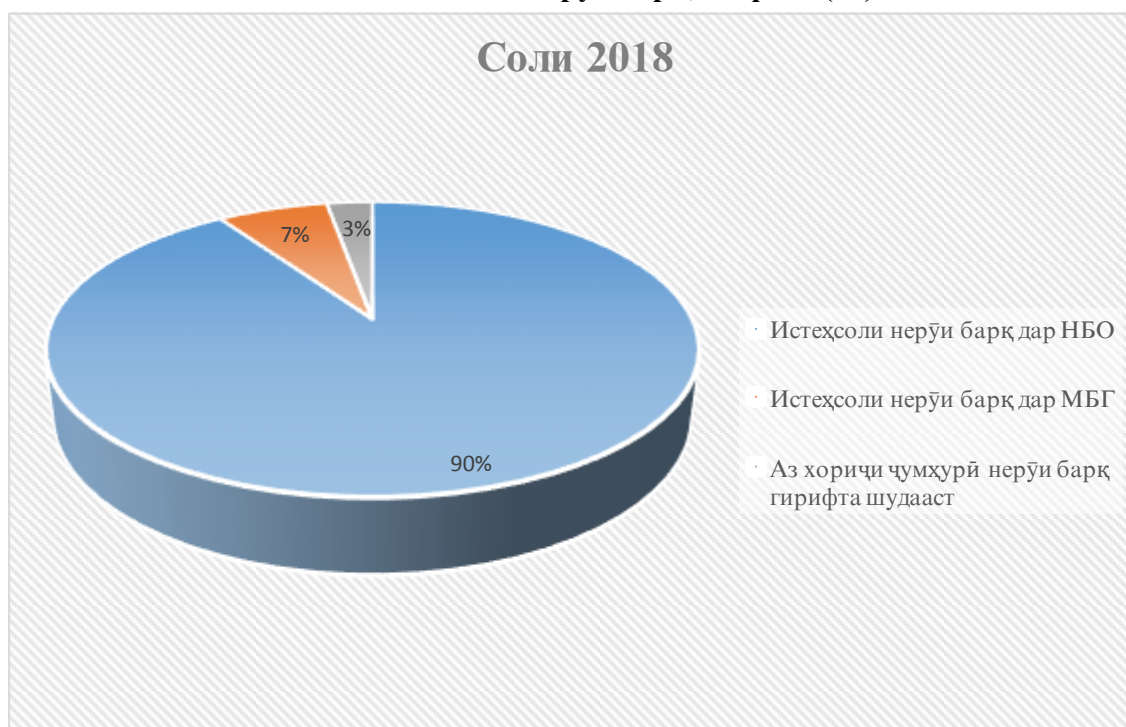
Ҷадвали 2

Ҷамъиятҳои минтақавӣ оиди истеҳсол, интиқол ва тақсими нерӯи барқ ва гармӣ

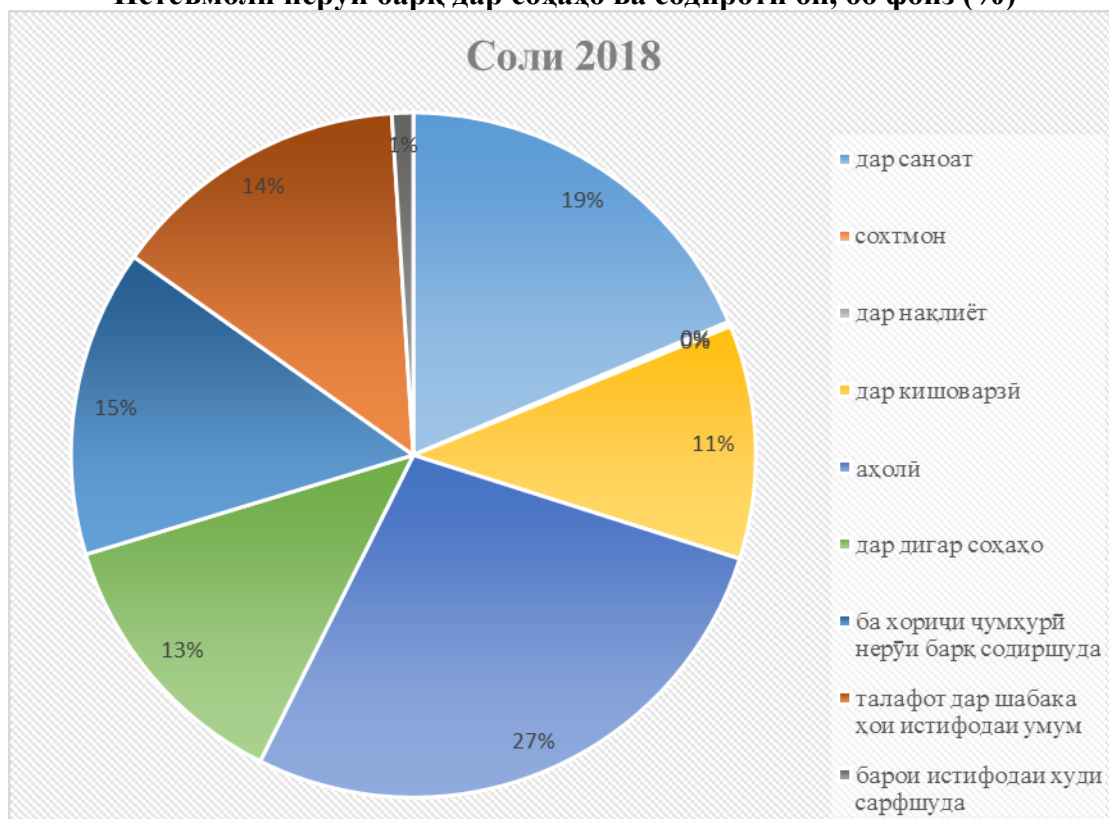
Р/Т	Номгӯй	Ҳиссаи ҳудӣ (%)	Р/Т	Номгӯй	Ҳиссаи ҳудӣ (%)
	ш. Душанбе ва НТЧ			НБО-и Сангтуда-2	0
1	НБО-и Варзоб-1	100	1	ҚСК МБГ Ёвон	
2	НБО-и Варзоб-2	100	2	НБО-и хурди «Хорма»	
3	НБО-и Варзоб-3	100	3	ҚСК «Шабақаҳои барқии Ҷанубӣ»	
4	ҚСК МБГ Душанбе-1	100	4	ҚСК «Шабақаҳои барқии Кулоб»	
5	ҚСК МБГ Душанбе-2	100	5	ҚСК «Шабақаҳои барқии Ёвон»	
6	НБО-и хурди Сангикамар		6	ҚСК «Шабақаҳои барқии ш. Бохтар»	
7	НБО-и хурди Шашболои	100	7	ҚСК «Шабақаҳои барқии Кулоб»	
8	НБО-и хурди Фатҳобод		8	ҚСК «Шабақаҳои барқии Данғара»	
9	НБО-и хурди «Питавул-1»		9	Шабақаҳои барқии Норақ	
10	НБО-и хурди «Питавул-2»		10	Вилояти Суғд	
11	НБО-и хурди «Тутак»		11	НБО-и Қайроқум	
12	НБО-и хурди «Ширкент»		12	НБО-и хурди «Артуч»	
13	НБО-и хурди «Ҳазора-1»		13	НБО-и хурди «Дичик»	
14	НБО-и хурди «Ҳазора-2»		14	НБО-и хурди «Кухистон-1»	
15	ҚСК «Шабақаҳои барқии		15	НБО-и хурди	

	ш. Душанбе»			«Куҳистон»	
16	Шабақаҳои барқии Марказӣ		16	Шабақаҳои барқии Сугд	
17	ҚСҚ «Шабақаҳои барқии Турсунзода»		17	Шабақаҳои барқии Хучанд	
18	Шабақаҳои барқии Рашт		18	Шабақаҳои барқии Бобочон Ғафуров	
	Вилояти Хатлон		19	ҚСҚ «Шабақаҳои барқии Исфара»	
20	НБО-и Норак ба номи Г. Улчабоев		20	Вилояти мухтори куҳистони Бадахшон	
21	НБО-и Бойғозӣ			Ширкати хусусии «Помир Энерҷи»	
22	НБО-и Сарбанд			НБО-и Хоруғ	
23	НБО-и Шаршар			НБО-и Помир	
24	НБО-и НБО-Марказӣ			НБО-и Помир-1	
25	НБО-и Сангтуда-1	25		НБО-и Қалаи Хумб	

Истеҳсоли нерӯи барқ, бо фоиз (%)

Истеъмоли нерӯи барқ дар соҳаҳо ва содироти он, бо фоиз (%)

Расми 3. Тавозуни барқии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон

**Ҳисоботи муттаҳидшудаи маҷмӯи даромад
ба 31 декабри соли 2018
(бо ҳазор сомонӣ)**

	Эзоҳ	Ба 31 декабри соли 2018	Ба 31 декабри соли 2017
Даромадҳо	22	2,684,735	2,113,647
Арзиши аслӣ	23	(1,956,333)	(1,514,288)
МАҶМӯИ ФОИДА		599,359	469,719
Харочоти фурӯш	24	(935,406)	(590,383)
Харочоти умумӣ ва маъмурӣ	25	(95,886)	(120,488)
Зарар аз рӯи амалиётҳо бо асъори хориҷӣ		(1,228,563)	(1,958,820)
Даромади молиявӣ	26	(11,523)	10,439
Харочоти молиявӣ	26	(1,752,612)	(1,319,885)
Дигар харочоти ғайриамалиётӣ, нетто	27	(15,323)	(1,303)
ЗАРАР ТО АНДОЗ АЗ ФОИДА		(3,310,911)	(3,381,081)
Харочот аз рӯи андоз аз фоида	21	(31,608)	(25,086)
ЗАРАРИ АМАЛИЁТӢ		(3,342,519)	(3,406,167)
Дигар маҷмуи даромад/(зарар)		(3,342,519)	(3,406,156)
МАҶМӯИ ЗАРАР			11

Воситаҳои техникии автоматикунони баҳисобгирии идоракунӣ

№ р/т	Воситаҳои техникии автоматикунонӣ	Афзалиятҳои истифодабарӣ	Камбудҳои истифодабарӣ
1	2	3	4
1.	Барномаҳои баҳисобгирӣ дар платформаи 1С, ки баҳисобгирии молиявӣ ва идоракуниро муттаҳид мекунад (масалан, Баҳисобгирии идоракунӣ, 1С: Идоракунӣ молияи корпоративӣ ва ғайра)	Имконияти банақшагирии буҷет, баҳисобгирии идоракунӣ, моделсозии иқтисодӣ ва пешгӯӣ. Сарфаи вақт барои воридсозии амалиётҳо; дар як вақт нишон додани амалиётҳои ду ҳисобгирӣ Имконияти якҷоя бо дигар конфигуратсияҳо, тафовути ҳуқуқи дастрасии истифодабаранда барои тағйир додани маълумот.	Мушкилот дар иҷро ва дастгирии техникӣ; номувофиқатии маълумоти баҳисобгирии молиявӣ бо идоракунӣ; хароҷоти назарраси захираҳо дар сурати зарурии тағйирот дар сохтор.
2.	Низомҳои ERP (масалан, SAP ERP, Microsoft Dynamics, Oracle E-Business Suite)	Автоматикунии комплекси равандҳои хоҷагидорӣ: бурдани баҳисобгирии молиявӣ, идоракунӣ, андоз; пешбурди баҳисобгирии параллелӣ бо мақсадҳои дигар (масалан, ГААР, СБҲМ), музди меҳнат ва идоракунӣ кормандон, харид ва логистика ва ғайра. Бо истифода аз заминаи ягонаи иттилоот; имкониятҳои банақшагирии истеҳсолот (моделсозӣ); буҷет ва ғайра	Арзиши калон; вақти бо танзимои барнома сарфшуда; ниёзи доимӣ ба дастгирии техникӣ (мутаносибан барои кормандони баландихтисоси ИТ).
3.	Барномаҳои комплексӣ, заминаи Майкрософт SQL ва ё Oracle истифода мебаранд (мисол, PlanDesigner)	Интерфейси дастрас ва осонии истифодабарӣ; қобилияти ҳамгироӣ бо Microsoft Excel, «1С» ва «Парус»; таҳлили маълумоти профилҳои васеъ (омилӣ, ретроспективӣ, нақша-факт, «чӣ хоҳад-агар» ва ғайра), низоми мониторинги нишондиҳандаҳо;	Методикаи автоматикунонии буҷет низ рушд наёфтааст; набудани иттилоот дар бораи навсозҳои таъминоти барномавӣ ва такмилдиҳии функционалӣ.

		қобилияти маҳдуд кардани ҳуқуқи дастрасии корбар; конструктори ҳисоботӣ идоракунӣ.	
4.	Microsoft Excel (ҷадвалҳои электронӣ)	Набудани хароҷоти иловагии молиявӣ барои татбиқ; соддагӣ дар истифодабарӣ; мавҷудияти ҳисоботдиҳӣ дар бораи шаклсозӣ ва таҳрир ва ислоҳ барои эҳтиёҷоти роҳбарият.	Хатогиҳои баҳисобгирӣ дар формулаҳои нодуруст навишта шуда ё хатогиҳо ҳангоми нусхабардории онҳо; қобилияти ба таври худкор нест кардани маълумот; имкони идоракунӣ ҳуқуқи дастрасии корбар барои ворид кардани маълумот дар ҷадвал мавҷуд нест; ғайриимкон будани назорати тағирёбии маълумот ва муайянсозии корбар; вақти сарфшуда барои санҷиши ҳисобкунии «нимтайёр»; вақти сарфшуда барои қабули ҳисоботи якҷояшуда; мавҷуд набудани ташкили ҳисобот барои ҳама давра.
5.	Барномаи маъмулӣ барои пешбурди баҳисобгирии молиявӣ, ки барои баҳисобгирии идоракунӣ мустақилона танзим карда шудааст	Нархи дастрас, татбиқ дар муддати кӯтоҳ, осонии истифодабарӣ, шаффофии конфигуратсия бо низомҳои дигар.	Дар ҳолатҳои зарурӣ барои тағйири сохтори низом, бояд созмонҳои сеюм ҷалб карда шаванд.

Аудитор: _____
Мӯҳлати санчиш: 01.01. 20__ - 12.31. 20__
Рақам (коди ҳуччат): параметри 1-10.11

Нақшаи аудити идоракунӣ барои харочоти таъмири ШБВ «Х»

№ р/т	Марҳилаи санчишҳо	Сарчашмаҳои маълумот барои гирифтани далелҳои аудиторӣ	Расмиёти зарурии аудит	Усулҳои санчиши аудиторӣ
1	2	3	4	5
1	Санчиши ташкили баҳисобгирии анбор, ҳолати нигоҳдории масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ.	Ҳуччатҳои меъёрӣ, фармоишҳои ширкат, тавсифи вазифавии коргарони анбор, шартномаҳо бо ташкилотҳои таъмини беҳатарӣ.	1. Санчиши ташкили баҳисобгирии анбор ва системаи назоратӣ рухсатдиҳӣ. 2. Баҳои ҳолат ва ҳаҷми нигоҳдории анборҳо барои нигоҳдории захираҳо. 3. Санчиши саривактии сертификати воситаҳои ченкунанда 4. Баҳои ҳолати муҳофизати ҳудуди анборҳои марказӣ ва иншооти анбор. 5. Санчиши тартиби содироти масолеҳот аз ҳудуди ширкат ва додани боваринома барои гирифтани онҳо	Санчиши ҳуқуқӣ – меъёрӣ ва визуалӣ
2	Санчиши масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар ширкати таъминоти нерӯи барқ.	Фармоиш оид ба сиёсати баҳисобгирӣ, шартномаҳои оиди ҷавобгарии моддӣ, сабти захираҳо, ҳисоботҳои муқоисавӣ, кортҳои инвентаризатсияи анбор, тавзеҳот, фармонҳои роҳбарони ҳадамот ва шӯъбаҳо	1. Санчиши воқеии шартномаҳо бо шахсони ҷавобгарии моддӣ. 2. Санчиши тартиби гузаронидани барӯйхатгирӣ. 3. Мувофиқати маълумотҳои барӯйхатгирӣ бо сабтҳои баҳисобгирии ҷорӣ. 4. Санчиши тартиби идоракунӣ фарқияти захираҳо. 5. Санчиши дурустӣ ва саривактии инъикоси фарқиятҳои	Санчишҳои мутақобила, арифметикӣ, визуалӣ, усулҳои санчиши воқеӣ (ченкунҳои назоратӣ, барӯйхатгирӣ)

			барӯйхатгирӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ 6. Муайян кардани ҳолати масъулият барои зарари ба ширкат расонидашуда. 7. Санчиши мутобиқати эътирофи масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ бо СБҲМ 2 «Захираҳо».	
3	Санчиши воридоти масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар ширкати таъминоти барқ.	Фармон оид ба сиёсати баҳисобгирӣ, варақаҳои баҳисобгирии анбор, борхатҳо, ҳисоб-фактураҳо, шартномаҳои хариду фурӯш, мубодилаи амвол, ҳисобномаҳои андоз, супоришномаҳои пулӣ	1. Санчиши пуррагӣ захираҳои дохилшуда. 2. Санчиши ташкили назорати нигоҳдорӣ, истифода ва бозпаси бовариномаҳо 3. Санчиши дурустии дохилкунии масолеҳот ва қисмҳои эҳтиётӣ мувофиқи борхатҳо, супоришномаҳои пардохт ва ҳисобномаҳо, мувофиқатии инъикоси онҳо бо баҳисобгирӣ 4. Санчиши дохилкунии сӯзишворӣ мутобиқи миқдор ва нархҳо тибқи шартнома ва дигар ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ (ҳисобнома-фактураҳо ва ғайра). 5. Мутобиқи меъёрҳои СБҲМ 2 «Захираҳо» муайян кардани арзиши ибтидоии захираҳо. 6. Санчиши саривақтии даъвоҳои арзшуда дар бораи сифат ва миқдори масолеҳот ва қисмҳои эҳтиётӣ.	Санчишҳои мутақобила, арифметикӣ, визуалӣ, усулҳои санчиши воқеӣ (ченкунӣҳои назоратӣ, барӯйхатгирӣ)
4	Санчиши	Борхат барои	1. Санчиши қонунии	Санчиши

	дохилшавии масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ барои корҳои таъмирӣ.	рухсатдиҳӣ, кортҳои лимити забори, кортҳои баҳисобгирии анборӣ, ҳисоботи моддӣ, санадҳо, фармон оиди рухсат.	аз ҳисоббарории масолеҳот ва қисмҳои эҳтиётӣ, риояи тартиби барасмиятдорӣ. 2. Санчиши қонунӣ будани додани кортҳо барои ронандагон барои сӯзишворӣ. 3. Санчиши дурустии тадбиқи меъёрҳои талафоти табиӣ ҳангоми ошкоршавии камбудихо. 4. Санчиши риояи миқдории рухсати қисмҳои эҳтиётӣ ва масолеҳот. 5. Санчиши мутобиқати меъёрҳои муқарраргардидаи додани иҷозат ва асосҳои додани кортҳо барои сӯзишворӣ мутобиқи воситаҳои нақлиёти ба ронандагон таъиншуда. 6. Санчиши муътамадӣ ва саривақтии инъикос дар сабти амалиёт барои аз ҳисоб баровардани масолеҳот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ. 7. Санчиши риояи меъёрҳои СБХМ 2 «Захираҳо», усулҳои баҳодиҳии захираҳо ҳангоми баровардани онҳо ба корҳои таъмирӣ ё ихтиёрдорӣ дигар тибқи тартиби сиёсати ҳисобдорӣ.	мутақобила, арифметикӣ, визуалӣ, пайгирӣ, усулҳои воқеии санчиш (андозагирии назорат, инвентаризатсия), муқоисаи маълумот аз баҳисобгирии таҳлили мавод, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ ва рағбанҳои молидани ва ҳисобҳо бо таъминкунандагон
5	Санчиши иҷрои ҳаҷми корҳои таъмир тибқи баҳисобгирии муҳосибӣ.	Фармоишҳои Вазорати энергетика ва захираҳои об дар бораи тасдиқи	1. Санчиши маълумоти баҳисобгириро дар бораи ҳаҷми физики корҳои, ки бо	Санчишҳои мутақобила, арифметикӣ, визуалӣ, пайгирӣ, чекҳои

		микдори таъмири хатҳои интиқоли барқ, фармоишҳо ва дастурҳои дохилӣ барои ширкати таъминкунандаи энергия, гузоришҳои идоравии муқарраршуда оид ба таъмир мебошанд (масалан, Ҳисобот дар бораи истифодаи фонди таъмир, Ҳисобот дар бораи азнавсозии иншооти шабакаи барқии тақсимшаванда, модели 716 ва ғайра) ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ оид ба хориҷ кардани масолах, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ.	фармони тасдиқшудаи Вазорати энергетика ва захираҳои об анҷом дода мешаванд. 2. Маълумоти ҳисоботиро дар бораи ҳаҷми физикии қорҳо (иваз кардани дастгоҳҳо, симҳо, изоляторҳо, таъмири зеристгоҳҳои барқӣ, трансформаторҳо, коммутаторҳо ва ғайра) бо маълумоти синтетикӣ ва китоби асосӣ муқоиса карда шавад. 3. Гузаронидани муқоисаи ҳисоботи байнисоҳавии ҳисобот дар бораи таъмир бо дигар шаклҳои ҳисобот оид ба мувофиқат ба ҳаҷми хароҷоти таъмири қорӣ ва банақшагирифташуда. 4. Ҳуҷҷатҳои аввалияро (актҳои иҷроӣ қорҳо, фармоишҳои қорӣ, ҳисоботи маводӣ ва ғайра) барои намудҳои мувофиқи қор ва инъикос намудани онҳо дар ҳисоботҳоро санчида шаванд.	ҳуҷҷатӣ, чекҳои асоснок (қонунӣ ва мувофиқи мақсад будани қор, дурустии ҳисобот ба ҳисобҳо ва мақолаҳо)
6	Тасдиқи хароҷоти таъмир (масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ) дар ҳисоботи молиявӣ.	Ҳисоботи молиявӣ, маълумоти баҳисобгирии таҳлилӣ, маълумоти ҳисобгирии синтетикӣ.	1. Санчишӣ мутабоқати маълумоти баҳисобгирии таҳлило бо маълумотҳои баҳисобгирии синтетикӣ, китоби асосӣ. 2. Санчиши ҳисоботи молиявӣ дар бораи бақияи масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ.	Санчишҳои мутақобила, арифметикӣ, визуалӣ, усулҳои санчиши воқеӣ (ченкунӣҳои назоратӣ, инвентаризатсия)

Аудитор: _____
 Мӯҳлати санчиш: 01.01. 20__ - 12.31. 20__
 Рақам (коди ҳуччат): параметри 1-10.11

Барномаи аудити идоракунӣ барои масолах, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ

Вазифаҳо и умумии аудит	Вазифаҳои мушаххаси аудит	Тартиби аудит	Доираи Санчиш	Мӯҳлати гузарони дан	Иҷрокуна нда
1	2	3	4	5	6
Воқеияти мавҷудият	Захираҳои истеҳсолӣ, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар ҳисобҳо инъикос ёфта, рӯйхати пурраи захираҳои молии корхонаро нишон медиҳанд ё ин дороҳо дар роҳ, дар ҳолати беҳатар нигоҳ дошта мешаванд.	Назорат аз рӯи иҷрои баруӣхатгирии масолах, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар анбори марказӣ.	интиҳобӣ		
		Санчиши ҳуччатгузори ва инъикоси натиҷаҳои баруӣхатгирӣ дар баҳисобгирӣ			
		Шарҳи маводҳо, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ.			
		Муқоисаи миқдори бақияи мавод, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар кортҳои баҳисобгирии анбор бо бақияҳо аз рӯи баҳисобгирии синтетикӣ ва Китоби асосӣ			
		Санчиши амалиёти чории корхона дар давоми сол барои тасдиқи бақия дар охирӣ сол			

Ҳуқуқ ва ӯҳдадорих о	Масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворие, ки ба корхона тааллуқ надоранд ба номгӯй чизҳо дохил намешаванд.	Санҷиши шартномаҳои таъминот, ҳуҷҷатҳои пардохтӣ, ҳуҷҷатҳо барои ҷойгиркунии масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ.	интиҳобӣ		
		Дар асоси пурсиш, тасдиқи қарзҳо, тасдиқи бонкӣ, мавҷудияти масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ, барои таъмини қарз дода мешаванд			
	Корхона ҳуқуқ ба захираҳои худии истеҳсолиро дорад.	Омӯзиши ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ оид ба дохилкунии масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ / (шартномаҳои хариду фурӯш, ҳисоб-фактураҳо, борфиристҳо, ҳисоб-фактураҳо, расидҳо)			
Мукаммал ии баҳисобги рӣ	Рӯйхати масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дақиқ ва илова карда мешавад, пур карда мешавад, ҳисоб карда мешаванд ва маълумоти ниҳой дар ҳисобҳо дуруст инъикос карда мешаванд	Санҷиши мавҷудият ва дурустии иҷрои ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ, ки ҳаракати масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ мебошанд Мавҷудият ва сифати баҳисобгирии таҳлилӣ ва мувофиқати он бо маълумоти ҳисобдории синтетикӣ	интиҳобӣ		

		Санчиши мутобикати маълумотҳо аз ҳисоботҳои баруиҳатгирӣ дар анборҳо бо маълумотҳои фехристи баҳисобгирии синтетикӣ			
Далели ходиса	Амалиёт бо маводҳо, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ ба давраи дахлдори ҳисоботӣ гузаронида шудааст	Санчиши дурустии сабт кардани амалиёт оид ба ҳаракати молу масолах дар давраи дахлдори ҳисоботӣ (муқоисаи санаҳои амалиёт дар ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ бо санаи воридшавӣ ба дафтари ҳисобҳо)	интиҳобӣ		
Пешниҳод созӣ ва ошкоркунӣ	Маводҳо, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар варақаҳои ҳисоботӣ оид ба таъмир бозътимод ифшо карда мешаванд ва шаффофияти молиявӣ маълумотро дар бораи усулҳои ҳисоби баҳодихии захираҳо дар қайдҳо таъмин мекунад.	Санчиши арифметикии моддаҳо оид ба истифодаи дурусти воҳидҳо. Санчиши ворид кардани модда ба моддаҳои захираҳо дар ҳисоботи молиявии арзиши захираҳои ашъи хом, маводи асосӣ ва ёрирасон, сӯзишворӣ, қисмҳои эҳтиётӣ, маводҳое, ки барои корҳои таъмирӣ пешбинӣ шудаанд.	интиҳобӣ		
Баҳодихӣ	Масолахот, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ дар мувофиқа бо принсипҳои	Санчиши истифодаи муназзами як усули баҳодихии захираҳои моддӣ	интиҳобӣ		

	баҳисобгирии баҳодихӣ карда дода мешаванд	Санчиши хуччатии арзиши ашёи хом дар асоси ҳисоб- фактураҳо, борхат ва шартномаҳо.			
	Амалиётҳо оиди захираҳои истеҳсоли бо маблағи муносиб иникос карда шудаанд. (Дурустии арифметикӣ)	Санчиши дурустии арифметикӣ хуччатҳои ибтидоӣ барои харид, фурӯш ва ҳаракат дар доҳили корхона захираҳои моддӣ (маводҳо, қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ).			
	Саривақтӣ ва дурустии нишондиҳандаҳои мавод, қисмҳои эҳтиётӣ ва сӯзишворӣ	Санчиши дуруст ва саҳеҳии баҳисобгирии нишондиҳандаҳо и мавод, қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ мувофиқи арзиши софи фурӯш. Бозтимодии муайян кардани арзиши воқеии фурӯш. Санчиши дурустӣ ва баҳисобгирии қисмҳо ва маводҳои ноқис.			
	Баҳодиҳии камомадҳо	Санчиши дурусти андозаи ҷуброни зарари норасоии мавод, қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ. Санчиши дурустии талафоти табиӣ ва аз ҳисоб баровардани онҳо дар доираи меъёрҳои муқарраршуда.			

Замимаи 9

Марҳилаҳои тадқиқи баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкатҳои таъмини барқ

Марҳилаҳои тадбиқи баҳисобирии идоракуни дар ширкатҳои таъмини барқ:

1) татбиқи таҷдиди сохтори молиявӣ ё бо ибораи дигар, ташкили марказҳои масъулият. Аксари олимон ба ин ақидаанд, ки варианти муносиби амалии ташкили баҳисобирии идоракуни тақсимои чор маркази масъулият - маркази хароҷот, маркази даромад (ё маркази фурӯш / тақсимот), маркази фоида ва сармоягузорӣ (маблағгузорӣ, таъминот) мебошад.

Маълумотҳое, ки аз маркази хароҷот гирифта шудаанд - воҳиди сохтори корхона буда, роҳбарони он барои хароҷот дар чараёни фаъолият масъуланд, муҳимтарин ва барои идоракунии ширкат мувофиқанд. Лаҳзаҳои муҳим ин интихоби объекти баҳисобирии идоракуни дар доираи ММ - «Хароҷот» ё хароҷот (ҳамчун хароҷоти маблағгузоришаванда, ӯҳдадориҳои пардохтшуда) нуктаи муҳим аст. Бо назардошти зарурати муқоисаи нишондиҳандаҳои баҳисобирии идоракуни ва молиявӣ, барои таъмини қарори дуруст дар таъини тарифҳо, тавсия дода мешавад, ки хароҷот мувофиқи принципҳои миллии НБМ ба назар гирифта шаванд.

Бо назардошти самти функционалии идоракунии хароҷоти ширкатҳои таъминкунандаи энергия, мувофиқи таснифи қабулшудаи хароҷот марказҳои масъулияти «Хароҷот» тавсия дода мешаванд (ҷадвали.6).

Ҷадвали 6

Номгӯи марказҳои масъулияти хароҷотҳо дар ширкатҳои таъминкунандаи барқ

Намуди хароҷотҳо	Маркази масъулияти молиявӣ
Хароҷотҳои моддӣ	Раёсати техникӣ, тижоратӣ, шуъбаи хариди моддию техникӣ
Хароҷоти музди меҳнат	Шуъбаи кадрҳо, шуъбаи муҳосиботи марказӣ
Хароҷотҳо аз рӯи сугуртаи иҷтимоӣ	Шуъбаи кадрҳо, шуъбаи муҳосиботи марказӣ
Андозҳо, фарсудашавӣ ва ҳисобкуниҳо ба буча	Шуъбаи муҳосиботи марказӣ
Хароҷотҳои маъмурӣ	Раёсати молиявӣ ва шуъбаи муҳосиботи марказӣ
Дигар хароҷотҳои амалиётӣ	Раёсати тижоратӣ
Дигар хароҷотҳои амалиётӣ	Раёсати тижоратӣ
Фаъолияти сармоягузорӣ	Раёсати техникӣ (оид ба татбиқи барномаҳои сармоягузорӣ)

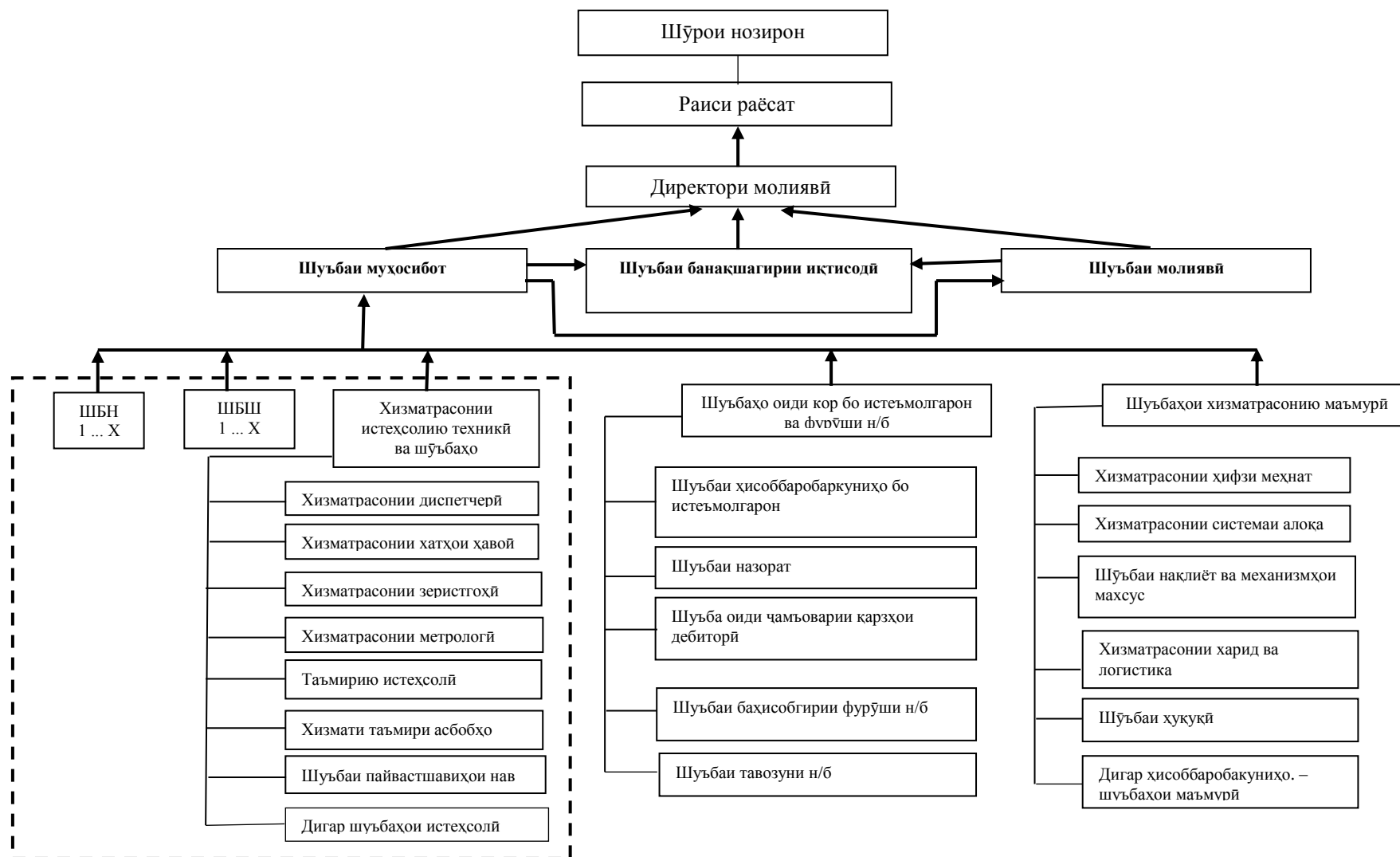
2) қорӣ қардани системаи ҳисоботи дохилии идоракуни. Барои танзими раванди хароҷоти корхонаҳо, аз ҷумла ширкатҳои таъминкунандаи энергия, мунтазам тавлид қардани ҳисоботи молиявӣ (одатан дар шакли ҷадвал), таҳлили натиҷаҳои фаъолият дар ҷадвалҳои графикӣ, диаграммаҳо, расмҳо зарур аст. Мо ақидаи А. Левитскаяро қонибдорӣ мекунем, ки сохтори се сатҳии ҳисоботи молиявии идоракуни қорӣ қарда мешавад: ҳисоботи молиявии сатҳи аввал - ҳисоботи тавозунии идоракуни, ҳисоботи роҳбарикунанда оид ба натиҷаҳои молиявӣ, ҳисоботи идоракуни дар бораи гардиши пул; ҳисоботи молиявии сатҳи дуюм - ҳисоботҳо илова ба ҳисоботҳои сатҳи аввал мебошанд (масалан, ҳисоботи дебиторӣ, ҳисоботи харид, ҳисоботи кредиторӣ, ҳисоботи хароҷот ва ғайра); ҳисоботҳои сатҳи сеюм - ҳуҷҷатҳои ибтидоии молиявӣ (ҳисобномаҳо, варақаҳо ва ғайра) [74];

3) таҳияи сиёсати худии баҳисобирии корхона. Ҳангоми таҳияи сиёсати баҳисобирии корхона принципҳо ва усулҳо муайян қарда мешаванд, ки мувофиқи онҳо баҳисобирии идоравии дороиҳо (воситаҳои асосӣ, фондҳо, воситаҳои пулӣ), ӯҳдадориҳои дарозмуддат ва қорӣ, сармоя, ва муҳимтар аз ҳама - даромад ва хароҷоти корхона гузаронида мешаванд. Дар сиёсати баҳисобигирӣ ҷудокунии функционалии баҳисобирии идоравиро дар байни шӯъбаҳои корхона аниқ қардан, масъулияти ҳар яки онҳоро муайян қардан ва масъулиятро барои эътимодноқӣ ва сифати баҳисобирии идоракуни дар ҳуҷҷатҳои дахлдори дохилии корхона муайян қардан лозим аст. Шартӣ ҳатмии сиёсати

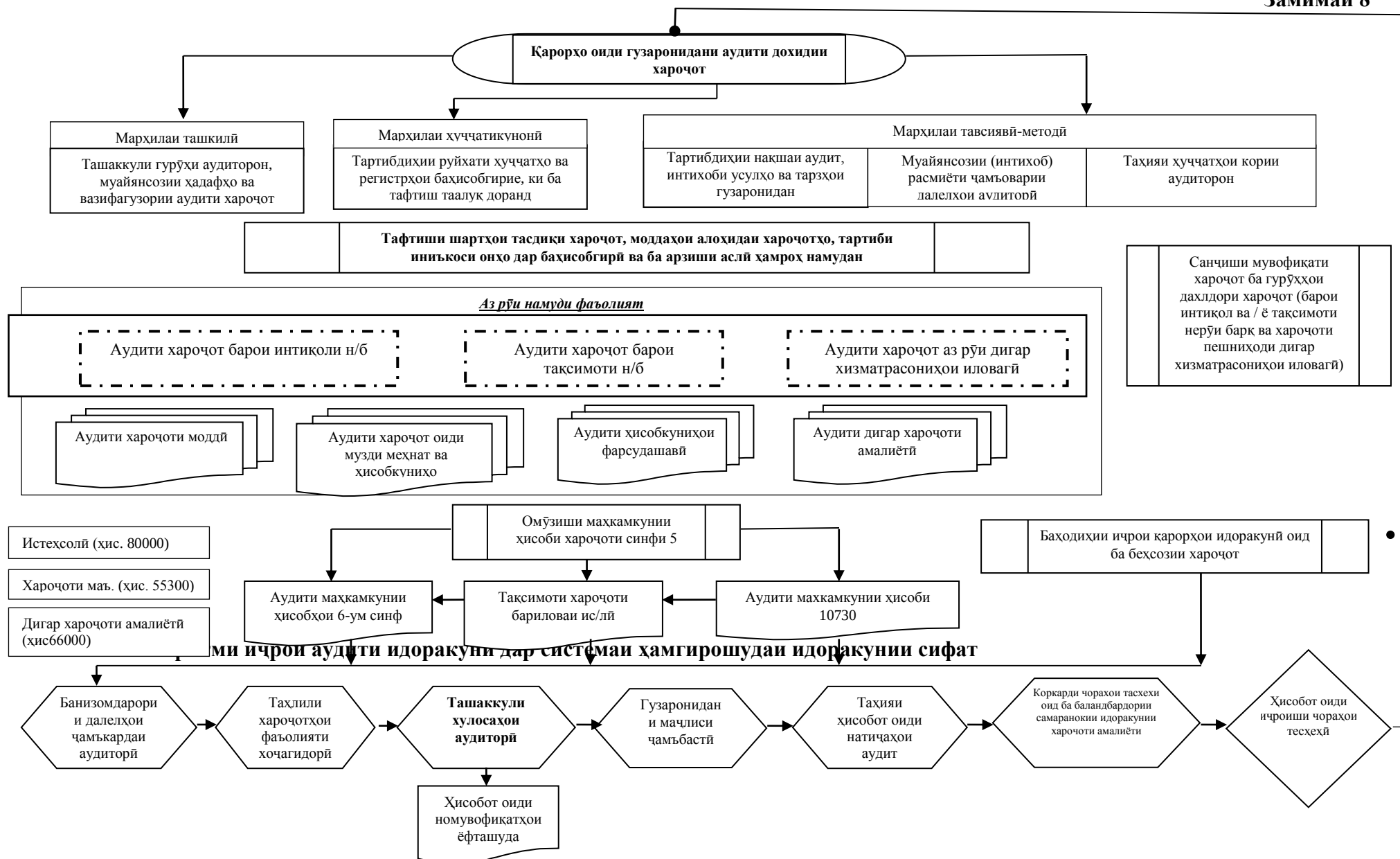
ҳисобдорӣ таҳия ва ҷамъбасти усулҳои баҳисобгирӣ ва ғурӯҳбандии хароҷоти корхона, муайян кардани системаи калкулятсияи арзиши аслии маҳсулот (мол, кор, хизматрасонӣ) ба ҳисоб меравад. Дар ҳуҷҷати мазкур инчунин системаи қабулшудаи ҳисоботдиҳии дохилии идоракунӣ, доираи одамоне, ки онро истифода мебаранд, методика ва мӯҳлати пешниҳоди онро фаро мегирад. Дар сиёсати баҳисобгирии корхона метавон методикаи бучаи ширкат, имконоти дидан, тасхеҳ ва ворид кардани тағйиротро қайд кунед. В приложениях к учетной политики предприятия целесообразно раскрытия перечня статей затрат и их методический смысл; Дар замимаҳои сиёсати баҳисобгирии корхона тавсия дода мешавад, ки номгӯи моддаҳои хароҷот ва маънои методологии онҳо баён карда шавад;

4) таҳияи низоми ҳисобҳои баҳисобгирии идоракунӣ. Барои идоракунии самарабахши корхона баҳисобгирии таҳлили хароҷоти маҳсулоти алоҳида, ки мутобиқи эҳтиёҷоти корхона тасниф шудааст, пешбинӣ шудааст. Рӯйхати унсурҳои хароҷоти амалиётӣ, аз ҷумла онҳое, ки дар сохтори тариф барои интиқол ва тақсимои ширкатҳои таъмини барқ муқаррар шудаанд, ба таври возеҳ муайян шудааст. Аммо, ҳар як ширкат мустақилона оид ба таҳияи шакл ва ғурӯҳбандии он хароҷот, ки як қисми хароҷоти моддӣ, хароҷоти музди меҳнат ва ҳисобкуниҳо ба ҷорабиниҳои иҷтимоӣ, фарсудашавӣ, инчунин дигар моддаҳои хароҷоти амалиётӣ мебошанд, қарор қабул мекунад. Нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии идоравиро дар мувофиқа бо нақшаи ҳисобҳои амалкунанда дар корхона, дар асоси стандартҳои миллии баҳисобгирӣ, инчунин ба таври алтернативӣ дар асоси стандартҳои байналхалқии ҳисоботи молиявӣ тартиб додан мумкин аст.

Модели сохторию ташкилӣ оид ба ҷамъоварию маълумоти ғаврӣ дар бораи нишондиҳандаҳои хароҷоти хизматрасонӣ, интиқол ва тақсими нерӯи барқ

Эзоҳ: ШБН - шабакаҳои барқии ноҳиявӣ; ШБШ - шабакаҳои барқии шаҳрӣ; --- Хати канда-канда ҷамъоварию маълумот дар бораи ХИТ дар доираи маркази хароҷотро нишон медиҳад.

Тартиби гузаронидани санчиши харочотҳо оиди интиқол ва тақсимои нерӯи барқ дар ширкатҳои таъмини барқ

1. Аудити харочоти моддӣ. Ҳангоми санчиши дурустии мансубият, баҳисобгирӣ ва инъикоси харочоти моддӣ барои интиқол ва тақсимои нерӯи барқ (минбаъд - ХИТ) бояд ба нуктаҳои зерин диққат дод:

- дуруст муайян кардани арзиши аслии захираҳои моддӣ (баҳодиҳии захираҳои истеҳсолие, ки ба арзиши аслӣ дохил мешаванд, бурдани баҳисобгирии анборӣ ва баҳисобгирии молиявӣ, дурустии сабти ҳуҷҷатҳои ибтидоии баҳисобгирӣ ва инъикоси амалиёти хоҷагӣ дар ҳисобҳои ҷузъӣ)
- мувофиқати усули баҳодиҳии захираҳои моддӣ бо сиёсати ҳисобгирии корхона.
- ҳаққони мансуб донишани ХИТ ба ашёи бевоситаи моддӣ (танҳо онҳое, ки бевосита ба объекти мушаххаси харочот мансуб доништа мешаванд);
- дурустии меъёри ХИТ мутобиқи меъёрҳои техникӣ, меъёрҳо ва дигар параметрҳои чараёни истеҳсолӣ, ки бо ҳуҷҷатҳои техникӣ муқаррар карда мешаванд;
- дуруст тақсим кардани харочоти моддӣ ҳангоми таъмин ва ё интиқоли нерӯи барқ ба ҳисоби таҳлилии намуди дахлдори ғайриҷараёни;
- риояи меъёрҳои аз ҳисоб баровардани ашёи хом ба истеҳсолот;
- дуруст рухсатдиҳии захираҳои моддӣ барои эҳтиёҷоти маъмурий ва дигар эҳтиёҷот;
- дуруст хориҷ кардани захираҳо дар ҳолатҳои ғайриқонунии (масалан, рафъи садамаҳо дар шабакаҳои барқ аз офатҳои табиӣ).

Ҳатман дурустии тақсимои харочоти моддӣ аз рӯи гурӯҳҳои ҷойҳои пайдоиши ХИТ ва инчунин маҳкамкунии ҳисоби 10710 «Харочоти моддӣ» мутаносибан бо ҳисоби 10730 «Истеҳсолот» санчида мешавад.

Ҳатогиро, ки дар чараёни гузаронидани аудити дохилии харочоти моддӣ ошкор шудаанд, дар ҳуҷҷати корӣ сабт карда мешаванд, ки дар он аудитор мавҷудияти воқеӣ, гирифтани ва иҷтимоӣ захираҳои моддиро, ки дар ҳисобҳои муҳосибӣ ва регистрҳои ҳисобдорӣ инъикос ва ҳисоб карда мешавад.

2. Аудити харочотҳо аз рӯи музди меҳнат ва ҳисобкуниҳо барои ҷараёниҳои иҷтимоӣ. Ҳангоми санчиши дурустӣ ва эътимоднокии ташаккули харочоти музди меҳнати кормандони бахши интиқол ва таъмини нерӯ мебошад ҳуҷҷатҳои ибтидоиро истифода карда, ҳаҷми иҷроиши ҳақиқии корҳои иҷрошуда, нахонаи вақти таъмир ва хизматрасонии техникӣ муқоиса карда мешаванд.

Умуман, аудити дохилии ХИТ дар қисмати музди меҳнат ва ҳисобкуниҳо барои ҷараёниҳои иҷтимоӣ ҳадафҳои зеринро дорад:

- санчиши риояи меъёрҳои қонунгузорӣ дар бораи меҳнат дар ҷунин соҳаҳои асосӣ ҳамчун шакл, система ва намудҳои музди меҳнат; тартиби қабули кормандон ба кормандон ва хизматчиён тибқи шартномаҳои ҳуқуқии шахрвандӣ; тартиби аз кор озод кардани кормандон; мутобиқати созишномаи ҷории коллективӣ ва муқаррароти он дар бораи музди меҳнат; ташкили баҳисобгирии вақти корӣ ва меҳнат ва ғайра.

- санчиши дурустии ҳисобкунии музди меҳнат (пуррагии ҳисобкунии музди меҳнат ва саривақтӣ; дурустии ҳисобу китоб ба фонди музди меҳнат ва тартиби дохил кардани онҳо ба арзиши нерӯи барқ, молҳо, корҳо, хизматрасониҳо; ҳисобкунии интихобии ҳисобкунии музди ҳисобкардашуда ва пардохтшуда ва ғайра);

- санчиши дурустии ҳисобкуниҳо ба фондҳои суғуртаи иҷтимоӣ ва дохил кардани ин маблағҳо ба арзиши қувваи барқ, молҳо, корҳо, хизматрасониҳо.

Аудитор метавонад ҷунин камбудихоро дар баҳисобгирии харочоти меҳнатӣ ошкор наояд: истифодаи нодурусти стандартҳо; истифодаи нодурусти нахгузорӣ, ки ба нодурустии ҳисобкунии музди меҳнат мерасонад, пастшавии (аз ҳад зиёд) арзиши аслии маҳсулот оварда мерасонад; беасос гирифтани мукофотпулӣ; риоя накардани принсипи самти истеҳсолии харочот (омил дар дохил кардани арзиши аслии харочоти асосии ғайриҷараёни барои музди меҳнати коргарони дигар ғайриҷараёниҳо) ва ғайра.

Инчунин мебояд ба тақсимои дурусти харочоти музди меҳнат дар заминаи гурӯҳҳои марказҳои харочот (интиқоли нерӯи барқ, таъминот, харочоти маъмурӣ, умумӣ ва ғайра) ва ба дурустии маҳкамкунии ҳисобҳои 88200 «Харочоти музди меҳнат» ва 88300 «Ҳисобкунии барои чораҳои иҷтимоӣ», аз рӯи ҳисоби 10730 «Истеҳсолот» (ба ҳисоби таҳлили вобаста ба намуди фаъолият), 55010 «Арзиши истеҳсолӣ», 88300 «Харочоти бариловаи истеҳсолӣ», 55300 «Харочоти маъмурӣ». диққат дод.

Хатогиҳое, ки дар чараёни гузаронидани аудити дохилии харочоти музди меҳнат ва ҳисобкунии барои чораҳои иҷтимоӣ ошкор карда шудаанд, дар ҳуҷҷати корӣ сабт карда мешаванд, ки дар он аудитор музди воқеии ҳисобшуда ва додасударо ҳисоб ва муқоиса мекунад, ки дар ҳисобҳо ва дафтари ҳисобҳо инъикос ёфтааст.

3. Аудити ҳисобкунии аз рӯи фарсудаҳои. Бо омӯختани дурустии ҳисобкунии фарсудаҳои таҷҳизоти истеҳсолӣ, ки ба амалисозии хизматрасониҳо оид ба интиқол ва тақсимои нерӯи барқ машғул аст, пеш аз ҳама санҷидани дурустии ҳамроҳкунии ин маблағҳо ба арзиши нерӯи барқ, молҳо, корҳо ва хизматрасонӣ зарур аст. Ҳамин тариқ, самтҳои асосии санҷишҳои аудитори ҳисобкунии фарсудаҳои инҳоянд:

- муайян кардани арзиши ибтидоӣ (одилон)-и воситаҳои асосӣ барои мувофиқат бо сиёсати интиҳобшудаи баҳисобгирӣ ва қонунгузориҳо.

Барои таҳқиқ (бо усули интиҳобии санҷиш) ба арзиши аввалияи маблағи андозҳои ғайримустақим дохил карда намешавад; харочотҳои умумӣ, ки мустақиман бо ин восита алоқаманд нестанд; фоизи қарзҳои бонкӣ, ки тавассути онҳо воситаҳои асосӣ ба даст оварда шудаанд ва ғайра.

4. Аудити дигар харочотҳои амалиётӣ. Дар ин марҳила харочоти вобаста ба интиқол ва ё интиқоли интиқоли нерӯи барқ, ки ба арзиши нерӯи барқ, молҳо, корҳо ва хизматрасониҳо алоқаманданд, тафтиш карда мешаванд. Яъне, ин дигар харочоти амалиётӣ мебошанд, ки дар ҳисоби 55100 «Харочоти амалиётӣ» (харочот, пардохт барои хизматрасонии ҳисоббаробаркунии ҳазинавӣ, маблағи андозҳо, пардохтҳо, пардохтҳои ҳатмӣ, маблағи санксияҳои молиявӣ маблағи иҷорапулӣ ва ғайра) ба қайд гирифта мешаванд.

Самтҳои асосии санҷиши баҳисобгирии дигар харочотҳои амалиётӣ аз инҳо иборатанд:

- санҷиши дурустии муайян кардани харочоти пардохти ҳадамоти бонкӣ оид ба хизматрасонии ҳазинавӣ ва муқоисаи онҳо бо меъёр ва маблағи дар шартномаҳо нишондодашуда;

- дурустии ба ҳисоб гирифтани, ҳам кардан ва аз ҳисоб баровардани харочот дар моддаи «Харочоти намоёндагӣ»;

- санҷиши фармонҳо дар бораи сафари хизматӣ ва ҳисобот дар бораи истифодаи маблағҳо, ки барои сафари хизматӣ ё маблағҳои тахти ҳисоботӣ дода шудаанд;

- омӯзиши дурустии инъикоси баҳисобгирии чаримаҳои пардохтшуда, чаримаҳои (санкций) иқтисодӣ, аҳдшиканиҳо.

- омӯзиши дурустии муайян кардани арзиши фурӯши асъори хориҷӣ, захираҳои истеҳсолӣ;

- муқаррар намудани дуруст аз ҳисоббарории қарзҳои шубҳанок ва безътимод;

- санҷиши асосҳои барои инъикоси зарар аз фарқияти қурби асъор, камбаҳошавии захираҳо;

- санҷиши риояи заминаи интиҳобшудаи тақсимои барои ҳамроҳ кардани дигар харочоти амалиётӣ ба арзиши нерӯи барқи истеҳсолшуда, молҳо, корҳо ва хизматрасониҳо.

Аудитор бояд ба маҳкамкунии ҳисоби 55000 «Дигар харочотҳои амалиётӣ» ва «Дигар харочотҳо» тафтиш кунад, фарқияти харочотро ба харочот (ҳисоби 10730 «Истеҳсолот» ва ҳисобҳои синфи 8 баста шавад) ва харочотро ба ҳисоб гирифта бошад.

Натиҷаи молиявӣ (ба суратҳисоби 770000“Натиҷаи молиявӣ”) диққат ва санҷад.

Ҳангоми омӯхтан ва гузарондани таҳлили хароҷотҳои ғайриамалиётҳои ширкати барқтаъминкунанда, аудиторҳои дохилӣ бояд бешубҳа ба методикаи тақсими хароҷоти изофӣ диққат диҳанд, ки онҳо дар ҳисоби 88400 «Хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ» инъикос карда мешаванд.

Хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ вобаста ба ташкили истеҳсолот, иҷрои корҳо, хизматрасонӣ оид ба интиқол ва тақсими нерӯи барқ, ки бевосита ба як намуди ғайриамалиёт мансуб доништа намешаванд, тибқи заминаи муқарраршуда ҷудо карда мешаванд. Хароҷоти тақсимишудаи бариловаи истеҳсолӣ ба арзиши нерӯи барқе, ки ғуруҳи интиқол дода шудаанд, корҳои иловагӣ, хизматҳо дохил карда мешаванд ва ҳамчун хароҷоти давраи ҳисоботӣ, ки он ба вучуд омадааст, ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Аз ин рӯ, аудиторҳои дохилӣ риояи асосҳои тақсими хароҷоти бариловаи истеҳсолии ширкати таъминкунандаи барқро месанҷанд, маҳз:

- хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ (инчунин хароҷоти истеҳсолии маъмури ва ёрирасон), ки бевосита ба намуди дахлдори ғайриамалиёт мансуб доништа намешаванд, мутаносибан ба хароҷоти муштарак, ки ба интиқол ва таҳвили қувваи барқ тааллуқ доранд, ба истиснои хароҷоти хариди барқ дар бозори яклухти барқ (банди 5.2 қарори ХДНСЭ) тақсим карда мешаванд; аз 26 июли соли 2013 № 1031);

- хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ, ки ба арзиши корҳои иловагӣ (хизматрасониҳои) вобаста ба ғайриамалиёти иҷозатномадошуда дохил карда шудаанд, дар асоси хароҷоти муштарак музди меҳнат тақсим карда мешаванд (банди 2.3.4. Фармони ХДНСЭ аз 25.12.2008 № 1522).

Ҳангоми санҷиши шартҳои дар боло зикршуда, аудитор инчунин дурустии инъикоси натиҷаҳои тақсимодро дар баҳисобгирии муҳосибӣ тасдиқ менамояд.

Дар ширкатҳои таъминоти барқие, ки аз рӯи ҳисоби синфи 8 ва 9 кор мекунанд, хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ аз дебити ҳисоб 88300 «Хароҷоти бариловаи истеҳсолӣ» ҷамъ карда мешаванд ва дар охири давраи ҳисоботӣ (моҳ), хароҷоти тақсимишудаи бариловаи истеҳсолӣ ба ҳисоби 10730 «Истеҳсолот» ва тақсимишуда ба ҳисоби 55010 «Арзиши ғуруҳ» бурда мешаванд.

Дар тӯли тамоми давраи гузарондани аудити дохилии хароҷоти ширкати таъминкунандаи энергия, аудиторҳо бояд ҳуҷҷатҳои қорӣ аудиторро санҷанд, ки дар натиҷаи муайян кардани дараҷа ва дурустии инъикоси маълумотҳо дар баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин тасниф кардани хароҷотҳое, ки ба арзиши нерӯи барқ, моҳҳо, кор, хизматрасонӣ. дохил намешаванд.

Баъди ба охир расидани аудити хароҷот далелҳои ҷамъшудаи аудит ба низом дароварда шуда, таҳлили умумии мувофиқати ҳама принципҳои баҳисобгирии хароҷот ва муқоисаи далелҳои ҷамъшудаи аудит бо меъёрҳои муқарраршудаи аудит гузаронида мешавад.

Баъд аз ин, ҳуҷҷатҳои аудити дохилӣ тартиб дода мешавад, ки ба меъёрҳои аудити хароҷот мувофиқат ё мувофиқат накардани онро нишон медиҳад. Дар шароити гузаронидани аудити дохилӣ дар ширкати таъминоти барқ, ки ба низоми иттилоотии идоракуни мутобик карда шудааст, ҳамаи номутобиқати баҳисобгирии хароҷот ҳатман аз рӯи аҳамияти онҳо (муҳим, муҳим, ғайримумкин) тасниф карда мешавад ва дар шакли ҳисоботи номутобиқати муайяншуда пешниҳод карда мешавад.

Пас аз он, сараудитор (роҳбари ғуруҳи аудиторҳои дохилӣ) дар воҳидҳое, ки аудит гузаронида шудааст (масалан, шӯъбаи муҳосибот, молия, банақшагирии иқтисодӣ ва ғайра), ки дар он натиҷаҳои аудити дохилии хароҷоти номутобиқи дар ҳисобот сабтшуда муҳокима карда шудааст, маҷлиси ҷамъбастиро баргузор менамояд.

Ҳисобот оиди аудити дохилии хароҷоти қорӣ ширкати таъмини барқ аз ҷониби сараудитор дар асоси сабтҳои ҳуҷҷатҳои қорӣ аудитор (масалан варақаҳои назоратӣ) ва дар асоси ҳисоботҳои номутобиқати муайяншуда тартиб медиҳад. Муҳим аст, ки

дар ин ҳисобот чораҳои беҳсозӣ (агар онҳо дар рафти аудит ошкор карда шуда бошанд), тағирот ва бадшавии пас аз санчиши пешакии хароҷот овардашуда нишон дода шаванд. Ҳисобот, ки аз ҷониби намояндаи роҳбарияти олий тасдиқ ва имзо карда шудааст, бевосита ба сардори шӯъба (директор) дода мешавад, ки санчида шуда буд.

Марҳилаи ниҳоии аудити дохилии хароҷот таҳияи чораҳои ислоҳӣ барои номутобиқатӣ бо мақсади пешгирии такрори онҳо мебошад.

Тадбирҳои ислоҳӣ ҳамеша ба дараҷаи номутобиқати муайяншуда мувофиқат мекунанд.

Чунин чораҳо дар шакли барномаи чорабиниҳо, фармоишҳо, фармонҳо (хаттӣ, шифохӣ), протоколҳои маҷлисҳо муқаррар карда мешаванд.

Ҳангоми муайян кардани амалҳои ислоҳӣ иҷрокунандаи масъули ҳар як амал ва мӯҳлатҳои он бояд нишон дода шавад ва пас аз ба анҷом расидани тадбирҳои пешбинишуда иҷрокунандаи масъул Ҳисоботро дар бораи иҷрои чораҳои ислоҳӣ/пешгирикунанда тартиб медиҳад, ки он ба намояндаи роҳбарияти баланд (ё директори роҳбар) ва нусхаҳо ба воҳиди дар кучо гузаронда шуданд дода мешаванд.

Ҷадвали 7

Тавсифи муқоисавии аудити берунӣ ва дохилӣ [6; 20; 35; 73; 91]

№ р/т	Ҷузъи тавсиф	Аудити берунӣ	Аудити дохилӣ
1	2	3	4
1	Ҳадаф	Муайян кардани мувофиқати амалиётӣ ба қонунгузориҳои ҷорӣ ва тасдиқи бозғатимодии нишондиҳандаҳои баҳисобгирии онҳо (ҳисоботи молиявӣ). Хусусияти аудити дохилӣ: баҳодихӣ ба самаранокии назорати дохилӣ.	
2	Хусусиятҳои амалӣ	Муайян кардани таҳрифот дар ҳисоботи молиявӣ, далелҳои қаллобӣ, муайян кардани ҷолибияти сармоягузориҳои корхона	Таъмини назорати мунтазам барои самаранокӣ, самарабахшӣ ва мақсаднок будани пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ, назорати истифода ва нигохдориҳои моликият
3	Вазифаи асосӣ	Қонунҳои кардани манфиатҳои соҳибмӯлкдор (саҳмдорон) ва корбарони берунӣ (сармоягуздорон, мақомотҳо ва ғайра) дар бораи вазъии молиявии корхона.	Қонунҳои кардани талаботи иттилоотии истифодабарандагон дохилӣ ва ҳаёти роҳбарикунанда.
4	Вазифагузорӣ	Тибқи муқаррароти шартнома байни тарафҳо муайян карда мешавад: корхона ва ширкати мустақили аудиторӣ (аудитор)	Онро роҳбарият (роҳбарияти болоӣ), дар асоси эҳтиёҷоти идоракунии корхона дар маҷмӯъ ва бахшҳои сохтории он муайян менамояд
5	Субъектҳо (иҷрокунандагон)	Ширкатҳои аудиториҳои мустақил, аудиторҳое, ки дар Реестри ширкатҳои аудиторӣ ва аудиторҳо номбар шудаанд	Кормандони корхона (мутахассисони тахассуси дахлдор дар соҳаи иқтисод, молия ва баҳисобгирӣ)

6	Шакли ташкилии таълим	Шахси ҳуқуқӣ, соҳибкори инфиродӣ	Воҳиди сохторӣ ё корманде, ки барои онҳо вазифаҳои аудитории дохилиро вогузор карданд
7	Робита (тобеъият)	Шарикии баробар, мустақилият	Тобеъ танҳо ба роҳбарияти ширкат ё соҳиби он
8	Дараҷаи ихтисос	Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» танзим карда мешавад	Бо салоҳияти роҳбарияти болоӣ муайян карда мешавад
9	Объекти аудит	Низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, андоз, амалиётҳои хоҷагидорӣ корхона ва дуруст нишон додани онҳо (бахусус дар ҳисоботи молиявӣ). Хусусияти аудити дохилӣ: омӯзиши назорати дохилӣ.	
10	Ташкили корҳо	Аз ҷониби аудитор мустақилона, дар асоси ҳадафи эълоншудаи санҷиш муайян карда мешавад.	Иҷрои вазифаҳои гузаштаи роҳбарият
11	Тартиби гузаронидан	Бо стандартҳои байналмилалӣ аудит, санадҳои меъёрии давлатӣ оид ба масъалаҳои гузаронидани аудит муайян карда мешавад	Бо санадҳои меъёрии дохилӣ оид ба гузаронидани аудити дохилӣ танзим карда мешавад
12	Фармоишгарон	Соҳибмулкони корхона (саҳмдорон)	Роҳбарияти болоии корхона (Шӯрои директорон, Раиси Раёсат, Директори молиявӣ)
13	Фосила	Дар як вақт, ҳамасола ва дар вақташ дар охири соли молиявӣ	Назорати бетанаффус, доимо дар тамос бо бахшҳои дигари сохторӣ
14	Махфият	Бе розигии соҳибмулкони (саҳмдорон), агар қонун дар бораи интишори натиҷаҳои аудит талаб карда нашавад, ифшо карда намешавад	Ҳудуди паҳнкунии натиҷаҳои аудити дохилӣ бо Низомнома дар бораи сирри тижоратӣ барои корхона муайян карда мешавад
15	Ҷавобгарӣ	Дар назди муштариён ва истифодабарандагон дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар шудааст	Дар назди роҳбарият, аз рӯи низомномаи дохилӣ (стандартҳо) оид ба аудити дохилӣ ва тавсифи вазифаҳо танзим карда мешавад
16	Ҳисоботдиҳӣ	Хулосаи аудити стандартишуда, ки аз ҷониби соҳибмулкони (саҳмдорон) таъсис дода шудааст	Ҳисоботҳои дохилӣ, варақаҳои назоратии мувофиқ, риояи тавсияҳо, тавсияҳои стандартҳои дохилӣ, пеш аз роҳбарияти кболоӣ (Шӯрои директорон, Раиси Раёсат, Директори молиявӣ)

**Хуҷҷатҳои меъёрӣ барои баҳисобгирии аввалияи хароҷоти таъминот ва / ё
интиқоли барқ дар корхонаҳои энергетикӣ**

№ р/т	Коди хуҷҷат	Номи хуҷҷати ибтидоӣ	Аз ҷониби кӣ тасдиқ шудааст	№	Санаи хуҷҷати танзимкуна нда	Мухла ти нигоҳд орӣ
1	2	3	4	5	6	7
1	П-5	«Табели баҳисобгирии вақти корӣ»	-“-	-“-	-“-	75 сол.
2	П-6	«Варақаи пардохти музди меҳнати корманд»	-“-	-“-	-“-	3 сол.
3	П-7	Варақаи пардохти музди меҳнат (мачмӯи).	-“-	-“-	-“-	3 сол.
4	ВА-1	Санади қабулу супоридани (ҷойивазкунии дохилӣ) воситаҳои асосӣ	ВМ ҚТ	№3 52	29.12.1995	**3 сол.
5	ВА-2	Санади қабули иншооти барқароршуда, таҷдидшуда ва замонавӣ	-“-	-“-	-“-	**5 сол.
6	ВА-3	Санади аз ҳисоб баровардани воситаҳои асосӣ	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
7	ВА-4	Санади аз ҳисоб баровардани воситаҳои нақлиёт	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
8	ВА-6	Корти баҳисобгирии воситаҳои асосӣ	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
9	ВА-8	Корти баҳисобгирии ҳаракати воситаҳои асосӣ	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
10	ВА-14	Ҳисоби фарсудашавии воситаҳои асосӣ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
11	ТҲ-1	Ведомости гардиши захираҳо	ВМ ҚТ	№1 45	22.05.1996	*3 сол.
12	ТҲ-2	Варақаи баҳисобгирии лавозимот	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
13	ТҲ-3	Супориш оид ба таъмир	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
14	ТҲ-4	Санади ихроҷи лавозимот	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
15	ТҲ-5	Санади азҳисоббарорӣ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
16	ТҲ-6	Варақаи шахсии баҳисобгирии либоси махсус	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
17	ТҲ-7	Ведомости баҳисобгирии либоси махсус	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
18	ТҲ-8	Санади азҳисоббарории либоси махсус	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
19	Т-1	Журнали баҳисобгирии борҳои қабулшуда	ВМҚТ	№1 93	21.06.1996	3 сол
20	Т-4	Ордери қабул	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
21	Т-7	Санади қабули масолеҳ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
22	Т-8	Варақаи ҳудудӣ	-“-	-“-	-“-	3 сол.
23	Т-10	Санад-талабномаи ивази масолеҳ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
24	Т-11	Борхат- талабномаи ихроҷи	-“-	-“-	-“-	*3 сол.

		масолех				
25	T-12	Варакаи баҳисобгирии амбории масолех	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
26	T-14	Варакаи баҳисобгирии бақияи масолех	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
27	T-15	Санади қабули таҷҳизот	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
28	T-15a	Санади қабул ва пешниҳоди таҷҳизоти васлшаванда	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
29	T-17	Санади нуксонҳои таҷҳизот	-“-	-“-	-“-	**3 сол.
30	T-18	Маълумотнома оиди фарқият	-“-	-“-	-“-	3 сол.
31	T-23	Акт №_ о расходе давальческих материалов	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
32	ОД-1	Ордери даромади хазина	БМТ	№6 37	15.12.2004	*3 сол.
33	ОХ-2	Ордери хароҷоти хазина	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
34	ОХ-3	Журнали бақайдгирии ҳуҷҷатҳои дахливу харҷи хазинавӣ	-“-	-“-	-“-	3 сол.
35		Ордери мемориалӣ	БМТ	№2 2	21.01.2004	*3 сол.
36		Супоришномаи пардохтӣ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.
37	021008	Талабномаи пардохтӣ	-“-	-“-	-“-	*3 сол.

Ихтисоротҳо ва аломатҳои шартӣ

* Мӯҳлати ниғаҳдорӣ, ба шарте ки мақомоти давлатии андоз санҷиши иҷрои қонунгузорию андоз ва муассисаю ташкилотҳои буҷавӣ, инчунин корхонаҳо ва ташкилотҳои худидоракунии марбут ба роҳбарияти вазоратҳо ва дигар мақомоти марказии иҷроияро санҷиш анҷом диҳанд. Дар ҳолати баҳсҳо, ихтилофот, парвандаҳои тафтишотӣ ва судӣ - то қабули қарори ниҳой нигоҳ дошта мешаванд.

** Мӯҳлати ниҳоии истеъмол пас аз ихтиёрдории воситаҳои асосӣ.

Мӯҳлати ниҳоии нигоҳдорӣ дар сурати мавҷуд набудани суратҳисобҳои шахсӣ 75 солро ташкил медиҳад.

Мӯҳлати ҳадди ниғаҳдорӣ пас аз ба охир расидани пардохти кӯмакпулӣ ва нафақа.

(1) Мӯҳлати ҳадди аксари ниғаҳдорӣ пас аз ба анҷом расидани журнал.

Замимаи 12

Ҷадвали 10

Унсурҳои асосии баҳисобгирии идоракунии

Унсурҳои асосии баҳисобгирии идоракунии ва самти тақсимои онҳо	С.Ф. Низомов [92]	М.У. Бобоев [15]	Т. Карпова [49]	М. Пушкар [66]	С. Голов [41; [28]	О.Е. Николаева [97]
1	2	3	4	5	6	7
I. Банақшагирӣ ва назорат						
1. Сметаи хароҷоти фаъолияти молиявӣ - таъминотӣ	+					
2. Сметаи хароҷоти иловагӣ	+					
3. Сметаи маркази масъулият	+	+				
4. Буҷетикунонӣ			+		+	
5. Хароҷоти таъғйирёбанда, нимтаъғйирёбанда ва доимӣ		+	+		+	
6. Нуктаи истехсолии интиқодӣ	+	+	+	+	+	+

7. Сметаҳои чандирии истеҳсоли		+			+	
8. Сметаҳои сармоягузориҳо		+				
9. Нархгузории интиқол		+			+	
10. Банақшагирӣ ва бамеъёрдарории харочот	+	+	+	+		
II. Бамеъёрдарорӣ ва калкулятсия						
1. Стандарт-кост	+	+	+	+		+
2. Директ-кост	+	+	+		+	+
3. Усули меъёрӣ			+			
4. Баҳисобгирии марказҳои харочот ва марказҳои масъулият	+	+	+	+	+	
5. Калкулятсия аз рӯи амалиётҳо (вазифаҳо)	+		+		+	+
6. Калкулятсияи ҷараёнӣ			+		+	+
7. Калкулятсия аз рӯи фармоиш			+		+	
8. Харочоти стандартӣ ва тафовутҳои онҳо			+		+	
9. Усули - тариф-соати мошини					+	
10. Усулҳои махсуси тақсими харочоти муайян кардани арзиши маҳсулот дар маҳсулоти комплексӣ		+				
11. Калкулятсияи муқаррарӣ ва воқеӣ	+					
12. Калкулятсияи арзиши асли аз рӯи низоми кайдзен						+
13. Усули ABC						+
14. Усули - JIT						+
III. Таҳлили иқтисодӣ						
1. Моделсозии имитасионӣ	+					+
2. Барномасозии ҳаттӣ	+					+
3. Таҳлили тафовути аз харочоти истеҳсолии стандартӣ	+					
4. Таҳлили функционалии харочот	+					
5. Усули сегментии таҳлил	+					
6. Таҳлили ҳадди даромаднокӣ	+	+	+			
7. Таҳлили харочоти истеҳсолот			+			
8. Таҳлили технологӣ					+	
9. Таҳлили коррелятсионӣ-регрессионӣ					+	+
10. Усули нуктаи баланд-паст					+	
11. Усули шиддати визуалӣ					+	
12. Таҳлили омӯрӣ					+	
13. Усули гузориши занҷирӣ		+				
IV. Асосноксозии қарорҳои идоракунӣ						
1. Истифодаи оқилонаи захираҳо					+	+
2. Қабули қарор дар шароити номуайянӣ				+	+	
3. Барномасозии ҳаттӣ	+	+			+	+
4. Нархгузорӣ	+	+		+	+	+
5. Қабули қарорҳои алтернативӣ:						
- Мақсаднокӣ қабули қарори иловагӣ;	+				+	
- Истеҳсол ё харид;	+		+		+	
- Қарорҳои сармоягузорӣ.			+		+	

Муқоисаи хароҷоти назоратшаванда ва назоратнашавандаи интиқол ва тақсимои нерӯи барқ

Хароҷоти интиқоли нерӯи барқ	Хароҷоти тақсимои нерӯи барқ
1	2
ХАРОҶОТИ АМАЛИЁТИИ НАЗОРАТШАВАНДА	
1. Хизматрасониҳои аудиторӣ	1. Хизматрасониҳои аудиторӣ
2. Хизматрасониҳои истеҳсолӣ	2. Хизматрасониҳои истеҳсолӣ
3. Обтаъминкунӣ, обпартоӣ ва нигохдории дигар биноҳои истеҳсолӣ	3. Обтаъминкунӣ, обпартоӣ ва нигохдории дигар биноҳои истеҳсолӣ
4. Татбиқ ва хизматрасонии таъминоти барномавӣ	4. Татбиқ ва хизматрасонии таъминоти барномавӣ
5. Хизматрасониҳои машваратӣ, иттилоотӣ	5. Нерӯи барқи истифодашуда барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ
6. Дарёфти литсензия барои таъминоти барномавӣ	6. Барӯйхатгирии қитъаҳои замин
7. Ёлон дар ВАО ва расонаҳо (ба талаботи санадҳои меъёрий - ҳуқуқӣ алоқаманд набуда)	7. Хизматрасониҳои машваратӣ иттилоотӣ
8. Гармидиҳӣ	8. Дарёфти литсензия барои таъминоти барномавӣ
9. Иҷораи амалиётии воситаҳои асосӣ ва дигар дороиҳои ғайригардони барои истеҳсолот нигаронидашуда	9. Ёлон дар ВАО ва расонаҳо (ба талаботи санадҳои меъёрий - ҳуқуқӣ алоқаманд набуда)
10. Пардохти музди меҳнат	10. Гармидиҳӣ
11. Барасмиятдарории ҳуқуқи моликият	11. Иҷораи амалиётии воситаҳои асосӣ ва дигар дороиҳои ғайригардони барои истеҳсолот нигаронидашуда
12. Муҳофиз	12. Пардохти музди меҳнат
13. Сузишворӣ	13. Барасмиятдарории ҳуқуқи моликият
14. Обуна ба нащрияҳои даврии махсус	14. Муҳофиз
15. Хизматрасониҳои матбаа, чопкунӣ	15. Сузишворӣ
16. Хизматрасониҳои махфузгоҳ - депозитарий	16. Обуна ба нащрияҳои даврии махсус
17. Хизматрасониҳои алоқа	17. Хизматрасониҳои матбаа, чопкунӣ
18. Хизматрасонӣ оид ба чопи ҳисобномаҳо	18. Хизматрасониҳои махфузгоҳ - депозитарий
19. Хизматрасониҳои бақайдгирӣ	19. Хизматрасониҳои алоқа
20. Хизматрасониҳои ташкилотҳои беруна	20. Хизматрасонӣ оид ба чопи ҳисобномаҳо
21. Хароҷоти намояндагӣ	21. Гирифтани нишондиҳандаҳои ҳисобкунакҳои барқӣ
22. Гузаронидани конферонсҳо, семинарҳо, вохӯриҳои корӣ	22. Хизматрасониҳои бақайдгирӣ
23. Гузаронидани чаласаи солана	23. Хизматрасониҳои ташкилотҳои беруна
24. Тайёрии касбӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон	24. Хароҷоти намояндагӣ
25. Хизматрасонии ҳисоббаробаркунӣ - ҳазинавӣ ва дигар хизматрасониҳои	25. Обуна ба нащрияҳои даврии махсус

бонкӣ		
26. Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ		26. Гузаронидани конفرонсҳо, семинарҳо, вохӯриҳои корӣ
27. Рухсатиҳои хизматӣ		27. Гузаронидани чаласаи солона
28. Суғуртакунӣ		28. Хизматрасонии ҳисоббаробаркунӣ - хазинавӣ ва дигар хизматрасониҳои бонкӣ
29. Хизматрасониҳои нақлиётӣ ташкилотҳои беруна		29. Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ
30. Нигоҳдорӣ, истифодабарӣ ва таъмир		30 Рухсатиҳои хизматӣ
31. Нуқтаҳои ташҳиси тиббӣ, ёрии тиббӣ ва пешгирии кормандон		31. Суғуртакунӣ
32. Хизматрасониҳои ҳуқуқӣ		32 Хизматрасониҳои нақлиётӣ ташкилотҳои беруна
33. ва ғайраҳо		33. Нигоҳдорӣ, истифодабарӣ ва таъмир
		34. Нуқтаҳои ташҳиси тиббӣ, ёрии тиббӣ ва пешгирии кормандон
		35. Тозакунӣ роҳҳо
		36. Хизматрасониҳои ҳуқуқӣ
		37. ва ғайраҳо
ХАРОҶОТИ АМАЛИЁТИИ НАЗОРАТНАШАВАНДА		
Интиқол		Тақсимот
1. Ҳиссачудокуниҳо ба ташкилотҳои ибтидоии иттифоқҳои касаба		1. Ҳиссачудокуниҳо ба ташкилотҳои ибтидоии иттифоқҳои касаба
2. Ҳалли баҳсҳои судӣ		2. Ҳалли баҳсҳои судӣ
3. Аъзоҳақӣ ба суғуртаи иҷтимоии ҳатмии давлатӣ		3. Андози экологӣ
4. Пардохт барои бақайдгирии аввалини воситаҳои нақлиёт		4. Аъзоҳақӣ ба суғуртаи иҷтимоии ҳатмии давлатӣ
5. Суғуртаи ҳатмии кормандон		5. Пардохт барои истифодаи манбаъи радиобасомадҳои Тоҷикистон
6. Ёлон дар ВАО ва расонаҳо (ба талаботи санадҳои меъёрий - ҳуқуқӣ алоқаманд набуда)		6. Пардохт барои бақайдгирии аввалини воситаҳои нақлиёт
7. Ҳифзи меҳнат, бехатарӣ ва ҳифзи муҳити зист		7. Пардохти махсуси истифодаи об
8. Гирифтани иҷозатномаҳо ва иҷозатномаҳои махсус		8. Пардохт барои истифодаи махсуси ҷангал
9. Дигар пардохтҳои ҳатмӣ		9. Суғуртаи ҳатмии кормандон
		10 Ёлон дар ВАО ва расонаҳо (ба талаботи санадҳои меъёрий - ҳуқуқӣ алоқаманд набуда)
		11. Ҳифзи меҳнат, бехатарӣ ва ҳифзи муҳити зист
		12. Пардохт барои истифодаи шабакаҳои барқӣ, дигар иҷозатномадиҳандаҳо
		13. Пардохт барои истифодабарии муштраки шабакаҳои технологияи барқи

	14. Санҷиши ҳисобкунанкҳо
	15. Гирифтани иҷозатномаҳо ва иҷозатномаҳои махсус
	16. Дигар пардохтҳои хатмӣ

Замимаи 14

Нақшаи кории ҳисобҳои муҳосибии идоракунии хароҷоти интиқол ва таъмини нерӯи барқ:

Ҷадвали 12

Рақами ҳисобҳо	Номи ҳисобҳо
88000	Арзиши аслии интиқол ва тақсимои нерӯи барқ
88100	Хароҷоти моддӣ
88110	Хароҷоти ашёи хом, масолеҳи асосӣ
88120	Хароҷоти масолеҳи сохтмонӣ
88130	Хароҷоти маводҳои таъмир
88140	Хароҷоти воситаҳои техникии таъмирӣ
88200	Хароҷоти музди меҳнат
88210	Хароҷоти музди меҳнати коргарони асосӣ
88220	Хароҷоти музди меҳнати коргарони ғирирасони истеҳсоли
88230	Хароҷоти музди меҳнати нозирони истеҳсолот
88300	Хароҷоти ҳиссаҷудокунӣҳои иҷтимоӣ
88400	Хароҷоти истеҳсолии бариловаи ҳақиқӣ
88410	Хароҷоти ашёи хом ва масолеҳи ғирирасон
88420	Хароҷоти фарсудашавӣ
88430	Хароҷоти нерӯи барқ
88440	Хароҷоти музди меҳнати барилова
88500	Хароҷоти истеҳсолии бариловаи тақсимишуда
88600	Тақсимои барзиёд/ками хароҷоти иловагӣ
88700	Талафоти зиёда аз меъёрӣ
88800	Сарфаи зиёда аз меъёр

Тартиби навиштҳои муҳосибии ташаккули арзиши аслии интиқол ва таъмини нерӯи барқ

Ҷадвали 13

№	Амалиёт	Ҳисобҳо	
		Дебет	Кредит
1.	Хариди масолеҳ ва ашёи хом	10720	22010
2.	Истифодаи ҳақиқии масолеҳ ва ашёи хоми асосӣ	88110	10720
3.	Истифодаи ҳақиқии масолеҳ ва ашёи хоми ғирирасон	88410	10720
4.	Истифодаи ҳақиқии масолеҳи сохтмонӣ	88120	10720
5.	Истифодаи ҳақиқии қисмҳои эҳтиётӣ	88140	10720
6.	Ҳисобкунии музди меҳнати коргарони асосӣ	88210	22210
7.	Ҳисобкунии музди меҳнати коргарони ғирирасони истеҳсоли	88220	22210
8.	Ҳисобкунии музди меҳнати нозирони истеҳсоли	88230	22210
9.	Ҳисобкунии ҳиссаҷудокунӣҳои иҷтимоӣ	88300	22230
10.	Ташаккули хароҷоти ҳақиқии бариловаи истеҳсоли	88400	10720 11100 22040 22210

			22230
11.	Гузарониши харочоти ғуншудаи моддӣ	10730	88100
12.	Гузарониши харочоти ғуншудаи меҳнатӣ	10730	88200
13.	Гузарониши харочоти суғуртаи иҷтимоӣ	10730	88300
14.	Тақсимои меъёрии харочоти бариловаи истеҳсолӣ	10730	88500
15.	Ташаққули арзиши аслии интиқол ва таъмини нерӯ	10740	10730
16.	Маҳкамсозии фарқияти байни харочоти истеҳсолии бариловаи ҳақиқӣ ва тақсимшуда	88500 (88400)	88400 (88500)

Замимаи 15
Чадвали 14

**Асоси концептуалии баҳисобгирии молиявӣ, идоракунии ва
дохилихоҷагии харочот**

Ало мат	Баҳисобгирии молиявӣ	Баҳисобгирии идоракунии [66; 100; 116; 117; 196]	Баҳисобгирии дохилихоҷагӣ [26; 32; 37; 42; 94; 129]
1	2	3	4
Вазифаҳои асосӣ	- ҷамъи маълумот дар бораи даромад, ки дар ҳуҷҷатҳои аввалия қайд шудаанд; - арзёбии масраф ва инъикоси онҳо дар ҳисобҳои молиявӣ; - ҷамъовари маълумот дар регистрҳои баҳисобгирии молиявӣ; - ҷамъбасти маълумоти баҳисобгирӣ барои оморасозии ҳисоботи молиявӣ.	- ҷамъовари маълумот дар бораи харочот (аз рӯи меъёрҳои гурӯҳбандӣ, эҳтиёҷоти маъмурӣ ва сабти онҳо дар ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ); - пешниҳоди кӯмаки иттилоотӣ ба роҳбарият дар қабули қарорҳои идоракунии оперативӣ; - назорат, ба нақшагирӣ ва пешгӯикунии харочоти ҷаъолияти корхона; - таъмини замина барои наҳгузорӣ; - асосноксозии усулҳои самараноки муносибгардонии харочот; - ҷамъбасти маълумот барои ҳисоботи дохилӣ	- ҷамъовари маълумот дар бораи амалиёти хоҷагидорӣ аз ҷониби марказҳои масъулият ва сабти онҳо дар ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ; - арзёбии амалиётҳои хоҷагидорӣ аз ҷониби марказҳои масъулият ва инъикоси онҳо дар баҳисобгирии молиявӣ (бо ворид намудани зерҳисобҳои мувофиқ); - ғуншавии маълумотҳои баҳисобгирӣ дар регистрҳои баҳисобгирии молиявӣ; - таҳияи маълумоти баҳисобгирӣ барои оморасозии ҳисоботи дохилӣ
Мақсад	пешниҳоди маълумот дар бораи харочоти ҷаъолияти корхона ба истифодабарандагонӣ берунӣ ва дохилӣ бо мақсади қабули қарор оид ба муносибгардонӣ	пешниҳоди иттилоот оид ба харочот ба роҳбарият барои татбиқи низоми самарабахши идоракунии дар зинаҳои пешбиникунии, банақшагирӣ, пешбурди ҷаъолияти хоҷагидорӣ	пешниҳоди иттилоот ба роҳбарият дар бораи харочот бо истифода аз идоракунадагонӣ сатҳи зерҳисобҳои таҳлилӣ барои амалисозии низоми самарабахши менеҷменти марказҳои масъулияти таъсисдодашуда,

Принсипҳо	принсипҳои баҳисобгирии танзимшудаи СБҲМ 1	плюрализми методологӣ; муस्ताкилияти методологӣ; самаранокӣ; Масъулиятнокӣ барои қабули қарор; маҷмӯанокии иттилоот; бисёрнамунавӣ; сарфакорӣ; мунтазамнокии фаъолият; давравӣ; мукаммалӣ ва таҳдиднокии иттилоот; арзёбии натиҷаҳои фаъолият; усули бучавии идоракунии масрафҳо; истифодаи воҳиди банақшагирӣ-ҳисоботии ягона ва ғайра.	принсипҳои баҳисобгирии танзимшудаи СБҲМ 1
Усулҳо	унсурҳои усули баҳисобгирии молиявӣ: ҳуҷҷатгузорӣ; барӯихатгирӣ; навишти дугона; баҳодихӣ; арзишнокӣ; умумикунӣ маълумотҳои молиявӣ дар санаи ҳисоботӣ	унсурҳои усули баҳисобгирии молиявӣ; унсурҳои усули назоратӣ ва таҳлили иқтисодии арзиш; ҳисобкунии масраф; усулҳои оморӣ; усулҳои математикӣ; усулҳои моделсозии математикӣ	Элементҳои усули баҳисобгирии молиявӣ; усулҳои оморӣ; усулҳои математикӣ
Истифодабарандагон	муассисон (иштирокчиён), субъектҳои назорати беруна, роҳбарияти корхона	муассисон (иштирокчиён), роҳбарияти корхона	муассисон (иштирокчиён), роҳбарияти корхона (аз ҷумла ҳайати роҳбарикунандаи марказҳои масъулият)
Объект	Харочоти фаъолияти хоҷагидории корхона	Омилҳо ва равандҳои муносибгадонии харочот (тибқи гуруҳбандии объектҳо, ҷойҳои пайдоиш ва, ки аз тарафи роҳбарият қабул шудааст)	Харочоти фаъолияти хоҷагидории корхона дар доираи марказҳои масъулият
Танзим	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии молиявӣ ва ҳисоботи молиявӣ», санадҳои меъёрии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои танзими баҳисобгирии муҳосибӣ	Салоҳияти маъмурият	салоҳияти маъмурият дар доираи қонунозории баҳисобгирии амалкунандаи ватанӣ
Тавсифи иттилоот	Амалиёти фаъолияти хоҷагидорӣ, ки аллакай ба амал омадаанд ва таъсири онҳо ба ташаккули харочот	Ҳодисаҳои (амалиёт, қарор), ки ба ташаккули харочот таъсир мерасонанд, аллакай ба амал омадаанд, инчунин дар ояндаи наздик ба амал меоянд	Харочоти фаъолияти хоҷагидорӣ дар доираи марказҳои масъулият, ки аллакай ба амал омадаанд ва натиҷаи онҳо

Таснифи ҳисоботи дохилии таҳлилии идоракунӣ аз рӯи хароҷоти таъмин ва интиқоли нерӯи барқ

Субъекти ҳисобот	Номгӯй	Таъинот ва шарҳи функционалӣ
1	2	3
Рохбарони шуъбаҳо (Рохбари ҷои бавучудоии хароҷот)	Ҳисобот оид ба хароҷоти нақшавӣ/воқеӣ дар шуъба	Бо ёрии ин ҳисобот, рохбари маркази хароҷот имкон дорад муқоисаи хароҷоти воқеӣ ва нақшавӣ (дар буҷаи корхона муқарраршуда) муқоиса кунад, назорат бар меъёрҳо ва чораҳои сарфари дар сатҳи ҷойҳои пайдоиши хароҷот анҷом диҳад. Мисол: Барои ҳадамоти истехсолӣ - техникий таҳияи ҳисобот оид ба таъмир, хизматрасонии техникий шабакаҳои барқ, муқоиса бо хароҷоти банақшагирифташуда осон мегардад. Ҳисобот аз рӯи моддаҳои хароҷоти моддӣ (қисмҳои эҳтиётӣ, хароҷоти бевоситаи моддӣ, сӯзишворӣ ва равшанҳои молиданӣ, ҳисобкунакҳои барқ ва ғайра), ки ҳангоми таъмир ба амал омадаанд, тартиб дода мешавад. Барои шуъбаҳои идораи маъмурӣ, фурӯши энергия, самтҳои истехсолӣ аз рӯи хароҷоти моддӣ (аз ҷумла хароҷоти молҳои хоҷагӣ, канселярӣ, таҷҳизоти офисӣ ва ғайра) ва дигар хароҷоти амалиётӣ (хароҷоти омӯзиш, алоқа, намояндагӣ) ҳисобот тартиб дода мешавад.
Сардорони қитъаҳои ноҳиявии шабакаҳои барқӣ	Ҳисоботи умумӣ оид ба хароҷоти нақшавӣ/воқеӣ аз рӯи ҳадамот ва шуъбаҳо	Ҳисоботи мазкур ба сардорони қитъаҳои ноҳиявӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти воқеиро дар сатҳи воҳиди сохтории тобё (бахши корхона) ва дар доираи хизматрасониҳои тобё, шуъбаҳо дар маҳалҳо назорат кунад. Ҳамин тариқ, хароҷот дар сатҳи баландтар нисбат ба дараҷаи ҷойҳои бавучудоии хароҷот назорат карда мешаванд. Ҳисобот оид ба хароҷоти воқеии қитъаи ноҳиявӣ аз рӯи сохтори ҷойҳои бавучудоии хароҷоти бахш, ҳадамот, шуъба аз рӯи самтҳои зерин таҳия мегардад: - самти фурӯши барқ/тиҷоратӣ (хизматрасонии муштариён, гирифтани нишондодҳои ҳисобкунакҳои барқӣ, хизматрасонии ҳисобкунакҳо ва ғ.); - самти техникий (гурӯҳҳои таъмир ва нигоҳдорӣ; гурӯҳҳои воқуниш ба ҳолатҳои фавқулодда; иншоот, нигоҳдорӣ ва

		хизматрасонии шабакаҳо ва ғайра); - самтҳои маъмурию умумӣ. Ҳар яке аз самтҳои мазкур хароҷоти воқеиро аз рӯи моддаҳои зерин тавзеҳ месозад: • Хароҷоти моддӣ, азҷумла ашёи хом ва масолеҳ; • хизматрасонии истеҳсоли (таъминоти об ва гармӣ, ҷамъоварии партов ва ғайра); сӯзишворӣ ва рағғанҳои молидани; барқ барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ, хароҷоти таъмир (қисмҳои эҳтиётӣ ва мавод - хароҷоти мустиқим; таъмири воситаҳои асосӣ (ташкilotҳои пудратӣ), таъмири дастгоҳҳои андозагирӣ (ташкilotҳои пудратӣ), таъмири воситаҳои нақлиёт (ташкilotҳои пудратӣ), тоза кардани хатҳои баландшиддати шабакаҳои барқ ва ғайра); дигар хароҷоти амалиётӣ, аз ҷумла: хароҷоти алоқа; хароҷоти роҳкиро (хароҷоти роҳ, сафар, манзил) андозҳо ва пардохтҳо; Ҳифзи меҳнат, омӯзиши кормандон ва ғайра.
Директорҳо аз рӯи соҳаҳо (тиҷоратӣ, техникӣ, бо ҳифзи меҳнат, оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, масъалаҳои кадрӣ ва ғайра)	Ҳисоботи маҷмӯӣ оид ба хароҷоти воқеӣ / нақшавӣ (аз рӯи унсурҳои хароҷот) дар маҷмӯъ аз рӯи самт ва ҳисоботи маҷмӯӣ оид ба воҳидҳои тобеи инфиродӣ	Бо ёрии ин ҳисобот аз рӯи ҳар як самти алоҳида, директорони масъул метавонанд ҳадамот ва идораҳои тобеъро назорат кунанд. Ҳамин тариқ, директорон хароҷоти шӯъбаҳоеро, ки ба интиқоли нерӯи барқ (самти техникӣ), дар таъмини нерӯи барқ (фурӯши энергия / самти тиҷоратӣ) ва хароҷоти минтақаҳои маъмури ва хизматрасонӣ шомиланд, ба таври дақиқ пайгирӣ мекунанд. Масалан, барои Директор оид ба масъалаҳои техникӣ таҳия намудани ҳисобот дар бораи ҳадамоти зертобеъ (ҳадамоти диспетчерӣ, зеристгоҳ, хатҳои ҳавой, ҳадамоти истеҳсоли ва техникӣ ва ғайра) дар доираи: • хароҷоти моддӣ (ашёи хом, қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ ва рағғанҳои молидани ва ғайра), • хароҷоти таъмир (қисмҳои эҳтиётӣ ва маводҳо - хароҷоти мустиқим барои таъмир; таъмири воситаҳои асосӣ (ташкilotҳои пудратӣ), таъмири дастгоҳҳои андозагирӣ, таъмири мошинҳои сабукрав (ташкilotҳои пудратӣ), тоза кардани хатҳои интиқоли барқ ва ғайра); • дигар хароҷоти амалиётӣ (либос ва

		пойафзолҳои бехатарӣ, хароҷоти ҳифзи меҳнат, сафари хизматиҳои техникӣ; баландбардории ихтисос; коммуникатсия ва ғайра) муҳим аст. арои директори фурӯш / масъалаҳои тижорат, масалан, ҳисоботи ҷамъбасти дар раёсатҳои тобеъ (оид ба хизматрасонӣ ба мизочон, муносибатҳои шартномавӣ, кор бо қарздорон ва ғайра) дар доираи: • хароҷоти моддӣ, аз ҷумла: ашёи хом ва маводҳо (канселярӣ ва бланкҳо, таҷҳизоти офисӣ, асбобҳо ва дигар лавозимот); хизматрасониҳои истеҳсоли (хизматрасонӣ барои тафтиши дастгоҳҳои андозагирӣ, гармӣ ва об, ҷамъовариҳои партов ва ғайра); сӯзишворӣ ва равшанӣ молидани ва ғайра; • хароҷоти амалиётӣ (хадамоти бонкӣ барои гирифтани пардохт аз истеъмолкунандагон; сабти нишондиҳандаҳои ҳисобкунӣ ва ғайра); • дигар хароҷоти амалиётӣ (хароҷоти тақмили ихтисос; алоқа, иҷораи таҷҳизот ва ғайра) муҳим аст. Ҳамин тариқ, ин ҳисобот дар бораи хароҷоти воқеӣ дар муқоиса бо хароҷоти банақшагирифташуда (бӯча) назоратро дар сатҳи масъулияти ҳар як дирексия муқаррар мекунад ва имкон медиҳад, ки дар доираи хизматрасониҳои инфиродӣ аз ҷониби директори дахлдор чораҳои сарфақорӣ андешида шавад.
Раёсати молиявӣ	Ҳисобот нисбати хароҷоти воқеӣ /бӯҷетӣ барои корхона умуман ва аз рӯи раёсатҳои ноҳиявӣ ва кормандони маъмурӣ - аз рӯи ҳисобҳои хароҷотӣ	Нишонаи муҳими ин ҳисобот – муқоисаи нишондиҳандаҳои нақшавӣ бо воқеӣ мебошад. Ташаккули ҳисобот оид ба хароҷоти воқеии ҳамаи корхона аз рӯи маълумоти баҳисобгирии ҳисобҳои хароҷотӣ ба миён омада, моддаҳои зеринро дарбар мегирад: • Хароҷоти моддӣ (ашёи хом ва масолеҳи, сӯзишворӣ, қувваи барқ барои зарурияти хоҷагӣ, гармӣ ва ғ.); • Хароҷоти музди меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ; • фарсудаҳои; • хароҷоти амалиёти дигар (алоқа, сафархарҷӣ, ҷопкунӣ ва расонидани ҳисобномаҳо, ҳифзи меҳнат, тақмили ихтисос ва ғ.) Муқоисаи бўзургҳои воқеӣ ва нақшавӣ аз рӯи натиҷаҳои давраи ҳисоботӣ дар асоси

		доимӣ сураат гирифта, ба роҳбарият дар мавриди нигоҳдории хароҷоти воқеӣ дар ҳудуди нақша (фарқият на зиёда +/- 5%) имкон дода, ҳангоми муайянсозии фарқияти муҳим андешидани чораҳои идоракуниро дар назар дорад.
	Ҳисобот дар бораи хароҷоти воқеӣ / нақшавӣ аз рӯи фаъолияти литсензионӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ	Ҳисоботи мазкур барои кормандони шӯъба, ки дар баҳисобгирии тарафаҳои интиқол ва / ё таъмин барои мониторинги сатҳи хароҷоти воқеии давраи ҳисоботӣ дар муқоиса бо маблағҳои дар тарафаҳои интиқол ва интиқол пешбинишуда истифода мешаванд, пешбинӣ шудааст. Барои назорат ва таҳлили иловагӣ - муқоиса кардан бо ҳамин давра ва нархҳои тарафавии соли гузашта тавсия дода мешавад. Чунин таҳлил имкон медиҳад, ки динамикаи тағирёбии хароҷоти воқеӣ дар муқоиса бо арзиши тарафа назорат карда шавад, аз ҷумла сохтори зиёд / кам шудани хароҷоти муайян ба тарафаҳо муайян карда шавад ва сабабҳои ин амал ҷустуҷӯ карда шавад. Мувофиқан, дар сурати зиёд шудани андозаи моддаҳои тарафавии хароҷот (масалан, «Хароҷоти таъмир», «Ашёи хом», «Нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти хочагӣ» ва ғайра) бо сабабҳои аз корхона вобаста набуда (масалан, баланд шудани нархи сӯзишворӣ, қисмҳои эҳтиётӣ, баланд шудани нархи миёнаи хариди нерӯи барқ ва ғайра) - роҳбарият бояд бо мақомоти танзимкунанда бо дархост оид ба зиёд кардани хароҷот аз рӯи ин модда то сатҳи аз ҷиҳати иқтисодӣ оқилона мурочиат намояд. Дар маҷмӯъ, муқоисаи нишондиҳандаҳои воқеӣ / тарафаҳои ҷорӣ бо давраҳои пешина имкон медиҳад, ки «пуррагӣ» -и сохтори тарафаҳо пайгирӣ карда шавад: дар ҳолати «норасой» -и маблағе, ки ба тарафаҳо дохил карда шудаанд, хароҷоти воқеиро афзун кунед (масалан, бо зиёд шудани миқдори таъмирҳои пешбинишуда), «зиёдаравай» (дар сурате ки ин аз миқдори дар тарафаҳо муқарраршуда зиёдтар аст - чораҳои сарфакунандаро татбиқ кунед (масалан, бо сарфаи миқдори нерӯи барқ барои эҳтиёҷоти тижоратии корхона).
	Ҳисобот дар бораи	Нишонаи муҳими ҳисоботи мазкур

	хароҷоти мустақими фаъолиятҳои амалиётӣ оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ (О & М *), хароҷоте, ки мустақиман ба фаъолиятҳои истифодабарӣ алоқаманд нестанд (non O & M) ва хароҷоти вобаста аз ҚПХ ҷудошуда. Шарҳи муаллиф., О & М - аз англ. operations and maintenance – хизматрасонии амалиётӣ ва истифодабарӣ	гурӯҳбандии хароҷоти воқеӣ аз рӯи намудҳои зерин мебошад: • гурӯҳи хароҷоти О & М – хароҷоте, ки бевосита бо намудҳои асосии фаъолият (аз рӯи интиқол ва ё таъмини нерӯи барқ) алоқаманданд; • гурӯҳи хароҷоти non O & М – хароҷоти бо фаъолияти амалиётӣ алоқаманд набуда; • хароҷот аз рӯи гуруҳҳои ҚПХ. Чунин ҳисоб имкон медиҳад, ки хароҷоти воқеии самтҳои фаъолият барои интиқол ва таъмин (хароҷоти мустақими амалиётӣ) алоҳида пайгирӣ шаванд, иҷрои нишондиҳандаҳои нақша ва тарофавии корҳои таъмир, мутобиқан - назорати ғайримустақим нишондиҳандаҳои эътимодноки ва сифати таъминоти барқ назорат карда шаванд. Ҳисоботро метавон бо ду шакл таҳия намуд: дар варианти аввал нишондиҳандаҳои давраи ҳисоботро бо гузашта муқоиса менамоянд, дар нусхаи дуюм - назорат кардани хароҷоти як давраи ҳисобот, аммо дар заминаи ҳар як гурӯҳи алоҳида (О & М, non O & М ва вобаста аз ҚПХ). Ҳисоботи мазкур барои кормандони шӯъбаи банақшагирӣ ва иқтисодӣ ё онҳое, ки иҷрои бучаро назорат меkunанд, барои таҳлили хароҷоти соҳаҳо ва пайгирии самаранокии қарорҳои идоракунӣ истифода мешавад.
	Ҳисобот дар бораи хароҷоти воқеии амалиётӣ ба арзиши аслии ҳадамот оид ба интиқол ва таъмини нерӯи барқ дар давраи ҳисоботӣ воридшуда	Ташаккули чунин ҳисобот назорат ва пайгирӣ намудани маблағҳое, ки дар ҳисобҳои хароҷотии баҳисобгирии муҳосибӣ қайд шудаанд ва дар ин давраи ҳисоботӣ ба арзиши аслии ҳадамоти интиқол ва / ё хизматрасонии таъмин (ҳисобҳои 55000) воқеан баста шудаанд, имкон медиҳад. Аз ҷумла, бо ёрии ин ҳисобот, бақияи гузариш дар ҳисобҳо назорат карда мешавад ва дурустии интиқол ба давраҳои минбаъда ошкор карда мешавад (ё ба таври пурра ва бозэтимод ба истехсолоти нотаом интиқол дода мешавад). Ҳисобот пеш аз ҳама барои кормандони муҳосибот ва шӯъбаи банақшагирӣ ва иқтисодӣ таъин карда мешавад.